

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARATSCHOOLPAPER.

FEBRUARY 1891.

પુસ્તક ૨૦ સુ.

ફેબ્રુઆરી.

અંક ૨ વો.

મતાજી બહુ મોટું પુસ્તક, નામ તેમ છેલ્લું મિત્ર
કર અંતે મન સેવના, ખરી એતી ધરી હામ.

અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ.

CONTENTS. PAGES.

ગુજરાતીખાતાનો રીપોર્ટ. સને	
૧/૭૬-૮૦.....	૨૪
કથુ રુનિ.....	૩૧
જાન્યંધ ચિખનારને સૂચના.....	૩૨
અર્થાવધ.....	૩૩
ગુજરાતીખાતાની ખબરો.....	૪૦
સારસંગ્રહ.....	૪૮
પુસ્તકોની પહોચ.....	૪૯

Report of the Director of Public	
Instruction for 1870-80. ..	25
A Prayer	31
Hints to composition.....	32
Correspondence ..	37
Educational Intelligence.....	40
Miscellaneous	41
Acknowledgment of Books &c.	45

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદમાં.

મામાની હવેલીમાંથી પુનાઈટ પ્રિન્ટીંગ અને જનરલ એજનસી કંપની
"પ્રિન્ટિંગ"ના પ્રેસમાં રજાજોડલાલ ગંગારામ છાપી પ્રગટ કર્યું.

મૂલ { ૩૨) વરસનો અગાધિયોત્. } ૮પાલ ખર્ચ
{ ૨૦) ૪૮૬ અંક એકના. } ભૂલું.

કોલ્લવળીઆતાનો રીપોર્ટ સને ૧૮૭૯-૮૦

ટ્રેનિંગ કાલેજો.

૧. આ વરસ આખરે પૂતા ટ્રેનિંગ કાલેજમાં ૧૨૦, ત્યાંની ફીમિલ ટ્રેનિંગ કાલેજમાં ૨૬, અમનગરની ખ્રિસ્તી વર્નાક્યુલર સ્કૂલમાં ૪૮, અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કાલેજમાં ૫૬, ત્યાંની ફીમિલ ટ્રેનિંગમાં ૩૧, રાજકોટમાં ૬૫, ધારવાડમાં ૧૦૨, ને સિંધ ખાતે ૨૦ સ્કાલરો હતા. આ મહેતાજી તૈયાર કરનારી શાળાઓની પરીક્ષાનો પરિણામ ગૂજરાત ખાતે કેવો હતો તે નીચેની દકીકત ઉપરથી માલમ પડશે.

૨. અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કાલેજના ત્રીજા વર્ષના વર્ગમાં ૧૨ સ્કાલર હતા:- ૪ ગૂજરાતના ને ૮ કાઠીયાવાડથી મોકલેલા. એ બારે જણ પાસ થયા અને તેમાં ચાર પહેલા વર્ગમાં આવ્યા. બીજા વર્ષના ૨૭ હતા તેમાંથી ૨૩ પાસ થયા. પહેલા વર્ષના ૨૪ હતા ને તેમાંથી ૧૬ ફતેહ પામ્યા. ઉર્ફ વર્ગના ત્રણ પાસ થયા તેમાંના એકે તો સેકંડે ૭૭ થી ઉપર ફોકડા મેળવ્યા હતા.

૩. રાજકોટ ટ્રેનિંગ કાલેજનો સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા વેળા બીજા વર્ષમાં ૨૨ ને પહેલામાં ૨૬ હતા. એ ૨૬ માંથી ૨૬ તથા ૨૨ માંથી ૧૬ પાસ થયા, ને એ ૧૬ માંના ત્રણે સેકંડે ૭૦ ની ઉપર ફોકડા મેળવ્યા. આ વરસ પછી અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કાલેજના ત્રીજા વર્ષનો અભ્યાસ બદલાઈ જવાનો હતો તેથી કાઠીયાવાડ ખાતેથી એ ત્રણમાંના કોઈને પણ ત્રીજા વર્ષને માટે અમદાવાદ મોકલી શકાયા નહિ. ધન્યવેંકટર સાહેબ લખેછે કે કાઠીયાવાડમાં મહેતાજીની ઘણી તાણુએ અને તેથી રાજકોટ ટ્રેનિંગ કાલેજને વધારવાની ખ-

રેપરી અગત્ય છે. સેન્ટ્રલ કમિટિને એ બાબત સૂચના કરવામાં આવી હતી પણ હું કલગીર છું કે તેઓએ આ વખત તે ઉપર કંઈ લક્ષ આપ્યું નથી.

૪. અમદાવાદની ફીમેન ટ્રેનિંગ કાલેજના ત્રીજા વર્ષમાં પણ એન્કોર્સ હતી અને તે ત્રણ પાસ થઈ. બીજા વર્ષમાં સાત હતી તેમાંથી એ પાસ થઈ. પહેલા વર્ષમાં આરે સ્ત્રીઓ હતી તે કૃતિહ પામી. પ્રેપેરેટરી કક્ષામાં ૬ માંથી ૬ પાસ થઈ. એ કાલેજના હેડમાસ્ટરે મીસ્ટર રેવાશંકર અંબારામની નોકરીના મિસકાલેટ બહુજ વખાણ કરે છે અને કહે છે કે મારી બે આશિંક્ટો મિસીસ સોરાબજીના કામથી પણ હું બરાબર સંતોષ પામી છું.

એકાદમી કન્યાશાળામાં એક સ્ત્રીને મહેતીજીની, અને બેને નડીયાદ તથા રાવનહાલ મગનબાઈની કન્યાશાળામાં આસિસ્ટન્ટની જગ્યા આપી છે. બીજી બે પાસ થઈ હતી અને બણવામાં હોશિયાર છે તો પણ ઉમર બહુ નાની હોવાથી હજી બણવા ખાતે રાખી છે.

* ગૂજરાતી નિશાળો જોકરાઓની.

૧. નિશાળો ૧૯ ને જોકરા ૮૭૧૭ નો વધારો આ વરસે આપણા પ્રાંત ખાતે થયો છે તે લેખને ધણો સંતોષ ઉપજે છે:

૨. લોકરૂંડની નિશાળો ચારકારી જિલ્લાઓમાં ગૂજરાત ખાતે કેટલી હતી તે તેમાં કેટલા જોકરા બણતા હતા તે નીચેના કોષ્ટક ઉપરથી માલમ પડશે.

જિલ્લો.	નિશાળો.	જોકરા.	નિશાળનો વધારો.
અમદાવાદ	૧૧૪	૧૧૮૨૪	૨
બેડા.	૧૯૪	૧૩૮૧૩	૭
પંચમહાલ	૩૯	૨૧૪૪	૦
બરમ.	૨૧૮	૧૧૧૧૨	૧૫
સુરત.	૨૪૭	૧૪૦૫૯	૨
કુલ.	૮૧૨	૫૨૧૫૨	૨૬

* એમાં કાફીવાડની હકીકત આપેલી નથી. તે આગળ વિસ્તારથી રાવ રાહેબ ગોપાળજી સુરબાઈના કબાએલા છૂટા રીપોર્ટને આધારે આપવામાં આવશે.

ગૂંચરાતમાં દરેક જિલ્લામાં કેટલી નિશાળો હતી તથા કેટલા જો-કરાની પરીક્ષા લેવાઈ, અને ધોરણવાર તેમાંથી કેટલા પાસ થયા, વગેરે બા-બુતો નીચેના કોડા ઉપરથી માન્ય પડશે.

જીલ્લાનું નામ.	કેટલી નિશાળો.	કેટલા જોકરા.	કેટલા પાસ થયા.						કુલ પાસ.	સેક્ટર પાસ
			૧ લા' ૨ ના' ૩ ના' ૪ થા' ૫ મા' ૬ મા'	ધોરણ માં.	ધોરણ માં.	ધોરણ માં.	ધોરણ માં.	ધોરણ માં.		
સુ.ઉ. બા.	૧૪૨	૫૭૦૭	૬૮૭	૭૧૭	૫૨૩	૩૦૬	૧૧૧	૫૪	૨૭૫૨	૪૮
" દ. બા.	૬૭	૩૦૨૧	૭૩૪	૫૭૭	૩૫૨	૨૪૮	૧૩૦	૫૧	૨૦૬૧	૬૮
ભરૂચ	૨૧૨	૪૮૩૨	૧૦૨૬	૭૪૮	૪૫૮	૨૮૭	૬૦	૩૧	૨૬૩૩	૫૪
અમદાવાદ	૧૫૩	૧૪૪૦	૧૨૪૫	૮૬૩	૫૫૭	૨૬૧	૧૨૬	૦૮	૩૧૬૫	૪૬
ગેડા.	૧૮૩	૭૪૬૧	૧૪૭૦	૬૪૮	૧૧૭	૩૫૫	૨૧૧	૬૮	૩૬૬૬	૪૬
પંચમહાલ	૩૮	૧૧૬૨	૩૦૧	૧૧૦	૪૩	૨૬	૧૦	૨	૪૬૮	૪૨
કાંપવડોદરા	૧	૫૪	"	"	૨	૧	૧	૦	૪	૭
કુલ.	૮૨૬	૨૮૭૪૨	૫૭૫૬	૪૦૧૩	૨૫૫૪	૧૫૨૫	૧૭૬	૩૧૪	૧૪૮૪૨	૫૨

૪. દરેક જિલ્લા સંબંધી ઇ-સ્પેક્ટર સાહેબે જે હકીકત લખી છે તેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે.

અમદાવાદ. આ વરસ આખરે જે નિશાળ ને ૧૪૬ નિશાળીઆનો વધારો હતો. કુલ બાળનાર ૯૩૫૫ હતા. આ વરસના ઘણા બાગમાં હાજરી સારી નહોતી અને તેથી અભ્યાસમાં ગયા વર્ષ કરતાં સુધારો જણાતો નથી. નહોતી હાજરીનાં કારણ જે હતાં. વરસના પહેલા બાગમાં ઘણીજ મોઢવારી હતી અને પાઠગ્રથી રાષ્ટ્રપરથી જાનેવારી સુધી મહા ભયંકર જ્યારનો ઉપદ્રવ ચાલ્યો હતો. જે જિલ્લાના દવાખાનાઓમાંજ લાવથી પીડાતા

૧૯૭૪ માણસનાં નામ નોંધાયાં હતાં અને મામલતદારોના કહેવાથી માલ-મ પડે છે કે તાવના રોગથી ૯૮૨૨ મરણ નીપજ્યાં હતાં. આ જોતાં આ જિલ્લો ગયા વરસ કરતાં પાછળ પડવાને બદલે આગળ વધ્યો છે એ-સંતોષ કારક છે.

ખેડા. નિયાજોની સંખ્યા એનીએન રહી હતી. વરસ આખરે જોકરાનો વધારો ૧૨૬ છે. આ જિલ્લામાં પેણુ મોઢવારીને તાવની હરકતો બારે નડી હતી. સાત દવાખાનાઓમાં, ૧૫૫૨૩ તાવના દરદીઓ આવ્યા હતાં, અને ૧૧૩૧૩ સુધી તો ત્રિવક્ષા ખાતે મરણ નીપજ્યાં હતાં. આવા સમયપર નિયાજની હાલત તથા અભ્યાસ બગડે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી એમ લખી ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબ કહે છે કે તે છતાં પણ મારો જાતની તપાસ વરસી માલમ પડે છે કે મહેતાજીએ વધારે કાગજ રાખી હોત તો આઠલી અસ-ખી ધાત નહિ.

પંચમહાલ. નિયાજો હતી તેટલી જ રહી છે. ઇન્ફીરીયર સ્કૂલોમાં ૫૯ જોકરાનો વધારો છે. અહિંયા પણ તાવની અસર નિયાજોને નડી હતી. પરી-ક્ષાના પરિણામો નગનાં ઉત્તરવાનું બીજું પણ એક મોટું કારણ છે. પંચમહાલમાં મહેતાજીએ ઘણા જ નગનાં અને સાહેબ લખે છે કે મારા અનુભવ ઉપરથી હું જાણું છું કે માણુ કેપુટીની પરીક્ષા ઘણી સહેલી પતી. રાવ સાહેબ માધવજાન હરિલાલ દેશાઈએ ચપ્પો રાખી તાલુકા સ્કૂલોમાં પણ જોશીખવ-ણની ખામીઓ ચાલતી હતી તે ઉપાડી પાઠી પંચમહાલને ઘણો ફાયદો થયો છે. નવા ટ્રેન્ડ માણસો આ વરસે આવ્યા છે. આવતે વર્ષે બેથક સાથે પ-રિણામ જણાશે.

ભરૂચ. ૬ નિયાજ ને ૧૪૫૬ જોકરાનો વધારો છે. રાવસાહેબ ગણ-પતરામ સામ્રીએ મહેતાજીએને જાગૃત કર્યા, નવા વર્ગ ઉઘાડ્યા, અને નિયાજ તથા મહેતાજીએના ઘણા ફેરફાર કરી નાખવાથી આ ઉત્તમ રૂળ નીપજ્યું હતું. હાલતી વગેરે બીજી ખામતોમાં કાંઈ ઘણું સંતોષકારક જણાવું નથી, અને તેનાં કારણો ઉપર પ્રમાણે જ હતા. એમાં સારી વાત એક એ છે કે પરીક્ષા આપનાર જોકરાઓમાં પાસ થનારની સરાસરી ગયા વરસ કરતાં સારી હતી. આ યુધારો ઇન્ફીરીયર ને જ મની નિયાજોને લીધે થયો હતો.

મુરત ઉત્તર ભાગ. એક નિયાજ ને ૧૩૧ જોકરા ધવ્યા છે. હાલતને

અખ્યાસમાં આપ લાગી અને તેનું એક કારણ એ છે કે ગૂજરાતમાં તાપી નદી સુધી તાવનું ભેર હતું.

• સુરત દક્ષિણ ભાગ. આ ભાગના પરિણામ સંતોષકારક છે. એક નિયામ ને ૧૧ વર્ગો ઉધાડ્યામાં આવ્યા હતા. આ વગેરે કારણોથી ૭૩૭ જોડા વધ્યા. હાજરીમાં પણ ૧૧૫ નો વધારો છે અને ગયા વરસ કરતા ૩૦ વધારે પાસ થયા. ડાકતર ખૂબર લખે છે કે એ એક માત્ર રાજ્યના ભેગા વાતા છે ગયે વરસે પણ જે થોડાં એક ભાગખાતે વધારો હતો તેમાં આ ભાગ હતો અને આ ને તે બંને વરસમાં એ ભાગ મિશ્તર વક્ષભરામ વજેરામ મહેતાનાજ દાય નીચે હતો.

૫. પરસૂરણ નિયામો. આખા ધંધાકાખાતે ૮૦ રાતની નિયામો ને ૨૧૭૮ બજારનાર હતા. આપણા પ્રાંતમાં ખૂબર સહિએ એ વરસ રાતની નિયામો વધારવાને ઘણી મહેનત કરી હતી. એકામાં ૭, બરચમાં ૬, ને સુરત ઉપર ભાગમાં ૧, વધી ને કુલ રાતની નિયામો ૨૦ થઈ હતી; અને તેમાં બજારનારની સંખ્યા ૪૦૫ હતી.

ગામડી નિયામો કુલ ધંધાકાખાતે ૮૪ને ૩૦૬૪ જોડા હતા. ગૂજરાતમાં ૪ નિયામ ને ૨૧૦ જોડા હતા. એ પિયે ડાકતર ખૂબર કહે છે કે સુરતનો લોકખંડ કમી થઈ જવાથી જે નિયામને આપ્યો આપણે બંધ કર્યો. પડ્યો હતો. પીરમગામની નિયામમાં કાંઈક જોડાનો વધારો છે અને બરચની પણ નિયામોમાં ૪૦ જોડાની આપ લાગી હતી.

મુસલમાનોને સારૂ ૩૫ નિયામો હતી તેટલી ને તેટલીજ રહી છે—બરચમાં એક નિયામ વધો તેમ સુરતમાં બંધ કરી પડી. કુલ મુસલમાન જોડાની નિયામમાં સંખ્યા ૧૩૪૮૧ હતી. એકા ને બરચના કસકરે એવી છૂટ મૂકી છે કે નિયામોમાં કેટલા માફી રાખ્યા તે ઉપર કાંઈ પણ ચોરણ ન રાખતાં જેટલા મુસલમાન ગરીબોનું સર્વિફિકેટ લાવે તેને દાખલ કરવા.

• કન્યાસાબાઓ.

૧. ગૂજરાતમાં ૧૨૦ નિયામો હતી અને તેમાં ૧૧૮૫ કન્યાઓ બજારી હતી ખોજ પ્રાંતો કરતાં આપણો પ્રાંત સ્ત્રી કેળવણીની આખતમાં કેટલો આગળ છે તે નીચેના કોણ ઉપરથી બરાબર સમજાયે.

પ્રાંતનું નામ.	નિયાળો	છોડીઓ	સેંકડે પાસ.
મધ્ય પ્રાંત	૧૫	૫૦૫૭	૪૦
વાયવ્ય પ્રાંત	૧૭	૯૨૩	૨૬
ઉત્તર પ્રાંત	૧૨૦	૧૧૮૫	૧૧
દક્ષિણ પ્રાંત	૫૭	૨૩૦૬	૫૧
સિંધ પ્રાંત	૨૫	૧૧૦૩	૭૩

મધ્ય પ્રાંતમાં મુંબાઇ શેહેર પણ આવી જાય છે એ સંભારવું જોઈએ, ત્યાં ૫ ગૂજરાતી નિયાળો છે ને ૩૫૪ છોડીઓ બણે છે.

૨. આ વરસે ગૂજરાતમાં ૨૧૪૦ છોડીઓ પરીક્ષામાં બેઠી હતી તેમાંથી પહેલા ધોરણમાં કુલ ૭૫૦, બીજામાં ૨૯૭, ત્રીજામાં ૧૬૦, ચોથામાં ૭૩ પાંચમામાં ૧૮, ને છઠ્ઠામાં ૬ પાસ થયેલી જણાય છે.

ગયા વરસની પેઠે જે આપણે ત્રીજા ધોરણ સુધી બણેલી છોડીને અને ચોથા ધોરણ સુધી બણેલા છોકરાને કાંઈ બણેલા ગણીએ, તો તેનાં આંકડા આ વરસ ૧૬૦ ને ૧૫૨૫ માત્રમ પડે છે, એટલે, આશરે દશ છોકરે એક છોકરી બણે છે. ગયે વરસે ૧૪-૧૫ ગણે ફેર આવતો હતો એ જોતાં છોડીઓએ છોકરા કરતાં આ વરસ વધારે સારો અભ્યાસ કર્યો જણાય છે. ખૂબર સાહેબ પણ પોતાના રીપોર્ટમાં કન્યાશાળાઓમાં મુંબારો જોઈ સાનંદાસ્થ થતા વે છે, અને ધારે છે કે ટ્રેન્ડ સ્ટ્રી સિસ્ટમે રાખવાથી આ સંતોષકારક પરિણામ નોપજાય છે, તે વાળ્યા જ છે.

સુરત, એડા, બંદ્રા, ને અમદાવાદની નિયાળોમાં હંચા ધોરણો શીખવાય છે. મિસકાલેટની દબરે અ નીચેની રાવનહાદુર મગનભાઈવાળી તથા માંડલ મૂલ તથા સુરતની રાવચંદ દીપચંદ વાળી નિયાળને રીપોર્ટમાં આખા પ્રાંતમાં સર્વોપરી ગણીએ. રાવચંદ કન્યાશાળાને માટે તો સાહેબ લખે છે કે સારામાં સારી

ખૂણકા સૂલમાં છોકરાઓ જવાબ આપેછે તેવાજ અહિંયાની છોકરાઓએ
વાંચનની સમજૂતીમાં જવાબ આપ્યા હતા. (અધુરો)

પ્રભુ સ્તુતિ.

આસિનિ છેદ.

જય અખિલ નિવાસી, વિષકેરા વિજાસી;
જય જગત પ્રકાશી, જીવમાં ગુપ્ત વાસી.
જન કૃતિ ન તપાસી, નિત્ય ટાળો ઉદાસી;
જિવ તિમિર ઉત્તરી, આપણે બંધિત આસી.

ઉપેદ્યવસ્તુ છેદ.

હથે નહીં ધરે સાક્ષ તારી, જથે વૃથા મ્હેનત^૧ તો અમારી;
કપા નિધે ઉત્તમ આપ વાણી, કપા કરી પામરે મૂઢ જાણી. ૧
કપા હથે જે દીન બેધુ તારી, થથેજ સિદ્ધિ મનની અમારે;
કપા વિના મેનત જે કરાવે, મમેજ તેવી સહુ બર્થ જાવે. ૨
રેવે કવિતા અભિપ્રાસ^૩ લાવે, મયે કવિતા રસતો ન આવે;
હરિ કરાવે રસના^૪ રસાણી^૫, રસિક આવે રસના રૂપાણી. ૩
અરે અમાપો શુભ ગુણ તારા, વિચિત્ર^૬ કલો જનધીજ ન્યારા;
વિલોકતાં^૭ રંજિત શાન્તિ વાધે, અચાગ શ્રદ્ધિ અવલોકિ લાધે. ૪
કળી શક્યા કોઈ ન શકિત તારી, અનેક શોધે નવ કાવિકારી;
રહા વિચારે મહા મુન્ય^૮ હારી, અગાધ શક્તિ પ્રિય નાય તારી. ૫
શશિ ગિરી, ભૂ, જળ, વૃક્ષ વાણ, મહાદિ સર્વે જગ તે રચાવું;
ધરા ધરે જે દિન રાત થાવું, રત્ન તણા ચક્રનું રોજ જાવું. ૬
સૂત્રમાં રતરૂપે ભિન્ન^૯ ભિન્ન પ્રાણી, પ્રદિષ્ટ^{૧૦} જેની અતિ મિષ્ટ વાણી;
સુણી મુખે અમૃત^{૧૦} પાન આપે, મરી હિતથી મન શાન્તિ બાપે. ૭

૧ મહેનત. ૨ અખ્યાસ. ૩ રસના—જીવ. ૪ રસાણી
—રસવાણી. ૫ વિચિત્ર—તરેહવાર. ૬ વિલોકતાં—જેતાં, તપા-
સતાં. ૭ મુન્ય—મુની. ૮ પ્રદિષ્ટ—અજકાટદાર, અજવાણ. મુ-
શોભિત. ૯ ભિન્ન—જુદા. ૧૦ અમૃત પાર—આ ટેકાણે મ.
ધરી વાણીનો રસ થયો.

અનંત ઉજવળ સુ કૃત્યે જ્ઞેનાં, પ્રકાશી સર્વે મહિમાથી જ્ઞેનાં;
નમું તને હે, જગના ચિતારા, પ્રતાપિ તારા ધનસાક્ષિ ધારા.

લી. હરજીવન સુંદરજી. સહી.

ફોજકા. ઐ. નં. ૧લા. આ. મહેતાજી.

નિબંધ લખનારને સૂચના.

૧૮. ઇંગ્લિશ રાજના કાયદા.

૧. દેશમાં શાંતિ સ્થાપન કરીએ.

અ. ઇંગ્લેન્ડેનું રાજ યશું તે વેળા દેશમાં કેવી અવસ્થા આલ-
તી હતી તેનું ટુંકમાં વર્ણન.

બ. હાલ કેવી શાંતિ આપ્યા બરતખંડમાં આલેએ તેનું કાંઈકે
ટુંકમાં વર્ણન.

ક. આવી શાંતિ આ દેશમાં પહેલાં કોઈ વેળા પણ મહોતી.

૨. દેશનો બંદોબસ્ત:—

અ. ગુનેહગારોને અચૂક શિક્ષા યાવએ, ને સઘળાને નિષ્પક્ષ-
પાતપણે ધનસાક્ષ મળેએ. તેથી ગુનાઓ બહુજ ઓછા
થઈ ગયા એ.

બ. આજથી સો વર્ષ ઉપર માણસોના જનમાલ કેવી રહેશતમાં
રહેતા હતા અને હાલ કેવા નિરાંતે મર્જમાં આવે ત્યાં
ફરી હરી શકેએ તેનું કાંઈકે વિગતવાર વર્ણન.

ક. કોઈપણ ખાતામાં અંબેરે આવી શકતું નથી. ગુમલાઈ,
ગામકવાડી વગેરે ચમ્દોજ અસલ કેવી સ્થિતિ હતી તે
ખતાવેએ.

૩. શાંતિ અને સારા બંદોબસ્તથી ઉદ્ધમ તથા વેપારનો વધારો.

૪. આ જમાનાના સૌથી મુધરેલા લોકનો આપણે સમાગમ યવથી
નિલાકળાની ખામતમાં કાયદો, આગમાડી, તાર, નેહરો, ટપાલખાનું,
વાહાણો, આગબોટો, વગેરેનો લાભ તો સઘળાનેજ મળેએ.

૫. જે જમાનાની માફક કોઈ નવો નિબંધ લખવાનો હોય તેને...

મા બેહદ કાપેલું, મુધારાનો ઉલ્ક, અને દેશનાં નિર્ણોદારના કાંઈક આયા.

૧૬. પૂર્વપક્ષ, તેનું સમોપાન, અને છેવટ.

અ. મોટા મોઢાઓ દેશીને મળતા નથી, દોષત પરદેશ જાય છે, હિંદુસ્તાનના લાભ ઉપર ખરાબર લક્ષ્ય અપાતું નથી, વગેરે હરકતો કેટલાક જાતાં છે. તે કેટલેક દરમિયાન ખરી છે પણ તેના કાષ્ટસાર ઉપાયો ખાતરી કર્યા હોય તો એ દુઃખ ટળી શકે એમ છે.

જ. તેમ ન હોય તો પણ અશાંતિનાં સામા લાભનો વિચાર કરવો બેહદ છે. ખોટું દેશાભિમાન દેશ દ્રોહની ખરાબર છે. એ રાજ ન હોય તો ગાંધી ગાંધી પાછી મારા મારી, ને કાપા કાપી આપી, વેપાર રોજમાર. બંધ પડી જાય, અને મુધારાનું તો મૂળજ ઉખડી જાય.

ક. મોટે આ રાજ સત્તામત રહે એમ નિશ્ચય છે, અને તે આપું છે મોટે પરમેશ્વરનો પાડ માનવો. વેપાર કરવાને આવેલા પોતાની મઠું વિરુદ્ધ રાજ યદ્યપિ. પણ એ થોડો અમરકાર છે. એજ પરમેશ્વરનો અગમ જલ દર્શાવે છે. એ રાજ બંરતખંડના નિર્ણોદારને મોટેજ ધધેરે મોકલ્યું છે. મોટે તે ઘણા કાળ રહ્યો અને બંરતખંડ પાછો હતો તેનો યાઓ.

૧૭. ખાતરી વિશ્વાભ્યાસ.

૧. આખ્યા અને તે કરવાનો જરૂર.

અ. આ સંસારમાં જટલાં સોનની જરૂર છે તે જાણ કે શાખમાં કદી આપી શકાય નહિ. સોન પોતાની જો મેળવવાને શકિતમાન કરવા એજ શાખની કેળવણીનો હેતુ છે.

વ. શાખની કેળવણીથી કોઈપણ પોડત થયો નથી. તે બધો ખાતરી અભ્યાસથીજ ખરેખર થયા હતા.

ક. નિશાળમાં થોડું ભણેલા પણ પાછળથી ખાતરી અભ્યાસ કરવાથી મોટા નામાંકિત થઈ ગયા છે તેના શોખનો.

૨. એ અભ્યાસ કરવાની રીત.

૧. પાંચ મિનિટ પણ નકામી જવા દેવી નહિ, એન નિશાળી.

આની પોઠે સામગ્રી વખત કરી મળવાનોજ નથી, તેથી વચ-
ગાળે વચગાળે જે દુરસદ મળે તેનો ઉપયોગ કરતાં શીખવું
નહિએ. એટલા યોગ્ય વખતમાં શું થાય એમ કદી એણે
સમજવું નહિ.

૨. પોતાના કામનું તથા વાંચવા લખવાનું તેણે વખત પતક
કરવું, અને તે પ્રમાણે આજવાની મહેનત કરવી. જરૂર પડે
તો દરરોજને માટે જુદું જુદું કરવું.

૩. પોતાને જે વિષયો બહુ ગમતા હોય અથવા પોતાના ધંધામાં
આગળ ખૂબ લાગે એવાં હોય તેનો અભ્યાસ કરવો. કયા
શ્રેયો વાંચવા તેને માટે કોઈ કાલા વિદ્વાનની સલાહ લેવી.

૪. જે વાંચવું તે સમજીને વાંચવું, તેની નોંધ કાઢતા રહેવું,
અને પોતાની જાતે તે વિષે વિચાર કરવો.

૫. પોતા કરતાં વધારે બાણેશની સોખવ રાખવી, અને આ-
જસુ તથા વિચારની માણસોથી તો દૂર રહેવું.

ઉપર.

અ. વિષયો નંદરે, ધાર્મિક પ્રમાણે હમણી નહિ વંચાવ, તોપણ
કંટાળી જવું નહિ. દરરોજ થોડો થોડો ઉદ્યોગ જરીજ રાખવો.

ચ. “કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાય” છે એ કદી ભૂલવું નહિ.

૧૯ સ્તાતિએ.

૧. મૂળ સ્તાતિએ કર્મ ઉપરથી બંધાએલી છે, જન્મ ઉપરથી નહિ.

અ. તેના લખણ તથા પ્રમાણ.

ચ. સ્તાતિ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ.

૨. જુદી જુદી કેળવણીના, શ્રદ્ધાના, રિધતિના, તથા ધંધાના દોઢો
પોતાના પગ સાથે ધણો સંબંધ રાખે એ શ્રદ્ધાભાવિક છે, તેના લખણ.

૩. હંચ લોક પોતાના આચાર વિચાર સંભાળી રાખવાને માટે
નાચ સાથે થોડો બંધાર રાખે એ પણ રસભાવિક છે, પરંતુ હાલ તો આ-
પણમાં સ્તાતિને એવી રીતેનો આવે છે કે હંચ નાચ એક બીજાના હમણેના
સાધોએ થાય તો કોઈ પણ દરેક નહિ. કોઈના હાથનું આવડ પીરાયી વ-
રખાય એ વિચારજ ગાંડો છે—સોજત કરવાથી તો આચાર વિચાર બગડે

ખરા. અસંધ હિંદુસ્તાનમાં એવો સાતિભેદ નહોતો.

૪. હાલ આપણમાં છે સાતિભેદ આસેછે તે તો અરવાબિચક, ગાંડો અને બહુલ ગુકસાન કર્તા છે-એનું ધોરણ કેવળ જન્મ ઉપરજ છે, કેમ ઉપર નથી.

૫. જન્મ પ્રમાણે સાતિભેદ રાખવાના ગેરફાયદા.

અ. હંચ માણસોને ખરેખરા નીચ પણ કહેવાતા હંચની સાથે બધો સંબંધ રાખવો પડેછે અને જો ખરેખરા હંચ છે પણ કહેવામાં નીચ છે તેનાથી દૂર રહેવું પડેછે. તેથી થતી ખરાબી દાખલા સાથે.

બ. શ્રેષ્ઠ માણસની સ્વાધિનતા ઓછી થાયછે અને ઘટતા સુધારા કોઈથી ઘટી શકતા નથી. સ્વાભાવિક સાતિભેદ હોય તો એમ યાવ નહિ. પણ હાલ તો સઘળા નાતેમાં ઘણા જણ મૂર્ખ ને નીચ બુદ્ધિના હોયછે તેથી તેઓ સુધારાના કે દેશહિતના સઘળા કાર્યમાં શૂન્ય પડે નડેછે.

ક. જૂદી જૂદી સાતો હોવાથી લોકમાં પરસ્પર વૈર વધેછે, ન જરૂર ફૂંકી ઘઈ જાયછે, અને દેશાભિમાનનો બાંધો વિચાર કોઈનામાં આવતોજ નથી.

દ. માણસો પોતાની બુદ્ધિને અનુસરતો ધર્મ કરતાં આચરે આવેછે અને તેથી કોઈનું કામ સાંચું થતું નથી. દાખલા

ઉપસંહાર તથા પોષ્યબોધ.

૧૯. વર્ષાત્રય.

૧. વરસાદ આવવા માંડ્યા પહેલાનો રખાવ, ધામ, પવતનું ફરવું, વાદળાનું આવવું, વગેરે.

૨. આપદું, વીજળી, ગડગડાટ, મધધનુષ્ય, અંધકાર, સરવડાં, હેલી.

૩. વરસાદની કુદરત ઉપર અસર:-

અ. નરી સરોવરોનાં પૂર.

બ. વનસ્પતિનું પુષ્કળ ઉગવું.

ક. પ્રાણીમાત્રને આનંદ.

૨૦ વરસાદ અત્યંત તેનાં કારણો.

૧. જૂદા જૂદા દેશમાં કેવી રીતનો વરસાદ થાયછે

અ. વૃષ્ટિપ્રદેશોનું વર્ણન.

ક. વૃષ્ટિ કેટલી, ક્યારે, કેવી રીતે થાય છે. વગેરે.

૩. મૌસમના વરસાદની વિશેષ હકીકત.

૪. વરસાદના સામાન્ય કારણો સમજાવવાં.

૫. જૂદી જૂદી જાતની વૃષ્ટિ થાય છે તેનાં વિશેષ કારણો: હિંદુસ્તાનમાં નિયમિત વખતે વરસાદ આવે છે એ વાત તો વિસ્તારથી સમજાવવી.

૬. છેવટ.

અ. વરસાદથી થતા ફાયદાઓ.

ક. પરમશરનું આગાધ હાથણ-વાદળાં એ કેવો ઉદકવાહી યંત્ર છે!

૨૦. વિદ્યા.

૧. બ્રુહ્પતિ તથા બ્રાહ્મ્યા. મનુષ્યજાતે આત્મ પૂર્વે જ્ઞાનનો સંગ્રહ કર્યો છે તેને વિદ્યા કહે છે. આ વાત કાંઈક વિસ્તારથી સમજાવવી. જેમ જેમ જ્ઞાનાના જાણે તેમ દુનિયાનું હાથણ વધતું જાય છે.

૨. વિદ્યાના ફાયદા.

અ. જ્ઞાન એ એક મોટી શક્તિ છે. એ કાંઈક વિસ્તારથી સમજાવવું.

ક. વિદ્યાભ્યાસથી મનની શક્તિએને કસરત મળે છે અને તેથી આ લોક તથા પરલોક સંબંધોના સધળાં કામ કરવાને માણસ વધારે શક્તિમાન થાય છે.

ક. વિદ્યાથી હંમેશા પ્રકારનો આનંદ મળે છે. વિનોદને અર્થે વિદ્યાનને તુચ્છ વસ્તુ કે તુચ્છ માણસોની સોજત કરવાની જરૂર પડતી નથી. વિદ્યાનંદ એ સર્વોપરી આનંદ છે, પણ બધા માણસ તેને પાર જોતા નથી.

૪. વિદ્યાન માણસ જ કામમાં પડે તે સારું કરે. બંધનું એ મોકરોને મારે છે એમ સંગ્રહવું એ ખોટું છે. તેથી થતા હાલ ગેરફાયદા. બંધીને જ્યારે માણસો જૂદા જૂદા ધંધે લાગશે ત્યારે જ આપણા દેશની આબાદી યશે.

૩. ઉપસંહાર તથા છેવટ.

અ. મયાશક્તિ બધાએ બળવું જોઈએ.

ક. નિશાળ છોડી કે બંધી રહ્યાં એમ સમજવું નહિ. આનગી

અખ્યામ થોડો ઘણો કયાંજ કરવો.

ક. વિદ્યાથી દરેક માણસની મંડી થાયછેજ, તોપણ યાદ રાખવું કે પૈસો મેળવવો એજ બાણ્યાનો હેતુ નથી. એથી સઘળાં સુખ મળેછે, માટે સદાચરણે માત્રી દેશની સેવા બાંધવી પોતાનું બજરું સફળ કરવું.

* અધિપતિ સહિત.

ચર્ચાપત્ર.

નીચેની બાબતથી હું અબજણું તો મેહરબાંની કરી આપના અમુલ્ય શાળાપત્રમાં ખુલાશો આપશો.

૧. એકાંશી (૮૧) ગામનો નવ (૯) નંબર વચ્ચે સંહીઆરો વાંટો છે તે એવી રીતે વહેંચવાછે કે દરેક નંબરને ગામની અંતે ઉપજના રૂપિયા ની સેખા સરખી આવે હવે એ ગામોની ઉપજ. પહેલીની ૧) રૂ. બીજીની ૨) રૂ. એ પ્રમાણે અનુક્રમે એક એક રૂપિયો મળતીછે તો સઘળાને ક્યાં ક્યાં ગામ આપવાં કે સરખે ઉપજ આવે.

૨. એક રાત્રી પાસે દેટલાંક માણસો ફરીઆદ કરવા ગયાં તેમાં રાત્ર પાસે જતાં વચમાં નવ મોકડીઓ આવતી. તેમાં જેટલાં માણસ પહેલી મોકડીએ ગયાં તેનો નવમો બાગ પહેલી મોકડીવાળાંએ બેસોડી બોકીને રાત્ર આપી એ પ્રમાણે દરેક મોકડીએ જેટલાં માણસ જતાં તેનો નવમો બાગ બેસાડતાં છેવટ જેટલાં માણસ રાત્ર પાસે ગયાં તેઓને પહેલો ગયો તેને એક બીજાને બે એ પ્રમાણે અનુક્રમે મળતી પાંચડીઓ આપી વિદાય કયાં. પરંતુ રાત્રએ સઘળાને પાંચડી આપી કહ્યું કે તમને જેટલાં પાંચડીઓ મળીછે તે એકી કરી તમે જેટલાં ઘેરથી નીકળ્યાં હતાં તે સઘળા વહેંચી લેજો તે ઉપરથી સઘળા પહેલી મોકડીએ એકઠા મળી વહેંચી લીધી. તો બાંધોને એકેક પાંચડી આપી તો તે બધામાણસ ઘેરથી દેટલાં નીકળેલાં તથા

* અર્ચાપત્ર મોકલનારે અક્ષર, જોડણી, તથા વિરામ ચિહ્ન ઉપર બરાબર ધ્યાન આપવું નહિ તો તે હવેથી લખાણ કરવામાં નહિ આવે.

ન. લ. એડિટર ગૂંડાણપત્ર.

રાજા પાસે કેટલાં ગએલાં.

દા. ૩ જા અને 'બ' પાસે કેટલાંક ઉંચી કીમતનાં નંગ છે તેમાં 'બ' પાસે ને નંગ છે તે દરેક ૩ ૯૧૧ગા ની કીમતનાં છે. અને (અ) પાસેનાં દરેક નંમતી તે ૩૯૯૯૦૯૧૧૧ છે. હવે એ દરેક જણને સરખાં નાણાં (રૂપિયા) ની અમલ છે. તો તે દરેક જણે પોતપોતાના કેટલાં નંગ વેચે કે સરખી રકમ ઉત્પન્ન થાય.

જોકે ૫ ૩. વાળાં ૩ નંગ વેચે અને ૧૫ ૩. વાળુ ૧ નંગ વેચે તો બંને જણને સરખો રકમ આવે.

દા. ૪ એક બંદરથી કેટલાંક માણસો ૪ વહાણુ ધર્મ વપારાદીક અર્થે નીકળ્યાં. જતાં જતાં ૧ હું વહાણુ ધણા માણસને લીધે કુખવા લાગ્યું. તો તે વહાણુના માધીકે બીજા વહાણુ વાળાને કહ્યું કે તમારા વહાણુમાં જેટલાં માણસ છે તેટલાં માણસ મહારા વહાણુમાંથી તમારા વહાણુમાં લો તો મહારું વહાણુ કુખવુ રહે. તે પ્રમાણે બીજા વહાણુવાળાએ પહેલા વહાણુમાંથી પોતાના વહાણુમાં હતાં તેટલાં માણસ લીધાં, ત્યારે તો બીજું વહાણુ પણ કુખવા લાગ્યું. તેણે ત્રીજા વહાણુવાળાને કહ્યું કે તમારા વહાણુમાં જેટલાં માણસ છે તેટલાં મારામાંથી લો, તે પ્રમાણે ત્રીજા વહાણુવાળાએ લીધાં તો તેનું વહાણુ પણ કુખવા લાગ્યું. ત્યારે તેણે ચોથા વહાણુવાળાને કહ્યું કે હવે તું પણ તારા વહાણુમાં જેટલાં માણસ છે તેટલાં મારા વહાણુમાંથી લો. એ પ્રમાણે ચોથા વહાણુવાળાએ બાકીના ત્રણ વહાણુવાળાને કહ્યું કે તમારા દરેક જણના વહાણુમાં જેટલાં માણસો હોય તેટલાં તેટલાં તમે ત્રણ મહારાં વહાણુમાંથી લો તે પ્રમાણે ત્રણ વહાણુવાળાએ પોતપોતાનામાં જેટલાં માણસ હતાં તેટલાં તેટલાં લીધાં કે ચારે વહાણુમાં સરખાં માણસ થયાં, તો પ્રથમ દરેક વહાણુમાં કેટલાં કેટલાં માણસો બેઠાં હશે. અને છેવટ-કેટલાં કેટલાં થયાં તેનો રીત સહીત ખુલાશો આપવો.

દા. ૫ ઉપર પ્રમાણે ચાર વહાણુ માણસોથી બરી દરીઆ કીનારે જાય છે એમાં ૧ હું વહાણુ કુખવાથી બાકીના ત્રણ વહાણુવાળાએ પોતપોતાનામાં હતાં તેટલાં તેટલાં લીધાં તો બીજું વહાણુ કુખવા લાગ્યું. બાકીના ત્રણ વહાણુ વાળાએ પોતાના વહાણુમાં જેટલાં જેટલાં માણસ હતાં તેટલાં તેટલાં લીધાં તો ત્રીજું વહાણુ કુખવા લાગ્યું તો બાકીના ત્રણ વહાણુવાળાએ

પોતાનામાં હતાં તેટલાં તેટલાં લીધેં. તો એયું કુળવાથી બાકીના ત્રણે વહો-
ણવાળાએ ઉપર પ્રમાણે પોતપોતાના નેટલાં માણસ લેવાથી બધાં વહાણોમાં
સરખાં માણસ થયાં તો પ્રથમ દરેક વહાણમાં કેટલાં કેટલાં માણસ હશે.

દા. ૧ એક માણસને ધેર ત્યાં વરો હોવાથી ૪ માણસ પીરસણ
લેવાં આવ્યાં તેમને પીરસવા માટે એક કચરોટમાં કેટલાંક લાકડાં આવ્યા.
આણીને મૂક્યા કે તરત તે ૪ ગણા લાકડાં થયા એટલે પહેલા માણસને
૧૪ લાકડાં પીરસ્યાં હવે બાકી રહેલા ૪ ગણા થયા એટલે ૨ જાને પણ
૧૪ પીરસ્યા એટલે બાકીના પણ ૪ ગણા થયાં કે ત્રીજાને પણ ૧૪ પીરસ્યા
તેમાંથી બાકીના ૪ ગણા થયા તે ૪ થાને પણ ૧૪ પીરસતાં કાંઈ બાકી
રહ્યું નહિ તો પ્રથમ કચરોટમાં કેટલા લાકડાં કાઢ્યાં હશે.

દા. ૭ એક રાખકાને ધેર એક સાંઢણી વિઆઈ એને એક બતેરો
(સાંઢ) પ્રસવ્યો. બતેરાનો પ્રસવ થતાં સાંઢણીએ નાસવા માંડ્યું. તે દરોજ
૧૯૯૯ ગાઉ ચાલતી હવે એ સાંઢણીનો પ્રસવેલો બતેરો ૧ પેલે દિવસે એક
ગાઉ ચાલ્યો બીજે દિવસે એ ત્રીજે ત્રણ એ પ્રમાણે દરોજ ૧ ગાઉ વ-
ધારે ચાલે છે તો તે બંને ક્યારે એકઠા થશે—અને બંને એકઠાં થઈ વળ-
તાં સાંઢણીનો વેગ હજેશ મુજબ છે. પણ બતેરાનો રોજ બમણો ધાવ છે
એટલે ૧ પે. દિ. ૧ ગા. ૨ જ. દિ. ૨ ગા. ૩ જ. દિ. ૪ ગા. ૪ પે. દિ. ૮.
૫ જ. દિ. ૧૬ ગાઉ એ પ્રમાણે ચાલતાં ફેર બંને ક્યારે એકઠાં થશે.

દા. ૮ એક રાત્રીએ મહીને ૩૩૦ પ્રમાણે મુસારો કરી એક નોકર
રાખ્યો પરંતુ સરત એવી હતી કે તેનો કરાર રાત્રી પાસે ગમે તે વખતે,
ગમે તે ઠેકાણે અને મહીના સુધીના ગમે તેટલા દિવસનો મુસારો માગે. તો
રાત્રીએ તેજ ઠેકાણે તેજ વખતે તુરત આંપવો. હવે રાત્રીને તે માટે પો-
તાને હાથે ૩૩૦) રૂપિયાની એટલે એક માણસના પગારની રકમની ૫
સોનાની વીંટીઓ કરાવવી છે તો એવી કે તે નોકર નેટલા દિવસનો પગાર
માગે. તે પેલી વીંટીઓથી ચંક્રથી શકાય તો કેટલા રૂપિયાની પાંચ વીંટીઓ
કરાવવી.

શિવાય એવી ચોપડીના પાક ૧૯ મામાં જમના વિષેના માપ બાગત
લખ્યું છે કે વિશ વિશાથી બાંજુ તથા વિશ વિશાથી પેહાણું એટલાને

વિધું કરે છે. તો કોષ્ટક પ્રમાણે વસાનો વિચારો ભાગે વિચારાસી છે. માટે તે પ્રમાણે એક વસો થાય તો તે વીધું કેમ ગણવું હશે.

આયુષ્યકાલ ચીતાંચરં જવાડી.

કોખલા તામે આમોદની સ. નિ. મહેતાજી.

કેળવણીનાં તાંત્રી સંચરો.

આ. નં ૧૨ થી ૧૨-૮૦ સુધી.

રેવાકાંઠા પંચમહાલમાં માહે જુલાઈ તથા આગષ્ટ માસમાં

વહેંચાણાં કરનામ.

સાકટાલ—મેહેરખાન યાજુદાર સાહેબ લલુભાઈ હરિદાસ તથા સાહેર કારકુન મવારામ જુગતરામ અને તમોડી, અફીજીખાતાના ધનરદાર કારકુન વીગેર ૩૧-૦-૦ ધનામ વહેંચું. જાણોદ—ફરેજી ખાતાના ધનરદાર મેહેરખાન ફતની મીઆએ ૩૧-૪-૦ ચોપડીઓ વહેંચી, અને કમિટિના મંજૂરીએ ૩૧-૧૧-૦ ચોપડીઓ વહેંચી કુલ ૩૨-૧૫-૦ સાકટાળ—આતમ યાજુદાર લલુભાઈ હરિદાસ તથા સાહેર કારકુન મવારામ જુગતરામ, અફીજીખાતાના ધનરદાર કારકુન લલુભાઈ નરસીદાસ તથા અંગેના મોદીએ મળી ૩૧-૦-૦.

(સહી.) માધવલાલ હરિલાલ.

ડપ્પટી એ. ધનરદાર રેવાકાંઠા પંચમહાલ.

ગોહીજવાડ પ્રાંતમાં.

આ. નં. ૫૩૫ થી-૫૩૬ સુધી.

માહે જુન તથા જુલાઈ માસમાં વહેંચાણાં કરનામ.

ભંડારીયા—ગામના સદસ્યોએ મળી ૩૦-૬-૨ ધનામે વહેંચું. સીહોર મુખ્ય—હોરા લલુભાઈ મુરદજી ૩૨-૦-૦ મીઠાઈ, તૈયમચમલી દાઉદજી ૩૧-૮-૦ મીઠાઈ ઉમરાળા—નામદાર શ્રી બાવનગર દરબારમીના તરફથી ૩૪-૧૧-૪ જોકરાઓને પાણી પાવન સીમડાદ—કંપાઉડર રામચંદ્ર

૧૦-૮-૦ મીઠાઈ—કારકુન નયુ ધાંધાડોસાભાઈ ૩૦-૮-૦ મીઠાઈ ચુંદા-
 ગા—ગામના સદસ્યહરોએ ૩૦-૪-૦ મીઠાઈ ચાંખા—જીવા અરજણ
 ૩૦-૪-૦ મીઠાઈ ડુંગર—મહેતાજી મકનજી હરિશંકર ૩૦-૪-૦ સાકર હળી-
 આદ—વળાના દરબારશીના તરફથી જોકરાને પાણી પાવાને વડોદ—શેઠ.
 હીમાચંદ રામજી ૩૦-૨-૦ મીઠાઈ કૌંજીયા—શ્રી મહાજન તરફથી
 પ્રાગજી ફુલ્લભ ૩૧-૦-૦ પારેખ ભગવાન કમા ૩૦-૪-૦ મહેતા, જી-
 મનલાલ ૩૧-૦-૦ ગાંડા માવજી ૩૦-૮-૦ પાઠક ત્રિભાવન પ્રાગજી ૩૦-૧૦-૦
 મહેતા માવજી પાનાચંદ ૩૦-૮-૦ કકર પ્રધાન ૩૦-૧-૦ શા. બાણા ફુલ્લ-
 ભ ૩૦-૪-૦ કકર. હાસમ ૩૦-૪-૦ મહેતા રામજી નાનજી ૩૦-૪-૦ કુ-
 લ ૩૧-૦-૦ વાગતુ ધડીયાળ આપ્યું ભાવનગર મુખ્ય કંન્યાશાળા—નગર-
 ના માજી કારભારી સરોજ રા. પોપટ પ્રાણજીવન ૩૦-૦-૦ મીઠાઈ ત્રા-
 પક કંન્યાશાળા—શ્રી મહારાજન દરબાર તરફથી ૩૫-૦-૦ ગામના મહાજન
 તરફથી ૩૧-૮-૦ ખાતા રણજીદાસ તરફથી ૩૦-૫-૦ કુલ ૩૧-૧૩-૦ ચું-
 દડીઆ માંડળ—નયુ મીઆં ઉતાવળા મીઆં ડુંગર પોલીસ ટપાદાર તથા
 રૂઝ કમિટીના મેમ્બરોએ ૩૮-૧૧-૬ ચોપડીયો તથા રમાજી જોકરાઓને
 ૩૫) મહેતાજીને પાધડીના ભમોદ્રા—આજમ વંડા યાણદાર વીઠ્ઠરાયે
 ૩૦) સાકર શીહોર મુખ્ય—વોરા. તૈયબચંદ્રી દાઉદજી તથા પરબુદસ ક-
 ચનદાસ મળી ૩૨) મીઠાઈ દીઓર—ભાઈદાકર વેતજી દરમદિને ૩૦) ઉના-
 જામાં પાણી પાવાના હંચડી—મહેતાજી મુજશંકર જીભાઈ ૩૦) મીઠાઈ
 ભીમડાદ—શેઠ. રવચંદ વજ્રમ ૩૦-૧૨-૯ ચોપડીયો તથા મીઠાઈ, કારકુન
 ડોસાભાઈ મુંજાભાઈ ૩૦-૭-૬ રસેટો ગામના લોકોએ ૩-૯-૬ ચોપડીયો
 તથા રસેટો ચાંખા—બારોટ. વાજજી તથા આજમે ૩૦) મીઠાઈ ચાંસો-
 દર—ચુમાણા લાખાભાઈ ૩૧) મહેતાજીને પાધડીનો માંચુકા—પાલીતાણા
 બાપાતી યાણદાર રા. નરસીદાસ માધવરાવ ૩૦) મીઠાઈ કોટડાપીઠા ધર્મોરા-
 વાના કકર ડુંગર ૩૦) સાકર લાઠી—કાકોરથી બાપુભા ૩૩) મીઠાઈ રા.
 કલ્યાણરાવ શીવજી ૩૦-૨-૦ મીઠાઈ.

મહે આગજ.

રાજુસા—મહાજન તરફથી ૩૮) રમાજી અને ચાર મેમ્બરો તરફથી
 ૩૨) મહેતાજીને પાધડીના મોટા આસરણા—સંગતી. પરમાનંદ ગોંગા ૩૨)

મીઠાઈ પટેલ પુત્ર હામા રંગા મીઠાઈ રીહોરખાંચ—ભટ. ત્રીકમજી માવ-
જી રૂ-૧-૬ મીઠાઈ ટીલાણા—પારખ પીતાંબર કમાભાઈ રૂ-૫-૯ મી-
ઠાઈ રોહીયાળા—રા. વલ્લેશંકર પ્રભાશંકર કોઠારી જયેરાઠકરસી, પટેલ હર્ષિ-
રામ તથા રૂડારામ રંગા મીઠાઈ તથા રૂ. ૨૨) ચોપડીઓ ધારૂકા—વ્યાસ સુરે-
શ્વર રઘનાય રંગા મીઠાઈ ગદ્ડડા. કંન્વાશાળા—ચુદાળા ચોલીસ ટપાદાર
રૂ. ૧૧૧ ચોપડીઓ, ગૌરાશંકર જડુરામ, રૂ-૧-૦ મીઠાઈ, ચોટ, માસ્તર, રા.
ગીરધરલાલ રૂ-૨-૦ મીઠાઈ, કુલ રૂ. ૨૨) આંખા—પટેલ. ડુંગર જોડાભાઈ
રૂ. ૧) ચોપડીઓ રૂ. ૦ મીઠાઈ રૂ. ૨) મહેતાજીને પાવડીના લાઠી—કાકોરશ્રી બાપુ
બા રૂ. ૪) મીઠાઈ.

(ઇંગ્રેજી સહી.) કનૈયાલાલ ગિરધરલાલ,
સ. ઉપુટી. એ. ઇ. પ્રા. ગોહીલવાડ
(હાલાર પ્રાંત).

માહે અપેલેથી માહે જુન સૂચીનાં રૂનામ વહેંચાણાં :

ભાયાવદર પાડશાળા—સ્કૂલ કમિટિના મેમ્બરોએ રૂ. ૩) રૂમાલ જોધ-
પુર—પટેલ આણંદજી મેદાથ પાણીનું પરખ ઉત્તર્જામાં આ. ખંભાણીયાના
સુપ્રિટેન્ડેન્ટ સા. મે. ગોપાળરાવ સખારામે રૂ-૧-૬ પતાસાં સદાયા—સ્કૂલ
કમિટિના મેમ્બરોએ રૂ. ૨) મીઠાઈ બાણુવડ—કકર. કરસીનેજી વાલજી
રૂ-૧-૦ મેચો વેશડ—ભારીયા ફેબદાર રણછોડદાસ પ્રેમજી ૦-૭-૦ મી-
ઠાઈ વવાણીયા—ચુંદરાના રહીય શા. મોનજી લધાણી રૂ. ૧) ખારેક હોરા.
કાળા જર્સીહ રંગા ખારેક ટંકારા—સ્કૂલ કમિટિ તરફથી રૂ. ૫) પતાસાં વહેંચ્યાં
માળીયા—મ. આ. પો. એ. પ્રાંતહાલાર તથા કાકોર સાહેબ તરફથી રૂ. ૪)
લુગડાં તથા સાકર રૂ. ૫) મહેતાજીને રૂ. ૫) આસિસ્ટન્ટ-કુલ રૂ. ૪૪) ઇનામ
વહેંચ્યું ખાખરેલી—કાકોર સાહેબ તરફથી રૂ. ૫) ચોપડીઓ વહેંચી જોડીયા—
રાજેશ્રી ઉમીયાશંકર આદીતરામ રંગા મીઠાઈ, સ્કૂલ કમિટિના મેમ્બરોએ
તથા સદગ્રહસ્પીએ રંગા દરજી કકર. રાધવજી જોડાલી ઉનાળામાં પાણીની
પરખ જોડીયા કંન્વાશાળા—વહિવટદાર સાહેબ ચીરચંદ જયરાજે રૂ. ૫) પ-
તાસાં, ઠા. મોતીચંદ તળશીએ પુત્રનો જન્મ થયાથી રૂ. ૧) પતાસાં. વહિવટદાર
સાહેબ તથા સુવસક લાલજી પીતાંબર તથા માંડવી વહિવટદાર સાહેબ મળી
કુલ રૂ. ૧૧૧ ચુંદડીઓ વહેંચી રૂ. ૧૧૧ રણછોડ ડાકટર સાહેબ તથા મામલતદાર

સાહેબે રમાવ નં. ૭ તથા દેરાણ વહેંચી. બેલા—રૂકૂત કમિટી તરફથી રૂ. ૧) સાકર. બાલામા—હા. દેવજી ઓધવજી ને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થવાથી રૂ. ૧૫૫ ખુશુર મણ ૧, સોનીદામજી કહાનજીને પેર પુત્રનો જન્મ થવાથી રૂ. ૦૫૫ પતાસાં. મહાનકરી સાહેબ રૂ. ૦-૬-૦ સેવડી, મણીઆર કાળા ગોરધન રૂ. ૦૫૫ પતાસાં. માંકુવર ખેતશીએ રૂ. ૧૨-૬-૦ લાખશીનું જમણ કરી જોકરાને જન્મ માડ્યા. હડીઆણા—રૂકૂત કમિટીના મેમ્બર તથા પ્રેસીડેન્ટ પાણીનું પાણ. કાલાવડ—કંડોરણા વહિવટદાર ત્યાં. માનંકર રૂ. ૫૦-૪-૬ પતાસા રણજોડાસ ત્રેશંકર રૂ. ૦-૬-૦ પંતાસાં. સરધાર—પારખ તુલશી નાળજી રૂ. ૦૫૫ દાળીયા. રાજવીપંગના વહિવટદાર કેવળચંદ મુળજી રૂ. ૦૫૫ તડબુચ. રામોદ—તાલુકદાર તરફથી રૂ. ૧-૬-૦ સાકર તથા મોપડીયો. નવાનગર કન્યા શાળા—મે. કા. પ્રા. ના. પો. એ. સા. બા. અને મહાજન જન્મ સાહેબ તરફ રૂ. ૧૦૦) મોપડીયો. બેડ—પડાણના અવલ કારકુત શુભાચંદ જોડા રૂ. ૦૫૫ ચાકર. કોંકે—વાળા નોરાણજી કરણજી માં. જોવજી ભગવાનજી, પટેલ દોરજી વીરજી મેમાણ મિતી જુમા રૂ. ૧) મોડાઈ.

માહે મે.

ખંભાળીયા—કરં દવારંમ વીરજી રૂ. ૦૫૫ પતામાં. રાવળા—રાજકોટ સ્થાનીક કોર્ટના મેમ્બર મણીચંકર નરભિરામ તથા નરભિચંકર હરિચંકર રૂ. ૧) પતાસાં. બાણુવડ—દેવરાજ કંદેલાણજી પોતાના જોકરાને નિશાળે ખેસાડી રૂ. ૧૫૫ પતામાં. ડા. પ્રેમચંદ કમરોણી રૂ. ૧૫૫ પતામાં જોકરાને નિશાળે ખેસાડી. જોડીયા—પટેલ દેવજી સંધાણી પોતાના જોકરાને નિશાળે ખેસાડી રૂ. ૨) દ્રાક્ષ. નારણજી સંધાણી જોકરાને નિશાળે ખેસાડી રૂ. ૨) દ્રાક્ષ. માં. હરખચંદ લવજી પોતાના જોકરાને નિશાળે ખેસાડી રૂ. ૨) દ્રાક્ષ. આમરણ—વાર્ષિક પરીક્ષા વખત દરબાર શી શામજીભાઈ રૂ. ૪-૩-૦ મહેતાજીને પાવડીના રૂ. ૦ આસીરંટને રૂ. ૧૫૫) જોકરાઓને છોટના અને મહાજન તરફથી રૂ. ૨) સાકર. લાલપુર વ્યાયાધીય કોર્ટના વકલ ઓધવજી રૂ. ૫૦-૨-૦ મોડાઈ. બેલા—ગામજોડે તરફથી વાર્ષિક પરેક્ષા વખત રૂ. ૧૫૫ સાકર. આમરણના કારભારી મોરારજી ધનજી રૂ. ૧-૨-૦ સાકર વહેંચી. હા. દેવકરણ રૂ. ૫૦૫ મોડાઈ મોરબીનાં રહીશ ચંક કાળીદાસ, પ્રેમજી રૂ. ૦૫૫ સાકર. બાલંમા—મહાનકરી કુશચંદ કચરા રૂ. ૧૫૫ પતામાં. જોવેલા—ખોલ કાળા પ્રેમજી રૂ. ૦૫૫ મોડાઈ

ખોલ પ્રેમા અરજણ ૩૧ મીઠાઈ, ચા. રતનચી ડાઘા ૩૦૦ મીઠાઈ, વી-
રપુર—દાંધે સા. કુવર હમીરસીંહજીને નિયાજે બેસાડી ૩૨) મહેતાજીને
પાઘડીના ૩૭) છોકરાઓને મીઠાઈ. ધોરાજી—શેઠ કદાનજી જયરાજે ૩૩)
કેરી. સરધાર—ચા. પ્રાગજી મુજજી પોતાના છોકરાને નિયાજે બેસાડી
૩૧) પતાસા.

માહે જીન.

મોપૈયા—ચા. રતનચી ડાઘા ઉનાખામાં પાણી પાવાનું અર્ચ ૩૦૦
સુલતાનપોર - શેઠ જયંદેવચંદ ૩૦૦ સાકર. દેરડી—રૂકૂલ કમિટિ તથા
બીજા અહરઓએ ૩૧) મીઠાઈ. સરધાર—રેવીન્યુ કારકૂન મંગાધર શીવનારાયણ
૩૧) મીઠાઈ. કોટધરાંગાણી—મે. કારભારી જીવણરામભાઈના દીકરા ઉમીલા-
ચંદરે ૩૦૦ સાકર. રાજપરા—રૂકૂલ કમિટિના પ્રિસિન્ટેડ સા. ૩૦૦ સાકર.
લાંક—ગરાચીઆપાજી નારણજી કરણજી ૩૦૦ સાકર. ધોરાજી—વકીલ દા-
મોરે દેવચંદ ઉનાખામાં પાણી પાવાનું અર્ચ ૩૩) ધોરાજી કન્યાશાળા—
વકીલ દામોરે દેવચંદ ૩૧-૬-૦ પતાસા, રાજેશી દુસરાય મંગળજી ૩૦-૫-૦
હીર. વકીલ ઓપવજી ૩૦-૫-૦ હીર. સરપદડ—યાણુદાર સાહેબ તથા
કારકૂન, અને ગામ લોકોએ ૩૪) મીઠાઈ. નવાનગર કન્યાશાળા. ઘેઘણી પુ-
તળીવાઈ ૩૩) જંજી શેઠ નારણજી ભાઈ ૩૦-૧૦-૦ પતાસા રક્ષાધર, અ-
દીખાઈ હીરજી ૩૧-૧-૦. કેરીઓ. ખંભાત્રીયા—મોરારજી વાલજી ૩૧૦
જંજી. સહાય—હા. મુજજી આણંદજી તથા માજી પોરૂઠ માસ્તર ૩૩-૩-૦
મોપડીયો તથા ચાકર. જોડીયા કન્યાશાળા—વહિવટી કારકૂન બજાભાઈ, દલ-
પતરામ ૩૧૦ મધરાસી તથા પતાસા. કાળાવડ—રૂકૂલકમિટિના મેમ્બર
૩૧-૧૧-૩ પતાસા. કાળાવડ કન્યાશાળા—માજી કોળદાર દેવકરજી ત્રીણા
ભાઈ ૩૧-૨-૦ કમખા તથા પતાસા, શેઠ મોતીલાલ ભાઈચંદ ૩૦૦ પતાસા.

(ધંધેજી-સહિ.) ગણપતરામ વ્યયુપરામ.

સ. રૂ. એ. ઈ. પ્રાં. દાતાર.

સારસંગ્રહ.

એક એક. બી. નો પરીક્ષામાં આ-વરસ મૂલતલીઓમાંથી માત્ર
એક જ જણ પસ થયું છે. એ જીવાત ગદરજનું નામ હરિલાલ હર્પદરાય

ધૃવ છે અને તે અમંદાવાદના રહેવાસી છે.

ખાટણ તથા જીસનગર તર્ફ રેલવે લઇ જવાનો વિચાર રત્નપૂતાણા રેલવેવાળાઓ કરે છે એમ જાણવામાં આવ્યું છે.

ટેલીફોન. ઈંગ્લેન્ડમાં લીવરપુલને માંચેસ્ટર વચ્ચે ટેલીફોનના તારનું દોરકું નાંખી ચૂક્યા છે અને તેવડે ત્રીસ મૈનનું અંતર હતાં માણસો એક બીજા સાથે સારી રીતે વાતચિત કરી શકે છે.

મુંબાઇથી દિલ્હી સુધીના રેલવે તૈયાર થઈ ચૂક્યો છે અને રાત્રી જતનેવારીને રિયમે પશ્ચિમ રેલવેવાળાઓ તર્ફથી તેને ખુલ્લો મૂકવામાં આવ્યો હતો. હવે મુંબાઇથી દિલ્હી જતાં ૪૦ કલાક લાગશે.

બાવનગર રેલવેની ગોંડલ તર્ફની શાખા. ૧૮મી જાનેવારીને રોજથી લોહોને માટે ખુલ્લી મૂકવામાં આવી છે. એ ખાંચની ઉપર પોળ, ટસ, લાઠી, ચિતળ, કનકવાઓ, ખાડ ખારીઆ, જોતપુ, ને પોરાણ એ રોડનો આવેલાં છે.

ઈંગ્લેન્ડના સાર્થકિનુર. વાસુદેવ બગવંત કુર્ચને રાજ્યએ પહોંચવાને પછો જામત નથી થયો એટલામાં રામજાત કરીને એક તેનાથી પણ એવકુક માણસ કોલાપુરમાં નીકળી આવ્યો છે. એ ૨૫ વરસનો જુવાન બ્રાહ્મણ છે ૧૮૫૭ના બળવામાં રંગ નિકાલ થયેલો ચીમાસાહેબ ક્યારનો કોંચી ખાતે મરણ પામ્યો છે, તો પણ તે જીવે છે એવી લોકોમાં ખૂબ ચલાવી તેને પાછો ગાદીએ આવડવાને નિમિત્તે જાંડ ઉઠાવવા, અને ત્યાં વસનારા સઘળા ઈંગ્લેન્ડને કલમ કરવા માટે તર્ફ ગયાઓમાસામાં એણે રચ્યું હતું. એમાં હજારો માણસ સામિત હતાં એમ જણાય છે અને કુલ દેવપોગથીજ તેઓની કુદ ધારણા નિષ્પન્ન થઈ છે. કાંઈક કારણથી પોલીસને શક થયો અને તપાસ કરતાં રામજાતનું સમજું તર્ફ પકડાઈ ગયું. હાલ કોલાપુરમાં રામજાત વગેરે ૨૦ જાણની ઉપર ત્યાંના સેસન જડજને મદનિશ પોલીસીકલ એજન્ટ મિ. ડબ્લ્યુ બી. ફેરિસની આગળ કામ ચાલે છે, અને આપા છે કે આવા એવકુક કિનુરીઓ પડતી રાજ્યએ પહોંચશે.

દાકતર હરમેન ને કોબી. સંગૃહ પુરતોની શોધનું કામ દાકતર જુ. નર કરતા હતા તે કામને માટે હવેના એક જર્મન વિદ્વાનની નીમાણુંક થઈ સંબળાય છે. એ મુદરય કોલેન મહેરના રહેવાસી છે તથા બર્લિનને બોનની

પાઠશાળાઓમાં સંસ્કૃત વિગેરે ભાષાઓનો અભ્યાસ કર્યો છે. એને જૈનધર્મની ઓળ કરવાનો ધણો શોખ છે, એ કામને 'સાર પોતે' એકવાર હિંદુસ્તાનમાં પોતાને ખરચે આપ્યા હતા, અને દાકર - બૂલરની જોડે - રજપૂતસ્તાનની મુસાફરી કરી હતી. એ વિદ્વાને જૈન વિષે જે પુસ્તક તો અભારમાં પ્રગટ કરીધાં છે. વળી એ ગણિત શાસ્ત્રમાં અને ષઢાર્થ વિજ્ઞાનમાં પણ બહુ કુશળ કહેવાય છે.

મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષામાં દેશી છોકરી એકે આ વર્ષે ગૃહ હતી, તે સરજમશેદજી જીભાઈવાળી મુંગાઈ મધ્યેની ઇંગ્રેજ સ્કૂલના પ્રિન્સિપાલ મિ. ડોસાભાઈ વાડીઆની બત્રીજી યાત્રા.

તેમજ બચુભાઈ રસ્તમજી મોસ્તર એ નામની એક પોરસી કન્યા બીજા વર્ગની સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં આ વરસે મુંગાઈ ખાતે પાસ થઈ છે.

૧૮૮૦નું હિંદુસ્તાન. એ નામનું એક પુસ્તક રમવામાં આ ઇલાકાનો માજી ગવર્નરે સર રીચર્ડ ટેપલ મુંબાપો છે.

ન મતાય એવી શોધ કહે છે કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના રહેવાસી કોષ મિ. ડી. રગાસે એવી શોધ કરી છે કે તેથી-મરજીમાં આવે ત્યારે વર્ષાદને બાંધાંચી શકાય, અને એ બાબતનો પટો પણ મળ્યો છે. હવાના વાદળાવાળા ભાગમાં ડાહનામિટ નામ દાર-જેત્રી કુટ્ટી નીકળનારી વસ્તુના ધડાકા ઉડાવ્યાથી તેમ કરી શકાય છે. એજ બાબતમાં ન્યુયાર્કના મિ. જી. એચ. બેલ નામના મૂહરમે મહુમાં આવે ત્યારે વર્ષાદ આણવાની અને મહુમાં આવે ત્યારે બંધ પાડવાની જુકિત શોધી કાઢાડી છે; એની તજવીજ એવી છે કે ૧૫૦૦ ફૂટ ઊંચા મિનારા બાંધવી અને ત્યાંથી જીંચી હવામાં બીનાથવાળી વરાળ ઉડાડવી કે તેના જોરથી વરાળ બંધાઈ જઈને વરસાદ આવે.

યુરોપમાં, ટાગળ બનાવવાની કળા. પહેલ વહેલી ઇસવીસન ૧૫૮૮માં દાખલ થઈ. એ વખત કાગળો બનતાં તે રંગે ભૂરા થતા. ૧૬૯૦ પછી સફેદ કાગળ થવા લાગ્યા, પણ તે હજી બહુ હલકી બતતના હતા; ૧૭૧૩ માં ટામસ વોકિન્સ નામના કાગળાંએ એ હુનરને ચકતી કળાએ પહોંચાડવાને ધણી મહેનત કરી અને ત્યાર પછી દિનપરદિન સુધારો થતાં તે કેવી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિએ હાલ પહોંચ્યો છે તે તો સર્વે જાણે છે.

બાળકોની હાંધી ઉપર ત્રંદુંતી ઝંસર—ડાકટર પ્રેવિસાનો જણાવે છે કે સઘળી માંસમા કરતાં હંડીની માંસમાં જંમનાંરો બાળકો જલદીથી મરણ પામે છે. તે પોતાના અનુભવ ઉપરથી કરેલી ગણતરીને આધારે કહે છે કે, હંડીમાં જંમનાં બાળકોમાંથી દરસેકડે ૮૧ બાળક એક વરસની હાંધી ભોગવવા અગાઉ મરણ પામે છે. વર્સેત રૂઠુમાં જંમનાંમાંથી દરસેકડે ૪૧, ચોમાસામાં જંમનાંમાંથી ૫૨, અને ગરમીની મોસમમાંથી જંમનાંમાંથી માત્ર ૧૭ બાળકો એક વર્ષની હાંધી ભોગવવા અગામ્ય મરણ પામે છે. આ વાત આપણાં ગરમદેશને કેટલી લોગું પડતી હશે ?

વનસ્પતિનું હોકાં ચંત્ર—અમેરિકાના ડૉંગણોમાં એક એવી જાતનો નવાઈ જોવા રોષો ઉગે છે, કે જેનાં પાંતરાં હોકાવેલી રોષની માફક ઉત્તર દક્ષિણ દિશાએ દખાડે છે. કોફેસર મેહાન નામે અમેરિકાનાં વિદ્વાને આ રોષો તપાસી તેની આવી કીમતી ખુશીનું કારણ એવું જણાવ્યું છે કે, એ રોષાના પાંતરામાં રોયણીના કિરણો ખેંચવાની એકં મોકસ રીત છે, અને તેથી તે પોતાની વળણ ઉપર અને દક્ષિણ દિશા તરફ રાખે છે.

વિસાપતી કાગળ—ગયે વર્ષે વિસાપતથી છાપવાના ૧૨ લાખને ૫૭૬ જારની તથા બીજા પરચૂરણ ૧૪ લાખના કાગળો હિંદુસ્તાનમાં આબરૂ હતા કાગળ બનાવવાની ચીજે આપણા દેશમાં સારી રીતે યાય છે, તે છતાં હુનરી આવડતની આમીને લીધે આ રીતે દરવર્ષે ત્રીસ લાખની ખાધ આપણે ખમવી પડે છે.

મની આર્દ્રનો નફો—જયોજ્જય આદ કરતાં આ એક વરસમાં ૮ પાસ ખાતાને એ તરૂંથી બે લાખ રૂપિયાનો નફો થયો છે.

એક નવી જાતનાં આસનું અજવાળું—ફ્રાન્સના વિદ્વાનોએ એક નવી જાતની આસ બનાવવાની શોધ કરી છે. ખૂચના કચરા અને વાંછન દા-રના રંગડામાંથી તેઓએ આસ બનાવોને તેની અજમાયસ ત્યાંના એક જાણીતા હોટેલમાં કરી જોઈ હતી. એ આસનું તેજ ઘણું સાઈ માત્રમ પડ્યું છે. દેહે છે કે તેની રોયની આંખને ડંડક આપનારી તથા તેજ પણ સાઈ છે. આ પરથી ફ્રાંસ અને સ્પેનમાં ખૂચનાં ઝાડો વધારવામાં આવ્યાં છે.

પુસ્તકોની પહોંચ.

અલંકાર ચંદ્રિકા. એ નામનો ઉત્તમ ગ્રંથ તેના બનાવનાર ત્રિ. રા. વિતાનારાયણ ગણપતિનારાયણની તરફથી આવ્યો તે ઉપકાર સાથે કબૂલ કરીએ છીએ, સંસ્કૃત તથા બાધાના ગ્રંથોને આધારે એ પુસ્તક ધણી સંભાળ તથા સમજની સાથે રચ્યું છે. એમાં ૧૧૦ અલંકારનાં બહુણુ ધણા વિદાહ રણુ સાથે સમજાવ્યાં છે. આ પુસ્તક લખીને કૃષિ રાજિનારાયણે આપણી બાધાના નાના ખમ્મનામાં અગત્યનો વધારો કર્યો છે, એ બાધ ગૂજરાતી બાધાના એક સુવ્રદ લખનાર છે, અને અલંકારના વિવચનો ધણા વર્ષથી અભ્યાસ કરતા આવે છે, તે આ પ્રસંગે સાર્થક કર્યો જણાય છે. આ ગ્રંથનો વિષય જ્યેષ્ઠ મુંદર છે તેવોજ છપાઈ વગેરેમાં પણ મુંદર રીતે તૈયાર થયો છે. એનાં પૃષ્ઠ ૧૧૦ છે અને કિંમત રૂ. ૧) રાખી છે તે એ ગ્રંથની ખૂબી તથા મહેનત તરફ જોતાં કાંઈજ નથી એમ કહી શકાય. માટે ગૂજરાતી બાધાના કેળવણી સંઘના ગૃહસ્થોએ આ પુસ્તક પોતાની પાસે રાખવું જોઈએ, એમ અમારો વિચાર થાય છે.

રજા, આકિંટ એલાવન્સ, તથા પેન્શન વગેરેના ધારા.—ગવર્નર સહિબની ખાસ પરવાનગીથી ગૂજરાતીમાં સહેલી તથા સમજાય એવી બાધામાં મહેતા બળવંતરામ મહારેવરાએ છપાવી પ્રગટ કર્યા છે તેની એક નકલ અમને પહોંચી છે, આવી કોઈ એપડીની ગૂજરાતીમાં અરેખરી જરૂર હતી કેમકે એ સઘળા રજા ઇંગ્લેન્ડમાં હોવાથી ગૂજરાતીજ જાણનારા માણસોને ધણીજ અવગત પડતી, આ એપડીની કિંમત માત્ર પાંચ આનાજ રાખી છે એ સારું કર્યું છે કે એથી નાના મોટા સઘળા સરકારી નોકરોને પોતાની પાસે રાખવાનું બની આવશે; કેમકે તેને આ એપડી કેટલી અગત્યની છે તે તો કહેવાની જરૂર નથી.

પટલપોથી.—એ નામની એક નવી, દુપની એપડી અમને મળી છે, બનાવનારે પોતાનું નામ આપ્યું નથી, પણ એમાં કેટલકિ કવિતા છે તે ઉપર મોહન નામની છાપ છે, એમાં પાટીદારશૈક્ષના નકારા ચાલ તથા તેથી નીચજેલા ફર્ફશાનો ચિતાર હાસ્ય રસમાં આપવાની કોશીશ કરીએ લખનારની બધી દૃષ્ટ્ય ધણીક રીતે “દશમિત્ર”ના નમુના રાખેલા જણાય છે; એના સોળપેજ પૃષ્ઠ ૭૦ને કિંમત ચાર આના છે.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૨૦ અં.

માસ સન ૧૯૮૧.

અંક ૩ જો.

કેલવળીચાતાનો રીપોર્ટ સને ૧૯૭૯-૮૦

ભાગ ૩ જો.

કાઠીયાવાડ.

૧. અરમ આ પ્રાંત ખાતે આશરે મેલાખ રૂપિયાનો એ વરસે થયો હતો. એમાં લગભગ ૧૫ હજાર રૂપિયા હસ્તેકચનના કામમાં અને બાકીના બધા બખાવવાખાતે હતા. બખાવવામાં એલ્યુમેનલ ફંડમાંથી આશરે ૧૧ લાખ અને દરબારો તરફથી આશરે ૧૦ હજાર રૂપિયા અરચાયા હતા. પાછસે વરસે એથી પણ વધારે કુલ અરમ થયો હતો. તે વરસે આશરે ૨૧ લાખ રૂપિયા અરચાયા હતા. એ રીતે અરમ એજો થવાનું કારણ એ છે કે પાછલા વરસમાં નિયાજોના મકાન અંધાઈ જવાથી આ વખત એ ખાતે થોડોજ અરમ કરવાનો જરૂર પડી હતો.

૨. નિયાજો તથા નિયાજીયા. કાઠીયાવાડમાં જુદી જુદી જાતની પ્રાંતગર કેટલી નિયાજો હતી અને તેમાં કેટલા વિદ્યાર્થીસ કરતા હતા તે સંસેપમાં લખવાને માટે નામેનો કોઠો આપીએ છઈએ. એમાં તે નિયાજો ફંડની કે ખાતની છે તે પણ જણાવ્યું છે.

કર્મીના નિશાળ.	નિશાળો			કોશોનું ક્રમ	ભણનાર			કુલ ભણનાર
	આલાવાડ સોરઠ	ગોહિલ વાડ	હાથાર		આલાવાડ સોરઠ	ગોહિલ વાડ	હાથાર	
કે. એ. આંજી. વ. મકલ (ફંડની)	"	"	"	૧	"	૧૭૭	"	૧૭૭
સે. એ. " (ખાનગી)	"	"	"	"	"	"	"	"
સે. એ. " (ફંડની)	૩	૨	૨	૭	૧૨૬	૬૬	૧૧૧	૩૦૬
સે. એ. " (ખાનગી)	૧	૧	"	૨	૧૦	૧૯	"	૨૯
મૂ. જોડેરાની નિશાળ (ફંડની)	૧૦૪	૧૧૪	૧૧૯	૪૨૬	૫૩૩૩	૬૧૨૬	૮૦૪૩	૨૪૭૩૫
" (ખાનગી)	૨૩	૨૮	૧૫	૮૩	૩૯૬	૪૪૦	૫૨૭	૧૬૭૨
કન્યાશાળાઓ (ફંડની)	૪	૭	૬	૧૮	૧૬૭	૩૨૪	૩૦૫	૯૦૮
" (ખાનગી)	૪	૬	૮	૨૬	૧૧૨	૧૪૯	૧૯૦	૬૮૭
રાતની નિશાળ. (ખાનગી)	"	૧	૨	૪	"	૧૧	૨૦	૫૮
" (ફંડની)	"	૧	૪	૬	"	૧	૭૬	૮૬
				૫૭૬	૬૧૭૨	૫૮૬૪૭૫૩	૬૧૮૨	૨૮૬૭૧
૧૩૬	૧૨૦	૧૬૧	૧૫૬	૫૭૬	૬૧૭૨	૫૮૬૪૭૫૩	૬૧૮૨	૨૮૬૭૧

એ ઉપરથી માલમ પડશે કે કાઠીયાવાડમાં ચાર હાઈસ્કૂલો તથા એક કાલેજ છે તે સિવાય બીજી મળીને ૫૭૬ નિશાળો છે. તેમાં ૧ ફર્સ્ટ-નેન્ડ સેકેન્ડગ્રેડ ઇંગ્રેજી સ્કૂલો, ૫૦૮ છોકરાની નિશાળો, ૪૭ કન્યાશાળાઓ, ૧૦ રાતની નિશાળો છે. પ્રાંતવાર નોંધએ તો ગોંહેલવાડ ને હાલાર તાતા, ગાંધીવાડ મધ્યમ, ને સોરઠ સૌથી ઉતરતો છે. એમાં એક હાઈ- છે તે સિવાય બીજી એકે ઇંગ્રેજી નિશાળ જણાતીજ નથી.

પાછલા વરસ કરતાં ૩૮ નિશાળ ને ૫૦૪૩ ભણનારનો વધારો છે. પાવાડની વસ્તી પહેલાં આશરે ૨૩૦ લાખની ગણાઈ હતી તેના શુમાં સેકેન્ડ ૧૬ માણસ ભણે છે. એનો વિસ્તાર ૨૨૦૦૦ ચોરસ મૈલ તે જોતાં દર નિશાળ દીઠ લગભગ ૩૦ માઈલ પડવા જાય છે. આ બંને નતમાં પહેલા કરતાં સારો વધારો માલમ પડે છે.

૩. ફંડની નિશાળોમાં કેટલી એ વરસે તપાસાઈ, કેટલા ભણનાર શિક્ષામાં બેઠા, અને તેમાંથી ચોરણવાર કેટલા પાસ થયા તે નીચેની હકીકત પરથી માલમ પડશે.

ગતની નિશાળ	કેટલી નિશાળો	કેટલા છોકરા	કેટલા પાસ—ચોરણ					
			૧જું	૨જું	૩જું	૪જું	૫જું	૬જું
રાતી છોકરાની	૪૧૬	૧૫૪૮૨	૪૫૫૯	૨૫૮૪	૧૧૮૫	૮૧૧	૨૮૮	૭૨
શાળાઓ	૪	૨૬	૫	૧	૧	૧	૧	૧
બી	૧૮	૩૭૬	૧૬૨	૫૯	૩૧	૮	૫	૧૧
	૪૪૧	૧૫૮૭૫	૪૭૨૬	૨૬૪૪	૧૦૧૧	૮૧૯	૨૯૪	૭૨

રેવાકાંઠા.

એમાં ૧૭ નિયાજો છે. પાછલા વરસ કરતાં ૭૧ છોકરા વધ્યા હતા. એ બાબત દાક્તર બૂલર કહે છે કે ગયે વર્ષે ૩૦૩ ઘટયા હતા તે પ્રમાણમાં વધારો કંઈ નથી, પણ એટલું જણાય છે કે મહેતાજીએ જોએલા છોકરા પાછા મેળવવાને મહેનત કરી હતી ખરી. તાવના કારણથી પરીક્ષામાં ગયા વરસ કરતાં ઓછા બેઠા હતા, પણ પાસ વધારે થયા હતા એ સંતોષ કારક છે.

મહીકાંઠા ને પાલણપુર.

તાવનો ઉપદ્રવ છતાં ગયે વર્ષે છોકરાની ખાધ લાગી હતી તે પૂરી નાંખી છે, અને વળી કાંઈક વધારો છે. બૂલર સહિષ્ કહે છે કે પાછલા વરસ કરતાં અભ્યાસમાં સુધારો દેખાય છે. મેં જો નિયાજો તપાસી તે જિલ્લાને મુકાબલે તો સારી સ્થિતિમાં નહોતી, પણ ઇલાકાના પ્રમાણમાં ઠીક હતી. રાંધણપુરના ત્રણ અને મહીકાંઠાના ચાર જણે સરકારી નોકરીનું બીજા ગ્રેડનું સર્ટિફિકેટ અમરાવાદ આવેને મેળવ્યું હતું, કારણે ને ઉર્દુ નિયાજો સારી નથી, કેમકે તેમાં માસ્તર તથા આસિસ્ટન્ટને પૂરતા પગાર આપવામાં આવતા નથી.

સુરત ઇલાકો ને ખંભાત.

વાંસદા ખાતે પાંચની સાત નિયાજ યઈ છે, અને કુલ છોકરા ૭૮ છે. અભ્યાસ પાછલા વરસ કરતાં ઉતરતો છે. ધર્મપુરની સેકન્ડગ્રેડ આંગ્લો વર્નાક્યુલર સ્કૂલનું પાંચમું ધોરણ ઈંગ્રેજીમાં નબળું હતું, પણ બીજી રીતે સુધારો સારો હતો. ગૂજરાતી ખાતું સંપૂર્ણ સંતોષકારક હતું.

ખંભાતની નિયાજો હજી પાછલા સાલની પડતીમાંથી ઠીકણે પડી નથી.

સરકારી નોકરીની પરીક્ષાઓ.

ગૂજરાતખાતે જુદા જુદા જિલ્લાઓમાંથી સરકારી નોકરીની પરીક્ષાઓમાં કેટલા હાજર થયા અને તેમાં કેટલા પાસ થયા તે નોંધે બતાવ્યું છે.

જિલ્લો	૧ લા વર્ગની પરીક્ષામાં		૨ ના વર્ગની પરીક્ષામાં	
	હાજર	પાસ	હાજર	પાસ
સુરત	૧૨	૨૮	૨૫૪	૫૫
બરુચ	૧૬	૬	૨૧૮	૧૭
ખેડા	૧૨	૩	૨૦૪	૧૩
ધંધમહાલ	"	"	૫૬	૧૨
અમદાવાદ	૧૬	૨૩	૨૨૨	૭૩
મહીકાંઠા	"	"	"	"
કાઠીયાવાડ	૧૨	૩	૧	"
કુલ	૧૭૦	૬૬	૮૫૫	૧૭૦

એતીવાડીની કેળવણી.

આ વર્ષ પૂનાની એન્જિનિયરિંગ કોલેજમાં એક એતીવાડીનો વર્ગ ઉધા-
ડવામાં આવ્યો તેનો ખર્ચ ૩૫૫૨ રૂપિયા થયો હતો, અને ત્યાં ૨૩ બાહ્ય-
ણ, ૨ પરંબુ, ને ૩ પારસી એ રીતે ૨૮ જણ બણતા હતા. આઠ હાઈસ્કૂલોમાં
એવા વર્ગ કાઢ્યા હતા તેમાં કુલ ૧૦૭ બાહ્યણ, ૧ ક્ષત્રી, ૭ પરંબુ, ૨ આમિલ,
૪ જૈન, ૧૨ વાણીયા, ૬ કણબી, ૩ કારીગર, ૭ કુકાનદાર, ૫ નીચવણના
હિંદુ, ૨ મુસલમાન, ને ૩૦ પારસીના બેકરો હતા. સરકારને એ વર્ગો લઈથી
કુલ ખર્ચ ૪૪૬૦ રૂપિયા થયા હતા.

હાઈસ્કૂલોમાં એતીવાડીનું બણનારને ક્લાસિકલ્ (સંસ્કૃત વગેરે) બાંધા
લેવાની ફરજમાંથી મુક્ત કરી છે, અને સરકારી નોકરીની ક્સેક્ટ્રાસ પરીક્ષામાં
પાસ થયા પછી ઇતિહાસ બૂગોળ પણ બણવાની જરૂર રાખી વધી. તેમજ
એવી રીતે બણીને પાસ થએલાને નોકરી આપવામાં રેવીન્યુ ખાતાવાળા
અમલદારોએ ફરદકલાસ પરીક્ષામાં પાસ થએલા કરતાં વધારે પસંદ કરવા
એવી લાઝમ આપી છે.

હાઇસ્કૂલોમાં એ બાબત બે ધોરણો વરસ વરસના રાખેલાં છે, અને તેમાં પાસ થાય તેને પૂનાની કાલેજના નીચલા વર્ગમાં દાખલ થઈ શકવાનો હક આપ્યો છે.

ગૂજરાત ખાતે નડીઆદમાં ૧૨, બરચમાં ૩૦, અને સુરતમાં ૨૫ બાણનારો હતા.

શરીર કેળવણી.

અમદાવાદ, નડીઆદ, સુરત, અને નવસારીના ઇંગ્રેજ સ્કૂલોમાં, તથા અમદાવાદને રાજકોટની ટ્રેનિંગ કાલેજમાં કસરતથાજાઓ છેજ. કાઠીયાવાડ ખાતે લીમડો તથા વઢવાણમાં કસરતથાજાઓ નીકળી છે અને ખીજી ૨૦ ને માટે તાલુકદારોએ પૈસા આપવા કબ્જા કર્યા છે. બાવનગરની હાઇસ્કૂલો તથા ગામની ખીજી નિશાળોને માટે એક મોટી કસરતથાજાખાંધવાનું દરખાસ્તે કબ્જા કર્યું છે. બરચ, જૂનાગઢ, ને નવાનગરમાં હાઇસ્કૂલને માટે નવાં મકાનો ખંધાય છે તેમાં કસરતથાજાનો પણ વગ રાખવામાં આવશેજ.

ગૂજરાતી નિશાળોને લગતી કસરતથાજાઓ પણ બરચ જીલ્લામાંઅંકલેશ્વર, જંબુસર, કાવી, આમોદ વગેરે મોટે ડેકાણે ઉઘડી છે. એ જિલ્લામાં સઘળી નિશાળોમાં અડવાડીયાંમાં બેવાર દેશી રમતો રમાડવામાં આવે છે. કલેક્ટર સાહેબ અને તેમના આસિસ્ટન્ટે કસરત જોઈ ઈનામ આપી છોકરાઓને ધણું ઉજન આપેછે. અમદાવાદમાં એક પ્રાંતીજ ખાતે કસરતથાજા નવી નીકળી છે. જગાની સારી છૂટ હોય એવી મોટી નિશાળોમાં દેશી રમતો રમાયછે. સુરતમાં સુદાળી ને માંડવીમાં કસરત તથા રમતો દાખલ થઈછે.

કેળવણી ખાતાને લગતા સરકારી કરાવો.

જે સરકારી નોકરીની ૧લા વર્ગની પરીક્ષામાં પાસ પણ એતીવાડીના કામની ખીજી વર્ષની પરીક્ષા નહિ આપી હોય તેના કરતાં માટ્રિક્યુલેટ થએલાનો હક વધારે ગણાશે.

માટ્રિક્યુલેટેડ નોકર ન હોય કે હોય, પણ તેના કરતાં જે કે.એ. માં પાસ થયા હશે તેનો ૩૦ અને તે ઉપરાંતની નોકરી ઉપર વધારે હક ગણાશે.

૫૦ ને તેઉપરાંત પગારની રેવિન્યુ સિવાય ખીજી ખાતાઓમાં જઈલી નોકરીઓ હોય તેનો આજમાં આજો અર્ધો ભાગ તો ગ્રાન્યુએટને આપોજ.

इंग्लंडनो इतिहास.

प्लॉटानिनेट कुलना राजाभो.

प्रकरण द्वे टुं.

बीन्ने हेन्री तथा १ लो रीयार्ड. इसवीसने ११५४ यी ११६६.

राज्य व्यवस्था. लोकोन्ने आशा आंधी हती ते प्रमाखेन गारीये मेडा पछी हेन्रीये सारी रीते राज् व्यवायुं. जेले १ ला हेन्रीनो पटो भंगुर कर्षी, भाष्ट राजना गेरकायदेसर सयणां क्रामो रद कर्षी, नया अंधा-जेना क्रिस्ताये तोडी पडया. सिकामां सेजमेज करवानी रीत अंध पाडी, मारामारीने धाड मोरीये मेसाडी दीधी, अने पोते पक्षपात विना धन-साक्ष करवा लाग्यो. न्यायाधीशोये परगलाभां इर्षाद सांभणवा करवानो धारो पहेल वहेलो आ राजना वजतमां नीकज्यो. ज्युरी (पंचायी) धनसाक्ष करवानी रीतनुं भूण पलु आ राजमांन रोपायेलुं जल्लाय छे.

राज्य वृद्धि.—नार्मैन राजज्योनी भूण जगौर क्रान्समां होवाधी ते देशमां तेमनुं योहुं धायुं राजतो असवयीन हनुं, पलु आ राजना वजत-मां ते जे जेठलुं जयुं वधी पड्युं के त्यांना राजना हाथमां पलु जेना न्हटवा मुनक रखा नहि.

नार्मंडी अने मैन प्रांत पोतानी मानी तईथी अने टोरैन तथा जेन्ने आपनी तईथी भण्पा—आपे तो जेन्ने प्रांत जेना नानाभाधने आब्यो ह-तो, पलु हेन्रीये तेना पासेथी ते पडवी क्षीयो.छेरो काडी काडी भूकेली क्रान्स-नी पतित राखीने परखी जेले पोछटो, गाजेना वगेरे बीन्ने सात परगलां भणज्यां. थोडा वरसमां जेनो नानो भाध (जे आपुकी जगौर ओपा पछी नाष्ट्रमां जर्ध वर्यो हतो ने जेने त्यांना लोके पोतानो डाकौर जनाज्यो हतो) ते भरलु पाग्यो; अने तेथीं जे वारसो खेवाने हेन्री क्रान्समां दोज्यो. पलु जेठलामां जे परगलांनो कज्जे छिटनी प्रांतनो डाकौर करी जेडो. अने ज्यारे हेन्रीये जर्ध तेने सताववा मांज्यो त्वारे क्रान्सनो राज तेनी कुमके आब्यो. आ उपरथी सर्वेने जेम लाग्युं के हवे जारे लज्जत जमय. पलु हेन्री सामदाम वगेरे सप्रणत काममां पुरो हतो. जे पंडे क्रान्सना राजनी मु-लाकाते गयो, अने तेने समजवो पोताने लाभकारक संधि करी आब्यो.

પોતાના પાંચ વરસના કુંવરનો વિવાહ હજી પારણામાં ઝૂલતી ક્રાન્સની કુંવરી જોડે કર્યો, અને ખિટનીની કુંવરી જેને બીજા પુત્રને પરણાવ્યો, આ સગાઈને જોરે તે પ્રાંતપણ સાત વરસ પછી ત્યાંનો કાઠોર મરણ પામ્યો ત્યારે એના હાથમાં આવ્યો, અને ક્રાન્સના રાજાને કાંઈ કબજા થાય, તો તે ગાદી પણ એને મળે એમ દીસવા લાગ્યું.

પણ હેવીની રાજ્યતંત્રણા આટલાથી તૃપ્ત થઈ નહિ. ઈંગ્લાંડની ગાદીએ બેઠો ત્યારથી તેની હદ મોતક વધારવાને એણે મથવા માડ્યું હતું, સ્કોટલેન્ડ પર હુમલા કર્યા તેમાં એ કાંઈ ઘણા તો કાઢી શક્યો નહિ, પણ એકવાર ત્યાંનો રાજા પકડાઈ જવાથી પોતાનું આધિપત્ય કબૂલ કર્યું ત્યારે તેને છોડ્યો, અને એ કારણથી હવેપછીના ઈંગ્લાંડના રાજાઓને વારંવાર એ દેશ પર ચડાઈઓ કરવાનું બાહાનું મળ્યું. વેલ્સ જીતવાનો એને બહુજ મનમત હતો. એકવાર એણે કોધાયમાન થઈ ઓળમાં આવેલા પુરોની આંખો ફોડી તથા સ્ત્રીઓના નાક કાન કાપ્યાં, પણ તે શૂરાલોક હથા નહિ અને ત્યાં બાહલી જીતતો કાંઈ થઈ શકી નહિ.

આયર્લેન્ડ જીતવાને સાર પોપની રજા તો ગાદીએ બેઠો ત્યારથી એણે મેળવી રાખી હતી. આ વખત એવા ધર્મોપદેશનો હતો કે પોપ કહે કે કાણો દેશ જીતે જીતે, તો તે દેશ ઉપર સ્વારી કરવાનો તે રાજાનો સંપૂર્ણ હક ગણતો. આ રજા આપવામાં પોપનો એ સ્વાધ્યં રહેલો હતો. આયર્લેન્ડમાં ખ્રીસ્તી ધર્મ ચાલતો ખરો, પણ ઉપરીપણું પોપના હાથમાં નહોતું. તેથી એને લાલચ એ હતો કે હેવી જીતે તો એ બધા મુલકનું ધર્મોપદેશ મને મળે. આ રીતે રજા મળી હતી, પણ ઘણા વખત સુધી પોતાનો મનમુખો પારપાડવાનું બીજી લડાઈઓને લીધે હેવીથી બની શક્યું નહોતું. એવામાં એને એક લાગ સારો મળ્યો. આયર્લેન્ડમાં આ વેળા કેટલાક છૂટાં છૂટાં રાજ્ય હતાં. તેમાંના એક રાજાએ કોઈ અમીરની બાઈડી ખુંચી લેવાથી લોકે બંડ કરી તે પાપીને દેશપાર કર્યો હતો. તે હેવીને શરણે આવ્યો, અને કહ્યું કે મને મારી ગાદી પાછી આપવો, તો હું તમારું સ્વામીત્વ સદા માન્ય રાખીશ. હેવીને એટલુંજ જોઈતું હતું, અને તેથી પોતે તે ક્રાન્સની લડાઈઓમાં રોકાએલો હતો પણ ઈંગ્લાંડના અમીરોને એની વાહોરે જવાની છૂટ આપી. એક અમીર ઘણાક મરણીયા લોકોને બેગા કરી આયર્લેન્ડ ઉપર

મડ્યો, અને એક બે વરસમાં તે ટાપુ છૂતી લીધો. હવે હેત્રીએ જોયું કે જો હું વચમાં નહિ પડીશ, તો એ અમીર પોતાનું જ સ્વતંત્ર રાજ્ય ત્યાં સ્થાપી બેસશે. તેથી એણે તે લશ્કરમાંથી પોતાની સખળી રૈયતને ઇત્તહાંડ બોલાવી લીધી. પછી પેલા અમીર વગેરે સરદારોએ મોટા મોટા શહેરો એને હવાલે કર્યા અને એનું અધિરાજપણું સારું પ્રકારે કબૂલ રાખ્યું. ત્યારે એણે રાજ્ય ધર્મ તેમણે મેળવેલા મુલકની ઠકરાલો તેમને બક્ષી. બીજા વર્ષે પોતે ત્યાં ગયો, અને બધાનું સ્વામીત્વ સ્વીકાર્યું. આ વેળા આયર્ષાડનો અધિકભાગ હજી સ્વતંત્ર રહી ગયો હતો ખરો, પણ ધીમે ધીમે તે ઇંગ્લેન્ડ રાજમાં મોડા વખતમાં લીન ધર્મ ગયો.

ધર્મગુરુઓની સત્તા.—આ વેળા યુરોપમાં ઢેઢકી બધી હતી તે નીચેની હકીકત ઉપરથી માન્ય પડશે. હેત્રી આવો પ્રતાપી હતો, લોપણ તેને ધર્મ ગુરુઓનો દારો નાકલિસોટી તાણવી પડી. નાર્મનોનું રાજ આખા પાછી ઇત્તહાંડમાં ધર્મ આતાની સત્તા ખિલકુલ સ્વતંત્ર કરવામાં આવી હતી, એટલે, પાદરીઓ સામે કોજદારી કે દિવાની કામ સરકારમાં આત્રી શકતું નહિ. તેમનો ઇનસાફ તો તેમના આતામાં જ થાય. આથી પાદરીયો ઘણા બહેલી ગયા અને તેમની બદ આલના ઘણા વગોણા થયા લાખ્યાં. આ સમય પાદરીઓ ખરેખરા ‘ગુરુવંશ’ ધર્મ પડ્યા હતા અને કોઈની પણ તાગાદ નહોતી કે તેમને કાંઈ પૂછી શકે. ધર્મગુરુઓ સરકારની આપેલી મોટી મોટી જગીરો મેળવતા, પણ બીજા અમીરો જેમ રાજનું સ્વામીત્વ કબૂલ રાખતા તેમ ન કરતાં તેઓ તો પોષનેજ પોતાનો અધિરાજ ગણતા. પાદરીઓ એટલા બે કેદ ધર્મ ગયા હતા કે હેત્રીને ગાદીએ બેઠાને બે વરસ થયા નોહોતાં તો પણ એટલા વખતમાં તેઓએ ૧૦૦ ખૂન કર્યા હતાં. હેત્રીએ જોયું કે આતો ખોટું. હું રાજ કહેવાલું અને મારી નજરઆગળ આવી ઉત્તમનાઈ ને દુરાચરણો વગર શિક્ષાએ યમાં જાય એ તે કેમ ખમાય? પણ લોકમાં ધર્મપણું ધણું આવતું હતું તેથી કંઈ કંઈ ધર્મઆતાની સત્તા ઓછી કરવાનો એણે ઠરાવ કર્યો. તેથી કાન્ટર્બરીના આચાર્યોની જગા આત્રી પડી ત્યારે તેણે તે ટામસઆ બેકેટ નામના એક પોતાના માણસને આપી. પણ આ બેકેટ તો પાદરીના પક્ષનો, એવા મમતી નીકળ્યો કે તેણે રાજને હેરાન હેરાન કરી તેની સખળી ધારણાઓ આખરે ધૂળ મેળવી,

આ નવો આચાર્ય જતો ઈંગ્રેજ હતો. નાર્મનોનું રાજ થયા પછી મોટે દરજ્જે પહેલ વહેલો મડનારો દેશી તે એજ. એ પ્રથમ કાન્ટર્બરીના આચાર્યને ત્યાં નોકર હતો. તેણે એની હોશીઆરી તથા મહેનત જોઈ એને ધર્મ આપાનું કાંઈ કામ સોંપ્યું. આ કામથી થાંચ પૈસા કમાવો કે તુર્ત તે પોતાનો અભ્યાસ વધારવા ઇટાલી ગયો, ને ત્યાં કેટલાંક વર્ષ રહી મોટો નામાંકિત વિદ્વાન થઈને આવ્યો. પેલા ગુણગ્રાહક આચાર્ય એને મોટી જગા આપી, અને થોડા વખતમાં એનીજ બલામણુથી રાજ્યએ એને પોતાનો દિવાન કર્યો. અહીં પણ એણે એવીજ અખરદારી, ખંત, તથા પ્રમાણિક પાણું બતાવ્યાં, અને રાજ્યની એના હપ્તે અત્યંત પ્રીતિ થઈ. આ સત્તે એના જ્યો મોમો તથા ઠાકરમાં કોઈનો નહોતો. એના પાસે મોટા મોટા અગીરો બેઠાને બેઠા રહેતા, અને જ્યારે એની સ્વારી નીકળતી ત્યારે બધા લોક તે તરફ જોઈ રહેતા. પણ આચાર્યની પદવી મળતાંજ એણે આ કારભાર છોડ્યો, કેમકે એ ધર્મઆતાની વિરુદ્ધ રાજના શા મનસુબાછે તે ખરાખર જાણતો હતો, અને તે મનસુબાની સામા થવાનો વિચારતો એણે ધરથીજ કંઈ હોય એમ જાણાયછે. પોતાની નોકરી છોડી તથા રાજ્યને ખોટું તો લાગ્યું, પણ શું કરે ? એકેટલો હવેથી સધજો વૈજ્ય છોડી દારણુ પૈરાબ્બ લઈ બેઠો, અને એના તપસ્વીપણાના લોકમાં ઘણા વખાણુ થવા લાગ્યાં. તે છતાં જ કામમાંથી આગળ જતાં રાજ સાથે જગડો વધી પડ્યો તે કામનું સ્વરૂપ જોતાં તો તેમાં આ ધર્મઆદ્યનોજ અધર્મ જણાય છે.

એક પાદરીએ કોઈ સ્ત્રીને બગાડી તેના બાપને મારી નાખ્યો. રાજ્યએ કહ્યું કે અમને એ પાપી સ્વાધિન કરી દો, કે એને ઘટતી સજાએ પહોંચાડીએ. આ અહંકારી આચાર્યે કહ્યું, તમારો એમાં કાંઈ અખત્યાર નથી : અમેજ એનો ઈનસાફ કરીશું. ઈનસાફમાં માત્ર તેને ખરતરફ કર્યો. રાજ્યએ કહ્યું કે હવે એ પાદરી ખાતામાંથી ખરતરફ થયોછે અને તેથી અમે એનો ખીજુ રૈયતની માફક ઈનસાફ કરી શકીએ. એકેટલું, એમ નહિ કરાય; એક ગુનાહને માટે એ વાર શિક્ષા હોય નહિ.

આ ઉપરથી રાજ્યને ઘણાજ ક્રોધ મળ્યો, અને તેણે મહદ્ ગુરૂઓ સમા મેળવી પ્રમ્ન મૂંઝો કે તમે દેશના ધારાને માનોછો કે નહિ. તેમણે ઈશ્યો જવાબ આપ્યો, કે અમારા આશ્રમ વિરુદ્ધ નહોય તેવા બધા

ધારા અમે માનીએછીએ. આ અંધારા ભરેલા ઉપરથી જે મુદ્દો હતો તે તોજ દૂર રહ્યો. પણ હેવી એમ ભાખ્યો ભાખવાય એમ નહોતો, એણે બીજી સંભા બરી તેમાં અમીરોને પણ બોલાવ્યા, અને તેમને કહ્યું કે તમે આ મહંતોની સાથે વિચાર કરી નિશ્ચય કરો કે જુના રીવાજ પ્રમાણે ધર્મ ખાતાનો કેટલો અપભ્રંશ છે. આ સભાએ કાતો રાજના બચથી, ન્યાયાન્યાયની ખુશિયો, કે જુના રીવાજને અનુસરી, એક મોટો લેખ તૈયાર કર્યો. તેનો મુખ્ય સાર એ હતો કે પાદરી ઉપર જે કોઈ ગુનાહનું તોહોમત આવે તો તેનો ઇનસાફ કરવાની રાજને સત્તા છે. એમાં બીજા પણ રાજને લાભના કેટલાક ડરાવો છે. આ લેખને 'કલારેડનનો ધારો' કહે છે, કેમકે એ સભા કલારેડન ગામમાં મળી હતી. (ઈ. સ. ૧૧૧૪.)

આ લેખ ઉપર બીજા ધર્મ ગુરૂઓએ સહી કરી તેથી બેકેટને પણ કસી પડી. 'આમમ વિરુદ્ધ નહોતો તો' એવી સરત મૂકવા માંડી પણ તે કબુલ થઈ નહિ, અને હું મારા અંતઃકરણથી એ પ્રમાણે વર્તીશ એમ પ્રતિજ્ઞા કરી પડી. પણ પોષે આ લેખ નામંજુર કર્યો (પોતાના અધિકાર વિરુદ્ધ હતો એટલે તે તો નામંજુર કરે એમાં શી તવાઈ ?), અને એ વાતનું બાનું કાઢી બેકેટ પોતાના બોલ પાછા ખેંચી લીધા, ને બીજાને તેમ કરવા ખુશી રીતે ઉત્કેરવા લાગ્યો. હવે રાજ એના ઉપર થતી ચલાવવા લાગ્યો. કોઈએ એના ઉપર લહેણાની ફરીવાદ કરી અને બેકેટ તેનો જવાબ દેવા હાજર ન થયો તેથી એને બારે ડંડ કર્યો. એણે રાજ ભક્તિની પ્રતિજ્ઞા તોડી એવા આરોપ મૂકી એની સઘળા આગીરો જાત કરવામાં આવ્યો, અને ધર્મોદા ખાતાનો વહિવટ શી રીતે ચલાવ્યો હતો તેનો હિસાબ માગ્યો. હિસાબ બોધ ૪૪૦૦૦ *માર્ક લહેણા કાઢાયા, અને એણે ૨૦૦૦ આપી પતાવવા માગ્યું તે કબુલ કર્યું નહિ. બધા ધર્મ ગુરૂઓએ બેગા થઈ બેકેટને કહ્યું કે તે પ્રતિજ્ઞાભંગનું પાપ કર્યું મોટું અને તને આમાર્થ ગણતા નથી. બેકેટ બીજોને પરગામ જવાની રજા આગી તે પણ આપણમાં આવી નહિ. આ ઉપરથી એણે જાણ્યું કે હવે જિવ ઉપર વાત આવી છે, અને તેથી તે લાગ નોઈ ક્રાન્સમાં નાસી ગયો.

ક્રાન્સના રાજ્યએ એનો પક્ષ લીધો; અને તેથી ઈંગ્લાંડને ક્રાન્સ વચ્ચે કેટલાક વખત મૂઢીલડાઈ આવી. આખરે ક્રાન્સના રાજ્યએ હેની સાથે બેકેટને સલાહ કરાવી, અને તે પાછો પોતાના વતનમાં ગયો. પણ ત્યાં જઈને તે સહનહોઈ બેઠો નહિ. વાટે જતાં જતાંજ ને ધર્મગુરુઓ રાજની પક્ષમાં ગયા હતા તેને એણે ધર્મબહાર કહ્યો. તે વેળા ધર્મબહારની શિક્ષા આપણામાં હાથ નાત બહારની છે તે કરતાં પણ વધારે બંધકર હતી. પેલા ધર્મગુરુઓ ગાબરા પડી ક્રાન્સમાં જઈ હેની આગળ પોતાનું દુઃખ રોયા. આ સાંભળી રાજને બહુજ ગુસ્સો થયો. તે બોલ્યો કે “અરે આ હરામખોર મારે કેટલું અપમાન કરેછે. શું, મારા માણસોમાં કોઈ પણ એવો નથી કે તે જઈને માર્ગે પેસે.” આ બોલ કદાપિ ગુસ્સામાંજ બોલ્યો હશે, પણ તે સાંભળીને ચાર જોડાઓ તુર્તજ બેકેટને મારવા નીકળી પડ્યા. પાછળથી એ વાતની ખબર પડતાં તેમને વારવા માણસો મોકલ્યાં, પણ એટલામાં તો તેઓ ઈંગ્લાંડમાં જઈ પોતાનું ધારેલું કર્મ કરી રહ્યા હતા. તેઓએ ઘોળે દહાડે દેવશમાં પેસી ખૂત કર્યું, અને બેકેટ મરતાં મરતાં પણ ધીરજને પોતાની મોઢાઈ રાખી રહ્યો. આ કુદ્દ કામથી ત્રાહિ ત્રાહિનો પોકાર ઓગમ્યો હતો.

પેલા ચાર હથારા તો એ કામ કરીને તુર્તજ ઈંગ્લાંડમાંથી નાકા, અને પોતાના પાપ ધોવાને જરૂરસલમની જગ્યાએ ગયા ત્યાં રખડી રવડીને મરી છૂટ્યા. હેનીએ (બાવે કે ક બાવે) આ ખબર સાંભળતાંજ બહુ દિલગીરી ખેતાવી, ત્રણ દહાડા સૂધી આંધું પીવું જોડી રડ્યાજ કર્યું, અને પોપને ધણી દીનતાથી નિવેદન કર્યું કે આ બ્રહ્મહત્યાની વાતમાં હું કંઈ જાણતો નથી, તથા ને બન્યું તેને માટે બહુજ દિલગીર છું. પોપને આ વેળા હેની સાથે છેક બગાડવું બોલે એવું નહોતું તેથી તે કાંઈ વધારે બોલ્યો નહિ, પણ ફક્ત મરનાર બેકેટને ખીરનું પદ આપ્યું. હવેથી એ કારણને લીધે આ પીરની ધોર આગળ સેકડો વરસ મુધી મોટી જગ્યા બરાવા લાગી, અને યૂરોપમાંથી દશે દેશના લોકો માનતાઓ લઈને ત્યાં આવતા.

હેની આપણાંડ જત્યા પછી ત્યાંનું ધર્મોધિપત્ય પોપને આપવા તેના એકથીઓને નામિડીમાં જઈ મળ્યો, અને પવિત્ર અસ્થિપર હાથ મૂકીને સોગન આધા કે બેકેટની હયા મેં કરાવી નથી અને તેમ કરવાની મારો ઈચ્છા પણ નહોતી. ત્યારે રોમના ગુરુ મહારાજને એને મારી બક્ષી. તો પણ હેની-

ને માલમ પડ્યું કે લોકોનો અભાવ હતો ગયો નહિ, અને તેથી ભયારે એના પુત્રોએજ બંડ ઉઠાવ્યાં ત્યારે લોકોની પ્રીતિ મળવા એણે ક્રીધી બહેર પ્રાર્થિત કર્યું. કાન્ટર્બરીના જત્રાએ ગયો, ઉધાડે પગે ગામમાં પેઠો, બેકેટ પીરની ધોરે પૂજી, અને પછી તે ટેકાણે પાદરીઓની સભા મળવી તેમની સમક્ષ પોતાના પીઠ ઉપર કુટકાનો માર મરાવ્યો ; બીજા દિવસે ધર્મ શુરૂએ કહ્યું કે હવે તમે પાપથી બરાબર મુક્ત થયા.

કુટબ ફ્લેશ અને મરણ.—એ કરતાં પણ એના લગાઈ ખોરા કુંવરોની કુપાત્રતાથી હેતી બહુ હેરાન થયો. પોતાના ચારે કુંવરને એણે ક્રાનસમાં મોકલી મોકલી જત્રાઓ આપી હતી, પણ એથી ન ધરાતાં તેઓ મહિા મહિ પઢવા લાગ્યા અને આખરે તેમના ત્રણે ભેગા યજ્ઞ બાપની સામાજ્ય બંડ ઉઠાવ્યું. આ કુટબ કામમાં તેમના કુપાત્રે માની ઉશ્કેરણી હતી, અને ક્રાનસનો રાજા આશ્ચર્ય આપે એમાં તો આશ્ચર્યજ થું ? તે છતાં હેતીએ ક્રાનસમાં જઈ એ બપંકર અશ્વભાવિક બંડ સમાવી નાખ્યું, અને પોતાના કુંવરોને તથા તેમના પક્ષવાળાઓને માફી બક્ષી. માફિને માટે આવેલા બંડ ખોરાની ટીપમાં ભયારે પોતાનો વાહાલો પુત્ર જન (જેને તો તે પોતાનીજ તર્ફનો સમજતો હતો) તેનું પણ નામ ભયારે એણે જોયું, ત્યારે એના કલેજમાં એવા કારી ધા લાગ્યો, કે તે પછીથી રૂઝાપોજ નહિ. કુપુત્રોથી દાધિલો હેતી તેમને વારંવાર આપ દેતો ને પોતાના કુર્બાગ્યને નોંદતો મહા દુઃખમાં ધસી પડેલ ૧૧૮૯ માં મરણ પામ્યો. કહે છે કે આ વેળા એનો વડો દિકરો દૂરથી બાપનું માં જિવા છાનો માનો આવ્યો હતો તે તર્ફ એ મડદાના નશ્કોરમાંથી લોહીની ધારાઓ ઉડી અને તે પોતાના પાપિષ્ઠ કર્મને સાફ પસાવતો ને રડતો ત્યાંથી એકદમ નાસી ગયો.

રીચાર્ડ ૧ લો.

એ હેતીનો વડો છોકરો હતો, એને ઇતિહાસમાં સિંચછાતીનો કહે છે, અને નામ પ્રમાણિજ ધણા બહાદુર ને જખરો હતો ખરો, પણ એ બહાદુરીથી એના રથને કાંઈ ક્ષમતે યશો નહિ.

ગાદીએ બેઠા પછી તુર્તજ કુસેડની લગાઈમાં ગયો, અને ત્યાંથી આવ્યા કેડે થોડાજ મહીના તે જીવ્યો. એ ઇસવીસન ૧૧૯૯ માં મરી ગયો. અને એની જોડે ખારમો સેકડો પણ પૂરો થયો.

નિવંધ લખનારને સૂચના.

૨૨. “જ્ઞાન એ એક શક્તિ છે.”

૧. આ લાર્ડ બેકનનું એક સૂત્ર છે અને તેમાં ઘણો અર્થ સામાન્ય છે.

૨. જ્ઞાન શબ્દની વ્યુત્પત્તિ તથા અર્થ, કોઈપણ પદાર્થ વિષે કાંઈ પણ જાણવું તેનું નામ જ્ઞાન.

૩. કાંઈ પણ મુખ્ય ગ્રાહ કરવાને જ્ઞાન અને ઉદ્યોગ બંનેની જરૂર પડે છે.

અ. એના દાખલા.

વ. જ્ઞાનમાં જોમ વધારો થતો જાય છે, તેમ માણસની મુખ્ય તથા વૈભવમાં વધારો થતો જાય છે. દાખલા.

ક. જ્ઞાનનો કાંઈ ખાર નથી. તેથી જ્ઞાન જોમ સામાન્ય હોય તેમ વધારે સારું તારે તે વિદ્યા કહેવાય છે. વિદ્યુત જ્ઞાન પણ જરૂરનું છે.

ઙ. જંગલી અને મુધરેલી હાલતનો મુકાબલો કરતાં માલમ પડ્યું કે જ્ઞાનથી માણસના મુખમાં કેટલો ફેર પડે છે. જ્ઞાને જગતનો દેખાવ જ બદલી નાંખ્યો છે.

૪. ઉપસંહારને બોધ.

અ. સામાન્ય કે વિશેષ જ્ઞાન મેળવતાજ રહેવું જોઈએ.

વ. તેનો તે વખતે કાંઈ ઉપયોગ ન જણાય તો પણ આખરે ફાયદોજ થાય. જ્ઞાનવિના તો માણસ પણ જીવે છે.

૧૩ ભરતખંડ પરતંત્રતામાં પડ્યો તેનાં કારણો.

૧. દુનીઆમાં ઘણા ખરા દેશો સ્વતંત્ર છે. એક ભરતખંડજી હજાર વર્ષ થવાં પરતંત્ર છે. એનાં કારણો તપાસ કરવાં યોગ્ય છે.

૨. મુસલમાનોના હુમલા થતા લાંબા તે વેળાએ હિંદુસ્તાનના રાજ્યોની સ્થિતિ કેવી હતી તેનું વર્ણન.

અ. દેશ મોટો અને રાજ ઘણું. ચક્રવર્તિ રાજા ભરતખંડમાં કોઈ વેળા થતા, તોપણ આખા દેશના ઘણાં કંઠા પડી

ગએલાજ હમેશાં રહેતાં. તેઓમાં સ્વભાવિકપણે ઘણી વખત તો અદેખાઈને સંપ કુચાલતો.

ગ. એ નાનાં નાના રાજ્યો માંહે માંહે લડી નખખા પડી ગયા હતા. પરદેશીના હુમલા વખત પણ જોઈએ તેવો સંપ કરી શક્યા નહિ. દાખલા.

ક. રાજાઓ આપઅન્નિઆરી, એસારામમાં ગરક, ને મહા જીવમગ્ગર હોવાથી લોકોની પ્રીતિ તેમના ઉપર હતી નહિ.

ડ. ધર્મ નીતિ, વિદ્યા, વગેરે સધળી બાબતોમાં આ વેળા દેશની રીત હતી અને તેના પરિણામમાંજ તે મુસલમાનને હાથ ગયો. સ્વતંત્ર ની સમજ નતી રહી હતી તેનાં કારણો.

ઞ. કુળદુષ્ટ દેશને સારા વેપારને લીધે લોકો શ્રીમંત થઈ ગયા હતા, અને તેથી વેબવ તથા આજસનું જોર બહુ વધી પડ્યું હતું.

ચ. સાતિભેદને લીધે રાજપૂત સિવાંપના બીજા લોકોએ તો લડવાનું કામજ છોડી દીધું હતું. તેથી તેઓ ધુરંધરામાં કેવળ અસાન અને ખાઈલા થઈ ગયા હતા.

જ. જૈન માર્ગને લીધે ધુરંધર કરવામાં પાપ છે અને વેપાર કરવો એજ ઉત્તમ એવી ઊંધી સમજ ધણા લોકોની થઈ ગઈ હતી.

ઙ. સાતિભેદ તથા જીવદા જીવદા પંથોના કારણથી “આ આપણો દેશ ને આપણે સધળા બાઈઓ છઈએ” એવું કોઈના પણ સમજવામાં આવતું નહિ. માંહે માંહે વેર, ને અદેખાઈ.

ટ. જે રાજ યાવ તે ખરો એમ રાજપૂતો સિવાય બીજા વર્ણના લોક સમજતા. તેમણે કોઈ પણ વેળા હુયોઆર બાંધીને પોતાના રાજનું રક્ષણ કર્યું હોય એમ ઇતિહાસ ઉપરથી જણાતું નથી. ‘વાલંટિયર’ યજ્ઞાના (વગર પગારે ખૂંચીધી દેશને ખાતર લડવા જવાની) આપણા દેશમાં રીતજ નહોતી. યુરોપમાં એ બાબત કેવો આક્રોશ.

ક. રાજપૂતો પણ નીમકહલાલીમાં સમજતા તેટલું દેશ બકિત કે રાજ બકિતમાં સમજતા નહિ. એજ કારણથી રાજપૂતો

જાલદીથી પાઠશાહી નોકરીમાં રહ્યા અને તેની તર્ફથી પોતાના જાત બાધાઓના સામા લડવા જતા જરા પણ આત્મકો આંધો નહિ.

૪. દેશ ભક્તિ, ચૈત્ય, સંપ, ઉદ્યોગ, ખંત, અસ્વાધીપણું વગેરે સદ્-ગુણો હોય ત્યાં સુધીજ કોઈ પ્રિય સ્વતંત્ર રહી શકે છે. આપણામાંથી તે જતા રહેવાથી આપણે પરતંત્રતાને પાત્ર જ થઈ રહ્યા હતા. મુસલમાનોતો માત્ર નિમિત્ત રૂપ હતા. મરેઢાઓએ સ્વતંત્ર રાજ સ્થાપવાને મહેનત કરી પણ પોતાના દુર્ગુણ તથા અસાનને લીધે શક્તિમત્ત થયા નહિ. એનો કાંઈક વિગતવાર હેવાલ.

૫. ઉપસંહાર તથા બોધ. સ્વતંત્રતાનો વિચાર કરવા પહેલાં હિંમત સદ્ગુણો પોતામાં દેશીઓએ આણવા જોઈએ.

૨૪. દેશી કારીગરી.

૧. હિંદુસ્તાનમાં પહેલાં કેવી કારીગરીઓ તથા દોલત હતી તેનું વર્ણન.

૨. હાલ કારીગરોની તથા દેશની સ્થિતિ.

૩. તેનાં કારણો:—

અ. આપણામાં વિદ્યાકળાનો સુધારો બંધ પડ્યો.

બ. કારીગરોમાં આજસ, અસાન, અદેખાઈ તથા નિર્ધનતા વધી પડવાથી હતી તે પણ વિદ્યાકળાઓ ઓછો થઈ ગઈ.

ક. યુરોપની કારીગરીમાં સુધારો, વસાવટાનું મદદ, એ લોકોની મહેનત, ખંત, સાહસ, તથા અગ્રાહ.

દ. સુધારાની સામા આપણે ટકી શક્યા નહિ. એ સ્વાભાવિક જ છે. સૌથી ને સારો માલ હોય તે જ ખપે.

૪. દેશી કારીગર સુધારવાનો એ જ રસ્તો છે કે સુધરેલા ઓળંગરો, મંત્રો, તથા રીતિઓ દેશમાં લખાવવા યાજ એમ કરવું. તેનાં ઉપાય.

અ. કારીગરોને, વિદ્વાનોને, તથા ખૂડીવાળાઓને જગાડવા.

બ. હુનરી વિદ્યા વધે તેમ કરવું. હુનરી ગ્રંથો, પ્રયોગ યુક્ત બા-વણ, યુરોપમાં કેટલાકને હુનરી શીખવા મોકલવા, તેમની પાસે નવા હુનરની શાળાઓ કલાવતી, વગેરે.

ક. પરદેશી માલ ઉપરનો મોટો ઓછો કરાવવો.

૪. વિજ્ઞાતી હુનરી માલ કેવા સેવો પડી શકે છે તેનો વિગત-
વાર હિસાબ મુડીવાળાઓના જાણવામાં આવે એમ કરવું.
૫. અમીરોએ કે સીમંત ગૃહસ્થોએ બીજાને દાખલો આપવા
પોતેજ થોડા હુનરી કારખાનાં કાઢવાં કે વેપારીઓની ખાતી
થાય છે કે એ બની શકે એવું છે એને એમાં કાયદો મળે
એમ છે. એવી ખાત્રીવિના કોઈ વેપારી પેશતાના પૈસા બ-
ગાડશે નહિ.

૫. ઉપસંહાર. કારીગરોની સ્થિતિ, મુધારવાની ખરેખરી જરૂર છે, પણ
અર્થ વિદ્યાના નિયમો વિરુદ્ધ બોલવા આત્મચાત્રી કાંઈ વળવાનું નથી. કારીગ-
રો મુધારવી નહિ ને બીજાનો વાંક કાઢવો, એ કેવળ મૂખાઈ છે. જે રસ્તે
પડ્યા તેજ રસ્તે પાછા ચડી શકીશું. માટે એ તર્ફ સધળા દેશીઓએ ગંભી-
રાઈથી પોતાનું ચિત્ત લગાડવું એ તેમની આ સમી મોટી જરૂર છે.

૨૫. ધર્મદાન કરવાની રીતો.

૧. ધર્મદાનનો અર્થ, અને તેની કાંઈક પ્રશંસા.

અ. “ દયા ધર્મનો મૂલ છે. ”

બ. દયા એ હૃદયનો ગુણ છે અને એની ખરાબરીનો કોઈ પણ
સદ્ગુણ નથી.

ક. પણ ધર્મદાન પરમાર્થ બાવે સક્રમાઈમાંથી, વિચાર રાખીને,
તથા સત્પાત્રને કર્પી હોય તોજ તેનું પુણ્ય છે. નહિ તો ઉલટું
પાપ થાય છે.

૨. પરમાર્થ બાવના દાન વિષે સમજ.

અ. જેની પાસેથી કાંઈ બદલામાં મળ્યું હોય અથવા મળવાની
આશા રાખતા હોઈએ તેને કાંઈ પણ આપવું એ ધર્મ-
દાન કહેવાય નહિ. દાખલા.

બ. આબરૂને સાર કાંઈ કરવું તે કીર્તિદાન કહેવાય, ધર્મદાન
નહિ એના દાખલા, તથા તેની ખરાબર સમજ.

૩. સક્રમાઈમાંથી ધર્મદાન કરવાં.

અ. અધર્મની કમાઈ કરી તેમાંથી ધર્મદાન કરવાં એના જેવું
બીજું પાપ નથી, કેમકે એ ઘણી હૃદયરેખે પણ ડગવા મા-
ગે છે. એ કરતાં સુમાર્ગે રહી કમાવું, અને ન બની શકે
તો ધર્મ ન કરવાં એ વધારે માક છે. “ ૧ ”

સોયનું દાન” કદી ન કરવું.

વ. દેવાદારને રડાવો ધર્મમાં પેસા ખરેખર એ પણ એવુંજ નકારે છે.

ક. કુટુંબાદિકનું પાલન કરવું જોઈએ તે ન કરવું ને ધર્મમાં યાદ કરવું એ પણ વાળખી નથી.

ઢ. કોઈનો પણ દેક ખરામ ક્યો વિના ને દાન કરી શકાય તેજ સકમાઈનુંજ દાન છે એમ સમજવું.

૪. ને ક્યાંથી ઘણા માણસને ઘણામાં ઘણું મુખ મળે તેને વિચાર પુત્તદાન કહીએ, જેમકે ગરીબોને સાર દવાખાનાં, નિશાળો, હોદ્દોગૃહો, ધર્મશાળાઓ, કૂવા, તળાવો, પૂજ, વગેરે. એ દાન થા માટે સારાં છે તે વિસ્તારથી સમજાવવું.

૫. પાત્રતાનો વિચાર.

અ. આજસ અથવા દુર્ગુણને કદી પણ ઉત્તેજન આપવું નહિ.

બ. જનહિતના કામમાંજ સદા રોકાએલા માણસોને એટલે ધર્મનીતિ વગેરેનો બોધ કરનારને આપવું તે ઉત્તમદાન કહેવાય છે. પરંતુ એ માણસો વેવધારી નહિ, પણ ખર્જ જનહિત કરનારા હોય તોજ તેને આપવામાં પ્રુપ્ત છે. વહિ તો આજસ તથા દુર્ગુણને ઉત્તેજન મળે.

૬. બીખારીઓ હાલ કેટલા વધી ગયા છે, તેઓ કેવા કેવા વેવધારણ કરે છે અને તેથી દેશને કેટલું નુકસાન થાય છે તેનું વર્ણન.

૭. ઉપરસંહાર તથા બોધ. જે સમજીને પરમાર્થ દાવે કરવામાં આવે તો ધર્મદાનના જેવું કાંઈ નથી. સઘળાએ યથાયત્ન કરવુંજ જોઈએ. એથી પરમેશ્વર રાજ થાય છે, અને દાન કરનારને સ્વર્ગમાં અખંડ મુખ મળે છે.

૨૬. જિવલ્લા.

૧. જિવલ્લા એ માણસનો મોટો ધર્મ છે. એનો અર્થ.

૨. કોઈપણ પ્રાણીને નકારું દુઃખ દેવું એ મોટું પાપ છે. પરમેશ્વરે દરેક પ્રાણીના રચના કેવી ચતુરાઈથી કરી છે તેના દાખલા. એ ઉપરથી સાબીત થાય છે કે પરમેશ્વરે પ્રાણીઓના રક્ષણ તથા મુખને માટે માણસ નેટલીજ ફિકર રાખી છે; ને માણસ પ્રાણીઓને નકારું દુઃખ દે છે તે પરમેશ્વરીના ધારણા વિરુદ્ધ ચાલી મહા અપરાધી બને છે.

અધિકારનો ખોટો ઉપયોગ કરે એ બહુ નીચ અને કૃતશ્રી કહેવાય.

ગ. અમળ ઉપર દયા રાખવી એજ સમજાની ચોખાછે,

ઘ. જો પ્રાણીઓને હલકાં જાણી આપણે તેમના મુખ દુઃખને તુચ્છ સમજતા હોઈએ તો જાણવું કે પરમેશ્વરની આગળ આપણે એથી પણ વધારે તુચ્છ છીએ. જો આપણને તુચ્છ સમજી પરમેશ્વર આપણી ઉપર દયા ન રાખે તો શી વલેહ થાય! પ્રાણીઓને દુઃખદેનારો માણસ શું ત્રાં લઈને પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી શકે.

ક. પ્રાણીઓને દુઃખ દેવું એ નિર્દય સ્વભાવની નિશાની છે. 'માખી મારે તે માણસ પણ મારે' એ કહેવત ભૂલવી નહિ.

ઙ. આદમરક્ષણને માટે બીજા પ્રાણીઓને મારવા પડે તો મારવા એતો વાજીબીજ છે, પરંતુ એવે પ્રસંગે પણ તેમને રોખાવી રોખાવીને નકામું દુઃખ દેવું નહિ.

ચ. નાદાન લોકો પ્રાણીઓને કેતાં દુઃખ દેછે તેનું વર્ણન.

ઞ. રમતગમતમાં પ્રાણીઓને દુઃખ દેવું.

ટ. પાણેલાં જનાવરોને બૂંએ મારવાં, ગળ ઉપરાંત કામ કરાવવું વગેરેના દાખલા.

ધ. ઉપસંહાર તથા ખોધ.

કેઢવણીખાતાની સ્વચરો.

સોરઠ પ્રાંત.

જા. નં. ૮૨૨

જુલાઈ સને ૧૮૭૯ થી જુલાઈ સને ૧૮૮૦ સુધી.

સૂદા.—જેતપુરના આજ્ઞા ભાગદાર વાળા પ્રજા બેઠામના કામદાર સાહેબ રા. મણીશંકર ફોજદાર વીચરે ૩૧-૪-૦ સાકર.—કુકવાલ.—નિશાળનું પંચ, તથા કામદાર, લક્ષ્મીચંદ ડોસા જામીદાર રેમતખાં ૩૧-૩-૦ મી. ડાઈ ૩૩-૪-૦ મહેતાજીને કુલ ૩૪-૭-૦ ઇનામ વહેંચ્યું.—વઢેરા.—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે વાળા વાલેરા જસા તરફથી આતા ૮ મી. ડાઈ.—વાવળીઆ. ખીજડીઆ વહિવટદાર આ. નર્મદેશર હમેશર ૩૧-૦-૦ મહેતાજીને. ખી. સખા ભાગદાર વાળા દેશા બીમાના કામદાર રા. ગિરધરલાલે ૩૧ મી. ડાઈ

પ્રેસિડેન્ટ પટેલખાંઆબાયા તથા ગોવિંદજી કામન રૂ૧-૨-૦ ચોપડીઓ. ડસા
 રાજેશી નાયાબાઈ બુલાબાઈ રાજેશી લક્ષ્મીચંકરે ડાહ્યા અને ગામના સદ
 ગ્રંથો મળી રૂ૧-૭-૦ ચોપડીઓ આના ૭ મીઠાઈ કુલ રૂ૧-૧૪-૦ ઈનામ
 વહેંચ્યું.—માળેકવાઢા.—મેહેરખાન ઉપ્પુટી આ. પો. એ. સાહેબ તરફથી રૂ૨)
 મીઠાઈ નેતપોર બાગીદાર આગમ વાળા મેરામ તથા આ. નર્મદેશ્વર હરેશ્વર
 રૂ૩-૪-૦ રસેટો, રૂ૧-૧૨-૦ મીઠાઈ રૂ૨) મેહેતાજીને રૂ૭ ઈનામ વહેંચ્યું.
 ઢઢવાઢા.—મેરડના ધ. આ. મેહેતાજી—બાવજી તરફથી આના ૪ મીઠાઈ
 વસાવઢ.—મેહેરખાન દરખારો તરફથી અને મેહેશ્વરો તરફથી રૂ૪-૧૨-૦ મી
 ઠાઈ.—ઢાટવા.—મજાસુંદર સાહેબના મુખ્ય કારબારીઓ અને ન્યાયાધીસ
 સાહેબ વિગેરે તરફથી રૂ૧૫-૧૫-૦ છોકરાઓને રૂમાત્ર ૩-૫-૬ મીઠાઈ કુલ
 ૧૯-૪-૬—હાંબુઢા.—ખાન સાહેબ વાળા શાન ખાન શ્રી રૂસ્તમ ખાનજી
 સાહેબ તરફથી રૂ૨-૩-૦ ચોપડીઓ આના ૫ મીઠાઈ કુલ રૂ૨-૮-૦ મજેવ
 ઢી.—મે. નવાખ સાહેબ તરફથી વહિવટદાર શેઠ. નુરમહમદ હસળમાળે
 આના ૮ મીઠાઈ.—ચૌરવાઢ.—રા. માનસંકરે પ્રમુદસા વહિવટદાર તરફથી
 આના ૮ મીઠાઈ. રા. ગણપતરામ મવાસંકરે ધોઢા, સામ્રી ગંગાધર મૂળશં-
 કરે માકડ જીનાગડના આના ૧૦ મીઠાઈ.—જાફરાબાદ.—શેઠ નરોત્તમ ને-
 રાજ તથા પ્રાણજીવન માવજી રૂ૩) પાણી પાવાનું પર્બ હોરા ત્રીકમજી સું
 દરજી રૂ૧-૪-૦ મીઠાઈ મેહેતા ઠાકરેશી ફુલાજે આના ૧૦ શાકરે.—શીમર
 રા. શીવજી રાજરામ શીરસ્તેદાર પો. મુ. ના શીરસ્તેદાર રા. મોતીજી સ-
 દાસંકરે મળી કુલ આના ૮ શાકરે વહેંચી.—દેવઢા.—કુતીઆણા વહિવટ
 દાર રા. બવાનીદાસ પ્રમુદસે રૂ૦-૧૨-૬ શાકરે વહેંચી. મે. માજીસ્ટ્રેટ રા.
 નાનાજી તથા દિવાની કોર્ટના ન્યાયાધીસ રા. નારણદાસ સુંદરજી તરફથી
 રૂ૧-૧૨-૦ મીઠાઈ. પટેલ કરસન ગંગજી તથા ઢા. પીતાંમર નેસિંગ શા. ૫
 રસેતમ એમણે ભેગા ઘર્ષ આના ૧૨ મીઠાઈ.—વાટળ.—મેહેરખાન ખાન
 બાહાદુર મીઆં અલ્લી તરફથી આના ૧૦ મીઠાઈ.—કુતીઆણા.—દિવાની
 ન્યાયાધીસ રા. મહારાણીદાસ ઈંદ્રજીએ રૂ૪-૪-૦ ઈનામ તેમાં રૂ૨-૮-૦ મી
 ઠાઈ રૂ૧-૧૨-૦ મેહેતાજીને ખુલવંદ તરાખ સાહેબ તરફથી રૂ૨-૮-૦ મીઠા-
 ધ.—કુતીઆણા કન્યાશાઢા.—દિવાની ન્યાયાધીસ મહારાણીદાસે આના ૮
 મીઠાઈ રૂ૨) મેહેતાજીને રા. રા. નાનાજી હરખચંદે પરીજ્ઞા લધ મીઠાઈ
 રૂ૧. આના ૮ મીઠાઈ. સોબાગવંતા મહાલક્ષ્મી કુતીયાણાના પોસ્ટ મા-

સ્તરે સાહેબની સ્ત્રી આના ૮ મીઠાઈ ખુદાવંત નવાખ સાહેબ તરફથી ૩૧) મીઠાઈ.—યાળાદેવજી.—દરબારથી વાણ મેહેરામ હરમુરના કુંવરથી લક્ષ્મણ વાળા તરફથી ૬-૬-૦ રૂમાલ ૧-૬-૦ મેહેતાજીને ૩૦ મીઠાઈ. નિયાળ કમિટિના મેમ્બર તરફથી ૩૦ મીઠાઈ.—વગુડ.—બટ કુરુણાચંકર ગામના સદ્યહસ્થોએ રાજસ્થાની ખાતાના નોકરોએ બેગા થઈ ૦-૧૦-૦ મીઠાઈ ૪-૬-૦ રૂમાલ તથા દુપટા ઊંકરાએને તથા મેહેતાજીને.—જુનાગઢ.—શા. બાવા મોતીચંદ તરફથી ૩૭) ઉનાળામાં પાણી પાધું.—વઢાઢ.—કોઠારી મોતીચંદ બોધા તરફથી ૦-૬-૩ મીઠાઈ મોજે કેરાળાના ઠા. રતનશી તરફથી આના ૧૦ મીઠાઈ.—અમરાપોર.—વહિવટદાર શેઠ કાસમખાની તરફથી સાંકર શેર રા. આઠ આનાના પૈસા. ભેંસાણ પો. ફે. રા. જસવંતરાય મયાચંકર ૩૦ મીઠાઈ.—વગુડ.—મે. નરસિંહપ્રસાદ હરિપ્રસાદ તથા મે. જમાદાર સાસેબાઈ તથા સુખદાસ સરદારખાં મે. બી. માણસેટ રા. છગનલાલ દુર્ગાદાસ તથા બીજા મહસ્થો તરફથી ૬-૧૧-૦ ધનામ વેહેંચું.—વૈરાવઢા.—મે. કાઠિયાવાડ. પ્રાં. ડે. એ. ધ. સાહેબે. પરીક્ષા લીધી તે વખત ખુદાવંત નવાખ સાહેબ તરફથી ૩૩) મીઠાઈ નિયાળ કમિટિના મેમ્બરોએ ૩૨) મીઠાઈ. પાટળ.—મે. કા. પ્રાં. ડે. એ. ધ. સા. પરીક્ષા લીધી તે વખત ખુ. નવાખ સા. તરફથી આના ૧૦ મીઠાઈ.—ચોરવાઢ.—રા. માનચંકર વંખડાસ તરફથી ૩૦ મીઠાઈ. ગણપતરામ મયાચંકર સારંગધર મૂળચંકર તરફથી આના ૧૦ મીઠાઈ.—જોદવા.—સુત્રાપાડાના આ. વહિવટદાર સાહેબે ૩૦ મીઠાઈ.—આદરો.—ધંરાવળના વહિવટદારે સાહેબે ૩૦ મીઠાઈ.—ડના.—રા. જેઠા જેચંદ સાહુકાર ૧-૪-૦ મીઠાઈ. ખુ. નવાખ સાહેબ હા. વહિવટદાર રા. જેવચંદ ૧૦-૧-૦ મીઠાઈ રા. સા. ભોળીલાલ પ્રાણવલ્લભદાસ તરફથી ૩૧) મીઠાઈ.—દેહવાઢા.—ખુ. નવાખ સાહેબ તરફથી ૩૩) મીઠાઈ.—લીંબો.—સ્કુલ કમિટિના મેમ્બર ગોકળ કાળાબાઈ પીડાબાઈ ૩૧) મીઠાઈ.—વારપઢોઢી ગામના સદ્યહસ્થોએ આના ૧૪ વાર્ષિક પરીક્ષા વખત ધનામ વેહેંચું.—દેંઢાળ.—અત્રેના કોહીલા ઓ રાણીંગ તથા ઉનડ જેતમાળે ૧-૧૨-૦ મેહેતાજીને ૩૦ પે. માનીઝરને ૩૦ બી. માનીઝરને ૩૨) ઊંકરાએને રૂમાલ ૩૨) મીઠાઈ કુલ ૭-૮-૦ ધનામ વેહેંચું. દરબારી કોજદાર નરસિંહ જેશીંગ તરફથી ૩-૪-૦ ઊંકરાએને માટે પાણી નવિ નિયાળનું વાસ્તુ કરું તે વખત બાગદારો તરફથી ૨-૮-૦ મેહેતાજીને ૩૩) ઊંકરાએને ૩૦ બાલણને

કુલ ૩૧).—પોરબંદર.—બાસ નેકૃષ્ણ જીવરામ તરફથી ૩૩) પતાસાં મુખ-
ડીયા બાણજી દામોદર તરફથી ૩૪) પતાસાં સોની વસનજી તથા અવાસ રાવા
તરફથી ૩૨) પતાસાં ઠા. કાળા અમરસી તરફથી ૧-૧-૦ થાકર શેઠ પુર્ણો-
તમ શેઠ. વસનજી ઠા. દયાળજી તરફથી ૧-૮-૦ પતાસાં રા. જટાશંકર શી
વચંકર તરફથી ૨-૮-૦ કેરીમો. શેઠાણી જમનાબાઈ તરફથી આના ૧૦ પતા
સાં રા. લક્ષ્મીશંકર રામજી તરફથી આના ૫ સાકર.—રાણવાવના.—રા. ડુ-
લેરાય શામજી રકૂલ કમિટિ તરફથી ગામના મહાજન તરફથી ૧-૧-૦ મી-
ઠાઈ ૩૮) રમાઈ ૩૩) મેહેતાજીને પાઘડીના.—કંઠોરણા.—રા. ડુલેરાય સા-
મજી તરફથી ૩-૮-૦ મીઠાઈ ઠા. હીરજી દેવરાજ તરફથી ૩૦૦ સાકર—
(અધૂર)

સારસંગ્રહ.

વિલાતના કારભારીઓના સાક્ષીયાં. ઈંગ્લાંડના મુખ્ય પ્રધાનને તથા
દેશ ખાતાના, પ્રદેશ ખાતાના, હિંદુસ્તાન ખાતાના, લગાઈ ખાતાના, અને
સંરચાનો ખાતાના વજીરોને દરવર્ષે ૫૦૦૦ પૌંડ રૂપિયાજ મળેછે. નૌકા ખા-
તાના કારભારીને ૪૫૦૦, ખાલતખીને તથા પોસ્ટમાસ્ટર જનરલને ૨૫૦૦,
તથા ધર્મખાતાનાને મિ. બ્રાહ્મણ ને હાલ કામ ઉપર તેના ૨૦૦૦ રૂપિયા
દરવર્ષે પગાર છે. ફક્ત આયર્લેન્ડના લાર્ડઆન્સલરને ૮૦૦૦ પૌંડનુ સાક્ષીજી મળેછે.

અફઘાન લગાઈનો ખરચ. કુલે ૧૭૦૦ કરોડ યપો એવો આંકડો હાલ
મુકરર થયોછે. એમાં સરહદની રેલવે બંધાઈ તેનો ખરચ પણ ગણવામાં
આવ્યો છે હવે પછી ને કાબુલમાં ખરચાશે તે ચાલુ ખરચમાં ગણાશે.

વગર ચોકસાએ પ્રથમ ને અફઘાન લગાઈનો ખરચ બતાવવામાં આવ્યો
હતો તેને માટે હિંદુસ્તાનની સરકાર ઉપર સખ્ત ઇશ્કો આપવામાં આવ્યો છે.

ભરૂચથી આમોદસુધી રેલવે. બાંધવાનું નફી યદ્ મૂક્યું છે અને
તે કામનો આરંભ પણ થયોછે.

દરીયાના પાણીની ઉંડાઈ માપવાનું એક નવું યંત્ર, એક રશિયન ઇજનેરે
હાલમાં ચોધી કાઢ્યું છે. આ નવી યોધથી આગલી કેટલીક કંઠંગી રીત દૂર
થઈ છે, અને તે સાથે ચોકસાઈથી તેનું માપ થઈ શકેછે. એ યંત્ર તે એક
નાનું બહુન છે, અને તેમાં પાણીની ઉપરોત્તર ઊંડાઈ દેખાડવા માટે એક સંમો
મિલવામાં આવ્યોછે. તેની સાથે ચીયાની ને ગોળીયો મૂકવામાં આવીછે.
જ્યારે પાણીને તળીએ જઈ પૂગેછે ત્યારે તેથી છૂટી પડેછે. આવખતે

પેલુ બહુન પાણીની સપાટી ઉપર પાણું તરી આવેછે, અને તેને એક જા-
ળની માર્ફતે પાણું ઉચકી સેવામાં આવે એવી યુક્તિ એ ઇંગ્લેન્ડે કરીછે.

અમેરિકા, જાપાન અને ચીન વચે તારણું દોરકું.— પાસિફિક મ-
હાસાગરને માર્ગે અમેરિકા ખંડને તારની માર્ફતે જાપાન અને ચીનસાથે
જોડીનાખવાને લગતી ગોઠવણ કરવાને મી. સાઇરસ. ફીલડ નામનો એજી-
નાયર ગયા મહિનાની આખેરીએ એગાહી જઈ પુગ્યો હતો.

હિંદુસ્તાન ખાતે મિલો.—ગયા સાલમાં તા. ૩૧ મી માર્ચસુધીમાં હિંદુ-
સ્તાન ખાતે ૫૮ મિલો હતી તેમાં ૧ બંગાળમાં, ૪૪ મુંબાઈમાં, ૩ મદ્રાસમાં
હતી. એ વાપચ્ય ખૂણાના પ્રાંતોમાં ૧ મધ્યહિંદુસ્તાનમાં, ૧ મધ્યપ્રાંતોમાં, તથા
૧ હેદ્રાબાદમાં છે. તેમાં ૧૩૩૦૭ લુમો, ૧૩૧૦૭૧૨ સ્પીનડલો, ૧૦૧૨૬૬ સાલો
અને ૫૮૮૫૨ કાંટડીછે. તેમાં ૧૯૨૬૧ મરદ અને ૫૮૪૮ બેરીઓ, ૪૬૦૭
જુવાન છોકરાઓ, અને ૪૭૭૭ નાના છોકરાઓ કામ કરેછે. ૨૩ જુની
મિલોછે તેમાંની એક મુંબાઈમાં અને એક બંગાળમાં મળી એ ફૂડયામાં ગઈ
છે. ૨૦ મિલો બંગાળમાં છે, અને એક મદ્રાસમાં છે. એ મિલોમાં ૪૬૪૬
લુમો, ૭૦૮૪૦ રિપનડલો છે. તેમાં ૧૪૯૨૪ મરદ, ૭૨૮૧ બેરીઓ, ૧૨૧૩
જુવાન છોકરાઓ તથા ૩૫૨૬ નહાના છોકરાઓ કામ કરેછે.

એક પોષ્ટે આપેલી રમુજ સાક્ષી. લંડનની એક કોરંઠમાં એક જણ
પોષ્ટનો ઘવો કર્યો હતો તેમાં તેનું કહેવું એમ હતું કે એ મારો પોષ્ટ ઉડી-
ગયેલો તે પ્રતિવાદીએ બાંધી રાખ્યો છે. પ્રતિવાદીએ જવાબ આપ્યો કે એ
પોષ્ટ મારોજ છે. તે ઉપરથી વાદીએ કહ્યું કે એ મારો પોષ્ટો છે એની
સાબીતી એ છે કે હું પાંજરાઆગળ મારો ગાલ ધરીશ તો તે મને બચ્ચી
કરશે. એમ કરીનેતાં પોષ્ટે એમજ કર્યું. પ્રતિવાદી બાલ્યો કે એવીતો પોષ્ટને
ટેવજ છે અને એમ કહી પોતે પોતાનો ગાલ પાંજરા આગળ ધર્યો. તે ઉપ-
રથી પોષ્ટે આવી એવી ચાંચ મારી કે તે સોહીજોહાણ થઈ ગયો, ને માંસનો
ભયકો બહાર નીકળી આવ્યો. આવી પોષ્ટની વિવક્ષણ સાક્ષીથી કોરંઠની
ખાતી થઈ કે એ વાદીનોજ છે, અને તેથી ખરચસાથે તેની તર્ફનું હુકમનામું કર્યું.

કાઠીયાવાડમાં ઘરતીકુંપ. ગઈ જનેવારીની ૨૩ મી તારીએ પાકીતા-
ણાની દક્ષિણે દશ માઈલ ઉપર આવેલા ચોકમાં માનમ પડ્યો હતો એમ
તાંના પોલિટિકલએજન્ટ સહેજે સરકારને ખબર આપીછે.

પૃથ્વીનું વજન. ફ્રાન્સિસબેલી નામના ઇંગ્લેજ ખગોળવેત્તાએ એવી

ગણતરી કાઢી છે કે આપણી પૃથ્વીનું તોલ ૧૨૫૬૧૯૫૦૦ પરાઈ ટનની ઉપર થાય છે.

સરકારી જાહેરખબર.

નં. ૫૧૯૦

બરમણિયલે આમોદ તાલુકે મોજે પારસાનો મહિતાજી ધર્મચંદ મૂળચંદ નવ રૂપિયાના ગ્રેડનો ટ્રેન ચમ્પેલો ને ૬-૧૦-૦ મળતા હતા તેણે ૨૭૨૨૨ ફે. ૨૪૫ એમ સાખીત થવાથી તેને કેળવણીખાતામાંથી બરતર્ફ કરવામાં આવ્યો છે.

સને ૧૮૮૧ માં લોઅરગ્રેડ સરકારી નોકરીને સાફ સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા ઉપર પ્રાંતમાં થવાની છે તેને માટે ડિરેક્ટર આવ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબે ઓપરેશ્યો પસંદ તથા મંજૂર કરી છે.

આંગણો વર્નાક્યુલર ધોરણ ૫ મું.

ત્રીજો વિષય. ગજપતી:—

ગગ. નર્મગદી. બાગ ૨ નો. પેલેલાં પૃષ્ઠ ૨૫૦

કવિતા. નળદમયંતી અથવા નળાખ્યાન.

ચોથો વિષય. રમેજી:—

ગગ. રાગિ-સકુસો.

કવિતા. મકાલી કૃત હોરેશિયસ.

સાનિટરી પ્રેમર.

ગૂજરાતી ધોરણ ૫ મું.

ત્રીજો વિષય. ગૂજરાતી:—

ગગ. નર્મગદી. બાગ ૨ નો. પૃષ્ઠ ૬૧૬ થી ૬૨૬.

કવિતા. કાવ્યસંલેપ. પૃષ્ઠ. ૫૩ થી ૬૫ સુધી.

સાનિટરી પ્રેમર.

મુ. માતર
૧૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૧

(સહી) ઈ. જાઈલ્સ.
એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉ. બા.

પુસ્તકોની પહેાળ.

સંવત ૧૮૬૧, અથવા સિદ્ધરાત્રી જ્યેષ્ઠીના વારી પુર્ણિમાકાંડમાં લખાતી હતી તે સામેટી તેના જોડનાર રાવસહિય મહીપતરામ રૂપરામ જે પાલી પ્રસિદ્ધ કરી છે. એના પૃષ્ઠ મોટા આડપેઠ ૧૪૧ ને કિંમત ૧૧) રૂપિયા રાખેલી છે.

પાર્વતીકુંવર બ્રાહ્મણ, રાવ સહિય મહીપતરામ રૂપરામના ધણીઆણી બાઈ પાર્વતીકોર યોગક મારા ઉપર દેવલોક યાં તેની હંદગીનો આ કૃત્તીક લેવાક છે. એ લેવાક તેના બ્રાહ્મણી પતિએ પોતે લખીને પ્રગટ થો તે જોઈને એને ધણા અંશ ધણા છુટ્ટા, ધરણકે દાહના સમયમાં કુધારાના કામમાં પોતાના ધણીને અનુસરતી બાઈડીઓની ધણીજ ખોટ છે અને તેથી આચા છે આ પતિવ્રતા પાર્વતીગાઈનું વર્ણન વાંચી બીજીઓને ધણી સેવા લાપકે પ્રોધ મળશે. આ બ્રાહ્મણમાં મહીપતરામનાં હંદગીના પણ મુખ્ય બનાવોને લગતી કૃત્તીક લીકત આવી જાય છે અને એ કારણથી પણ એમનું આ લખાણ આંગણ ધણી ઉપયોગી ગણાય છે. આ પ્રમંગને સાદ બનાવી આપેલી એક કવિ રૂપરામની ગરબી છે તેની બાધા ધણીજ મધુર છે.

કુકાળ વિષે નિબંધ, રચનાર કવિ તેમજ ત્રીકમલામ પટેલ તથા આ ત્રીજાવનદાર ગંગાદાસ પટેલ, ગુજરાત વનોકપુર ગોસાઈડીએ ૧૮૭૭ ના સાલમાં એ બાબત નિબંધો આપ્યા હતા તેમાં આ બીજો નંબર પાસ થયાથી તે ગોસાઈડીએ કાંઈક મદદની સાથે છપાવવાની પરવાનગી આપી હતી તે ગુજરાત આ પુસ્તક હાલ પ્રગટ થયેલું જણાય છે. એમાં સંવત ૧૮૮૭ થી પડેલા કાળનું થોડું થોડું વર્ણન કર્યું છે ને કૃત્તીક લીકતો જાણવા લાયક છે. એની કિંમત ૩૧૧) તથા પૃષ્ઠ મોટા આડ પેઠ ૧૨૮ છે.

રાઓ ગુણોછાન, રચનાર મહેતા અનુભુત વિગળ કચ્છમાંડીના એથેજ સ્કૂલના માસ્તર. એમાં રાવ પ્રાગમસહજતા ગણકથનને નિમિત્તે રાંદુણો વિષે બ્રાહ્મણની કીક કર્યું છે. આવી બાતની ચોપડીએ કરતાં આ એક અગત્યના બાબતમાં જુદી પડે છે. કાવ્યનાંકની ને ને પ્રાંસા એમાં કરી છે તે ખરી છે એમ ખતાવવાને ઐતિહાસિક પૂરાવા અંતર્યો આપ્યા છે. આ રીત હાલના કૃત્તીક કવિઓ પકડે તો સાચાઈના હકમાં ભેગક ધણી કાપે થાય.

વસંતની વેદના, બનાવનાર ત્રવાડી આત્મરામ વિ. નારાયણ. એમાં હીણાપરોના ૬ અં નાટકરૂપે વર્ણવ્યાં છે, રોજપેઠ પૃષ્ઠ ૩૨ ને કિંમત ત્રણ આંદ.

ગુજરાત શાળા પત્ર.

GUJARAT SCHOOL PAPER.

APRIL 1881.

અંક ૪ થી.

પ્રેસ: એ. હ. સે. પ્રેસ, ગાંધીધામ, અમદાવાદ.

પ્રાથમિક શાળાના બાળકો માટે લખેલું છે. કામ -
 રૂ. ૧૦ માત્ર મેળવવામાં આવેલું છે. બીજી ક્લેસ માટે રૂ. ૧૫.

	પૃષ્ઠ	CONTENTS.	PAGES.
અભિનંદન	૫૨		
ગુજરાતી ભાષાના ઉદ્ભવ	૫૩	History of Gujarati	73
ગુજરાતી ભાષાના સ્વરૂપ	૫૪	Hints to composition	83
ગુજરાતી ભાષાના લેખ	૫૫	Agents of intoxicating drugs	90
ગુજરાતી ભાષાના અર્થ	૫૬	Thieves women	91
ગુજરાતી ભાષાના અંગ	૫૭	Intelligence of Intelligence	93
ગુજરાતી ભાષાના અક્ષર	૫૮	Miscellaneous	95
ગુજરાતી ભાષાના અંક	૫૯	Not mentioned	96

(ગુજરાતી શાળાના હુકમથી)

અમદાવાદમાં

આપણી દુકાનમાં ગુજરાતી પ્રિન્ટિંગ અને લિથોગ્રાફી કંપની
 દ્વારા પ્રેસ કરવામાં આવેલું છે. આપણી કારખાનામાં પ્રેસ કરેલું છે.

પ્રેસ: એ. હ. સે. પ્રેસ, ગાંધીધામ, અમદાવાદ. | દરજી: ૧૦
 રૂ. ૧૦ માત્ર મેળવવામાં આવેલું છે. બીજી ક્લેસ માટે રૂ. ૧૫.

ગુજરાત શાલ્યપત્ર.

પુસ્તક ૨૦ મું.

એપ્રિલ, સન ૧૮૮૧.

અંક ૪ થો.

ઇંગ્રેજ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૭ મું. જૌન રાજાનું રાજ.

આપણે પ્રથમજ કહ્યું છે કે ઇંગ્રેજોનો ઉદય તેરમા સંકડાથી છે. હવે તે સંકડા સુધી આપણે આવી પહોંચ્યા. આ યુદ્ધમાં સાકસન ને નાર્મન લોકોનું સંમિશ્રણ થઈ રહ્યું, અથવા કાંઈક બાકી હતું તે રીચાર્ડની પછી એનો જ્વાલ જૉન ગાર્ડીએ ખેડો તેની કારકીર્દીમાં વીજળીને વગે ધણું ખર્ચ થઈ ગયું. હવેથી સાકસન કે નાર્મન એ નામ જાણને બધા ઇંગ્રેજ કહેવાવા લાગ્યા, ને તેઓ એક બીજાને દેશીબાઈ ગણતા થયા. વિલિયમ વિન્સ્ટીએ નાર્મન બાણા ઇંગ્લાંડમાં દાખલ કરવા ધણું મહેનત લીધી હતી, એણે તેને રાજબાણા કરી હતી એટલુંજ નહિ, પણ નિયાજોમાંએ તેજ સીધાવવાનો હુકમ હતો. નાર્મન અગીરોતો તેજ બાણા ખેલ એમાં નવાઈ શી? પણ સાકસનોએ જાણને માટે તેજ ખોલવા લાગ્યા હતા, કેમકે તે વખત ઇંગ્લાંડમાં નાર્મન ખોલણું એ કેળવણીએ કે ખાતદાન માણસનું ચિન્હ ગણાતું હતું. આ પ્રમાણે કેટલાક કાળ સુધી ચાલ્યું, ને નાર્મનો આંગ્રો સાકસન બાણાને નાણુદ કરવા બહુ મથ્યા. પણ એ રીતે દેશબાણાનો નાશ થઈ ચકતો નથી. ઉલટું, બન્યું તો એમ, કે ધોંગે ધીમે નાર્મનો પણ દેશબાણા ખોલવા લાગ્યા, ને કાળાંતરે આંગ્રોસાકસન તથા નાર્મન બાણાઓનું સંમિશ્રણ થઈને એક નવીજ ઉત્પત્તિ થઈ. જેમ એ મિશ્ર વર્ણનું નામ ઇંગ્રેજ પડ્યું, તેમ તેમની આ મિશ્ર બાણા ઇંગ્રેજ એ નામથી ઓળખાવવા લાગી. આ બાણામિશ્રણ પણ ઘણું કરીને તેરમા સંકડામાંજ સંપૂર્ણ થઈ રહ્યું, અને તેનું ૩જ ચૌદમામાં દેખાયું.

પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથીજ જાણ્યું એ કહેવાનું પ્રમાણે ઇંગ્લેન્ડની કોમ આ સેંકડામાં ઉભી થઈ, કે તેની સાથેજ તટકાબંધ તેણે એક મોટો પરાક્રમ કર્યો. ડુનિયામાં ઘણી જાતના રાજતંત્રો થઈ ગયાં છે, અને છે; પણ આપણે જાણીએ છીએ કે હાલ જે રીતનો રાજતંત્ર ઇંગ્લાંડમાં ચાલે છે તેની ખૂબી જોઈએ છે. આ બધા રાજતંત્રનો મૂળ પાપો આ સેંકડામાંજ નંખાયો, અને પાછળથી ઇંગ્લેન્ડની જે અડતી કળા થઈ તે બધાનું કારણ એજ છે. આ સિંહના બચ્ચાએ બાળપણમાંજ આવો પરાક્રમ શી રીતે કર્યો તે તમારે જાણવું હોય, તો જૈન રાજતંત્રની હકીકત ધ્યાન રાખી સાંભળો.

જૈન રાજતંત્રો સ્વભાવ. એ રાજા મહા મિત્તલ, જુલમી, નિર્દય, ને તેની સાથે બાઈલી તથા કમ અકાનનો હતો. એ સમાને જરા પણ ઓળખતો નહિ, ને વગર સમજ્યો બધા સાથે દુશ્મનાઈ જાંબતો. દુશ્મનાઈ કરી બાથ બીડવાના તો એનામાં રામ હતા નહિ, તેથી એની આખી જિંદગી શરમ ભરેલી હાર આપામાંજ ગઈ; અને આખરે મિંતાકોટમાં મૂંઝાઈને મૂંઝાઈ. પણ એ ઘોડા વરા ઇંગ્લાંડની ગાદી ઉપર રહ્યો તેટલામાં એણે દેશમાં બહુ જાણના પોકાર કર્યા. એના જેવા જુલમ કોઈ પણ રાજાએ આગળ કર્યો ન હતો. પરંતુ જે દેશના લોક ગુલા ન સંપીલા હોય, ત્યાંનારા રાજાથી ઉચ્ચો કાયદોજ ચાલે. જુલમ જોઈ તેઓનું લોહી તપી આવે છે; અને રાજા ન બળે હોય, તો તો તેઓ પોતાનું ધાર્યું સડીને ઝડ પાર પાડે છે. ઇંગ્લેન્ડ લોકના મુખાગ્રે આરંભ કાળમાંજ તેમને આ બંને ભોગ મળી આવ્યા.

રાજ્યહારિ.—જન ગાદીએ બેઠા પછી એના બચીજાત આચરની તરફથી બંડ ઉઠ્યું. તેમાં તે પકડાયો, અને એમ કહેવાય છે કે જે બંદીખાનામાં રાખ્યો હતો ત્યાં જાનામના જઈ એના ચંડાળ કાકાએ પોતાને હાથેજ તેને મારી નાખ્યો. આ ખતનો જવાબ દેવા ક્રાંસના રાજા કિલિપે જૈનને પોતાની હજુરમાં બોલાવ્યો. ક્રાંસના એક તાલુકદાર લેખે કિલિપનો એની ઉપર આવો અધિકાર ગણાય ખરો, પણ ઇંગ્લાંડ જેવા સ્વતંત્ર દેશનો રાજા ના હુકમને માન આપે એ વાત સંભવિત નહોતી. પણ કિલિપે તો પકાઈથી જાણી જોઈને લગાઈનું મખાંતરે ઝરધવાજ આવો હુકમ મોકલ્યો હતો. ધાર્યો મુજબ જૈન હાજર થયો નહિ, અને તે ઉપરથી તેની જાગીરો કિલિપે જમ કરવા માંડી. જૈન લગ્ન કરી ગયો, પણ તેમાં કોઈ કાનું

નહિ; અને લૌપર નહીંની ઉત્તરના સધળા મુલક ઉપરથી પોતાનો હાથ ઉઠાવી જાતને સત્તાહ ક્રેવાની જરૂર પડી. (ઈ.સ. ૧૨૦૬) આ રીતે ક્રાન્સમાંથી નાર્મેડી વગેરે સ્થળે રાજ ગયું; ને ફક્ત આવેતા જવા એક એ દૂરનાજ તાલુકા રહ્યા.

આ પ્રાંતો જવાથી ઇંગ્લેન્ડ લોકોના હકમાં તો કાષ્ઠો થયો; નાર્મેડોને ઇંગ્લાંડમાં આવે ૧૫૦ વર્ષ થઈ ગયાં હતાં તેથી તેઓ હમણાં સાકસન. જોડે. હળી મળી ગયા હતા ખરા; તો પણ હજી સ્વદેશ તરીકેની મમતા તો તેઓ નાર્મેડી ઉપરજ રાખતા, અને વખતે વખતે અહિંની કમાઈ ત્યાં જઈ જોગવતા પણ હવે જ્યારે નાર્મેડી ઇંગ્લાંડના રાજના હાથમાંથી જતી રહી, ત્યારે ઇંગ્લાંડ પોતાનું વતન છે એમ મણવાની તેમને જરૂર પડી.

ક્રાન્સમાં જે એક એ તાલુકા રત્યા તેનું પરિણામ પણ આ નાર્મેડ અમીરોની ઇંગ્લાંડ પ્રતિદેશ બકિત દહ કરે એવુંજ હતું. તે તાલુકામાંથી જાન બાકુલી સિવાહીઆ લાવ્યો. ને તેના કુટુંબે ઇંગ્લાંડમાં મહા માફક વ્યાપ્તો. આ જોઈ નાર્મેડ અમીરોની આંખ ઉઘડી કે આપણે તો અહીં જોતાં હજી ઇંગ્લેન્ડ, ક્રાન્સના લોક તે પરદેશી. અને એ પરદેશી તો મુલકમાંથી હાંકી કાઢવામાં આવેલા લાભ રહેલો રહે.

પોષ સાથે વિરોધ.—ક્રાન્સ સાથે લડતિ આવે. ઉન્નયકાર કરી રહ્યો, કે જાને ઇંગ્લાંડમાં આવી પોષની સાથેજ મોટો ધ્રુવો ઉઠાવ્યો. ક્રાન્સ ખરીના ધર્માધ્યક્ષની જગા આવી પડવાથી ત્યાંના સાધુઓએ પોતામાંના એકને તે ગારી આપી, ને દરતુર મુશ્કેલ માગવી જોઈએ તેમ સંજની મેજુરી માગી નહિ. તે ઉપરથી રાજાએ કોઈ બીજાનેજ ધર્માધ્યક્ષ નીમ્યો. આ ટંકાનો લાભ લઈ પોષેલુકમ કર્યો, કે એ બંને નેમણુકો રહે, અને હું સ્ટીફનડી લાંચન નામના પેકિતને મોકલુંહું તેનેજ તમારે ધર્માધ્યક્ષ કરવો. સાધુઓએ નો અનગત આ અજ્ઞા માથે ચડાવી, પણ અહીં જોતાં પોષનો આ ઝેરવાળાની ધમકેસારો હતો, અને જાને જો હાપણથી સરમો થયો હોત, તો તેમાં એનો કાંઈ વાંક કાઢી શકતા નહિ. પણ એતો એના અધિચારોને મમતી રવભાવ પ્રમાણેજ વર્ત્યો. એણે પેના સાધુઓને એકદમ ખરતઈ કર્યો, ને પોષના ગુરુસાની કાંઈ પણ દરકાર રાખી નહિ. એને એટલો વિચાર સૂઝ્યો નહિ, કે બીજા જેવી જેવા મારા પ્રતાપી પિતાનું પણ પોષની આગળ શંક આશું નહોતું, તો હું તે

તેના સામો થી રીતે ટકી-થકીય, બીજી હેતી ગમે એવા હતો પણ બહાર થી તો પોપને નમતોજ રહેતો. જ્ઞાને તો તેથી ઉલટોજ માર્ગ પકડ્યો.

પોપે કોપાયમાન યદ્ય ઇંગ્લાંડને ધર્મ બહાર મૂક્યું. ધર્મ બહાર બોલ તો નાનો છે, પણ એતી વિષત કલામાં આવે એવી નથી. આ શિક્ષાથી ઇંગ્લાંડમાં સઘળી શુભ કે અશુભ ક્રિયાઓ એકદમ બંધ પડી. કબરસ્તાનમાં મુડાં પણ દટાય નહિ, એક બીજાને તમસ્કાર કરવાની પણ મના, અને કોઇથી લૂગડાંએ બદલાય નહિ. આપણા દેશમાં સૂતકીતિ જેટલી હરકત પડે છે તેથી સોગણી ઇંગ્લાંડના લોકોને આ વેળા દરરોજ પડવા લાગી. આ પોપની શિક્ષા તો એવી હતી કે લોકો કબર ચર્ચ પોતાની જગેજ રાજની સામા યાય. હજી પણ જ્ઞાન કાંઈ ન સમજતાં ઉલટો વધારે ઉન્મત્ત થયો. બળાત્કારે પાદ્રીઓને ક્રિયા કરાવવાની ફરજ પડી તેમને એ બહુ પીડના લાગ્યો, પાદ્રીઓ ગભરાઈને ઘણા ખરા ક્રાન્સમાં નાસી ચ્યા, કુતિયામાં દેહિકાર યદ્ય રહ્યો, ને પોપ ઉપરા ઉપરી વધારે ધર્મ શિક્ષાઓ જ્ઞાનને કરવા લાગ્યો, છેવટે ખ્રીસ્તી જગદ્ગુરુનું છેલ્લું બાણ છૂટ્યું. પોપે જ્ઞાનને પતિત દેરી પદ્મજ કપો, ને સઘળા રાજાઓને ઇંગ્લાંડમાં જઈ તે હુકમ અમલમાં આણવા લખી મોકલ્યું.

ક્રાન્સના ફિલિપને એકલુંજ જોઈતું હતું. મોટું સેન તૈયાર કરી તે ઇંગ્લાંડ લવાને એકદમ નીકળી પડ્યો, અને તેને ઇંગ્લાંડના અમીરો મળી જશ એમ જાનને લાગ્યું, કેમકે એના જીલમથી તેઓ કબરના કંટાળી ગયા હતા. આ જોઈ બાઈલો જ્ઞાન પહેલાં જેટલો તોર રાખતો હતો તેટલોજ આ પ્રસંગે દીન યદ્ય ગયો. એ જગેલામતો પોપતા એલચો પાસે ગયો, ઇંગ્લાંડનું તાજ પોપને ચરણે ધર્યું, તેણે પેલ્લના ખીડિયા તરીકે પાણું આપ્યું તે એણે લીધું, ને દર વર્ષે પોપને બારે ખીડિયા બરવાનું કજીર્યું. (ઈ. સ. ૧૨૧૩) પોતાના દેશને નીચું લેવડાવનારી આ સત્તાહતી વાત સાંભળી ઇંગ્લાંડના અમીરો ધરમથી લાલચોળ યદ્ય ગયા, અને પોતાના રાજને બહુજ ધિકારવા લાગ્યા. તો પણ હાલતો જ્ઞાનનું વિષન આ ઉપાયથી દૂર થયું ખરું. ફિલિપને આચારજ મહારાજની આજ્ઞા યદ્ય કે હરે આ મુલક અમારો થયો છે તેથી તમારે એકદમ પાછા વળવું. આ સાંભળી ફિલિપ ધણીજ ચીડવાઈ ગયો, કેમકે એણે પોતે કે રોમના બાપાએ નો પોતાનો સ્વાર્થ માધવા મને તકમોજ ખરચ-

માં કુસાબો, ને મારૂં ધારું તો કાંઈ પણ થવા લીધું નહિ. તોપણ એ સમ-
પને ઝોળખનારો હતો તેથી મનમાં ગમે એકલું લાગ્યું પણ સમજીને
પાંખો ગયો.

પ્રજાનો પોકાર તથા એક સંપદ આ રીતે પોષ સાથેનો અગડો
પતાવી જાને જાણ્યું કે હું પાર પડ્યો:—એને હજી ખબર નહોતી કે આ-
ચારજના ક્રોધાગ્નિ કરતાં પણ પીડાએલી પ્રજાનો ક્રોધાગ્નિ કેટલો બળવાન
છે. હવેથી એતો બહુજ બેહેમો, ને લોકોએ કાને પણ સંભળ્યાં ન હોય
એવાં જીજ્ઞમતાં કામ કરવા લાગ્યો. મર્જીમાં આવે તેને ડંડે, કેદ કરે, લૂંટીલે,
કે મારી પણ નાંખે. એક પાહુદીને વચર વાંકે પકડી લૂંટવા માંડ્યો, ને
છોટું ધન ખતાવ એમ કહી તેને રીંગાવી રીંગાવી દરરોજ અંકડો દાંત તાણી
કઢાવ્યો, એમ સાત દહાડા સૂધી ચડ્યું, ત્યારે તે બાપડાએ હારીને પોતાનું
સપજું ધન ખતાવો લીધું. વળી એની બદમાશ તો બેમુમાર હતી. મોટા ધર-
ની વહુ દીકરીની પણ તે બળાકારે આગર લેતો. એક અમીરજાદી એને
વચ ચઈ નહિ, ત્યારે તેને ઝેર દેવડાવી એ દેએ મારી નખાવી, આવો જીજ્ઞમ
આપણા દેશમાં પણ કોઈ રાજાએ કર્યો, તો તેની ખરાબી ધવા વિના રહેતી
નથી; તો નાર્મન ને સાકસન લોહીના લોકો એવા જીજ્ઞમગરની સામા કમર
ખાંધીને ઉઠે એમાં કાંઈ વપાઈ નથી. પણ તે ઉઘાવણીમાં ને તેમણે એક
સંપીજાપણું, ધારજ, ને અગમ જુદિ બતારી છે તે અરેખરે એશિઆની
સઘળી પ્રજાને ખોષ લેવા લાગ્યો છે. આપણે ત્યાં જ્યારે રાજા આવો ની-
કજો છે, ત્યારે બધા લોકો ત્રણે ત્રણે પોકારે છે પણ જોના માથા ઉપર
આવી પડેછે, તેજ તેનું કોડી લેછે, વખતે નેનાથી સાંખી નથી રહેવાતું
તે ગાજી ઉઠી રાજાને છૂંદી નાંખેછે, અને બીલ્તે કોઈ ગાદીએ ચડી બેસે
છે. પાંખે થોડા વખતમાં બીલ્તે રાજાપણુ એવોજ નીચડે છે, અને બહુ
ધાવે ત્યારે તેનીપણુ એજ વસેહ. આ રીતે એશિઆખંડના દેશોમાં નિરંતર
જીજ્ઞમને બંડો વારા કરેતો ચાલ્યાજ નવપડે, અને લોકો કદીપણુ નિરાંતિ કરી
કામ બેસી શકતા નથી.

ચૂરા પણ શાણા છેગ્રજ લોકો તો આ ટાંકણે જાહીજ રીતે વર્ત્યા. તેઓ
સમજતા હતા કે જેને માથે પડે તે બોગવી સ એ સમજાજ જંગલી છે, અને
એથીજ બધી ખરાબી થાયછે. તેઓ સમજતા હતા કે દેશમાં એકપર જી-

જમ થયો તો બપોરે પોતા ઉપર થયો એમ જાણવું જોઈએ, કેમકે જનામાં જરાપણ અગમ પ્રુદ્ધિ હોય તેતો સમજ કે આજે એનો વસો તો કાલે આપણો પણ આવશે ખરો. બ્યારેયી જાન રાજનો જીલમ વધવા માંડ્યો ત્યારથીજ નાર્મન તે સાકસન લોકો એક ખીજને સમજીખીઆ સમજી પોતાનું જૂનુવેર બૂલી ગયા. તાલુકદારોને સમજ પડી કે આ લોકને પક્ષમાં લઈ રાજની સામા આથડવું એમાંજ આપણો લાભ રહેલો છે. પાદ્રીઓ તો આ કુષ્ટ રાજનો મદ તોડવાને મૂળથીજ તત્પર થઈ રહ્યા હતા.

હવે એટલુંજ બાકી હતું કે ધોડા માણસો આગળ પડી બધાને બેળા કરે. આ કામ કાન્ટર્બરીના ધર્માધ્યક્ષ સ્ટીફનડીલાંધરને ધણીજ હિંમત તથા અનુરાધથી પોતાના હાથમાં લીધું. એ આચાર્ય મહા વિદ્વાન, પ્રુદ્ધિવાળો, બચે, ને ખરેખરો દેશબંધતો હતો. રાજતંત્ર કેવી રીતનો હોય તો રેષતને દુઃખ પડે નહિ એ બાબતનો તે ઘણા વખતથી વિચાર કર્યોજ કરતો હતો, ને જેમ જેમ દેશમાં રાજનો જીલમ વધતો ગયો તેમ તેમ તે પોતાના વિચાર અમલમાં અણાવવા હિંમતને તજવીજથી આગળ પડતો ગયો.

પોપ સાથે સમાધાન થઈ, તોપણ પ્રાચલિત આપ્ત પહેલાં આ દેશ હિતેચ્છુ સાધુએ રાજની પાસે એવા સોગન બવડાવ્યા કે હવેથી હું એડવર્ડ રાજના કામદા પ્રમાણે ચાલીશ. અમીરીએ રાજની હારે ફ્રાંસમાં લડવા આવવાની ના પાડી હતી તેથી, બ્યારે તે ત્યાંથી પાછો વળ્યો તે વેળા જાણે પારકોજ મુલક હોય તેમ જાન અમીરોના ગામ લૂટતો ને બાળી મૂકતો ઇંગ્લાંડમાં પેઠો. એ સંજ્ઞા આ ખરો ધર્મચુર નેના સાથે ગયો, ને પોકારીત કહ્યું કે આ રાજનો ધર્મ નહિ. સાધી રીતે ન માનું ત્યારે જાનના લશ્કરમાંના ફરેક સિપાહીને ધર્મ બહાર મૂકવાની એણે ધમકી આપી, અને ત્યારેજ તે કંઈ સમજ્યો.

જણ લાંઘરન જાણતો હતો કે આ રાજ આટલાથી ડેકાણે આવવાનો નથી, અને તેથી તેણે લંડનમાં મોટા મોટા અમીરો તથા પાદ્રીઓનો એક સભા કાંઈ નિમિત્તે ગ્રેજી, અને પછી તેમની આગળ બધાના મનમાં જે વાત ઘોષાવા કરતી હતી તેજ કાઢીને એણે પૂછ્યું, કે રાજબહુ કાઠ્યોછે તેનો કાંઈ ઉપાય કરવો છે કે નહિ. આ અનુભવી પંડિત સમજતો હતો કે એક નવી વાત ગમે તેવી સારી હોય તો પણ જ્યાં સુધી તેને જૂના રિવાજનો ટેકો મળતો નથી ત્યાં સુધી ઘણા દોષ તેમાં સામંજસ થતાં આવશે આવશે.

તેથી એણે મહામહેનતે પહેલા હેત્રીએ આપેલા પટાની નકલ શોધી કાઢી હતી તે બધામાં આગળ રજુ કરી કહ્યું, કે રાજાને આ પ્રમાણે ચાલવાની આપણે ફરજ પાડવી જોઈએ. બધાએ એ ફરજ એક અવાજે કબુલ રાખ્યો, ને દરેક જણે ધર્મોપદેશ પાસે જઈ ખાઈલ ઉપર હાથ મૂકી સોગત આધા કે દેશની સ્વાધીનતાને અર્થ જરૂર પડે તો હું મારો પ્રાણ આપવાને પણ તૈયાર છું.

પ્રજાનું જાહેર બેઠક.—આ રીતનો એકો કહ્યા પછી થોડેજ દહાડે સઘળા તાલુકદારો સજ થઈ દરબારપર ચડી ગયા. જૈને તેમને ઉગ્રવચાતો માંડ્યા, પણ એ હથોઆર બંધ અમીરોના ચિકરાગ ડોળા જોઈ એ સમજી ગયો કે આ યેના તો લટી ગયાવિના છૂટકો નથી. તેથી તેણે મહેતબ માંગી વચન આપ્યું, કે હું એ દરમ્યાન તમારું મન મનાવીશ, ને એ વાતના લાંબટન વગેરે એ ચાર ધર્મ શુરૂએને જામીન આપ્યા. આ વાત તેમણે કબુલ કરી, કેમકે ઉછાળી પગબાગવા નહિ એવી લાંબટનની સલાહ હતી. પણ એ દરમ્યાન કેટલાક હક આપી પાદ્રીએને શોડવાની રાજાએ તજવીજ કરી, તેમ સાધારણ લોકને પણ થોડાક હક આપ્યા. પણ રાજાની આ નીચ તજવીજથી આ જાંચ પ્રજાનો સંપ જરાએ ડગ્યો નહિ, અને ત્યારે એણે પોપને સમજાવી એવી આત્મી કરાવી કે, અમીરોએ રાજાની સામા ધવું નહિ, ને ધર્મોપદેશ રાજાને સહાય થવું. પણ આ ખરો દેશહિતેચ્છુ રાષ્ટ્ર તથા પેલા અમીરો તો લોભી જગદગુરના એ બોલવા ઉપર કાંઈ પણ લક્ષ ન આપતાં પોતાના ખવિત્ર ઉદ્યોગમાં જાડેજ રહ્યા.

મહેતબ પૂરી થઈ કે બધા તાલુકદારો રૅ૮૦૦ જોડા લઈ આકસરૂડમાં રાજા હતો ત્યાં ગયા. એમની માગણીએ સાંભળી રાજા તો ચેત્તે, કેમકે આ વખતે પહેલા હેત્રીનો પટો આથો મૂકી તેમણે એક જાહેર લેખ લખાવી લેવા માગ્યો, અને તેમાં પ્રજાના સઘળા વર્ગોની સ્વાધીનતા જાળવાય એવી ગાહાપણ ને દૂરઅંદેશી બરેલી ઘણી નવી કવમોજ પેલા પરમારું પાદ્રીએ નાંખી હતી. નીચ અંધાધારે જૈને જવાબ આપ્યો કે તમારે મારા ઘણી પોપને અરજ કરવી; અને તે જે ફરમાવશે તે કરવા હું તૈયાર છું. અમીરો કહે કે અમે પોપ બાપને ઓળખતા નથી, પણ તું અમને પાંસરો જવાબ આપે છે કે નહિ. પોપના એલચી પાસે લાંબટનને કહેવડાવું કે આ અમી-

રો જગદ્ગુરુની સામા બેડ કરેછે મારે તમારે એ લોકોને ધર્મ બહાર મૂકવા
 નોઈએ. આ શાણા દેશબકતે એટલોજ જવાબ આપ્યો કે પોપની શી ધુ-
 મ્ધાછે તે હું તમારા કરતાં વધારે જાણું છું. અમે તેનીજ સાથે રાજ્યને કહા-
 વી મોકલ્યું કે તમે તો તમારા બાપુતી સિપાહીઓને રૂખ્યત મહિ આપો,
 તો હું તે સર્વને ધર્મ બહાર કરીશ.

જૈન ગળશીધને નાઠો, ને લંડનના કિલ્લામાં બરાઈ બેઠો. તાલુકદારોએ
 ખુદલી રીતે બેડનો વાવટો ચડાવ્યો, પોતાના લશ્કરનું નામ “ ધર્મસેના ”
 પાડ્યું, અને તેની સરદારી એક હાથિવાર અમીરને આપી. જેમ જેમ તે-
 ઓ આગળ ચાલતા ગયા તેમ તેમ લોકોના ટોળે ટોળાં પોતાના ઘર બહાર
 છોડી હથિવાર બેધ તેમને આવી મળવા લાગ્યાં. અને હવે સાખીત થયું કે
 આખો દેશ સ્વતંત્રતાને મારે કકડીને ઉઘો ધપોછે. આ સમયે રાજ્યે અમી-
 રોને જે હક નોંધતા હતા તે આપવાના કહેણ મોકલ્યાં, પણ તેમણે ઉદાર
 બુદ્ધિથી જવાબ આપ્યો કે અમે અમારાજ સ્વાર્થને મારે નહિ પણ તમામ
 પ્રજાને સારું ઉભા થયા છઈએ. આ સાંભળતાંજ રાજ્ય લંડનમાંથી રતોવાઈ નાઠો,
 ને ધર્મસેના ત્યાં આવી પહોંચી ત્યારે ત્યાંનો નગરશર તેમને પ્રેમથી વધાવી
 પાતે તે પક્ષમાં સામિલ થયો. જુદામગાર જૈનની તર્ફ હવે કોઈ રહ્યું નહિ.
 અને તેણે હારીને કહાણ્યું કે તમે જે રહાડે ને જે ડેકાણે મળાંને સમાધાન
 કરવા આહવાલો, તે ડેકાણે ને તે રહાડે આવી તમારા મન મનાવવા હું તૈ-
 યારહું. તેઓએ કહાણ્યું કે એમછે તો હ મી જ્યુને રનીમીડના ક્ષેત્રમાં મ-
 જવું. ત્યાં બધા મળ્યા, ને થોડો જૈનતાણ કર્યા પછી ૧૫ મી જ્યુન ૧૨૧૫
 ને રોજ આ જુદમીને મિલજી રાજ્યે પોતાને હાથે એક લખ ઉપર સહો
 કરી, એ લખને માગના ચાંદા અથવા મોટો પટ્ટો કરીને કરેછે.

પછા પ્રમાણે રાજ્યને ચક્રાવચા તાલુકદારોએ પોતાના હાથમાં લંડનનો
 કબજો રાખ્યો, કિલ્લો ધર્માધ્યક્ષને હવાલે સોંપ્યો, અને ૧૫ અમીરોને પ્ર-
 જાની સ્વાધીનતાના રક્ષક ઠેરવી તેમને કુલ અખંતાર આપ્યો. ધાર્વા પ્રમાણે-
 જ આ પાપી રાજ્યને પોતાનું વચન લોકતાં વાર લગાડી નહિ. એણે પટો રદ
 કરવાનો પોપ પ્રામેયી આત્તા મંગાવી, ને પોતે બાપુતો સિપાહીઓ બગા
 કરી મોતર્ફ મુલકને ઉગડ કરવા લાગ્યો. પણ તાલુકદારો ડરે એવા નહોતા.
 તેમણે એને પરચટ ઠેરવ્યો, ને રાજ્યની ગાદી ફિઝિપના જોકરા લુહને

આપી. તે લશ્કર લઈ દોડતો આવ્યો, અને લંડનમાં, સધળા અમીરોએ એને રાજ્ય પ્રમાણે ગણ્યો. હવે લડાઈ ખૂબ મચી, અને બંને પક્ષની વારસ કરતી હારણ થવા લાગી. પણ એવામાં દેવળે 'નાથ' ની આડી ઓળંગી જતાં જાનનો સંઘળો ખૂલનો, ધાસ દાણા, ને રાજચિન્હો ડૂબી ગયાં. એનું શરીર ફિક્કર ચિંતાથી નમતું ચાલતુંજ હતું તેમાં આ મોઢી આકૃતથી એકદમ વધારે થયો, અને પાસેના કિલામાં જેમ તેમ કરીને જઈ પહોંચતાં એણે પોતાનો દેહ છોડ્યો. (ઈ. સ. ૧૨૧૬) આ રીતે જાનના જીલમ ને મમતની આખરે આવી.

માગના કાર્ટા.—આ રાજમાં સૌથી વધારે યાદ રાખવા જોગ બાબત આ પઠાની છે. એ પડો ખુલુ લાગ્યા છે પણ તેમાંની આ ત્રણ કલમો તો અમૂલ્યજ છે.

૧. કોઈ પણ સ્વતંત્ર માણસને અમે કેદ, દંડ, કે દેશ નિકાલ કરોશું નહિ.

૨. કોઈ પણ સ્વતંત્ર માણસને તેના નરોવરોયાઓ સંમાતિ વિના અમારાથી ગુનેહગાર ઠેરવી શકાય નહિ.

આ કલમ વિના અરેબર ઉપલી કલમ નિરર્થકજ છે, કેમકે યુનેહમાર ડેરવવાનું રાજના હાથમાં હોય તો તે મહામાં આપે તેને શિક્ષા કરી શકે. પણ આ કલમથી યુનેહમાર ડેરવવાનું કામ તો તોહામતદારના વર્ગીએનેજ હવાલે થયું, અને તેથી જો તેઓ નિર્દોષ કહે, તો રાજની ગમે એટલી ધતિરાણ હોય તો પણ તેને હાથ ધસીનેજ બેસી રહેવું પડે.

૩. દેશના મહાજનને મંજૂરી વિના કોઈ પણ કર અમે મૂકીશું નહિ.

આ ગોઠવણમાં બહુજ ઉદાપણ રહેલું છે. આથી સૌકોને અણગમતાં કર મૂકતા બંધ પડ્યા એટલુંજ નહિ, પણ નાણાં લેવાને માટે મહાજનનો હર વખત ખૂબહોવાથી રાજને હમેશાં વિચાર રહેતો કે જો હું ગેરકાયદે ચાલી રેયતને નારાજ કરીશ તો તેઓ કર મૂકવાની વખતે મારી આડે આવશ. આ તજવીજ એવી હતી કે વારેવારે બંડ કરવાની જરૂર પડે નહિ, અને રાજ પાતાની જાણે પાંસરો ચાલે.

माटे, आ पटानुं छंद्रेल लोकनो ले अभिमान राखेले ते वाल्मीकि छे. आपुं गहापणु परेखुं पराक्रम पहेला कोइ पणु सोके कोइ पणु देशमां कए न्होलेलुं. आ पटो परापर अभिमानमां आवतां अने विस्तार पावतां अस-
मत घणाकाण लाग्या, पणु आ पटामां प्रकृती स्वाधिनताना सधनां तत्पे
समाप्तेमां छे. तेही आ पराना दुनियांमां अपि गुणु गवाय अने तेनुं
नाम सांजलतां छंद्रेलना अंतःकरणु उभराई जस अमां कांई नपाई न-
थी. अ पटानो लेख, अ पटानी तारीख, ने अ पटानुं स्थल स्वतंत्रताना
सधना आह्वानाने अहुल वाहावुं होवुं न्होअ. रनीमीडनुं पवित्र क्षेत्र
न्होअ अकस्मिड नामना अक सांत छंद्रेल कविनो वीररस केवो उछणी आब्यो
हो ते तेनी कथिताना नीयला भावार्थ उपरही पणु कांईक समजये.
(सावणी.)

लडा रहेवे ओ, पंथी यहहें बडा रनीमीद रम्य अरन्य,
स्यां पूर्वे पूर्वजने अपूर्वाहि किया पराक्रम सिपाहिवन;
पकर कराहि जुल्मी राजाका लिग्नालिया पट्टापावन,
जिस पट्टेके जोराहि तेरे तूँटे हुवेहें सब बंधन.
सीस नमा, आसीस दे, सुमरन कर हरदम आनंदितमन;
और होय कबि दिये देवने तिसैं पुत्र, तौ नूँ तत्छन
जा, तिसको हवां बुलाहिला, अरुखेन बताके बोल बचन,
बेटां बेहद हैं उपकारहि जोकर गयोहि वे महाजन
अमूल्य है अैशानहि इस्का मिलेन बदला चौदमुवन
एक उपायहि है तुम इसविध मिश्रे दो पुत्र रतन
यह पूर्वजका अजब वारसा मझव मुजव करकेहि जतन
सदा अखंडहि अछे रखौंगे लडके लडकों के कारन
जब लग घटमें प्राण कोनाहि करे अहारा हक हरन
हक खातिर बहितरहि मरना बाँदेवानका जलो जिवन
यो इंग्रेजी कबि एकस्मिड करत पूर्ण ऊच्छाह कन
तिस्का तजुंम्मा तर्तौवे नवलराम बदे रंकुवदन.

નિવંધ લખનારને મૂચના.

૨૭. ઇંગ્લેન્ડ લોકની ચડતી.

૧. ઇંગ્લેન્ડની પ્રાચિન તથા અર્વાચિન સ્થિતિનું કાંઈક વર્ણન.
૨. ઇંગ્લેન્ડ કયા ગુણને લીધે આટલા મુઘર્ષા ! એમાંના યોગક ગુણ દાખલા સાથે. આપણા દેશના સ્થોળે જોડે એ બાબત મુકામલો કરતા નવું.

અ. મુધારાની ઇચ્છા, પ્રયત્નપાત્રું.

વ. દેશાભિમાન, એટલે, પોતાનાજ બળવડે વધવાની ઇચ્છા.

ક. દેશાભિમાન, સાંવિજનિક વૃત્તિ.

હ. ઉદ્યોગ, ખેત, સાહસ, સંધ, ને મુધાપણું.

૩. મુધારાને ઉત્તેજન મળે એવા કાપડ તથા ધારા. દાખલા તથા આપણા દેશ સાથે મુકામલો.

૪. ઉપર સંહાર, ને મોઘ. ઉંચા સદ્ગુણ પિતા કોઈ પ્રજા બળવાન થતી નથી.

ઇંગ્લેન્ડ રાજ.

૧. હિંદુસ્તાનમાં ઇંગ્લેન્ડનું રાજ શી રીતે આબું તેનો બહુજ દુર્લભ ઇતિહાસ.

અ. ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની બાપારને માટે આવી.

વ. રક્ષણને માટે લશ્કર રાખવું પણ અને તેનું બળ જોઈ નબળા યહ ગમેલા કુસંપીરામઓ મદદે બોલાવવા લાગ્યા.

ક. એનો પરિણામ એ યશ કે કેટલેક કાળે (પોતાની મદદ ઉપરાંત પણ) ઇંગ્લેન્ડે હિંદુસ્તાનમાં સર્વોપરી યહ મવા.

હ. પેશવાની હાર, અને ઇંગ્લેન્ડનું ચક્રવર્તિપણું.

ઙ. રાણીસાહેબે ખૂદ પોતાના હાથમાં રાજ લીધું તે બાબત.

૨. ઇંગ્લેન્ડ રાજના કાપડ.

અ. સૈંકડો વરંથી ચાલી આવતી અંધાધુંધી નહ અભાગ્યેય જીવી શાંતિ ચપડે. ઇંગ્લેન્ડનું રાજ યહું તે પહેલાં કેવી મારામારી હિંદુસ્તાનમાં મચી રહી હતી તેનું કાંઈક વર્ણન.

વ. મુલકનો બંદોબસ્ત. લૂટ, ચોરી, વગેરે ગુનાઓ કેટલા બધા

ઓછા થઈ ગયા છે ?

- ક. અદલ ઇનસાફ, દાખલા ને પાછલા વખતના ઇનસાફની સાથે મુકાબલો.
 - દ. (શાંતિ, બંદોબસ્ત, અને અદલ ઇનસાફના કારણથી) વેપાર રોજગારનો વધારો. પરદેશ ખાતે કેટલો માલ મોકલે, કેટલો આવે છે; તેમજ દેશમાં એક ટેકાણેથી બીજા ટેકાણે કેટલો માલ બંધ આવ કરે છે તેનું વર્ણન—દાખલા સાથે.
 - ઈ. સડકો, આગગાડી, તાર, વગેરે વેપારને વધારનારા સાધનો તર્ફ એ સરકાર ખાસ ધ્યાન આપે છે. એથી વેપાર કેટલો વધ્યો છે તે પણ દાખલા સાથે બતાવવું.
 - ફ. કોઈપણ પાછલા રાત્રિએ વિદ્યાદાન આપવા દાલના જેવું કેળવણીખાતું કાઢવું નહોતું.
 - ગ. હાલ એ રાત્રિને યોગે આપણને ડુનિયામાં સૌથી મુખ્ય રેલી એક પ્રજાનો સમાગમ થયો છે, અને તે વડે વિદ્યા, કળા, રીનખાતમાં મુધારો થઈ આપણા દેશનો નિર્ણાયક થવાની આશા બંધાવા લાગી છે.
૩. પૂર્વપક્ષ અને તેનું સમાધાન.
- ગ. કારીગરોની સ્થિતિ દયામણી થઈ ગઈ છે ખરી, પણ તેનું કારણ કાંઈ ઈંગ્લેન્ડ રાજ નથી. એતો યુરોપની મુધરેલી હુનરકળાનું પરિણામ છે, અને એનો ઉપાય એજ છે કે આપણે આપણી હુનરકળાઓ મુધારવી જોઈએ. ઈરાન, ચીન, વગેરે દેશમાં ઈંગ્લેન્ડ રાજ નથી તોપણ ત્યાં વિલાપતી માલ ધમધોકારે ખપે છે અને દેશી કારીગરોનો ત્રો તૂટી ભાગવા આવી છે:
 - વ. પૈસા વિલાત ખેંચાઈ જાય છે એ બાલવું ખરું નથી. દિલ્લિસ્તાનમાં વિજાતના વેપારથી નાણું જાય છે તે કરતાં વધારે આવે છે. નોકરી બદલ ઈંગ્લેન્ડ ને પૈસા વિલાત લઈ જાય તે જગ્યા ખાતે ખસે, પણ તેઓ દેશના સંર-

હાણને માટે ને અમૂલ્ય સેવા બજાવે છે તે તર્ફ જોતાં તે કાંઈ નથી.

ક. દેશીઓને ઉંચા દરજ્જાની નોકરીઓ હાલ છૂટી મળતી નથી એ વાત ખરી, પણ દેશીઓ તે કામને માટે જેમ જેમ લાયક થતા જશે અને પોતાના હક કાયદાની રીતે ખંતથી માગતા શોખથી તેમ તેમ તે વધારે મળતી જશે એમ આશા રાખી શકાય છે.

ઢ. દેશાભિમાન પરદેશી રાજથી કુખ્યાય, પણ તેણે સમજતી હદમાં રહેલું ધરે છે. હાલ દેશીઓ પોતાની જેમ રાજ કરવાને ચક્રિતમાન નથી. ઈશ્વર ન કરે પણ કદાચ ઇંગ્રેજ રાજ હાલ જતું રહે, તો હિન્દુસ્તાનમાં ડેકાણે ડેકાણે વઢાવડી, મરાઠામરી, ને લુટકાટલ આવે, અને હાલ ને સુધારાનો કાંઈક ઉલ્ક થવા આપ્યો છે તે પાછો એકદમ લય થઈ જાય. આગળાડી, તારે, નૌકા, લશ્કરી ક્વાયત, મોટી મોટી વિદ્યાચાળાઓ, બંદોબસ્ત, ઈન-સાફ. તથા પરદેશીઓના હુમલાથી દેશનું રક્ષણ થાય છે તેમાંનું તે વેળા કાંઈ પણ જોવામાં ન આવે, અને ઈંગ્રેજો આપ્યા તે વેળા આ દેશની જેવી ખરાબ અવસ્થા હતી તેથી પણ વધારે ખરાબીમાં આપણે આવી પડીએ.

૪. ઉપસંહાર તથા બોધ.

અ. ઇંગ્રેજ રાજના કાંઈક ગેરફાવલ હશે પણ ફાયદાના મુકાબલામાં તે કાંઈજ નથી.

બ. સાફ દેશી રાજ થવું અશક્ય છે.

ક. એ રાજ કેવી રીતે થયું તે જોતાંજ એમાં ઈશ્વરી એક સુલ્કો-માત્રમ પડે છે. થોડી અવધાને માટે બારે મુખની અવગણના કરવી એના જેવો ખીજ કોઈ મૂર્ખાઈ નથી. માટે આપણને હાલ ને પરત્વે સાફ રાજ આપ્યું છે તેને માટે તેનો ઉપકાર માનવો અને ખરા અંતરથી રાજબક્ષિ રાખવી. સદ્ગુણી માણસો કદી

પણ રાજ ભક્તિનો ત્યાગ કરતા નથી

૨૮. રાજભક્તિ.

૧. ઈશ્વરે જે રાજ આપ્યું હોય તેને તાજે રહી સદા તે ઉપર મમતા રાખવી તેને રાજભક્તિ કહેછે.

૨. ગમે એવું રાજ હોય તોયણુ જો તેથી દેશીની સ્વસ્થતા જળવાતી હોય, તો તેના ગેરકાયદા કરનાં કાયદા ઘણા છે એમ જાણવું.

અ. જ્યારે દેશમાં લડાઈ ચાલે ત્યારે હજારો માણસ કામ ધંધો મૂકી લડવામાં રોકાય, વેપારે રોજગારે બંધ પડે, અને વેપારથી બેળી કરેલી દોલત થોડા વખત લડાઈના વિનાશકારી કામમાં વપરાઈ જાય, દાખલા અથવા વર્ણન.

બ. અવ્યવસ્થાનો લાભ લઈ ચોર, લૂટારા, ને અંડાળ લોકોનું ચડી વાગે, અને તેઓ દેશમાં બધાને ત્રાહિ ત્રાહિ પોકરાવે. દાખલા અથવા વર્ણન.

ક. માટે શાણા, સુખી, ને બહા લોકો હમણાં બંડ ફિસાદની વાતથી દૂર રહેછે, અને તેને ધિક્કારે છે. છુટ્ટા ને હરામખોર લોકો નેજા ફિતુરો ગમે, કેમકે તેમાં તેમનો લાભ રહેલો છે.

૩. રાજઅવસ્થામાં કાંઈ આમી હોયછે, તો તે દૂર કરાવવાને માટે કાયદાને માટે બહુ મથેછે. એ બાબત ઈંગ્લાંડ વગેરે યૂરોપના દેશોના ઇતિહાસમાંથી દાખલા આપવા. પ્રકૃતિસૂત્ર એ અપવાદ છે—આખરનો ઉપાય છે—અને તે સમગ્ર પ્રજાઓ સૈકડો વર્ષ એકાદવારજ વાપરેછે.

૪. આપણે તો પરમચર જે રાજ આપ્યું છે તેમાં બાત બાતના સુખ મળેછે અને તેનો સોમો દિસો પણ હાલ કોઈ દેશી રાજથી મળે એમ નથી. માટે એ રાજ પરદેશી છે તે છતાં ઉમળકાથી આહાવું અને તેનું બહું ધાપ એમ અંતઃક્રણથી હરણડી ઈચ્છવું, એમાંજ રાજભક્તિ કે ખરી દેશ ભક્તિ રહેલી છે.

૨૯. સ્વદેશમમતા.

૧. ચોતાને દેશને ઉમળકાથી આહાવો, અને તેના લાભને અર્થ તત્ત મન ને ધનથી અહેનિગ કાળજી રાખવી એને દેશભક્તિ કહેછે. એને જ કેરલાક લોક દેશભિમાન કહેછે, પણ અભિમાન શબ્દથી ઘણા એ બાબત ખોટો વિચાર બાંધેછે. દેશભક્તિમાં અભિમાનનો કાંઈક અંશ રહેલો છે.

પણ તેમાં પ્રીતિનો ભાગ બહુ વધારે હોય છે. દેશની ખોટી બઝાઈ કરવી, તેની ખામીઓને પણ વખાણવી, અને તેના બઝાને માટે તો એક દમડીના પણ નોખમમાં પડ્યું નહિ એ ખરી સ્વદેશ મમતા નથી, પણ ઉછાંછની જુવાનીનું માત્ર પતરાણું બંધું મનોમગપણું છે.

૨. સ્વદેશમમતા એ સ્વભાવિક, લાભકારક, ને મોટો સદગુણ છે.

અ. બધા માણસને પોતાનો દેશ વહાણો લાગે છે. તેના ઘાખલા. પંડથી કુટુંબ, કુટુંબથી નાતજાત, પછી ગામ, ગામ પછી પ્રાંત, ને પ્રાંત પછી આખા દેશ ઉપર પ્રીતિ ધારી છે. એ વેળા તે માત્ર સ્વાર્થ કે અભિમાન દ્રષ્ટીને મોટો સદગુણ યદ્ય રહે છે. માટે નાતજાત કે ગામની હદમાં જ એ મમતાને રોકી રાખવી નહિ.

બ. એમાં જ પોતાનો, પોતાના વંશજોનો, અને બધા દેશીબાઈઓનો સ્વાર્થ રહેલો છે. દેશનું જૂંકું કરી પોતાનું બહું તાકવું એ બહુ જ દુંકી નજર ને નીચપણાનું કામ છે. એ ગુણવર્તે જ દેશની ઉન્નતિ થાય છે, યુરોપિયનોમાં એ ગુણ આપણા કરતાં બહુ વધારે છે. તેના ઘાખલા. મહા પાપીદે પણ દેશદ્રોહ કેવો જાણ્યો નથી. એજ કારણથી તેઓ આટલા બળવાન થયા છે.

ક. એ સદગુણનું મહત્ત્વ તથા પ્રગંસા જ્યારે એ સંપૂર્ણ રીતે પ્રદક્ષિત થાય છે ત્યારે તે દેશબક્ષિત કહેવાય છે. ઘાખલા. એના પુરુષોના નામ દરેક દેશમાં ઉમજકાની સાથે હમેશાં પૂજાય છે.

૩. એ સદગુણ આપણા લોકમાં બહુ જ યોગ્ય નહિ જોવા-છે. તેનાં કારણો.

અ. જૂદી જૂદી નાતો ને પંથને લીધે આખા દેશનો વિચાર જ જતો રહ્યો છે અને મહિા માટે અદેખાઈ તથા વેર વધ્યું છે. એની કાંઈ વિગતવાર સમજૂતી.

બ. પડતોના વખતમાં દુંકી જુદિનો સ્વાર્થ બહુ વધી પડે છે તેમ આપણને થયું છે. સૌ પોત પોતાનો અને તે પણ તાલકાલિક સ્વાર્થનો જ વિચાર કરે છે, પણ છેવટે એમ કરવાથી દેશની અને તે બેગી નિશ્ચય આપણી ને આપણાં જોકરોંઓની ફેટલી ખરાબી થાય છે તે તેઓની

ટુંકી નજરથી કાંઈપણ દેખાતુ નથી.

ક. હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ પાછો જોઈ તપાસતાં શું માલમ્ પડે છે કે આપણા દેશની ગતિક્ષિ વગેરે સઘળી પડતીનું કારણ એજ છે કે લોકોમાં દેશબંધિત રહી નહોતી.

૪. ઉપસંહાર તથા બોધ.

વર્તમાન પત્રો.

૧. અર્થ (બ્યુત્પત્તિ સાથે). ચોપડી, ચોપાનીયાં, અને વર્તમાન પત્રોના વિષયો તથા લખાણમાં કેવો ભેદ છે તે સમજાવવું.

૨. વર્તમાનપત્રો વાંચવાના કાયદા.

અ. રોજ ખતની નવી નવી ખબરો જાણવાનું મન સઘળાને થાય છે. ગામના ચોરા તથા ચૌરાં. એ જીજ્ઞાસા પૂરી પાડવાનો ટુંકો ને સુધરેલો રસ્તો વર્તમાનપત્રો વાંચવા એજ છે. ઈંગ્લેન્ડ લોકોમાં એવી વાતની જોને ખબર નહોતી તે હલકો ગણાય છે. તેથી કુળવાન પુરુષોને પોતાની મોટાઈ જાળવવાને સાહજ કેટલોક વિદ્યાભ્યાસ કરવો તથા વર્તમાનપત્રો વાંચવા પડે છે, એ લોક વાતચિતમાં વર્તમાનની વાતોજ ઘણું કરીને કરે છે.

૩. વર્તમાનપત્રો ખબરની સાથે તે ઉપર ટીકા ને સારા સારા વિચાર પણ આપે છે. વિદ્વતા, સમજ, સ્વતંત્રતા, ને નિષ્પક્ષપાતપણું એ ચાર ગુણોની ઉપર વર્તમાનપત્રોનું બળ આધાર રાખે છે.

૪. વર્તમાનપત્રોની હાલ યૂરોપમાં સ્થિતિ.

અ. કેટલાં ને કેવાં કેવાં નીકળે છે તેનું કાંઈક વર્ણન. તેનો ખર્ચ.

વ. વર્તમાનપત્રોની સત્તા. હાલ ઈંગ્લાંડમાં એને ચોથું રાજ અંગ કહે છે. મોટા મોટા રાજાઓ અને કારબારોએ વર્તમાનપત્રવાળા જો વિચાર આપે છે તે ધ્યાનથી જુએ છે અને ઘણું કરીને તે પ્રમાણેજ વર્તે છે. લંડનના ટાઇમ્સનું " ગર્જના કરનાર " એવું નામ પડ્યું છે, અને એમાં જો કોઈ કામની વિરુદ્ધ વિચાર દર્શાવેલા હોય છે તો તે કામ કરવાને પ્રધાનની હિમત ચાલતી નથી. પરંતુ રાજાઓ પણ એની કક્ષમચી ખીંચે છે.

યૂરોપમાં હાલ સાધારણ રીતેજ એમ કહેવાય છે કે વર્ત-

માનપત્રના જેવો બીજો કોઈ શુર નથી. એ વડે બધા લોક કેવી રીતે કેળવણી પામે છે તે સમજાવવું. એથી પ્રજામત બંધાય છે, કેળવાય છે, અને બળવાન થાય છે. જે દેશમાં પ્રજામત બળવાન હોય છે ત્યાં વર્તમાનપત્ર ઘણી સત્તા ભાગવે છે.

૫. ગુજરાતી વર્તમાનપત્રોની ગિણતિ. કયા કયા વર્તમાનપત્રો છે ને કેવી રીતે લખાય છે અને તેનું દેશમાં કેટલું વજન છે તે કૃપામાં લખવું.

૬. વર્તમાનપત્રો વાંચતાં કેટલીક સાવચેતી રાખવાની જરૂર.

અ. બાદ રાખવું કે પુસ્તકો જેટલું પુસ્તકાલય ઓપાનીયામાં, ને ઓપાનીયા જેટલું વર્તમાનપત્રોમાં ઘણું કરીને હોવાજ નહિ. એમાં જે વિચારો આપવામાં આવે છે તે તાત્કાલિક, લોકોની રૂબરૂ અનુસરતાં, અને વખતે એકતર્ફીજ હોય છે. માટે એ વિચારો ઉપર પુસ્તકોના જેટલો આધાર રાખવો નહિ, બંને પક્ષના વર્તમાન પત્રો વાંચવા, અને જે વાંચવું તે ઉપર પોતે પણ વિચાર કરવો.

ક. એમાં પોતાનો ધણીજ વખત કાઢવો નહિ. આ નિયમ વિદ્યાર્થીને વિશેષે કરીને લાગુ પડે છે, તોપણ બધાને એ ધ્યાનમાં રાખવા જોઈ તો છેજ. વર્તમાન પત્રોથી પુસ્તકો વાંચવાની ગરજ સરતી નથી. એથી પરચૂરણ સારા મળે છે, પણ એકે બાજતનું પરિપક્વપણું આવવું નથી. વર્તમાન પત્રો તો બણા ને ગણા કરવા માટે છે.

૭. ઉપસંહાર તથા ભાષ. દરરોજ વર્તમાન પત્રો કાંઈ તો વાંચવાજ.

આખું વર્તમાન પત્રજ વાંચવાની કાંઈ જરૂર નથી. પોતાને રસતા તથા ઉપયોગી પડે એવા વિષયો સંપૂર્ણ વાંચવા, અને બીજો ભાગ ઉપર ઉપરથી જોઈ જવો. નવા સમાચાર તો ખસૂસ વાંચવાજ. વાંચીને વિચાર કરવો. વર્તમાનપત્રો તથા ઓપાનીયાં ન વાંચનાર માણસ ગમે તેવો હોયિયારે હશે તોપણ થોડા વખતમા પોતાના જમાનાની પાછળ મડી ગયા વિના રહેશે નહિ.

ભંગી વિષે,

કુંડળીયા.

હસયું આપે હોંસર્યા, લોકો ગણે ગમારડ
 સવળાનું અનર્થ કરે, લીલાગર પીનાર.
 લીલાગર પીનાર, ખરો બથબિત દેખાશે;
 ખૂતી સરખી આંખ લાલ ભંગીની યાશે.
 વચનો વદશે વૃથા, ખરે વદ્યું તે બસયું;
 લોકો ગણે ગમાર, હોંસર્યા આપે હસયું. ૧
 લીલાગર પીનાર ને, અવળું કરશે કામડ
 ફેંદો સરખો ફેંકડો, અવળાં લેશે નામડ
 અવળાં લેશે નામ, ડામ દેવાયા દેશે;
 ગાંડા સરખો તેહ, સાંભળે નહિ ને કહિયે;
 લવ લવ ઝાઝી કરે, ગણે મનમાં ગુણ સાગર;
 અવળું કરશે કામ, નેહ પીશે લીલાગર. ૩
 લીલાગરની લે'રમાં, કરું ન રે'શે બાન;
 સદગુણિ જનનું પત્રકમા, અચળ થશે અપમાન;
 અચળ થશે અપમાન, સર્વકો મુરખ દે'શે;
 જનશે આખરે જાત, તાત ગિરે ભંગી લેશે;
 પડશે થઈ ભેલાલ, જશે જુદિ એ નરની;
 કરું ન રે'શે બાન, લે'રમાં લીલાગરની. ૩
 લીલાગર સાગર સદા, કુજ્જલિનો નિર્ધાર;
 બાન બુલાવો બાઈ તે, વણસાડે સૌ કાર;
 વણસાડે સૌ કાર, સાર નહિ રહે વચનમાં;

કોય ત કરશે પ્રીત, ચીત ચકચૂ ખનાવે;
બમણા ઘડી સદાય, દૂરનું ખાસે આવે;
ચિત કરે નહિ કામ, બાસતા બપના બારા;
સમજું ફરશે ચીત, કરે પ્રેમ પડકારા. ૫
જમત ખસે લખાદરે, જમ સરખોજ લખાય;
હંમેશાંથી વણ ગણું, ખાતાં નહિ ધરાય;
ખાતાં નહિ ધરાય, ભૂખનું દૂખ ધણેરું;
નિર્ભય થાય શરીર, ખરેખર ભંગી કેરું;
કુંભકરણ અવતાર, યજ્ઞ છે જાણે દમવા;
જમ સરખોજ લખાય, લખાદરે ખસે જમવા. ૬

ત્રયાડી આત્મારામ વીઠ નારણજી ભાવનગર.

આવળું સ્ત્રીમંડલ.

ઈંગ્રેજ વર્તમાનપત્રો વાંચનારને ખબર હશે કે આપણા હાલના પ્રતાપી
વડા પ્રધાન મી. આર્ચરના દોઢી કેટલુંકની વાત ઉપર એક નિયામમાં
ચિત્ત-ચિત્ત (પુષ્પિત ટિપ્પર) લખત કામ કરવા રહી હતી. ઇંગ્લાંડના વડા
પ્રધાન, એટલે આખી સુધરેલા સત્ક્રિય સંસારના અધિપતિ, એવા એક
મહા હુદ્દિમાન અને વસીલાવાળા પુરુષની પુત્રી આ પ્રમાણે નાનાં બાળકોને
શીખરવાના કંટાળા બરેલા, અને આપણા લોકોના ધારવા પ્રમાણે, હવકા
ધંધામાં રોકાય, એ વાતથી ઘણાક વિસ્મય થવા હોય; એમાં નવાઈ નથી. ને
સુંદરી પોતાનાં મુજલણે તેમજ એટ સ્થિતિ લાંબી સંસારના સણગાર પેરે
ગોબી રેહેવી ભીષ્મ, અને ને કુવતી પોતાના આકુષની વસંતરવુના વિહા-
રમાં નાના પ્રકારના કોડ પૂરાપાડવા મચેલી હોવી ભીષ્મ, તે આ પ્રમાણે
ધરનારનું સુખ તણ, એક નહિ, પણ અનેક બાળકોની દાસી બની, મારે
આશરે પડે, એ નહિ મનની ચકાવ એવી વાત છે, પણ આપણે કહી ગયા તે
કેઈ સ્વભાવ કયામાં નથી તે ખરી નરી વાત છે. મીસ હેલેના ગ્લાડસ્ટન
આજ ઉપર લખાયા પ્રમાણેના પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરે છે. આ પરીપકારી
પ્રધાન પુત્રીનો હેતુ શું હશે? તેણીનો જન્મ સફળ કરવો એજ હેતુ. આપણી
હિંદી બેહેનોના નો માનવામાં નહિ આવશે કે મરીય અને અનાથ, ઈ:ખી,

રેલી, દુર્ગુણી અને એવાં તથા દીપ્તિમાં જીવડાને ઉપયોગી થવું અટલામાંજ આ દુર્ગુણીની મનકામના તૃપ્ત થાય છે, એમજ છે. ખીસ, ગ્રાડસ્ટન પારકને ઉપયોગી થવામાં પરમ સુખ માને છે.

ધન્ય છે એવી ધીરાને અને એવાં માતૃપિતાને. ધનભાગ્ય એવી પ્રજાના જ્યાં સાનિદ્યની આવા દિવ્ય પ્રતાપ દીપ્તિ રહે છે. લક્ષ કોટીનું નિર્જીવ દાન આવા રહેદાન આગળ સાગરમાં એક ગુટ્ટિકા સમાન છે. પોગિનિઓના પોગ, ને તપસ્વિણીઓની તપસ્યા આ બાઈના આગળ શું છે? જેમ અંદન આગળ કાષ્ટ-પ્રબ્ધ આગળ પાંદડું. છલકાઈ જતી છતમાંથી એક બાચકું કોઈ રંકને આમળું એતો સેહેલછે; જે એટલું મણુ ન કરે તેતો પણ કરતાંએ ઓળો. ખૂંદ દાનતો તનમનના ભાગ. સ્વાર્થ સાચવી પરમાર્થ શોધવો એતો મનુષ્ય માનવનો ધર્મ છે; એતો કહેવાઈ કહેવાઈ માનુષ્ય કહેવાય. પણ પરમાર્થ સાગરમાં સ્વાર્થ નાળાને હોમી રવું, પારકાના તારણ માટે જીવંતી જળના વોહમાં અહોનિશ ધસડાયા કરવું, એતો કેવળ હુધરી મહત્ત્વનાં લક્ષણ છે. એક દુઃખી ને બીજા દુઃખી માટે સમભાવ હોય એતો સ્વભાવિક છે; પણ એક સુખી સ્ત્રી-સર્વ વાતે સુખી-તે એજ સુખ પારકાના દુખ નિવારણમાં માને, એ કાંઈ નાનીસુની વાત નથી. આ કુળિયુગમાં તો એવા બતાવનો સંભવજ ક્યાંથી? એટલું તો નકી કે જે દેશમાં—પુરવતો હોય-પણ સ્ત્રી પણ ખરો ધર્મ હપર પ્રમાણે સમજે, તે દેશનો જય છે. વિલાયતના લોકોમાં દુર્ગુણ કાંઈ ગોતવા પડતા નથી; કદાપિ આપણા લોક કરતાં તેઓમાં પા વસો વધારે હશે; પણ જ્યાં એક ખરી સદગુણી સ્ત્રી હોય ત્યાં સદગુણીનું સમાધાન થવું સુગમ છે મિસ ગ્રાડસ્ટન જેની સ્ત્રીઓની સંખ્યા ઇંગ્લેન્ડ તેમજ અમેરિકાના સંસાર મંડળમાં વધતી જાય છે; તેથીજ ત્યાં સહુ સારાંવાનાની હજી વધી છે.

હવે આપણા દેશની એક 'મોટે ઘર'ની બાઈના હાલ જુઓ. ગ્રામ્યો મોટે પરોઢિયે હશે; સ્વાત કર્યા ન કર્યા કે દુર્ગુણી ગુરને મંદિરે દોડશે એ રીત કરી જો મનઘાવતાં પેર આવશે. પેર આવી બાતબાતનાં બોજન આશે ખચરાવશે આનું નામ 'સ્વામીની સેવા'—સ્વામી બહાર ગયા કેડે રસોડાયા કે-મછી કોઈ સંખી ઘાસી હશે તેને સહ એમજ. કલાક બે કલાક નિંદા કે હા મચ્છરીમાં—કહાડી બાઈ સૂાલેખ યાકમાં પાકમાં ગરી પડશે. જે વર્ગજના પુનઃપ્રતાપે વાંચતાં લખતાં

આવડે તો કોઈ 'રમન ગમતની વાતમાંથી' એ બોલ વાંચ્યો ધયાવ્યો. થોડી વારમાં 'મારે તો બળ્લુ કાંઈ ગમતું નથી' કરી બાઈ એકલવાયાં બેસી 'આ-ગલા પાછલા વિચાર'—કર્યો. સોંજસેરા સ્વામી ઘેર આવ્યા કે બાઈ દિવા-નખાનામાંથી રસોઈખાતામાં કે સપતગૃહમાં નહાસચે—પારકાને દેખતાં તે બળ્લુ છગનના બાપા આગમ કેમ ઉખૂંટેલેવાય? રાતપડી કે બાઈ જમીનમાંડી લેધવા જ્યો. થોડા થોડાણી ઘણું કરી આ પ્રમાણે કાળ ગાળેછે. બિચારી બીજું તે શું કરે? ધધરનું આપું છે—અખંડ સોહાસણી, એ બચાની મા, શરેખારે સુખી, બગવાને જેવાં રાખ્યાં તેવાં રાખે તો બધુંએ છે. હવેતો કાંઈએ નોંધવું નથી, ધણી ધોરીના આગળ થયાં તો બસ—બિચારી બાળી અખળા! આપ સુખી તો જગ સુખી—એનોતો મનજો એજેલ ગયો, ખરમાર્થ તે એ શું સમજે?

બીજાકબદને એક પૈસો કે ચપટી ઓળા આપી છૂટે, પછી શું? સ્વા-મીની શેવાં કરે, ચિયજ સાચયે, પતિની વસ્તી વધારે, તેનું ધર રાખે, આપણ બધાં આદમી બાઈ બીજુંતે શું કરીએ?—ધંધો કરવા તો નહિ જાણ્યે!—પાંચ પૈસે સુખી તારે ઠાલા ધરમના ધક્કા કેવા ખવાય! મૂલાં લોકો કેવાં છે, ધરમ કરતાં કરમ તડે—નારે બા આપણે તો ધર બલા કે ધોરે બલા! મીસ ગુલાડસ્ત અને લક્ષાપતિ લક્ષ્મીચંદ—બાધનાં લાડી વચે કેવડો બેદ! એ-વડોજ બેદ વિજાવત અને હિંદુસ્થાનના બવિધ વચે સમજાવો.

(ગૂજરાતી)*

કેલવણીખાતાની ખબરો.

(સાંધણ પાને ૭૦ થી.)

મરણીયા.—વહિાટદાર આપાજી રામચંદ્ર, કલ્યાણજી વેલજી મજાને દરબાર તરફથી રવા મોઢાઈ વીથ. કાળીદાસ બાણજી રવા મોઢાઈ.—જેતવાંદ.—આ. જ. દરબાર. સાહેબો તરફથી ૨-૧-૦ રમાલ ૮-૮-૧૦ મોઢાઈ ૧૨-૬-૨ ૧૨. ઓપડીયો ૩૨) છુટક દક્ષિણા કુલ ૩૨૫) બામદાર આ. જ. વાળા પુંબ જ. ૧. રામ તરફથી ૩૧૨ શુંદરીઓ તથા મોઢાઈ. દરબાર સાહેબો તરફથી ૧૩-૧-૦ ૩

*એ નામનું એક વર્તમાનપત્ર મુંબાઈમાં કેટલાક વખતથી પ્રગટ થાયછે તેમાં વખતે વખત સંસારી રાજકીય વગેરે બાબતના વિષયો પ્રગટ થાયછે તે સારા ને ગોપાનીયાને ખરનાં હોયછે. બાળા આથી પણ વખતે વધારે શુદ્ધ હોયછે.

ચુંદડીઓ તથા મીઠાઈ.—ચઢીઆ.—મે. વહિવટદાર સાહેબ તરફથી ૨-૧૩-૦
 રૂમાત્ર તથા મીઠાઈ.—જોતજ.—મે. દરબારો તરફથી વહિવટદાર રા. કેસવ-
 લાલ ચુનીલાલે ૧૧-૦-૫ ચોપડીઓ ૩૨) મીઠાઈ.—મગલીયા.—મે. રૂગા
 મીઠાઈ વિપ્ર. કાળીદાસ બાણજી રૂગા મીઠાઈ.—માળાવદર.—ખાન સાહેબ
 વાલાશાન ખાનમી કમાલુદીન ખાનજીસા બહાદુર તરફથી ૩૪) મીઠાઈ ખાન
 સાહેબ વાલાશાન ખાનમી ગલ્ફરખાનજી સા. તરફથી ૩૩) મીઠાઈ. રા. વ
 ખતમંદ ઉમેદચંદ દેવચુ આસીરુંદ તરફથી ૧-૪-૦ ગેલડી.—કુતીયાળા.—
 ખુદાવંદ નવાખ સાહેબના પાટથી કુંવર શ્રી બાપુમીઆં સા. બ. નિશાળ ત
 પાસી ૩૧) મહેતાજીને ૨-૮-૦ આસીરુંદને ૩૨૦) જોકરીએને ૩૩૨) ઇનામ
 દેવજા.—કુંતીઆણા વહિવટદાર રા. પ્રમાનંદદાસવંદ્રાવનદાસ ગામના પટેલ ક
 રસનજી ગોંગજી તરફથી ૧-૮-૦ મીઠાઈ.—ઠોપાળા.—જમાદાર ખોખર
 કાસમ ખોખરે ૩૨) મુલ લાહજેરી સાર ૩. માજરૂદેટ રા. નાનાલાલ દરખ-
 ચંદ ૩૧-૮-૦ મીઠાઈ તથા ચોપડીઓ વહિવટદાર રા. પ્રમાનંદદાસ વંદ્રાવનદાસ
 ૩૨) મીઠાઈ રૂઝા કમિટિના મેમ્બરો તરફથી ૦-૯-૦ મીઠાઈ પોરબંદરની
 એમેજી મુલતા હેડમાસ્તર હીરાચંદ તરફથી શેક ધરમસીંહ વંદ્રાવનદાસ
 ૦-૯-૦ મીઠાઈ મે. બગવાનદાસ અમરદાસ તરફથી આના ૯—કુંતીયાળા
 જગાશાહ.—ખુદાવંદ નવાખ સાહેબના પાટથી કુંવરશ્રી બાપુમીયાં સા. બ.
 ૨-૮-૦ મહેતાજીને ચુંદડી ૩૧૨) જોકરીએને ચુંદડીયો ૩૧) મીઠાઈ.—
 મોદાદેવજીયા.—ગામના આજમ બાગદાર તરફથી રૂગા પતાસાં.—વેરાવજ.
 ખુદાવંદ નવાખ સાહેબ બહાદુર તરફથી રૂગા મીઠાઈ.—પોરબંદર.—શેક.
 જીવરાજ દરિદાસ તરફથી ૩૩) મીઠાઈ.—મેસાળા.—આહીના વહિવટદાર રા.
 ગોકળજી, કાજદાર મોરારજી શામજી મેમ્બરો તરફથી ૩-૮-૩ ઇનામ વહે-
 ચ્યું.—જેતપોટ.—ખીજખા આજમ દરબારો તરફથી ૫-૧૦-૦ રૂમાત્ર ૩૮)
 મહેતાજીને ૧-૩-૦ આસીરુંદ ૩૧) મીઠાઈ.—મેંદરજા.—વહિવટદાર તથા
 નિશાળના મેમ્બરો તરફથી ૩૧) મીઠાઈ.—મે. દરબારો તરફથી ૩૧૦) રૂમાત્ર
 તથા મીઠાઈ.—ગીલ્લાકેળાશાહા—ખીજખાના દરબાર સાહેબ તરફથી ૩
 ૦-૧૦-૦ જોકરીએને. ૩૧-૦-૦ મહેતાજીને.—ચઢીઆ.—દરબારશ્રી
 વાળા બાવા જીવણ ૩૪-૦-૦ મીઠાઈ, ૩૮-૦-૦ મહેતાજીને ૩૧૩-૧૦-૦.
 માંગોલ.—ખુદાવંદ નવાખ સાહેબ, રા. જોતમજાન શીવજી મે. જમાલબ ૧૬,

ને. મીપીસાહેબ, યુનામ હુસેન અને બીજા ફેટલાફ દરબારી અમલદારો
અને સદઅદરથી તર્ફથી રૂ૨૪-૫-૦ ઓપડીઓ, રૂ૦-૧૫-૦ છોકરીઓને,
રૂ૩-૧૨-૦ ચુંદડીઓ, રૂ૨-૮-૦ મીઠાઈ કુલ રૂ૩૧-૮-૦ ઇતિામ વહેચ્યું.—
જુનાગઢ.—પુદાવંદ નવાબસાહેબ તર્ફથી રૂ૪૫-૦-૦ ઇતિામ વહેચ્યું.—
મહેતાજીને પાણી પેસા આ. ધોતીયાં. બી. આ. એક ધોતીયું છોકરાઓને
રૂમાલ તથા મીઠાઈ મહેરબાન વજીરસાહેબ શેખ બાવદોનભાઈ તર્ફથી
રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ.—જુનાગઢ.—પ્રાંચ નં. ૧ રા. પરાગજી દઆલજી
દસાઈ. સોરઠ પ્રાંતના રા. ડ. એ. ઈ. રા. ના કેસાર્ક રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ
કુંતીઆણાના મહેતાજી તર્ફથી રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ. પુદાવંદ નવાબસાહેબ
તર્ફથી રૂ૨) ઓપડીઓ, રૂ૦૫ મીઠાઈ. મહેરબાન વજીર બાવદોનભાઈ તર્ફથી
રૂ૨૫ મહેતાજીને, રૂ૨૫ છોકરાઓને.—ચઢાલ.—મહેરબાન અમરજી ભાઈ
તર્ફથી રૂ૦-૧૪-૦ મીઠાઈ. મહેરબાન વજીરસાહેબ બહાવદોન રૂ૨) મહેતા-
જીને રૂ૨) મીઠાઈ રૂ૨) ઓપડીઓ વહેચી કુલ રૂ૧) ઇતિામ વહેચ્યું. આ. પા-
લીસ કોતવાદ જીયા જીમા રૂ૦-૪-૬ની મીઠાઈ. પુદાવંદ નવાબસાહેબ રૂ૩૦૪
મીઠાઈ. મેસાળા—મ. પહિવટદાર ગોકળદાસ તથા કોતવાદ મોરારજી તથા મુલક
મિથિના મેખરો તર્ફથી રૂ૧) છિંટ, રૂ૧-૦-૯ રમાલ, રૂ૦-૧૫-૬ મીઠાઈ.—

સારસંગ્રહ.

કચીનાઈનનો પાક.—આખી દુનિયાનાજુદા જૂદા બાગોમાં આખા
એક વર્ષમાં કુલ બે લાખ સાઠ હજાર રતલ કુઈનાઈનની પેદાશ થઈ હતી. તેમાં
જર્મની ખાતે ૫૨,૫૦ રતલ, ઇટાલીમાં ૪૫૦૦૦ રતલ, ફ્રાન્સમાં ૪૦૫૦૦ રતલ,
ઈંગ્લાંડમાં ૨૦૦૦૦ રતલ, અમેરિકામાં ૬૩૦૦૦ રતલ અને હિંદુસ્તાનમાં ૧૨૫૦
રતલ પેદાશ થઈ હતી. ઇટાલીમાં શીકીનાનો પાક કરવાની કોશિશ કરવામાં
આવેછે. સીસોન તથા હિંદુસ્તાનમાં એ પાક ફતેહમંદ નીચડોછે તે ઉપર
થી એમ માન્ય પડેછે કે, મુકી જમીનમાં એ પાક સહેજાઈથી થઈ શકશે.

ગ્રેટબ્રિટન અને અમેરિકા વચે એક ત્રણ હજાર માઈલ લાંબો રેલવે
બાંધવાનો તરંગ પાછો અમેરિકાનો દિશમાં થઈ આવેગીછે. એક મોટી
જો ૨૬ ફીટ પેહોળો ને ૨૦૦૦ માઈલ લાંબો દરિયામાં નાંખવો; અને
કેઠ નજી ૧૬૦ ફીટ લાંબો હોવા ગ્રેજીએ, તે વચ્ચે કકડે બાંધી એક કંપા

મેંડ રાખવામાં આવે, તેના ઘણા કકડાથી આ રેલવે બાંધવાનો વિચાર છે. મહિ હવાને અજવાળાને માટે 'બહાર પંપ' જેવું કરશે અને બે ટ્રેમ કંઈ પણ હરકત વગર ચાલી જાય તેમ કરવું ધારે છે. મોટા નળાને છેક દરિયામાં ઉંડો નાંખવામાં આવશે ને તેના પર પાણીનું દબાણ રહેશે જેથી કંઈ અડચણ પડશે નહિ. આ રેલવે બાંધવાનો ખર્ચ રૂ. ૧૬૦૦૦૦૦૦૦૦૦ ધારવામાં આવે છે અને આ વિચાર જો અમલમાં આવે તો પેલો અમલકારિક મી. ડી. ડી. કહે છે કે વીજળીથી ઇંછીન ચત્રાવી આપીશ, જે વાણ હજાર માઈલ ૫૦ કલાકમાં એકે સપાટે સધી જશે.

વર્તમાનપત્રો.—ફુનિયામાં સઘળા મળીને ૩૦ હજાર નીકળે છે, અને તેમાંથી અર્ધાઅર્ધ ઇંગ્રેજ બાણમાં છે.

સિવિલ સર્વિસ.—તે એક નોકરી આનંદેશ રાવ બહાદુર ગોપાળરાવ હરિ રેશમખા પુત્ર રા. લક્ષ્મણરાવને મુંબાઈના ગવર્નરે આપી છે.

જાહેર ખબર.

જા. નં. ૬૧૯

સને ૧૮૭૪ ના ફેબ્રુઆરી માસના ગૂજરાત ગાળાપત્રમાં આપેલી જાહેર ખબર મુજબ રૂ. ૩૬ કાઠિયાવાડમાં જ વસેલા ૫૦૦ પાંચથો ચમ્પોના સંગ્રહ મેંઘાવવામાં આવ્યા હતા અને તેને માટે ચાર ઇનામ રૂ. ૫૦૦૦ હતાં. સદરહુ સંગ્રહની ચોપડીથી તપાસતાં બીજા, ત્રીજા, અને ચોથા નંબરનાં ઇનામ તેના હકદાર માણસોને આપી દેવામાં આવ્યાં છે. પહેલા નંબરનું રૂ. ૫૦૦૦ પચાસનું ઇનામ જે ચોપડીવાળાને આપવાનું હતું તેનું નામ માત્ર નહિ ખડતાં હકદાર માણસે પોતાના હક અચૂક મુદતની અંદર સાબિત કરી આપવા જાહેર ખબર જુન ૨૦ ને ૧૮૮૦ માં મે. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ બહાદુર તરફથી છપાવવામાં આવી હતી, પણ અરજદારી મુદત ઉપરાંત ઘણી વખત શુધી હકદાર માણસ નહિ મળી આવતાં મહેરબાન ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ બહાદુરના હુકમ નં. ૫૫૧૬ તારીખ ૨-૩-૮૧ થી સદરહુ રૂ. ૫૦ પચાસ પાછા રોકેડ કરી દેવામાં આવ્યા છે. તા. ૧૮-૨-૮૧.

(સહી)

ગોપાળજી સુરભાઈ કેશાઈ

રે. એ. ઇન્સ્પેક્ટર પ્રાંત કાઠિયાવાડ

ગુજરાત સાહિત્યકોશ સંપાદન વિગેરે નાણાંની પહેલ

તા. ૧ ડિસેમ્બર સને ૧૮૮૦ થી તા. ૨૬ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૮૧ સુધી.

કોના તરફથી

૧૮૮૦

૧૮૮૧

અંબાલાની નિશાળના મેહતાજીની તરફથી.

૨-૨-૦

વળા તાલુકાસ્થાનના તરફથી.

૬-૧૦-૦

વંશના રૂપરૂઢી વ્યાપારીના સા. તરફથી.

૧-૧-૦

મ. ઝાંઝાવાડ પ્રાંતના મ. ડ. એ. ઈ. સા. તરફથી

૧૩૮-૧૨-૦

રા. ડુંગરસી મંદિરનામની તરફથી.

૧-૧-૦

મ. વડોદરા સ્ટેટ લાઈબ્રેરીના મેકરરી સા. તરફથી.

૧-૧-૦

કાઠીયાવાડ લાંબા કુલકેશજીના તરફથી

૧-૧-૦

તલાલી મણિજીના નાનાદાસ અને

વજ્રમલાઈ તાલુકાના તરફથી.

૧-૬-૦

મ. કચ્છપ્રાંતના ડ. એ. ઈ. સા. ની તરફથી.

૨-૧૨-૧

મ. લાઠીના સુખ્યકારનારો સાહેબ તરફથી.

૨-૧-૦

આ. જુનાગઢ નગર સ્થાનના મામતરની તરફથી.

૧-૧-૦

મ. વજ્રસાડ એએલ સ્થાનના મામતરની તરફથી.

૧-૧-૦

રા. સાં. રેવાકાંઠા પંચમહાત્મના ડ. એ. ઈ. }
સા. ની તરફથી.

૨૮-૦-૦

વડવાણ એ. વ. સ્થા. માં ની તરફથી.

૧-૧-૦

રા. જગનનાથ તિલકચાસની તરફથી.

૧-૧-૦

લીલાધર તુળસીદાસની તરફથી.

૧-૧-૦

આ. રાવતપુર તાલુકા સ્થ. સા. ની તરફથી.

૧-૧-૦

રા. ગોહતલાજી અશાંતીદાસની તરફથી.

૧-૧-૦

મ. કુમારશ્રી હરિશિંગજીની તરફથી.

૧-૧-૦

મ. મોરડા પ્રાંતના સા. ડ. એ. ઈ. સા. ની તરફથી.

૧૧૧-૧૪-૩

મ. બદામ હાઈસ્કૂલના હેડમાસ્ટરની તરફથી.

૧-૧-૦

ગુજરાતશાસ્ત્રપત્ર.

GUJARATSCHOOLPAPER.

MAY 1881.

પુસ્તક ૨૦ મું.

જે.

અંક ૫ મો.

જેનાજી બહુ મોટું ગુજ. નામ તેમ જી કામ:-
કર અંતે મન. સેવની, ખરી ખેતી ધેરી હામ.

અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ.

CONTENTS. PAGES.

ઉચ્ચ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ. ૬૭	History of the English Nation. 97
સંતો..... ૧૦૧	Articles on contentment .. 101
જેનાજીના ધંધાનું મહત્વ .. ૧૦૮	Sacraments of a school-master's duties .. 108
અર્થાપયતા જ્ઞાન. ૧૧૧	Answers to correspondence .. 111
કવિવર્ણીઆતાની અવસ્થા..... ૧૧૫	Educational Intelligence .. 115
સામર્થ્યપ્રદ. ૧૧૬	Miscellaneous .. 116
ગરકારી જ્ઞાનરસખાસી. ૧૧૬	Noticetables .. 119

(કેળવણી આતાના હુકમથી)

અમદાવાદમાં

મોંઘાની હવેલીમધ્યે મુનાઇટેડ પ્રિન્ટીંગ અને બુકબાઇન્ડીંગ એજન્સી કંપની
"પ્રિન્ટિંગ"ના પ્રેસમાં રણમોડલાલ ગંગારામે છાપી પ્રગટ કર્યું.

મૂલ { ૩૧) વરસનો અમાઉથીજ. } ૮પાસ ખર્ચ
{ ૩૦) જુદાં જુદાં અંક એકના. } જુદું.

ગુજરાત શાલ્મપત્ર.

પુસ્તક ૨૦ મું.

મે. સન ૧૮૮૧.

અંક ૫ મો.

ઇંગ્રેજ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૮ મું.

હેત્રી ગ્રીસો.

જનનના અકાળ મૃત્યુથી ઇંગ્લાંડ ક્રાસના હાથમાં જતું હતું અને ગણું, દેશના હકમાં તો એનું મરણ સવજતેજ નીપજ્યું. એ જુલમગાર ગયો કે અમીરોને વિચાર મુજબો કે હવે આપણને લુછનો ચો ખપ છે, અને હાથે કરી પરદેશીને રાજ શામાટે આપવું નોંધ્યો. તેઓ આમ સંકલ્પ વિકલ્પ કર્યા કરતા હતા એવામાં, પેંઓકના ઠાકોરે જનના પાઠથી પુત્ર હેત્રીને પદાભિષેક કર્યો હતો તેની તર્ફથી તેમની ઉપર આત્મવિશ્વાસ સલાહસંપન્ન કહેણ આવ્યાં. એ ઠાકોર બાળ રાજાનો બનેલી, તથા વતે ઘણો ડહો ને બહો માણસ હતો. તેથી સદાજા અમીરો એક પછી એક પોતાના લગ્નકર સાથે લુછને છોડી નવા રાજાને આવી મળ્યા. તેઓએ પેંઓકને રાજાનો રક્ષક રેખ્યો, અને આ રીતે ઇંગ્લાંડનો પાછો એક નવ યવાથી લુછને મલાહ કરી પોતાના મુલકમાં પાછું જવું પડ્યું.

પેંઓક હવે ત્યાં સુધી રાજમાં મુખને સમાધાની રહ્યાં, પણ એ બે વરસમાં મરી ગયો ને મતમજીઆ લોકો રાજ પામે આવીને બરાબા. હેત્રી મોટો થયો તોપણ બાળકના બાળકજ રહ્યો, અને જન્મપર્યંત બીજાની અકલિંગ ચાલ્યો. એના રાજમાં ખરું ચલણ એના માનીતાઓનું જ હતું. અને તે નીચ પરદેશીઓ જન્મ બને તેમ પોતાનાં પરબરવાનું કરતા. પણ આ સમયના જબર મગર અમીરો પરદેશી માનીતાઓનું ચલણ કે જુલમ નોંધ મુકે એવા નહોતા. હેત્રીને એના પાછા માનીતા

મોટો પટો તોડવાને ઉશ્કેરતા, અને તે વેળા તો અમીરો સિંહની પેઠે કીકીયારી કરી ઉઠતા.

હેલીએ છેક ૫૧ વરસ સુધી રાજ કર્યું, પણ એ બધો કાળ અમીરોના ઝગડામાં જ ગયો. ઘણા વખતસુધી અમીરોએ રાજનો બધો અપસાર પોતાના જ હાથમાં લઈ લીધો હતો, અને હેલી કેટલોક વખત ખરેખરો કેદી જ હતો. રાજના અને અમીરોના પક્ષ વચ્ચે ખુલ્લીરીતે ઘણીવાર નાની નાની લડાઈઓ થઈ હતી, અને એકવાર આ પક્ષ જીતે તો બીજાવાર પેલો. પણ ઘણા કાળ સુધી આ રાજમાં અમીરોનું જ પ્રબળ આધ્યું હતું. અમીરોનો આગેવાન અમીર સાઈમન ડીમાન્ટર્ફડ કરીને હતો તેનાં સંબંધે આ ઝગડાનો કાંઈ હેવાલ નીચે આપ્યો છે.

સૈમન ડીમાન્ટર્ફડ—એ પણ રાજનો બનેલી ધાય. એ પેંશ્રોકની વિધવા જોડે પરણ્યો હતો. માન્ટર્ફડ જાતે ક્રૂર હતો, પણ આ સ્ત્રી કયોપછી ઇંગ્લાંડમાં લીસ્ટરની દુકરાત પર આવ્યો, અને પોતાના ગુણથી અમીરોમાં એણે ઘણો વગ મેળવ્યો.

રાજએ બેચારવાર મોટા પટ્ટાને મંજૂર કર્યો, ને બેચારવાર તોડ્યો. ત્યારે અમીરોએ ત્રીયું કે રાજને બાળવાના બંધ નથી, અને એતો નીચ માણસોની અકલેજ આસે છે. તેથી તેઓએ ભગામળી એકો કર્યો, ને કરની મંજૂરી માટે જ્યારે તેમને પાર્લામેન્ટમાં બાલાવ્યા, ત્યારે તેઓ હથીઆર બાંધીને ગયા, ને રાજને નજર કેદ જોડો કરી નાખી એની પાસે સોગન ખવડાવ્યા કે તમારામાંના ૧૫ જણનું મંડળ રાજ મુધારાને માટે જ કાયદા બાંધે તે મારે કબુલ છે. આ મંડળનો પ્રમુખ સૈમન ડીમાન્ટર્ફડ હતો. એના પ્રમુખપણા હેઠે જ કાયદા બંધાયા તે “આઈસ ફર્ડના ધારા” એ નામથી ઓળખાય છે. (ઈ. સ. ૧૨૫૯). આ ધારાથી એણે દેશમાં કેવા મહાબારત રાજ મુધારાનો ખાપો નાંખ્યો તે આગળ કહેવામાં આવશે, પણ એની આ સને કેટલીક વર્તણૂક ઉપરથી ઘણાને એમ લાગ્યું કે આ ૧૫ જણા રાજની સમજણી સત્તા પોતાના જ હાથમાં લેવાનું કરે છે, અને તેમણે કરવા પણ તેમજ માંડ્યું હતું. તેઓએ રાજના સમજા અધિકારીઓને ફેરવી નાખ્યા, પાર્લામેન્ટ બંધ હોય તે વેળા રાજકાજ ચલાવવા પોતામાંના ૧૨ બાર જણને નીમ્યા, અને ન્યાયાધીશ

વરસાવરસ કરતા તેને સાત વરસે કરવાનો હુકમ કર્યો. આ નોંધ ફેટલાક અમીરોએ રાજના પક્ષમાં જઈ લડાઈ ઉઠાવી માન્ટફર્ડને ફ્રાન્સમાં નાથી જવું પડ્યું, પણ સાંધી થોડા વખતમાં પાછો આવી એણે આ-કસફર્ડના ધારા પ્રમાણે ચાલવાની રાજને કરજ પાડી. (ઈ. સ. ૧૨૬૩)

ફ્રાન્સના રાજ પાસે આ તકરાર ગઈ, અને તેણે “આકસફર્ડના ધારા” ૨૬ કર્યો. આ ફરિયાદ અમીરોએ માન્ય કર્યા નહિ, અને દ્વેશમાં આત્મવિગ્રહ ચાલુ થયો. ઈ. સ. ૧૨૬૪ માં લુએસ આગળ મોટું યુદ્ધ થયું, અને તેમાં ફ્રેન્ચી કેદ પડ્યાં. હવે અમીરોની છત પરિપૂર્ણ થઈ. બેચાર ડોકલેથી રાજની તર્ફની ઉઠાવણી થઈ, પણ તેને એક જ પાટાની સાથે દબાવી નાંખી. અમીરોને ધર્મ જહાદ મૂકવાનો હુકમ પોષે મોકલ્યો તે માન્ટફર્ડ બરસભામાં તિરસ્કારથી ફાડી નાંખ્યો અને ક્રિસ્ચમ-સનો તરેહવાર પેતે રાજવૈભવથી પાળ્યા.

માન્ટફર્ડનો આ ઠાઠ અને આ પ્રતાપ નોંધ ફેટલાક અમીરોને લાગ્યું હશે કે એ રાજપદનો લોભી છે, પણ એણે આ સંપૂર્ણ ચડતી કળામાં પણ જે પ્રજાહિતનું અપૂર્વ કામ કર્યું તે ઉપરથી સાબીત થાય છે કે એતો ખરેખરો જનસ્વતંત્રતાનો હઠશાં મિત્રજ હતો. ઈ. સ. ૧૨૬૫ ના જાનેવારી માસની ૨૦ મી તારીખે જે પાર્લીમેંટ બોલાવી તેમાં દરેક પરગણા અને કસ્ટ્યાના લોકોને પોતાની તર્ફના બધે માણસ પસંદ કરીને મોકલવાની એણે પહેલ વહેલી સત્તા આપી. “આકસફર્ડના ધારા” માં એણે આ કાર્યનું મંગળાચરણ કર્યું હતું, અને આ સત્તે તેની પૂર્ણાહુતિ કીધી.

પરંતુ અમીરોમાં એના સામી બેદિલી દહાડે દહાડે વધતી ગઈ, અને તેનો લાભ લઈ રાજકુંવર એડવર્ડે પોતાના બાપની તર્ફથી ખટખટ કરવા માંડી. એ બાપને સારું કેદમાં આવી રહ્યો હતો સાંધી છટક્યો, લડાઈનો ઝુંડો ઉઠાવ્યો, ને એવશ્યમ આગળ મોટો જંગ મચ્યો તેમાં આખરે માન્ટફર્ડને બાણશય્યાપર સૂવું પડ્યું. આ પ્રતાપી પ્રક્રિયા પડવાની સાથે અમીરોનો પક્ષ તૂટી ગયો, અને રાજસત્તા પાછી સ્થાપન થઈ. ફ્રેન્ચીએ મોટા પડા પ્રમાણે ચાલવાના સોગન લીધા, અને પાર્લીમેંટે એને ફરીથી માન્ય કર્યો. માન્ટફર્ડ જે સુધારો દાખલ કર્યો હતો તે બંધ પાડવાની રાજએ હિંમત મજાવી નહિ, અને તેથી એ મૂંઝાતાં સુધી હવે

તો દેશમાં સારી સમાધાની રહી. એ સમાધાની એવી તો થઈ ગઈ હતી કે એડવર્ડ નિરાંતે કુસેડની લડાઈએ ગયો, અને એ દરમ્યાન એનો બાપ મરી ગયો (ઈ. સ. ૧૨૭૨ માં) તોપણ કાંઈ તકરાર ઉઠી નહિ. અને એ ગેરહાજર છતાં લોકોએ એના નામની દવાઈ ફેરવી.

આમની સભા. આ પ્રમાણે આ લાંબા રાજ્યનો અંત આવ્યો. એમાં સૌથી યાદ રાખવા લેગ બીના સૈમનડી માન્ટફર્ડનું પેલું મહાબારત કામ છે. રાજકાજમાં બાગ લેવાનો હક અમીરોનો તો મૂળથી જ હતો, પણ આ વખત પહેલાં સાધારણ લોકને કોઈ કાંઈ પૂછવું કે સાંભળવું નહિ. પાર્લામેન્ટનું હાજ નોટું સ્વરૂપ ને લોકો તરફની પસંદગી, તે પહેલાં વહેલું “આફસર્ડના ધારા” થી દાખલ થયું, અને હાજને સમ ઇંગ્લાંડની આમની સભા ને ડુનિયામાં ગાજી રહી છે તેનો મૂળ પાયો નાખવાનો. જય આ ફ્રેંચ જનને છે. તે વેળાના લોકને એનામાં ગમે એવા દોષ બાધ્યા હશે પણ ઇતિહાસમાં તો એનું નામ ઉજવણ સ્વતંત્રતાની નોંડે સદા નોડાએલું રહેવાનું, અને જ્યાં મુખી ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટ રહેશે ત્યાં મુખી સૈમનડી માન્ટફર્ડનું લોકો ઉમળકાની સાથે સ્મરણ કરશે.

એવર્ડ ૧ લો.

મુસલમાનોની સાથે લડતમાં મહાફતેહ કરીને એડવર્ડ પાલેસ્ટાઈનથી પાછો આવતો હતો તેવામાં નેપ્લસમાં એને ખબર મળી, કે દેવી મરી ગયો પણ એને નામે રાજ સારી રીતે ચાલે છે તેથી એ કાંઈ ઉતાવળ ન કરતાં એત પ્રમાણે ફ્રાન્સમાં ગયો અને ત્યાં એક વરસ રહી તે રાજ સાથે ને તકરારો હતી તે પતાવી. પછી ઇંગ્લાંડમાં આવી રાજ્યાભિષેક કરાવ્યો, ને થોડા વરસ દેશનો જરાબર બંદોબસ્ત કરવામાં કાળ્યાં. એનો વિચાર પોતાનું રાજ મજબૂત કરી તેને ચોતરફ વધારવાનો હતો. એણે નેચું કે ફ્રાન્સ સાથે નકામી લડાઈએ કરવા કરતાં વેલ્સને સ્કોટલાંડ ને જીતીને ઇંગ્લાંડ સાથે જોડી દીધાં હોય તો યૂરોપમાં એક જબરદસ્ત રાજ થાય. એની આખી જિંદગી એ મનમુજો પાર પાડવામાં એણે ઉત્સાહ ને ખંતથી કાઢી, અને તેમાં ઘણું દરજ્જે પાર પણ પડ્યો.

વેલ્સની જીત. એ પ્રાંત રોમન ને સાકસનોથી બાગલા ખિસ્ત લોકથી વસેલો હતો. એમની બાબા જૂદી હતી અને હોંડપણ હજી તેમજ છે.

ધણા વખતથી એ પ્રાંત ઇંગ્લાંડનો ખંડીયો ગણાતો હતો, પણ ત્યાંના કા-
કોરો પોતાનો વહીવટ સ્વતંત્રપણેજ ચલાવતા, અને ત્યાંના પાહાડીવેલો
૨ વખતે વખતે પાસેના તાલુકાઓમાં ઉતરી પડી ઇંગ્લાંડની વસ્તીના દોરે
દોષર વાળી જતા હતા. આથી એ બે પ્રાંતો વચ્ચે હમથાં તકરારો તો
ચાલ્યાજ કરતી હતી. વળી પાછલા રાજમાં તેઓ મૉન્ટફર્ડના પક્ષમાં
ગયા હતા. તે જાખતનું એડવર્ડના મનમાં બારે ઝેર હતું. માટે કાંઈ
મિથ કાઢી એણે વેક્સપર સ્વારી કરી. એ જંગલી લોક મહા શૂરાતથી
ધણું દેશાભિમાન ધરીને લડ્યા, પણ કળાને કવાયત આગળ ફક્ત શૂરા-
તનું કાંઈ ચાલતું નથી. એમનામાં કુસંપ પણ ઘણો હતો. પાછળથી
તેઓ સમજી એક સંપ થયા પણ શું વજો? તેમનો રાજ્ય ભુવેલીન રણ-
માંજ પડ્યો, ને તેનો બાઈ ઉવિડ નાસતો હતો તેને કોઈ હરામખોરે પકડી
એડવર્ડને સ્વાધિન કરી દીધો. આ વેળા ખાસ કાયદો કાઢી (જે ૧૮૧૪
ની સાલ સુધી કાયદાની યોષડીમાં કાયમ હતો) એડવર્ડ એ બિચારા ઉ-
પર ઘણુંજ ઘાતકીપણું વાપર્યું. આંતરડાં એવી કાઢી એવી નજર આગળ
જાળ્યાં, રીખાવી રીખાવી માર્યો, ને પછી એના માથાના ચાર કડકા કરી
અકેકો ઇંગ્લાંડની ચાર દિશાએ ફેંકલ્યો કે તે જોઈ બધા લોક કુરે !
આથી એડવર્ડના નામનો યોગમ કેર વર્તી રહ્યો, ને સધળો મુલક ખા-
લસા કરતાં પાર લાગી નહિ. ઈ. સ. ૧૨૮૪

સ્કાટલેન્ડ લેવાની તજવીજ—આ પ્રાંત પણ એડવર્ડ મૂળથીજ
દાદમાં ધાલ્યો હતો. હાલ ત્યાંનો રાજ્ય મરી ગયો. ફક્ત એને એક દી-
કરીના દીકરી હતી. તેની જોડે એડવર્ડ પોતાના કુંવરનો વિવાહ કર્યા કે
તે ગાદી વગર લડાઈએ પોતાના વંશમાં આવે. પણ તે કુંવરી તો એ-
ટલામાં ગત થઈ ગઈ, ને બાપાતોમાંના ત્રણત્રણ એ રાજનો દાવો
કરવાને ઉભા થયા. એડવર્ડે હિંમત ન હારતાં આ દંડનો લાભ લઈ
પોતાનુંજ ધાર્યું પાર પાડવાની ઊંડી તજવીજ આરંભી.

એણે એ ત્રણ ઉમેદવારને એવી સલાહ અપાવી, કે તમે મહિા
માઠે લડી મરવા કરતાં ચૂકાદો કરવાનું કામ ઇંગ્લાંડના રાજ્યને સોંપો
તો ઠીક. આ વાત તેમને તથા સ્કાટલેન્ડની પાર્લીમેન્ટને પસંદ પડી. તેઓ
થોડાક અમીરોને લઈ હરખાતા હરખાતા ઇનસાફ કરાવવા ચાલ્યા

અને એડવર્ડ સામે જઈ તેમને ડહામ પરગણામાં મળ્યો. મુલાકાત થતાંજ તેમને માલમ પડ્યું કે આતો એડવર્ડની બંધાઈ છે. એણે કહ્યું કે હું ધણી દાવે તમારો ચૂકાદો કરવાનો છું તેથી તમારે પ્રથમતો માઈ'જ સ્વામિત્વ સ્વીકારવું, તથા તમારા મોટા મોટા કિલ્લાઓ મને સ્વાધીન કરી દેવા. હવે, સ્કાટલેન્ડ ઉપર સ્વામિત્વનો હક ઇંગ્લાંડનો કાંઈક હતો ખરો, અને એક રાજા ઝલાઈ ગયો હતો ત્યારે જાહેર રીતે તેણે માન્ય પણ કર્યો હતો; પરંતુ એ પ્રાંત અત્યાર મુખી સ્વતંત્ર હતો, અને ત્યાંના લોકને સ્વામિત્વનું નામ સાંભળીજ ગુસ્સો લાગતો હતો. તેથી શું કરવું તેનો આ લોકને મોટો વિચાર પડ્યો. બરોસામાં તેઓતો છડાજ આવી હતા, અને એડવર્ડ (જે પોતાની જોડે જાજરા જોડાઓ લઈને આવ્યો હતો) તેણે તજવીજથી ધમકી પણ આપીકે તમે માઈ'જ સ્વામિત્વ કબૂલ નહિ કરો તો તમે તમારી જામ—જૂમિનું ફરીથી મૈા જોવા પામવાના નથી. શુંકરે વિચારા એ ઉચ્ચવારો, કે તેની જોડે થોડાક અમીરો હતા તે ! બે ચાર દહાડા ગઈ તજજાં મારી આખરે તેઓ નમ્યા.

સ્કાટલેન્ડની જીત. જ્યારે બધા કિલ્લાનો કબજો લેવાઈ રહ્યો, અને તેમાં એડવર્ડ પોતાનું લગ્નકર ભર્યું, ત્યારે એણે પૂરોપના પંડિતો પાસેથી જ્ઞાન બેલિયલ નામના ઉચ્ચવારની તર્ફનો શાસ્ત્રાર્થ મંગાવી મૂક્યો હતો તે જાહેર કર્યો (ઈ. સ. ૧૨૬૨). બેલિયલને આ રીતે રાજા તો મહર્ણુ, પણ લોકમાં બહુજ દ્વિષકાર થયો. તેઓતો પરદેશીના મૂંસરી ફેંકી દેવા દર ધડી એને ઉચ્ચરવા લાગ્યા, અને એડવર્ડનો હેતુ પણ એમજ કરાવવાનો હતો કે લડીને બધો મુત્રક ખાલગા કરી નાખવાનું એને દૂરવું જાનું મળે. એ મતજબથી આમુખા એને માઈ'જ લગાડવા એ સહેજ સહેજ કામને સાર બેલિયલને લંડન મોકલાવવા લાગ્યો. આથી એ અંતે ફેટાળ્યો, અને ક્રાન્સ સાથે ઇંગ્લાંડને લડાઈ થઈ તેનું ઠાંકણું સાધી એણે ખુલ્લું બંડ ઉઠાવ્યું.

આ ખખર સાંભળતાંજ એડવર્ડ ક્રાન્સ જવા નીકળ્યો હતો ત્યાંથી પાછો વળી સ્કાટલેન્ડ તર્ફ ધાપ્યો, ને ડનખાર આગળ મોટી જીત જીતી (ઈ. સ. ૧૨૬૧). બેલિયલ પકડાયો તેને કેદ રાખી એણે પોતાની આણ ફેરવી, અને મુલકના બંદોબસ્તને માટે, એક મુખો ત્યાં મૂક્યો,

નિલિયમ વાલેસનો બળવો. આ પુરુષનું નામ ડુનિયામાં બહુજ પ્રસિદ્ધ છે. એણે આસન્ન ખેતાના દેશની લાંજ રાખી, સ્કોટલાંડમાં ઈંગ્લેન્ડને બહુ જીલમ કરવા લાગ્યા; પણ કોઈથી કાંઈ બાલી ચકાવું નહિ, કેમકે અમીરો કુસંપીને નબળા યદ્ધ ગયા હતા. નિલિયમ વાલેસ તો એક નાનો સરખો ગરાસીઓ હતો. દેશને દુઃખે એ દાઝી રહ્યો હતો તેવામાં એક દિવસ એ ગામ ગયો હતો, તે વેળા એક ઈંગ્લેન્ડ અમલદારે આવી એના બાઈડીની આગર લીધી, ને તેથી તે બલી બાઈડી એકદમ ગાંડી યદ્ધ ગઈ. આ ગુનોહ છુપાવવા તે પાપીએ વાલેસ અંડખોર છે, એમ કહી એનાં ઘરબાર પણ બાળી મૂક્યાં. વાલેસ ગામથી આવીને જોય છે તો બાઈડી ગાંડી યદ્ધ ગએલી, ને ઘરબાર બાળી મૂકેલાં. એજ વેળા “હવે હું નહિ કે ઈંગ્લેન્ડ નહિ” એવી પ્રતિજ્ઞા કરી તે એક તરવાર લઈ ડુંગરામાં નીકળી પડ્યો.

થોડા વખતમાં આ બાહારવટિઆની યોગમ હાક વાગી રહી હતી. નીજત મરણિયા એને આવી મળ્યા, અને તેઓ ભગાયદ્ધ ઈંગ્લેન્ડને કતલ કરી એક પછી એક ઘણાક કિલ્લા સર કરવા લાગ્યા. હવે અમીરો પણ લશ્કર લઈ એના હાથ નીચે આવીને ઉભા રહ્યા, અને સ્ટર્લિંગ આગળ એક જોટી લડાઈ થઈ તેમાં ઈંગ્લેન્ડને હરાવી દેશપાર હાંકી મૂક્યા. આ રીતે આ એક માણસના પ્રતાપથી બધો જીતાએલો મુલક પાછો સ્વતંત્ર થયો.

એડવર્ડ આ માઠા સમાચાર સાંભળતાંજ એક લાખ માણસ ભેગું કર્યું, ને જમ બને તેમ તાકીદે તે લખને સ્કોટલાંડપર ચડી આવ્યો. આ જોઈ વાલેસના લશ્કરમાંથી અમીરો એક પછી એક ભાગવા લાગ્યા, અને એમને મનાવવા સાર વાલેસે સરદારી છોડી એક ફક્ત સિપાઈ દાખલ લડવાનું કબૂલ કર્યું. પણ જ્યાં આવા સ્વાર્થી ને નબળા સરદારો હોય, ત્યાં થી રીતે જય થાય? એકલો વાલેસ શું કરે? ફાલ્કર્ક આગળ જોટી લડાઈ થઈ તેમાં સ્કોટલાંડની સંપૂર્ણ હાર થઈ. (ઈ. સ. ૧૨૯૮) તોપણ રૈયત સહેજમાં તાવે થાય એવી નહતી. ઈંગ્લેન્ડ લશ્કર આવે, ત્યારે તો તે નમી જાય ખરી, પણ તે પાછું વળ્યું કે તે પાછી હતી તેવીને તેવી. આવી લડાઈ કેટલાક વર્ષ સુધી ચાલ્યા કરી, અને એડવર્ડ છેક ડુંગળી

ગપો, એણે બાણ્યું કે જ્યાં સુધી આ એક નર જીવતો છે ત્યાં સુધી એ દેશ કદી પણ પૂરેપૂરો મારે તાબે થવાનો નથી. તેથી એને પકડવાની બહુ મહેનત કરી, પણ ઘણા વખત સુધી કાંઈ વળ્યું નહિ. વાત કરતાં એ આ ડુંગરામાંથી પેલા ડુંગરામાં નાસી જાય, અને કોની તાગાદ હતી કે એનું પગલું પકડે. લોકોનો બાવ એના ઉપર એટલો બધો હતો કે તે તો માથું જાય તોપણ બતાવે એવા નહોતા. આખરે એડવર્ડ બારે લાલચો બતાવી, અને તેથી લોકોએ એક હરામખોરે પોતાના ઘરમાં પહોં ઉતારીનેજ ફસાવી દીધો. વાલેસ મરવા બાગો બહિ એવો નહોતો. પકડાયા પછી એણે જરાએ નમણું આપ્યું નહિ, અને એડવર્ડ લંડન લઈ જઈ આ અમર દેશબક્તને જંગલી રીતે વેશનાં રાજની પેટે રીખાવી રીખાવી મારી નાખ્યો. ઇ. સ. ૧૩૦૫

રાખર્ટ ખુસનો બળયો. વાલેસને મારી સ્કાટલાંડનું રાજ નિષ્કટક કરવાની એડવર્ડે ધારણા રાખી હતી, પણ પરિણામ તો એથી છેક ઉલટું થયું. વીર પ્રશ્નોના મરણથી પણ દેશને ફાપદોજ થાયછે, કેમકે તેના લોહીનો એક છાંયો પડેછે તેમાંથી બીજા અનેક વીરપ્રશ્નો ઉત્પન્ન થાયછે. વાલેસને માર્યા એ વાત સાંભળતાંજ આખો દેશ કંકળી ઉઠ્યો, અને તેની આગેવાની રાખર્ટ ખુસે લીધી. રાખર્ટ ખુસ, એ જનન ખેલિગલની સાથે બીજો ઉમેદવાર હતો તેનો પૌત્ર થાય, અને હાલ તે બીજા બધા મરી જવાથી સ્કાટલાંડના રાજનો ખરેખરો હકદાર હતો. અત્યારે સુધી એ એડવર્ડના પક્ષમાં હતો. કહે છે કે ફાલ્કલેન્ડની લડાઈને દહાડે એ એકલો નદી કિનારે ફરતો હતો તે વેળા સ્પર્ધ કાઢી વાલેસે એને દીકો, અને પૂછ્યું કે કોણ ખુસ ? એણે હા કહી ત્યારે તેણે આશ્ચર્ય સ્પર્ધ તિરસ્કારથી કહ્યું કે તું ત્યાં ક્યાંથી. પછીથી એણે દેશના દુઃખનો એવો ચિતાર આપ્યો કે ખુસ નીચેથી હુંયું જોઈ ચક્રવર્તી નહિ, અને ત્યાર પછી હરઘડી વાલેસે જ કહ્યું હતું તેના બાણકારા એના કાનમાં વાગ્યા કરતા. વાલેસ મૂંઝો ત્યારે તો એના આત્માએ કહ્યું “હવે તારો વારો આવ્યો, તું બેસી રહોછે કેમ ?” એ એકદમ વેપ બદલી લંડનમાંથી નાકો, ને સ્કાટલાંડમાં આવી અમીરોને મળ્યો. તેમણે એને રાજ્યાભિષેક કર્યો, અને થઈ એક સંપ થઈ મુલકમાંથી ઇંગ્લેન્ડને હાંકી કાઢ્યા. (ઇ. સ. ૧૩૦૬)

એડવર્ડ તર્તિય મોટું લશ્કર મોકલ્યું તેણે સ્કાટ લોકોને ભારી કતલની સાથે હરાવ્યા. સધળો મુલક પાછો ઈંગ્લેન્ડને હાથ-ગયો, ને ખૂસને પશ્ચિમ તરફના એકમાં નાસી જવું પડ્યું. અરે બેતાં છલાંડના બળ આગળ સ્કાટલાંડથી ટકી ચકાચ એમજ હતું નહિ, અને તેથી શિવાજીની પેઠે નાસ ભાગની લડાઈ કરવી એમાંજ કાંઈ આશા રહેલી હતી. આવી રીતની લડાઈમાં ખંત, અપજતા, ને સદા હારંગી સ્વભાવની ઘણી જરૂર છે. એ ગુણ ખૂસમાં પરિપૂર્ણપણે હતા. અને તેવડે આખરે એણે પોતાના દેશને સ્વતંત્ર કર્યો.

એડવર્ડ પુલકળામાં ઘણો સમજવાર હતો. તેણે બેચુકે ખૂસની આગત કોઈ દહાડો ખરાબ કર્યો. તેથી એને સામટો હૂંદી નાંખવાને ઈન્દિ મોટામાં મોટું લશ્કર ભેળું કર્યું, ને પોતે જૈફ ને કાપલી હતો તોપણ તે લખને પંડેજ એ મળ્યો. પણ વાટે જતાં એનું શરીર વધારે બગડ્યું, ને કાંસાઈલ મૂકીને જરાક આગળ વધ્યા કે એને ત્યાં પોતાનો દહ છોડવો પડ્યો (ઈ. સ. ૧૩૦૭). સ્કાટલાંડ જીતવાનો મમત એને એટલો બધો હતો કે મરતાં મરતાં એ પોતાના છોકરાને આત્મા ફેરી ગયો, કે આ મુલક જીતાવ ત્યાં મુધી તું પાછો જમથ મા, અને મારા મડદાને ત્યાં મુધી ન દાટતાં, એક પેટીમાં મૂકી લશ્કરને મોખરે રાખજે. આ સલાહ પ્રમાણે ચાલ્યા હોત, તો સો વસા એડવર્ડનું ધાર્યું થાત અરે; પણ એનું કહું તો એના જોડે ગયું, ને કુવરતો બાપને બુધિદાહ કરી થોડા વખત મુધી લડાઈનું ડોળ કરી આખરે પાછો વળ્યો.

એડવર્ડની રાજનીતિ. પ્લાંટાજિનેટ કુળમાં આ રાજાને કેટલાક સૌથી મોટો ગણે છે, અને ખરેખર એ બહુજ બહાદુર ને ડાહ્યો રાજા હતો. એનો દેખાવ બપકાદાર તથા બાલીચાલી મીઠી હતી. જે વાત એના મનમાં આવતી તે પારપડે સારેજ નંખતો, અને તેની સાથે અવિચારીપણું જરાએ કરતો નહિ. એ જે ઘાટ રચતો તે પાકા, ને દીર્ઘ દૃષ્ટિના હતા. એનામાં રાજ્યલોભ એ મોટો કુર્ચુણ હતો, અને તેને લીધે વેક્સને સ્કાટલાંડના સંબંધમાં ઘણો અન્યાય કર્યો, તથા કૂર જંગલી પાંખું વાપર્યું. તોપણ પોતાના રાયતને તો સારો ઈનસાફ આપવા એ એટલો બધો ખંતી હતો કે તે બાખત કાપદામાં એણે ઘણો મુધારો કર્યો; તથા

ન્યાયાધીશાં ધનુ લાંઝીયા થઈ ગયા હતા તેથી એણે એકવાર બે સિવા-
ય બધાને એકદમ ખરતફ કહી હતા. એ સજ્જ કરવામાં એવા સજ્જ હતો,
કે એના રાજમાં ગુનાહ પહેલા કરતાં બહુ ઓછા થઈ ગયા.

આ પણ એક નોંધી રાખવા જોગ વાતછે, કે આવા અદલ રાજ-
ના વખતમાં જાહુદીઓને દેશપાર કરવાનો કાયદો થયો હતો અને તેનો
યોગે થયો અમલ છેક પ્રજાસત્તાક રાજ થયું ત્યાં સુધી ઇંગ્લાંડમાં
ચાલુ હતો.

પાર્લામેન્ટનો અંગ્રેજ એને ગમતોતો નહોતો, પણ બાપના વખતના
અનુભવપરથી જાણતો, કે ઇંગ્લેન્ડ રૈયતને એ બાબત બહુ કનડવામાં
સાર નથી. તેથી એવાય ત્યાં સુધી એમતો, ને નહિતો પછી મૂકી દેતો.
મોટો પછો એને ધણીવાર મંજૂર કરવા પડ્યો હતો. એક બવાર એણે વ-
ગર રજાએ કરે ઉધરાવ્યા હતા. પણ અમીરો એવી અડ લઈને બેઠાકે
આખરે એને એવા કાયદો પસાર કરવા પડ્યો, કે રાજધી પાર્લામેન્ટની
રજા વિના કરે મૂકી શકાય નહિ. આ ઉપરથી તમ જોશકે એડવર્ડ
રાજ ગમે એવા બળવાન હતો, પણ તે સચેના ઇંગ્લેન્ડ લોકો એના-
થી એ બળવાન હતા, ને હકની બાબતમાં કોઈના પણ તેજમાં અંત-
ઈ જતા નહીં.

સંપ વિષય.

નારાય ઇંદ.

હમેશ સંપ આદરો કુસંપ કષ્ટ જાણુને,
કુસંપ ને કુટુંબમાં કલેશ તે પ્રમાણુને ;
અધીક બીક ઉર રાખતાં સુસંપ આદરો,
અપાર સૂખ પામજો કદાપિ સંપ ને કરો. ૧
કુસંપ કૌરવે કર્યો અપાર ને ઉમંગમાં,
અટંગ સૂખમાં થયો ખરેજ બંગ રંગમાં ;
ખચીત તેહ માટ સર્વ સંપ દીલમાં ધરો,
અપાર સૂખ પામજો, કદાપિ સંપ ને કરો. ૨
કુસંપ કષ્ટ કૂપ અંતરે ખચીત ધારુને,

વિષેક સૌ વૃથા થયે કુસંપથી વિચારતો;
 બગાર ખાર આળાતાં કુસંપથી દિસે કરો,
 અપાર ગૂંચ પામશે કદાપિ સંપ નો કરો. ૩
 કદાપિ એક લાકડી નિમીષ માંઘ બાગશે,
 સમુદ્ર નેટિકા અબંગ લાગ કેમ લાગશે;
 ખરેજ સંપથી બળીટ યત્ન નાસશે પરો,
 અપાર ગૂંચ પામશે કદાપિ સંપ નો કરો. ૪
 કુસંપ રાવ રાવણે કુટુંબમાંઘ નો કર્યો,
 ગુમાવિયું કુટુંબ રાજને કમોતથી મર્યો;
 રિપૂ સમાન લખિયો હતોજ જ્ઞાત ને ખરો,
 અપાર ગૂંચ પામશે કદાપિ સંપ નો કરો. ૫
 ખરીજ સંપ એક દૂધ પાણિને જળામણે,
 ખરીજ વારિ દાઝતાંજ દૂધ સાથે થાયછે;
 સદુ સ્વરૂપિ દીનમાંઘ લણિ સંપ આદરો,
 અપાર ગૂંચ પામશે કદાપિ સંપ નો કરો. ૬
 સ્વરૂપ હિંદુ રાજવી કુસંપથી દુખી થયા,
 ગુમાવિ રાજ પાટ કષ્ટ દૂપમાં મરી ગયા;
 દુખીત રેહ ખૂબ યે હવે વિચાર વાવરો,
 અપાર ગૂંચ પામશે કદાપિ સંપ નો કરો. ૭
 ખરીજ સંપ ત્યાંજ લલિત સંપ ત્યાંજ ગૂંચછે,
 કુસંપ ત્યાંજ કષ્ટ ને વળી સદાય બૂચ છે;
 અહો સ્વરૂપ બંધુઓ મુસંપ સર્વ આદરો,
 અપાર ગૂંચ પામશે કદાપિ સંપ નો કરો. ૮
 મુસંપ વીળુ સર્વદા દુખીત રેહ જો થયે,
 અપાર વાર વાર કો ખરાબ કીર્તિ જામશે;
 મુત્તાપ મર્ચ ગ્રાંબળી રાદાય દોલમાં પરો,
 અપાર ગૂંચ પામશે કદાપિ સંપ નો કરો. ૯

ચત્તાડિ આત્મારામ વિં નારાયણ. ભાવનગર.

મહેતાજીના ધંધાનું મહત્વ.

(મળેલું)

આ મૂળ વિષય વિષે લખાણ કરવા પહેલાં, વિષય લખવાના કારણ વિષે વિચેચન કરું, તો તે મહેતાજીઓને આ વિષયનો હારદ ધણું કરીને ખસેખર સમજાશે.

આ વિષય લખવાનું મુખ્ય કારણ તો એજ છે કે, હાલ જે જે મહેતાજીઓ ચલાવે તેઓ પોતાના મનમાં એમ જાણીને નથી ચલાવે, એમ કોઈ અત્યુત્કૃષ્ટ ને પરોપકારી ધંધો ધારણ કરીએ છઈએ, તેઓ તો ફક્ત અર્થના લોભથીજ ચાલેલા છે. આની પૂર્ણ સાચીતી એ છે કે જે જે બાળોમાં જ્યારથી જોકરાના પાસના પ્રમાણમાં પગાર વધવા લાગ્યો છે ત્યારથીજ (સરકારે કરાવેલો વખત તથા કેળવણી આપવા ઉપર ધ્યાન ન સેતાં) સાંભેલું લઈ જોકરાના મગજને ખાંડવા મંડી પડ્યા છે^૧; ને કેલ્ચણી આવનાર એવું ઉત્તમ નામ ઉભેડી નાખી મોલન કરાવનાર એવું ફિકાર ભરેલું નામ ધારણ કરવાની ઉન્નદ રાખવા મંડ્યા રહેલ લાગે છે. આ રીતે અર્થ તરફનો લાભ તો મળવા લાગ્યો, તોપણ પોતાને બીજા માનસિક કામ કરનારા અને કારકુનોથી પણ એાધું માન મળે છે એમ જોયું ત્યારે કહેવા લાગ્યા કે, ધિક છે આ ધંધાને; અરે આપણને આ કારકુનોના જેટલું પણ માન નથી મળતું તો માનાબિલાપીઓને વિનતી કરું છું કે, મહેતાજીનો ધંધો કોઈને માનપ પ્રુલ્લ છે ને બીજા ધંધાઓ ધણું કરી બાઈબંધ તરીકે છે. જોકરાને ગાખાપ બહુ ગુણપાડ કરે છે તે છતાં એ જોકરાં પોતાના બાઈબંધોના જુજ ગુણ પાડ બહુ ગણી ઓશીગણ થાય છે. તેની માફકજ મહેતાજીનો ધંધો કરનારને છે. મા ખાપ જેમ જોકરાની અજુગત ઉપર ધ્યાન ન દેતાં હજેશાં તેનું એમ કર્યા જાય છે તેમ આ ધંધો કરનારાએ પણ કરેલું જોઈએ. તમારું માન હજેશાં

૧ આંહી સર્વ મહેતાજીઓને માથે દોષ મૂકવાનું કારણ નથી. જેમ પૃથ્વીના આકર્ષણમાં પરાળ ને ધૂમાડો અપવાદ દાખલ છે તેમ તે છે.

૨ ગોખણથી મગજ બેર મારી જાય છે, અને બીજા મનચક્તિઓ ખળવાન હોઈ શક્તિ નથી. આના કરતાં વગર, કેળવણી સારી છે.

કામ રહેવાનું છે. જો જગતનું સાચું આલતા હો, ને લાંબો સ્વાર્થ ઈચ્છતા હો, તો લોકો પસંદથી ચૂરપદ કરેલા ઉપકારનો બદલો સેવાને ઈચ્છ્યું ન પણ ન જોઈએ. એ ઉપકારનો પૂરો બદલો જગદ્નિર્ધાર, અદ્વિતીય પરમેશ્વર વગર ખીજત કોઈથી પણ અપાઈ શકે નહિ.

આ દેખાઈતી ને સ્થૂળ દેહ ને અદૃશ્ય ને મન દેહ તે મળીને મનુષ્ય થયેલું છે. તેઓ યોડાં કિંવા વધારે મજબૂતીમાં આવવાં તે તેની કેળવણી ઉપર આધાર રાખે છે. સ્થૂળ દેહને મજબૂત કરવા તે પુષ્ટિકારક ખોરાક, મિતાહાર, ને આરોગ્યતાના યોડા નિયમો જાળવાથી થાય છે, પણ અદૃશ્ય ને મન દેહ તેની શક્તિઓના ને મજબૂતાઈ થવી તે પુષ્ટિકારક ખોરાક રૂપ વિદ્યા અને તેને કસરતરૂપ વિદ્યાને એળવવા મન ને ધોતે મહેનત કરે છે તે. એ વિના બુદ્ધિ (મનની સર્વ શક્તિઓ) કોઈ દિવસ મજબૂત હોઈ શકે નહિ. તો એ બુદ્ધિને મજબૂત કરવાનું અથવા તેને કેળવવાનું કામ કરનાર તે મહેતાજી છે.

ઉપર કેળવણીનો અર્થ કાંઈ કાંઈ તો સમજાવ્યો પણ તે સ્પષ્ટ સમજવાને નીચે લખું છું—

“અનેક તરેહની મદદથી બુદ્ધિને એટલે મનની સર્વ શક્તિઓને મોટી કરવી અને મનને સુનીતિને માર્ગ ચલાવવું તેનું નામ કેળવણી”

મનોશક્તિઓ જ્યારે પુરી કસરત પામી કેળવાય છે, ત્યારે તે સંબંધના કામમાં તે ક્તેહ પામ્યા વગર કોઈ દિવસ રહેતો નથી. જન્મ દેહ કસારતી માણસ વગર મહેનત કરતાં વધારે હિમત ધરાવે છે, ને તેમાં તે ક્તેહ પામે છે, તેમ કેળવાયેલી શક્તિઓ મન સંબંધી કાર્ય વધારે સારી રીતે કર્યા વગર કોઈ દિવસ નહિ રહે.

વળી પરમેશ્વર ને અતર્ક ને અમાપ પૃથ્વીાદિ વસ્તુઓ બનાવી છે તેના વિષે દૃઢ સિદ્ધાંતો આપી, નિષ્ણપ કરવો, તે આ બળવાન શક્તિઓ વગર કોઈ દિવસ હોઈ શકે નહિ.

પરમેશ્વરનો નિયમ છે કે જન્મ સ્વાભાવિક શરૂરિ પુષ્ટ તો કોઈકજા હોય છે તેમ સ્વાભાવિક, મનશક્તિઓથી પુષ્ટ, વિરલાજ હોય છે ને એવા

જ્યેા યદી ગયા, તે પંડિત, નામ પંકાએલાછે. જ્યેા જ્યુટન ગાલીલી-
એ સોક્રેટીસ વગેરે.

ઉપર જણાવેલા નિયમ ઉપરથી સાફ સાબિત થાયછે કે સર્વનાં
માનસિક શક્તિએ એકજ બળવાન હોઈ શક્તિ નથી, માટે તેને બળવાન
કરવી જોઈએ. જો બુદ્ધિને કેળવીએ તોજ મહત્ વિચારો કરવાને અપ-
લાગે. માટે તેને બનતી જોગવાઈ કરી, જેમ ઉમદા કેળવાય તેમ ઉમદી
કેળવવી જોઈએ.

બુદ્ધિ ઉમદા કેળવાણી હતી, તો સ્વર્ગવાસી કરસનદાસ મૂળજી, મહેતાજી
દુર્ગારામ મંછારામ, તા. હયાત રા.સા. મહીપતરામ રૂપરામ, રા.નવલરામ
લક્ષ્મીરામ, કવિ દલપતરામ ડાહ્યાબાઈ, રા. મનસુખરામ સુરજરામ, રા.
રણજીડબાઈ ઉદયરામ તથા રા. હરગોવિનદાસ દ્વારકાંદાસ વગેરે કેવા દેશમાં
ઉપયોગી કામ કરવાને શક્તિમાન થયાછે. તે આ બધા પ્રતાપ કેળવ-
ણીનાજ છે. પ્રાચીન રૂપિએ પ્રહરપતિ, વસ, ગૌતમ, યમદગ્ની, બારદ્વાજ,
શુક, ઇત્યાદિ રૂપિએના મંડળાના અધ્યક્ષો પણ પોતાની ઉત્તરાવસ્થાની
તપશ્ચર્યામાં ઈશ્વરી ભક્તિમાંસામેજ છતાં પણ વિદ્યાને બાધ લેનારાને મોટી
હિંસથી તે આપતા. હાલ તો દેશના કોઈ વિદ્વાન ઉત્તરાવસ્થામાં બાધક
બદ્ધિ વિરલાજ જાગૃતતા હશે, તો નિર્બુદ્ધિ માણસોના બહોળા જથ્થાની શી
વાત કહેવી અને આમ હોવાથી દેશનું સંપત્તિ ધ્યાંધી વધી! અફસોસ!!
અફસોસ!!! તેઓએ જે ગૂજરાત નમી જતી તેને કાંઈ ટકારમાં લાભ
તે લાવનાર તેના કેળવાએલા મગજને છે (અત્યારે સ્વદેશ પ્રીતિવાળા
મહેતાજીએને ધ્યાન આપવું જોઈએ છીએ કે ઉપર કહેલા જેવા અમૂ-
લ્ય રત્નો યવાની આથા આપણો દેશ આપણે માથે વિશ્વાસ રાખીને
બેઠોછે; તો તે (આથા) પાર પાડવી એ આપણી ફરજજ છે) મગજ
ને કાંઈ પણ કેળવાણો હશે તો તેથી દેશને ફાયદોછે હોને છેજ.

આવી રીતે દેશાપકારી ને અતકીય (જ્યાં વિચાર પહોંચી શકવા

૧ પરમેશ્વર, આ એટલું શુણો છે એમ બતાવવાને આ જગતમાં
નમુના મોકલેછે જેમ સત્તના નમુના હરિચંદ્ર, સોક્રેટીસ, વેગ્ગુલસ ઇ. તેમ
માનસ શક્તિઓના બળવાન નમુ, જ્યુટન, ગાલીલીએ ઇ. તે નમુના
એમ દર્શાવે છે કે જો તે શક્તિએ બળવાન હોય તો અમારા જેવાં
કિંવા કાંઈ અમારાથી ઓછાં મહત્ કાર્યો કર્યા વગર ન રહે.

અધરા ત્યાં સિદ્ધતા સહિત વિચાર પહોંચાડવાને શક્તિમાન) ને નવા શોધો કરનાર ઉમદા મગજો કરવા, તે કરનાર તે મહેતાજી છે. તો આપો ઉમદો સ્વચ્છલિનો ધંધો કરનાર, પોતાના ધંધાને કોણ નીચો કહેશે.

આ ધંધો જોડો ધંધાદારને સંજ્ઞન તથા પરમેશ્વર તરફથી જીવો દરજ્જો આપનાર છે ; તેવાજ તે સંસારી કામમાં પણ ઉપયોગી છે. જો કેળવણી લીધી છે તે આ સંસારી તથા ઈશ્વરી પુરુષાર્થ કામોમાં ધણી સારી રીતે વર્તી શકે છે. પુરુષાર્થ કામોમાં મુખ્ય વિદ્યા, ધર્મ (દરજ), અર્થ સંપાદન, લાંબા સ્વાર્થ (પરોપકાર), એષ્ટ કીર્તિ એવો છે.

આ સંસારમાં પોતાનું ગૂઝરાન અધ્યાત્મ તથા પૈસા એકઠા કરવા, એ અવળ આશા, સર્વને અનુબંધિક હોય છે, ખજે તે બર લાવનાર કેળવણી છે. જુઓ, આગળ આપણે આ બરતખંડ, એતી, વિદ્યા તથા હુબરને પેપારાદિ કાર્યોમાં એષ્ટ હતો તો કેવો મુખી હતો, પણ હાલ તેમાંનું કાંઈએ નથી તો અર્થ વિદ્યાના નિયમ પ્રમાણે ટુઝ પામીએ છીએ; આપણા દેશીઓ, અર્થ તરફ મુખ ભાગવતા જ્યારે મગજ કેળવાશે ને હુબરાદિ શોધોમાં મંડા રહેશે, તારિજ મુખી થશે.

(અંકુર)

ચર્ચાપત્રનો જવાબ.

મેહરબાન શાળાપત્રના એડિટર સાહેબ,

માહે કેમ્બુવારી સને ૧૮૮૧ના ગૂઝરાતશાળાપત્રના પૃષ્ઠ ૩૭ માં ગણિત વિષે જે પ્રશ્ન પૂછેલા છે, તેના જવાબ મારા સમજના પ્રમાણે ને છે તે નીચે જણાવવા રજા લઉં છું.

૨ આ ધંધાનું કેટલુંક, તો અનુભવી કામ છે ખરૂં, પણ પ્રમાણમાં વધી પડનાર સ્વચ્છલિ છે “આ ધંધામાં કેટલુંકતો અનુભવી કામ છે ખરૂં” આ વાત ઉપરથી કેટલાક ભૂલાવો આશિ માટે તેના વિસ્તારની અગત્ય નહીં, વિસ્તારું છું કે જે જે ધોરણોમાં ઓપડીઓ ચાલે છે તેના કરતાં તે વિશે અસનુભવિના કોઈ દિવસ સાક્ષાતકાર થયાનું નથી કેમકે ઓપડીઓના કરતાં અતિસાન, એ તે વિષયનો પ્રકાર છે. માટે દરેક મુરપદ ધારણ કરનારે વિષયો કરતાં અતિસાન મળવું અવશ્ય છે.

૩ અર્થ વિદ્યાનો નિયમ છે કે ઉત્પત્તિને ને ઉત્પત્તિસ્થાનના પ્રમાણમાં ઉપભોગ કરનાર હોય તોજ દેશ મુખી.

આમાંના ઘણાખરા હિસાબ કોપડાને મળતા છે; કોપડા કઠણ ને અ-
ટપટા હોયછે, માટે મનની ગ્રાહક તથા ગણવાની શક્તિ વધ્યા વગર સમજવા
કઠણ પડે છે. એ વ્યવહારોપયોગમાં ક્ષતિગ્રસ્ત આવેછે, પણ મનશક્તિને
કસરત આપવા તથા મનને ગમત અને આનંદ ઉપજાવવા દાખલ ઉપયોગી
છે, તથાપિ કોઈ વિવાદાર્થે એમાં બહુ કાળેક્ષ્ય કરેતો તે નિરૂપયોગી છે.

દા. ૧ લો. આ જાતના હિસાબને માટે નીચેના અનુક્રમથી કોઠા
બરતા આવડવાની જરૂર છે.

દરેકને તેની નીચેનાં નંબરનાં ગામ સમજવા.

	૧લાને	૨લાને	૩લાને	૪થાને	૫માને	૬ ઠાને	૭માને	૮માને	૯માને
અદતા નંબરને અનુક્રમે ઉપજ- માં એકેક રૂપિ- આ વધેછે, માટે જટલામાં નંબર- નું ગામ તેટલા- જ રૂપિઆ તે ગામની ઉજના ગણાશે. તેથી દ- રેકને કુલ રૂ.ની સંખ્યા.	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯
	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯
	૩૧	૩૨	૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯
	૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮	૪૯
	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬	૫૭	૫૮	૫૯
	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪	૬૫	૬૬	૬૭	૬૮	૬૯
	૭૧	૭૨	૭૩	૭૪	૭૫	૭૬	૭૭	૭૮	૭૯
	૮૧	૮૨	૮૩	૮૪	૮૫	૮૬	૮૭	૮૮	૮૯
	૩૬૯	૩૬૯	૩૬૯	૩૬૯	૩૬૯	૩૬૯	૩૬૯	૩૬૯	૩૬૯

આ પ્રકારની વેહેગણની રીત પાછળ એક અંકમાં પ્રગટ થએલીછે
માટે મર્યાપત્રી બાઈઆ પોતાની શેકાના નિવારણ અર્થે યોગ્ય તપાસ કર્યા

બાદ તેને જાહેરાતમાં મૂકતા હોયતો સારું, કે તેથી ધુનરાપિ લખાણુ યદ્ આવા અમૂલ્ય પત્રમાં બર્થ જગાનું રોકાણુ થાય નહિ, કેમકે વખતે તેટલી જગામાં જોઈ વિદ્વાનની કૃત્રમથી લખાણેનાં વાંકોથી અમૂલ્ય જ્ઞાન મળેછે.

દા. ૨ જો. એજ પ્રમાણે હોય ત્યારે તો યેના અશક્ય છે.

દા. ૩ જો. લઘુતમ સાધારણ બાળ્યનો છે. માટે કહેલી એક કિમ્મતની રકમનું અપૂર્ણાંક રૂપ $\frac{૧૮૩૪}{૧}$ તથા $\frac{૩૩૭૧૧૪}{૩૨}$ થાયછે તેનો લઘુતમ બાળ્ય $\frac{૧૮૪૫૮૦૫૪૪૮૦}{૩૨}$ આવેછે તેને એ દરેક કિમ્મતની રકમે બાગવાં ૧૩૬૪૨૩ તથા ૫૮૩૫૨ આવેછે તે અનુક્રમે અ, બ નો જવાબ જાણવો. દરેક જણને એટલાં નંગ કહેલા બાવધી વેચવાથી સરખા રૂ. ૫૮૨૯૯૩૬૨૦૨૧ આવે છે. જવાબમાં આવેલાં નંગ જોછામાં જોછાં જાણવાં. એ પ્રમાણથી બમણા, ત્રીસણા વગેરે લેવાથી પણ સરખા રૂ. આવશે.

દા. ૪ જો. આ જાતના હિસાબને એક અમુક રીત લાગુ પડતી હોય એવું જણાતું નથી. પરંતુ છેડથી વિચારપૂર્વક ગોઠવણ કરતાં નીચેનો જવાબ આવેછે. ૧૯-૧૧-૧૪-૨૦

સત્યતાને માટે દાખલામાં કહ્યું છે તે રીતે કરી જોતાં કુલ માણસ ૧૪ છે, તે દરેકમાં સોળ સોળ યદ્ જશે, એજ પ્રમાણથી અમુકમણી સંખ્યા લેવાથી પણ જવાબ મળે.

દા. ૫ જો. આ હિસાબ ઉપરનાને મળતો છે, તોપણ કેટલાએક હિસાબ ગણી જોતા એની રીત એવી નીકળેછે કે, જેટલાં વહાણુ કહ્યાં હોય તેનાથી એક વધારે એટલાં માણસ છેલાં વહાણુમાં સમજવાં ને તેની પછીનામાં તે માણસની બમણાઈ જોછાએક, એરીતે આગળ લેવાં માટે આ હિસાબમાં ચારવહાણુ છે તેથી નીચે પ્રમાણે જવાબ આવેછે.

૩૩-૧૭-૯-૫

એજ રીતે સાત વહાણુ હોય તો આ પ્રમાણે જવાબ આવેશે. ૧૧૭-૫૭-૨૯-૧૫-૮ દાખલામાં કહ્યા પ્રમાણે કરવાથી તાજો મળશે.

દા. ૬ જો બેવડી ઈશ્વરાચીથી થાયછે. પણ હિસાબમાં કહ્યા મુજબ જે રૂકમ ધારવામાં આવે તેની યોગણાઈમાંથી ૧૪ આપતાં બાકી રહે તેની યોગણાઈમાંથી ૧૪ અપાય એવું ચાર વખત થયું જોઈએ, માટે એનું માનવી ખરા જવાબ કરતાં ઈશ્વકે એટલી રકમ ધારવી જોઈશે.

પ્રથમ ૨૮ ધારતાં હિસાબમાં કહ્યા પ્રમાણે આપતાં આપ્તરે ૧૭૨૮ વધે છે. ને રહેલું જોઈએ શુલ્ય માટે +૧૭૨૮.

બીજી વખત ૨૨ ધારીને તેનું કહેલીરીતે ફળ ઉપજાવતાં ૧૯૨ વધે છે માટે +૧૯૨ તેથી રીત પ્રમાણે { (૧૭૨૮×૨૨)-(૧૯૨×૨૮) } ÷ (૧૭૨૮-૧૯૨)=૨૧૬ જવાબ.

દા. ૭ મો. એના પૂર્વાર્ધમાં ચઢતિ ગણિત પ્રમાણ એટિનો અને ઉત્તરાર્ધમાં ચઢતી ભ્રમિતિ પ્રમાણ એટિનો વિચાર રહેલો છે. પૂર્વ ભાગને સાર એવી રીત છે કે, એક સરખા કાચમ રહેનાર ૫૬ સાથે એટિનું આદિ ૫૬ સરખાવતાં ને તફાવત માલમ પડે, તેની બમણાઈને એટિના ઉત્તરે ભાગીને એક ઉમરવો. નેમકે આમાં ૧૯૯૯ કાચમ ૫૬ છે તેની સાથે આદિ ૫૬ ૧ ને સરખાવતાં તફાવત ૧૯૯૮ છે તેની બમણાઈ ૩૯૭૬ ને ઉત્તર એકે ભાગીને એક ઉમરતાં ૩૯૯૭ આવે છે તે જવાબ. આ હિસાબનો તાળો આ પ્રમાણે એટિનાં ૫૬ સમજીને કરવાથી મળશે. આદિ ૧, અંત (જવાબ) ૩૯૯૭, ઉત્તર ૧, ગમ્મ ૩૯૯૭ નું સર્વધન તે બચ્માંના એટલા દિવસમાં આવેલા ગાઉની સંખ્યા, તેની બરોબર ૧૯૯૯×૩૯૯૭ માંડણીનું આવેલું થવું જોઈએ.

હવે વળતાં બચ્માં રોજ બમણું આવે છે, તે રીતે ચાલતાં ૧૧ દિવસ સુધી તેનો વેગ તેની મા કરતાં ઓછો રહે છે, ને બારસ દિવસથી તેના કરતાં વધવા માંડે છે. એ પ્રમાણે દી. ૧૪ સુધી ચાલતાં તે બચ્માં ૧૯૩૮૭ ગાઉ ચાલ્યું, અને તેની મા ૨૦૯૮૯ ગાઉ ચાલી તેથી ૧૧૯૦૩નું અંતર પડ્યું. હવે પંદરમે દિવસે બચ્માંની ગતિ ૧૯૩૮૪ થયે ને માનીતો ૧૯૯૯ કાચમ રહે છે તેથી ૧૪૩૮૫ નું અંતર પડ્યે. માટે એટલું અંતર હોયતો તે બચ્માં ૨૪ કલાકમાં બાગેપણ ૧૧૯૦૩નું અંતર છે તે કહેલી મુદતમાં બાગશે. તે ત્રીસાસીની રીતે ૧૯-૩૫ કલાક આવે છે. માટે જવાબ દિ. ૧૬ને કલાક ૧૯-૩૫ની લગભગ.

દા. ૮ મો. આમાં સહેજ વિચાર કરવાનો છે. એક દિવસની એકરીનો પમાર આપવાને એક વીટી એક રૂપિઆની જોઈએ, ને બે દિવસને માટે બીજી બે રૂપિઆની જોઈએ, ત્રણ દિવસનું તે બે મળીને અપાશે, ને ચાર દિવસને માટે ત્રીજી વીટી ચાર રૂપિઆની જોઈશે. તેમાંથી ૫-૬-૭ દિવસનું

મુકવાયે. અને આઠ દિવસને માટે ચોથી વોટી આઠ રૂપિઆની કરાવવી એટલે તેમાંથી ૬-૧૦-૧૧-૧૨-૧૩-૧૪ એ દિવસોનો પગાર અપાયે ને પાંચમી વોટી પંદર રૂપિઆની ફાવી લેવાયે કે તેથી મહોનાના ગમેતેટલા દિવસોનું અપાઈ શકયે. માટે ૧-૨-૪-૬-૧૫ એ કિમ્મતની પાંચમીટી કરાવવી. ચોરસ જમીન માપવાનાં માપ લેવા હે. છે. એ હાથ લેવાઈના માપને દોરી છે. ને તે દોરીના વીંચમા ભાગને ત્રણ અથવા કાઠી કહે છે. ને તેના વીંચમા ભાગને વીસવાસી કહે છે. એક દોરી લાંબુ ને એક દોરી પોહોજું હેમ તેને વંદું કહે છે. એ વીંચના ચોરસ માપના વીંચમા ભાગને અને એ વીંચમા ભાગના વીંચમા ભાગનેપણ અનુક્રમે વસાને વીસવાસી નામ આપેલાં છે. એ એક નામ એક છે પણ તેનો અર્થ ને ઉપયોગ જુદો છે. પહેલી મેંતા જમીન માપવાના લંબ માપના ભાગ અને વિભાગ બતાવે છે, અને બીજી મેંતા જમીનનું ચમેલું ચોરસ માપ બતાવવાનાં ભાગ અને વિભાગ છે. આ વિષે તપાસે રચીલેલાં બાર નાં પૃષ્ઠ ૪૨ તથા ૪૪ ધ્યાન રાખને વાંચવાથી મયા વોગ મળયે.

શ્રી. બા. ૧૭૧

તા. ૧૫-૪-૮૧

બચવાનરાસ બૂખણદાસ.

કેળવણી આતાની સ્વરો.

પ્રાંત કાઠીવાતાર.

સ્વ. નં. ૧૨૬

કુનીઆબા તાલુકે જુનાગઢની સુબ મુલ્કદારો નિમાળ અને કન્યા-ગાંગા અને તપામી તે તપન નીચે લખ્યા પ્રમાણે ધનામ જુનાગઢના પાટલી કુમાર ચી બહાદુર ખાનજી તથા બીજા મદગુહરોએ પોતાની ફેમિલી જોકરાઓ અને ક-કાઓને આવી જોડી વિદારતા બતાવી છે.

૧૮-૩-૦ પાટલી કુમારચી બહાદુર ખાનજી માટે ૧૫ તર્ફી ૩૫) મહેતાજીને પાવડીના ૩૨૮) જોકરાઓને રૂમાલ ૩૨-૧-૦ આસિરદારોને ફેમિલીઆં ૩૫) જોકરાઓને મીરાઈ ફુલ ૩૪૦-૧-૦ ૩૧૮) કન્યાઓને પાટલીઓ. રૂમા મહેતાજીને સાડી ૩૧-૫-૦ જોકરાઓને રંગેલ

ભાધીના રૂમાલ. રૂ. ૨) છોકરીઓને મીઠાઈ કુલ રૂ. ૨૨૦-૧૩-૦ કુલ રૂ. ૨૬૪-૩-૦
 શેઠ કાળીદાસ પરમાનંદ રૂ. ૪-૨-૦ છોકરાઓને ચોપડીઓ રૂ. ૨-૧-૦
 કન્યાઓને રસેટો તથા પેનોની ખોટ પુરી પાડી. રૂ. ૧-૧૨-૦ ગૂજરાતનો
 નકશો, લઈ દીધો. રૂ. ૧-૮-૦ કન્યાઓને ચોપડીઓ કુલ રૂ. ૨૮-૧૨-૦ આ-
 જમ વહિવટદાર સાહેબ બપોનીદાસ પ્રમુદાસે રૂ. ૨) છોકરાઓને ચોપડીઓ
 આજમ કર્ણકલાસે માણસેટ સાહેબ મોરારજી શામળજી રૂ. ૨) છોકરા-
 ઓને ચોપડીઓ. ડોપાણાના ગરાશીઆ જમાદાર આજમભાઈ કાપમ
 બાઈએ રૂ. ૩) છોકરાઓને ચોપડીઓ—૪ કરે દેવચંદ કુવરજી તરફથી
 છોકરાઓને રૂ. ૧) ચોપડીઓ કુલ રૂ. ૨૮૧-૧૫-૦

રાજકોટ

(સહી.) ગોપાળજીસુરભાઈ દેશાઈ.

૧૬-૩-૮૧

ડાચુટી. એ. ઈ. પ્રાંત કાઠીયાવાડ.

સારસંગ્રહ.

હાઈ બીકન્સ્ટ્રીટનું મરણ. ઈંગ્લાંડનો માણ દિવાન, ડીમ્રાએલી
 નામે જગતમાં પંકાવલો, રસિક વાંચાઓનો રચનાર, પાછલા પાંચ દશ
 વર્ષમાં આખા યુરોપમાં મહા પ્રસિદ્ધિ પામેલો લાડ બીકન્સ્ટ્રીટ ૭૬ નં
 રસની ઉમરે ગયા એપ્રિલ માસની ૧૯ મી તારીખે મરણ પામ્યો છે.

રાજ કુવરોનું વિસાત ભણવા જવું. બાવનગરના ઠાકોરના બાઈ જ-
 વાનસિંહજી, તથા મોરબીના ઠાકોરના બાઈ હરબમજી ગયા માસમાં
 ખુબાઈથી ઉપડીને ઈંગ્લાંડની કોઈ પાઠશાળામાં પોતાનો અભ્યાસ વધા-
 રવા સિધાવ્યા છે.

ઈંગ્લાંડમાં વપરાતા સિંકાઓ. ૧૩ કરોડ સોનાના સિકા (પૌંડ
 કે ગીની), તથા ૨૩ લાખ કાઉન, ૪ કરોડ ને ૧૫ લાખ અર્ધો કાઉન,
 ૧ કરોડ ૪૬ લાખ ફર્સ્ટરિન, ૧૨ કરોડ ૫૫ લાખ ગિલિંગ, ૮૨ લાખ
 હપેની, ૧ કરોડ-૨૦ લાખ ચારપેની, ૧૧૧ કરોડ વહાપેની મળીને આ-
 ચરે ૩૦ કરોડ રૂપિયાના સિકા છે. સોના રૂપા મિવાયના ખીલ (ખાંચ
 નામની હલકી મિશ્ર ધાતુના) સિકા વિશે એવી ગણતરી થઈ છે કે
 દેશગણ ઉપરના પછી હમણાં સુધીમાં ૧૮ હજાર ટનના સિકાઓ
 પડી ચૂક્યા છે.

કાબુલ લઠાંઈના ખરચમાં ઇંડિયાંડની મદદ. આખરે પાર્લામેંટે મતબદ્ધ પાડ્યા વિના પાંચ કરોડ રૂપિયા આપવાનું મેંચુર કયું છે. એ આપવાની રીત એવી રાખી છે કે જે કરોડ રૂપિયા હિંદુસ્તાનને વગર બાકી બીકાં છે તે માંડીવાળવા, ને બાકીના વણ કરોડ વરસો વરસ ના કરોડ આપીને પૂરા પાડે. ૧ હપતે એટલે વરસે આ મદદ અપાઈ રહેશે.

ફરીયાના રોહિતશાહનું ખુલ. આખરે નિહિલિષ્ટ ટોળી પોતાનું ધારેલું રૂપ કમે કરવામાં ક્ષતેહ પામી છે. માર્ચની ૧૩ મી તારીખે સેન્ટપિ-સેન્ટર્મના રાજમાર્ગમાંથી ઝારની આડી જતી હતી તેવામાં રસ્તાપર એ ટોળીના કોઈએ ગરબછાંટના બે ગોળા મૂક્યા. પેડાતળે મગદાવાથી એક ગોળો ફાટ્યો પણ કાંઈ નુકસાન થયું નથી. પણ બીજો ગોળો ફાટતાં જ પારશાહના પત્ર ઉડી ગયા, ને જે કલાક મુધી રીખીને તે ગુત મરણ પામ્યો. તે ખૂનીઓ પકડાવવા લાગ્યા છે. તેમાં મુખ્ય તો ૨૧ વર્ષનું રોસે-ફેન્ક નામનો કોઈ ઊકરો જણાય છે. તે મુરંગ તથા ખાલુ ખોદવાની વિદ્યાની પાઠશાળાનો વિદ્યાર્થી હતો, અને પોતાને મજેલા સાનનો તેણે આ રીતે જ ઉપયોગ કર્યો છે.

ફેલેનશાહનો વડો ઊકરો ત્રીજો આલેકઝાંડર એ નામ ધારણ કરીને ગાદીએ બેઠો છે.

આઈરિશખિલ ને. પાર્લામેંટની ૪૨ કલાકની બેઠક. બીજી ફેબ્રુઆરીના રાતથી સભા મળી હતી તે છેક ગોધીની રાતમુધી ઉઠવાજ પામી નહોતી. આવાંથીવા વગેરે કામને સભાચરે વચમાં વચમાં ઉડીને જઈ આવતા હતા, પણ મળાનું કામ જરૂર જ હતું. આટલો બંધ વિલંબ પવાનું કારણ એ હતું કે આઈરિશ સભાસભો ડમલે ડમલે હરકતો નાંખી સભાનું કામ ચલાવવા હેતા નહોતા, અને તેથી આખરે તે સર્વને ચોડા વખત પાર્લામેંટ બહાર બજારકારે ચિત્તલખાની જરૂર પડી હતી. કામચલાવતા વખતના "જુલાબ" પડી એકદમ આટલા બધા સભાસભોને કાઢી મૂકવાનો પ્રસંગ આજમુધી કોઈ દિવસ આખો નહોતો.

વસ્તીની ગણતરી. હાલ થઈ તે ઉપરથી સને ૧૮૭૨ ને મુકાબલે ખુંબાઈ, પૂના, તથા સોનાપુરમાં નાંચે પ્રમાણેનો વધારો માલમ પડે છે ખુંબાઈ

કરાવ:—અરજદારને ખબર કરવી કે સરકારના ધારા પ્રમાણે નિશા
ખતા વિઝિટરો પાસેથી મહેતાજીએ પનામ લઈ શકતા નથી.

(સહી.) સી. ગોન

ચીફ સેક્રેટરી ટુ ગવર્નમેન્ટ

ખરી નકલ.

(સહી). એસ. વી. પાટવર્ધન.

આર્કિટંગ એન્જીનિયરના ઇન્સ્પેક્ટર,

ઉત્તરપ્રાંત.

૧ લા અને પીના ગ્રેડની સરકારી નોકરીના સર્ટિફિકેટની પરી-
ક્ષાઓમાં સાનિટરી પ્રેમર (આરોગ્ય વિદ્યા) મંજૂર કરેલી છે તે પ્રણામાં
પણા ૫૦ દોકડાનો છૂટો વિષય ગણાયે.

(સહી). કે. એમ. ચીટડીલક.

ડિરેક્ટર આપ પબ્લિક હાઈસ્કૂલન.

શુદ્ધિપત્રક.

માર્ચ માસના અંકમાં સર્ટિફિકેટ પરીક્ષાઓની જાહેરખબરમાં
નીચે પ્રમાણેની ભૂલો છાપવામાં યઈ ગયેલી છે તે વાંચનારે સુધારી લેવી.
લીટી

	અધુરું	શુદ્ધ.
૩	ચોપડીઓ	નીચે લખેલી ચોપડીઓ
૫	ગવર્નાતી	ગવર્નરાંતી
૯	રાખિ-સ કુસો	રાખિ-સનકુસો
૧૨	૫ મું	૬ કું
૧૮	૧૧મી	

એ ઉપલી જાહેરખબરની
તારીખ સમજવી, અને તે-
ની નીચે પણ મહેરબાન ઈ.
જનકલસ સાહેબની સહીએ
એમ જાણવું.

મ. લ.

એ. ગૂ. શા.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARATSCHOOLPAPER.

JUNE 1881.

પુસ્તક ૨૦ ચુ. ૧૧. ૧૨. ૧૩. ૧૪. ૧૫. ૧૬. ૧૭. ૧૮. ૧૯. ૨૦. ૨૧. ૨૨. ૨૩. ૨૪. ૨૫. ૨૬. ૨૭. ૨૮. ૨૯. ૩૦.

અનુક્રમણિકા.	પૃ.	CONTENTS. PAGES.
ગુજરાતી ભાષા મોટું વૃક્ષ, નામ તેમ જ કામ :-		
૧. અને મન લેખના, ખરી ખેતી ખરી હામ.		
૨. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૩. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૪. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૫. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૬. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૭. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૮. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૯. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૧૦. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૧૧. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૧૨. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૧૩. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૧૪. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૧૫. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૧૬. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૧૭. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૧૮. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૧૯. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૨૦. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૨૧. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૨૨. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૨૩. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૨૪. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૨૫. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૨૬. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૨૭. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૨૮. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૨૯. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		
૩૦. ગ્રેજુએટ સ્કૂલના નિબંધ :-		

(કેવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદમાં

મોખાના દરેલ મધ્યેના ટેકા પ્રિન્ટિંગ એન્ડ લિથોગ્રાફી કંપની
 "લિથોગ્રાફી" માં રચાયેલા અંગ્રાજી, છાપી પ્રેસ કંપની.

મુલ્ય ૩ વરસનો અંગ્રાજીય ૧૦૦ પાસ ખર્ચ
 રૂ. ૧૦૦ હુકમ અંગ્રાજીય ૧૦૦ પાસ ખર્ચ

ગુજરાત શાઝપત્ર.

પુસ્તક ૨૦ મું.

જ્યુન સન ૧૮૮૧.

અંક ૬ ઠો.

ઇંગ્રેજ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૦૬ થી.)

એડવર્ડ બીજો.

આ રાજા પ્રેક્ષા એડવર્ડનો વડો પુત્ર થાય. પોતાનો બાપ મૂંઝો કે પૂર્વજ એ સ્કાટલેન્ડનો, બળવો ઉભો મૂકી પાછો આવ્યો, એ વાતનો પાછલા પ્રકરણમાં કહી ગયા; અને તે ઉપરથી તમને વિચાર તો થયો હશે કે આ નવા રાજામાં શૂરાતન નહિ હોય. તેમજ હતું. એ રાજા સ્વભાવે શંક અને લડાઈ દેરાથી કાપર હતો, પણ એને ખબર નહોતી કે આ દુનિયામાં લડાઈ દેંદા દૂર કરવાનો રસ્તો કાંઈ કાપરપણું નથી. લડાઈથી દેંદાળી એ ઇંગ્લાંડમાં આવ્યો, તો ત્યાં એના તાલુકદારો ક્યાં એને સુખે બેસી રહેવાદે એવા હતા? એના આખા રાજમાં અમીરોના બળવા હોવા કર્યા અને આખરે તેમાં એનો જીવ પણ ગયો. પરંતુ એ બળવાઓનો હેવાસ આપવા પહેલાં આપણે આ ઠેકાણે બેઠું બેઠું સ્કાટલેન્ડનું શું થયું તે જોઈ લઈએ.

ખાતોફર્બર્નની લડાઈ, સ્કાટલેન્ડનું પાછું સ્વતંત્ર થયું. એડવર્ડ પાછો વળ્યો, કે રામર્ટ બ્રૂસે એક પછી એક કિલ્લાઓ લેવા માંડ્યા; અને પાંચ સાત વરસમાં ઘણા ખરો મુલક પાછો એને હાથ આવ્યો. એડવર્ડનો આ બળો વખત તાલુકદારોના ઝગડાઓમાંજ રોકાઈ ગયો હતો, અને હજી પણ તેમાંથી કાંઈ પરવાર્યો નહોતો; પરંતુ અમીરો કામ લાગે તો હેરાન કરતા રહે એમ ધારી એણે સ્કાટલેન્ડ ઉપર સ્વારો કરવાનો વિચાર કર્યો. આ સમયે રામર્ટ બ્રૂસે ગર્લેંગ ઉપર ઘેરો ઘાલ્યો હતો, અને હવે કાંઈ ખરેખર કરવાની જરૂર ન હતી. એડવર્ડે તૈયારીતો મારી કરી, વીણી નીણીને એક લાખ માણસ ભેળું કર્યું, અને તે લઈ સ્કાટલેન્ડમાં પેઠા.

આ મોટું દળ આપતું સાંભળી ખૂસને વિચાર પડ્યો કે હવે કરવું શું ? એની ખસેતો ઘણામાં ઘણું ૩૦ હજાર માણસ ભેગું થાય એમ હતું. પરંતુ એ સઘળા શૂરા, સંપીલા, અને દેશાભિમાનથી ભરપૂર હતા. તેથી ખૂસે કુદ્દ આપવાનો નિશ્ચય કર્યો, ને ખાતા કબ્જોર્નના મેદાનમાં પોતાના સૈનની ઉત્તમ બૂહ રચના કરી શત્રુની રાહ જોતો ઉભો. આ મેદાનની એક તરફ મોટા ડુંગરા, ને બીજી તરફ બે મૈત્રના પરવાળી ફોર્સ નદી આવેલી છે ; અને વચમાં બનાક નામનું નાણું આપું આવેલું છે તે ફોર્સ નદીને જઈ મળે છે, અને તે તરફ ઘણો કાદવ રહે છે. ડુંગરા તરફ એ નાળાને કાંઠે મોટું જંગલ ભેગેલું હતું. ખૂસે પોતાનું લશ્કર એ કાદવને જંગલના વચલા ભાગમાં બાનો-કને કાંઠે ઉભું રાખ્યું, અને કાંઈ માળા રહ્યા ત્યાં આડા ખોદાવી તે પર જા-ડની ડાળીઓ પથરાવી દીધી.

આ બૂહરચના એવી હતી કે સામાનું મોટું લશ્કર નકારું થઈ પડે ; અથવા જો બૂહથી ઘણા માણસો એ મેદાનમાં આવી પડે, તો તેને માટે એક તરફ કંગણ ને બીજી તરફ આડા તૈવારજ હતા. ઘાટ ધડ્યા પ્રભાણે ઉતર્યા. એ નેળ વડાવી બીજે રસ્તેતો જવાય એમ હતું નહિ, તેથી નાણું આ-જંગી આખુ મેન આ તરફ આબું, અને આવતાની સાથેજ સાંણસામાં સપડાઈ ગયું. કેટલાક કાદવમાં કળી મૂક્યા ; ને કેટલાક આડામાં પડ્યા, તેને શત્રુએ વોણી વીણીને માર્યા. લશ્કર મોટું તેથી તે માહિમહિજ ગુંચવાઈ પડ્યું. તીરંદાજ, બાકાવાળા, ને તરવારીઆ એ સઘળા સેનમળ વધ ગયા, અને ઇંગ્રેજ લશ્કરમાં મોટો ગભરાટ છૂટ્યો. આ જોઈ ખૂસે છેવટનાં હલ્લાં કર્યાં, બારે ખુનરેજ ચાકી, અને લાખ માણસનું લશ્કર ઘડીમાં પાવમાલ થઈ ગયું. (ઈ. સ. ૧૩૧૪). જે થોડાક બચ્યા તેને નાસતાં લોંબ બારે પડી, અને ફરીથી કેટલાક વર્ષ સુધી સ્કાટલેન્ડ તરફ નજર કરવાની પણ હિંમત ચાકી નહિ.

સ્કાટલેન્ડના આ યશસ્વી વિજયથી તેમનો દેશ સ્વતંત્ર થયો તે છેક ૧૯૦૩માં તેમના રાજા જેમ્સને ઇંગ્લાંડની ગારી વારસામાં મળી ત્યાં સુધી છૂટો ને સ્વતંત્રજ રહ્યો.

તાલુકદારોના બળવા.

એડવર્ડ પહેલી પાર્લામેંટ એળવી તેમાંજ અમીરો સામા થયા, ને કહ્યું કે

તમરા માનીતા પીપર્સગાવેચનને દેશપાર કરો. આ માનીતો નાલાયકજી હતો અને તે કુંવરને બદ સલાહ આપેછે એમ જણાયાથી મોટા એડવર્ડ પણ તેને દેશનિકાલ કર્યો હતો. પાર્લામેન્ટની આ માગણીને ના તો ન કહેવાઈ, પણ દેશ પાર કરવામાં એને આપલોડનો સુખો કરીને મોકલ્યો, અને દોઢ વર્ષમાં પાછો રાજ્યએ પોતાની પાસે બાલાવી લીધો. તાલુકદારોએ તુરંતજ પાછાં હથીઆર તેમણે પકડ્યાં, ઘણીખરી રાજ સત્તા પોતામાંના ૧૨ જણને સોંપી, અને એક અગત્યનો કાયદો કર્યો કે વરસમાં એક બે વાર તો રાજ્યએ પાર્લામેન્ટ ગળવવીજ નોંધજો. પણ હજી આ બેવકુફ રાજ કાંઈ સમજ્યો નહિ. એણે ત્રીજવાર એને પાછો બાલાવ્યો, અને ત્રીજવાર અમીરો સામા યમા. આ યમાતો તેમણે લોકેસ્ટરની ડ્યુકની સરદારી દેઠે એવા ખુશો બળવોજ ઉઠાવ્યો કે રાજ્યને નાસવું પડ્યું, અને ગાવેચન પકડાઈ ગયો તેને તેજ ઠેકાણે અમીરોએ ફાંસી દીધો. (ઈ.સ. ૧૩૧૨)

સ્કોટલેન્ડમાં હાર આધા પછી તો એનો બધો બાર બાગી ગયો, અને તાલુકદારો સહેજ સહેજ વાતમાં એનો તુછકાર કરવા લાગ્યા. આ સમયે રાજ્યની પ્રીતિ સ્પેન્સર નામના બાપદિકરા ઉપર ઘણી હતી. તરણ સ્પેન્સર ચતુર ને મુજણ પુરૂષ હતો, અને જુગોતો તેના શાણ પણને લીધે રાજ્યનો સલાહકાર થવા નોંગજ હતો. પણ તાલુકદારોથી એ દખી ખમાયું નહિ. તેમણે બંડ કરી લેડન લઈ લીધું, પાર્લામેન્ટ ગળવી, અને બંને સ્પેન્સરને બરતરફ કર્યા. આ નોંધ એડવર્ડની આંખ ફાટી, સ્પેન્સરને પાછા બાલાવ્યા, ને લશ્કર લઈ બંડખોરોની પછાડી ધાવો. તેમણે સ્કોટલેન્ડની સલાહ લીધી, પણ રાજ્યએ તેમને હરાવ્યા (ઈ. સ. ૧૩૨૨). લોકેસ્ટરને પકડ્યો, અને તેને તેના પોતાના કિલ્લા આગળ આણીનેજ ફજ્જેતીની સાથે ફાંસીએ લટકાવ્યો.

“પણ ઘર ફૂટે ઘર બચ” એ કહેવત પ્રમાણે બિચારા એડવર્ડને યયું. એની કુબાળ રાણી રાજરમાર્ટિમર નામના કોઈ અમીરની સાથે કુછંદમાં પડી અને તેની શીખવણીથી હાથ ખુશ્તી રીતે બંડખોરોનો પક્ષ કરવા લાગી. ક્રાન્સમાં ગઈ હતી લ્યાંથી ઘણીને કાલાવી મોકલ્યું, કે તમે સ્પેન્સરને ફાટી મૂકો તોજ હું આવું. રાજ્યને પૂછ્યા વિના કુંવર એડવર્ડનો વિવાહ કર્યો, અને તેના સસરા પાસેથી લશ્કર લઈ ઇંગ્લાંડમાં આવો બળવામાં સામેલ થઈ. રાજ્યના ગંને બાઇઓ પણ તેમાં મળી ગયા. એકલો બિચારો એડવર્ડ શું

કરે? તે વેક્સમાં નાહો, ને બંને સ્પેન્સર પકડાઈ ગયા તેને રાણીએ ફાંસી દીધા. રાજા વેક્સમાંથી આયર્લેન્ડ જવા નીકળ્યો, પણ માંઠા ભાગ્યે એના બાહાણને પવને પાછું માર્યું, ને એ શત્રુઓના હાથમાં આવી ગયો. (ઈ. સ. ૧૩૨૭). પાપણી રાણીએ એને એક કિલ્લામાં કેદ કર્યો અને રહેછે કે ત્યાં ધગ ધગતા સળીયા પેટમાં ધોંચી મારી નાખાઓ.

એડવર્ડ ત્રીજો.

અમાગીયો એડવર્ડ પકડાયા પછી રાણીએ પાર્લામેન્ટ પાસે તેને પરબટ કરાવ્યો, ને પોતાના ડ્રૅવરને ત્રીજો એડવર્ડ એ નામ આપી ગાદીએ બેસાડ્યો. (ઈ.સ. ૧૩૨૭). એ રાજા હજી ચૌદ પંદર વર્ષનો હતો તેથી સધળો કારભાર રાણી, એટલે, ચેમ્પા પાપી રાજીરે માર્ટિમરના હાથમાં આવ્યો. ત્રણેક વરસ રહ્યો તેમાં એણે ધણો જીલમ કર્યો, ને બીજાને લૂટી પોતાના જાગીરો વધારી. સ્કોટલેન્ડની સાથે લડાઈ ઉઠી તેમાં તો એણે હારી તેનું સ્વતંત્રપણું કબ્જલ કર્યું. અમીરો ક્યારે યદ્ય કિતુરો કરવા લાગ્યા. માર્ટિમરે રાજાશ્રોહનું લોહામત મૂકી રાજાના કાકાને મારી નાંખ્યો, તેના જાગીરો જામ કરી, અને પોતે હવે રાજાના જેવું ડોંગ કરવા માંડ્યું. જીવાન એડવર્ડ આ બધું સાંખી રહે એવો નહોતો. કેટલાક અમીરોસાથે મસલત કરી, જે કિલ્લામાં એના મા ને માર્ટિમર રહેતાં હતાં ત્યાં એકાએક રાતના ધૂસી ગયો, તે બંનેને પકડી લીધાં, અને કાંઈ પણ વિધિવિના માર્ટિમરને ફાંસીને લાકડે લટકાવી દીધો, તથા પોતાના ભૂંડી માને જીવતાં સૂધી એક કિલ્લામાં કેદ રાખી (ઈ. સ. ૧૩૩૦)

સ્કોટલેન્ડ પાછું મેળવવાની મહેનત. આ રાજા, એના દાદા જેવો મહાકાંક્ષી હતો. બાળક છતાં પણ સ્કોટલેન્ડ સાથે લડાઈ યદ્ય તેમાં તે મર્યો હતો. હવે, પોતાના હાથમાં રાજા લીધા પછી એણે બેએક વર્ષ રાજાનો બંદોબસ્ત કરવામાં કાઢ્યો, અને પછી સ્કોટલેન્ડ સાથે પાછી લડાઈ ઉઠાવી. આ વેળા મોટો ખૂસ મરી ગયો હતો, ને તેનો પુત્ર ડેવિડ ગાદીએ હતો તે હજી નાના ઉમરનો હતો. તેથી એડવર્ડ બેલિયના જોકરને આગળ કર્યો. તે ફ્રાન્સમાંથી આવી લગ્યો, ને રાજા લીધું; પણ તે એડવર્ડના પક્ષમાં છે એમ જણાતાંજ સ્કોટલેન્ડએ તેને ઘોડા અડવાડીવામાં ગાદીપરથી હાંકી કાઢ્યો. એડવર્ડ એના વાહારે ગયો, ને હાલિડન હિલ આગળ મેટી જીત મેળવી;

પણ એનું લક્ષર પાછું વળ્યું, કે લોકો પાછા હતા તેવાને તેના—તેમણે નિશ્ચય કર્યો હતો કે પરદેશીને તામ્ર થયું નથી. આશરે છ વરસ એ લડાઈ ચાલી પણ કાંઈ ફળ થયું નહિ. ને આખરે ઉવિડ પાછો ગાદીએ આવ્યો.

એડવર્ડ જોયું કે મ્કાઇલોકનો હવે ધણો કેટો લેવામાં કાંઈ માત્ર નથી. વાલેસ ને બ્રુસની તાલીમ લઈ તેઓ દેશબિમાનથી મરત થયા હતા, અને હવે જીતાવતો શું પણ ઉઘટો ઇંગ્લાંડપર ઘસારો કરવા માંડ્યા હતા. એડવર્ડ જ્યારે ફ્રાન્સમાં જમના ડંકા કરી રહ્યો હતો, તે વેળા આ લોકે એક બારે હુમલો કર્યો. પણ એડવર્ડની રાણી જેના હાથમાં આ સમ્રાટ રાજની લગામ સોંપેલી હતી તેણે હિમતથી ખચાવ કર્યો, ને નેપિત કાસની લડાઈમાં ફતેહની સાથે તેમના રાજ્ય ઉવિડને કેદી પકડ્યો (ઇ. સ. ૧૩૪૬)

સોવરસની લડાઈનો આગળ. મ્કાઇલોકમાં ન ફાવ્યું તેનું વર એડવર્ડે ફ્રાન્સ પર લેવાનો ઇરાવ કર્યો, કેમકે એ લડાઈમાં ફ્રાન્સની મદદ હતી. ફ્રાન્સનો રાજા કેટલાક વર્ષપર મરી ગયો તે વેળા કાંઈ તકરાર ચાલી હતીકે હવે એ ગાદીનો હક એની માની તફ્ફી એડવર્ડનો છે; પણ ખરૂં જોતાં એ હક બિલકુલ ના પાવેદાર હતો, ને એડવર્ડ પંડેજ નવા રાજાનું ૧૩૨૯ માં સ્થાપિત કબુલ કર્યું હતું. પણ આ સમ્રાટે એણે તે જાનો હક ઉઠેલ્યો, ને ૧૩૩૮ માં ફ્રાન્સપર પહેલ વહેલો હુમલો કર્યો.

આ પ્રમાણે ફ્રાન્સ સાથે એક સેંકડા સુધીની લડાઈ ઉડી, અને ફળ એટલુંજ થયું કે બંને દેશ પૈસે ટકે ખરાબ થઈ ગયા, અને ઇંગ્રેજ ને ફ્રેંચ લોક વચ્ચે એવા વેરભાવ બંધાઈ ગયોકે તે છેક હાલ સુધી ચાલતો હતો. એ સમ્રાટો પોતાના બે ત્રણ રાજાએ ફ્રાન્સમાં જે ફતેહો મેળવી તે જોઈ ઇંગ્રેજો ફૂલાઈને રાજી રાજી થઈ ગયા હતા, પણ હાલના દીર્ઘ દ્રષ્ટિવાળા પુરોહિતો સમજેછે કે ફ્રાન્સ ઇંગ્લાંડથી ખરાબર જીતાઈ ગયું હોત, તો ઇંગ્લાંડની મહા દુર્દશા યાત. જો ફ્રાન્સ જીતાત તો ઇંગ્લાંડના રાજા પોતાની રાજધાની ત્યાંજ કરીને રહેત; અને રાજધાની પરદેશમાં હોવાથી કેટલા ગેરફાયદા છે તે ખુલ્લુંજ છે મુસલમાનના જુલમી રાજથી હિંદુસ્તાન આખાદ થયું હતું તેનું કારણ એજ કે તેઓ આ દેશમાં રહેતા હતા, અને હાલ ઇંગ્રેજ જેવા અદલ રાજથી પણ કેટલો ના રાજી પો યાવછે તે એટલાજ માટે, કે અહિંના સઘળા મોટા અમલદારો વિલાત વાસી છે. પરંતુ આ કાળ અર્થવિદ્યાના વિચારનો

નહિ, પણ વીરસના ઝડાકાનો હતો. આ લડાઈથી ઇંગ્રેજોના હથિયાર ઋણમાં, યુરોપમાં પંકાયાં, અને પ્રજામાં સ્થાનિમાન આબુધું. આ વખતથી ફ્રાન્સના રાજા ઇંગ્લાંડ પર સ્વામીત્વનો દાવો કરવા બૂલી ગયા, અને હવે પછી ઇંગ્લાંડની યુરોપના એક મોટા રાજમાં ગણતરી થવા લાગી.

કેસીનું યુદ્ધ ઈ. સ. ૧૩૪૬. આ વરસે ફ્રાન્સની લડાઈ બહુ જોરપર આવી. એડવર્ડ પંડે ૩૦૦૦૦ ત્રીસ હજાર માણસ લઈને ફ્રાન્સમાં ઉતરી પડ્યો, અને મોરે મુલકને ઉજડ કરતો કરતો પારિસ સુધી જઈ પહોંચ્યો. પણ એણે એ શહેરને ઘેરો ઘાલ્યો નહિ, કેમકે ત્યાં કિલ્લો બહુ મજબૂત હતો, અને તેની વાહારે કિલિખાજ આથરે સવાલાખ માણસ લઈ પાછળથી દોડ્યો આવતો હતો. તેથી, એડવર્ડ સમજીનેજ પાછો વળ્યો, અને કાલે શહેર ફ્રાન્સની ફ્રંચો ગણાવું હતું તે લેવાનો પોતે વિચાર કરી તે તર્ફ ચાલ્યો. ફ્રેન્ચ લશ્કરે એની પૂઠ લીધી. આગળ ઇંગ્રેજ ને પાછળ ફ્રેન્ચ, એ રીતે કેટલા દહાડા સુધી દોડ ચાલી. એડવર્ડ જોયું કે હવે એ પકડી પાડ્યા વિના રહેવાના નથી, ત્યારે એણે પોતાનું લશ્કર વાટમાં કેસીની *ધાર આવી તે ઉપર ચડાવી દીધું. આ ધાર બચાવના લડાઈમાં જોષ્ટએ તેવી હતી. પાછળ મોટા ડુંગરો, જે બાજુએ જંગલ, ને આગળ રસ્તો એવો સાંકડો કે શુનુઓ ગમે એટલા હોય પણ ટુકડી તોડીનેજ આવે તો અચાપ. વળી વધારે રક્ષણને માટે એણે લશ્કરની મોરે ખાદી ખોદાવી દીધી. આ રીતે શોડો બાંધી એણે પોતાનું સેના નીચે પ્રમાણે ગોઠવ્યું. તીરંદાજીને જંગલની અડો અડ છેટે છેટે ઉભા રાખ્યા. પાછળ બાલોડીયાતયા તરવારીઆ પોતાની સોડ રાખ્યા; અને મોખરે જામી ટેકરીઓ ઉપર થોડીક તોપો પણ ચડાવી દીધી.

હવે ફ્રેન્ચનું લશ્કર ત્યાં દોડતું આવી પહોંચ્યું. કિલિખનો વિચારતો ચાક ખાઈ તાજ થવા કેડે બીજો દહાડો લડાઈ કરવાનો હતો, પણ ઉઝાંઝળા સરદારોએ માન્યું નહિ, ને આવી ધેરણ ધેરણ હાલતમાંજ એકદમ

*નાની ટાળપડતી જગા.

† આજ સુધી યુરોપમાં તોપ કે બંદુક નીકળી નહોતી. થોડા વરસથીજ તે લડાઈમાં વપરાવા લાગી હતી, પણ હજી તેનો ઉપયોગ નામનોજ હતો, અને ખરી લડત તીરકાંમડાં ને તલવારનીજ હતી. કિલિખતો તેને નાકામી સમજી પોતાની જોડે આ વેશ લાવ્યોજ નહોતો.

હતાં કર્યાં. તીરંદાજી ધસાવડો કરેછે એટલામાં એક વરસાદનું આપટું આવી ગયું, અને તેમના ધનુષ્યની પ્રત્યંઆએ ભીંજાઈ ગઈ. તેથી, તેઓ તીર ફેંકે તે નિશાન સુધી જાય નહિ. અથવા જાયતો જને જોરથી વાગે નહિ. ઇંગ્રેજ તીરંદાજી તો ધીરજથી અત્યાર સુધી પોતાના ધનુષ્યને મ્યાનમાં રાખીજ હતા હતા. તેમણે હવે પોતાના ખાણનો મારો ચલાવ્યો. આ સમયે ઇંગ્રેજો તીરંદાજી સર્વોપરી ગણાતા હતા; અને તેમનો આગળ ફ્રેંચ તીરંદાજીથી ટકી શકાયું નહિ.

એ જોઈ પાછળથી ધોડેસ્વારોએ મોખરે આવવા દોડ કરી, અને તીરંદાજી પાછા નાસતાં પોતાનાજ ધોડાની લપટમાં આવી ધણા ખરા માર્યા ગયા. હવે ધોડેસ્વારનો માર આવાનો વારો આવ્યો. ઇંગ્રેજોના સવા સવા વાર લાંબા તીર તેમના ટોપ ને ઢાંચ ઉપર ખણ ખણ કરીને અથડાય, ને ધણાના પ્રાણ જાય. આખરે સ્વારોમાં જમણું ભંગાણ પડ્યું, ને ફરથી તથા ભાગાવાળા ઇંગ્રેજો તેમની ઉપર તૂટી પડ્યા. જોમ ખડકપર અથડાઈ ને મોજું અમ્તાબસ્તા થઈ પાછું પડેછે, તેમ આ મોટું હેલ્જ હારીને પાછું આસંધું. હવે તખ્તારોઆઓએ તેમની પૂક પકડી, નાસતાં નાસતાં પોતાના પેદજ પર આવી પડ્યા, અને તેથી ફ્રેંચની સેનામાં દોડાદોડ ને કચડાકચડી થઈ રહી. પાછળથી કાપાકાપ કરતું ઇંગ્રેજનું આખું લશ્કર તેમની ઉપર તૂટી પડ્યું, ફ્રેંચનું ૩૬ હજાર માણસ મૂળ, અને છેવટે ફિલિપને જીત લઈ પારિસ તર્ફ નાસીજયું પડ્યું.

આ લડાઈની આગેવાની એડવર્ડના વડા દીકરાને હાથ હતી, અને તેથી આ કૃતેહીમાં ધણો જશ તેને છે. એના ઉપર ઇંગ્રેજ લોકની બહુ પ્રીતિ થઈ અને તે લડાઈમાં કાણ બજાર પહેરવો હતો તેથી એનું નામ શામ યુવરાજ એવું નામ પડ્યું.

કાલે શહેરપર ઘેરો. હવે એડવર્ડને કાલે તર્ફ જતાં કોઈ વાતની દહેશત રહી નહી. બીજે દહાડેજ સંધી તેમણી માણો, પણ લોકોએ દરવાજા બંધ કરી ઘેરો ધાત્રયાતી જર પાડી. આ ઘેરામાં એક વરસ સુધી એડવર્ડનું કાઈ વખતું નહિ તેથી એનો મિજાજ છેક તપી ગયો; અને એણે નિશ્ચય કર્યો કે મારે એ ગામના એક પણ માણસને જીવતું મૂકવું નથી. એવામાં આખરે દણો પાણી તમામ ખુટી ગયો, ને લોકોને શરણે જવાની જરૂર

પડી. એડવર્ડે જવાબ આપ્યો કે તમારામાંના છ આખરેદાર ગૃહસ્થ પોતાની કોટે તોબરો બાંધી મારી આગળ નાકલિસોટી તાણતા આવે, અને હું ફાંસી દેવો તોને ખુશીથી તાજે થામ, તોજ હું મારો ઠરાવ ફેરવી બીજા લોકને જીવતા મૂકીશ. આ સાંભળી ગામમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો, બીજાને સારૂ પોતે મરવા કોણ જાણ ? પણ ધૈર્યના લાજ એવા પણ કોઈ પોતાની મેળે નીકળ્યા, અને એડવર્ડની સામા આવી મરવાને ઉભા રહ્યા. આ બેઠાં ઇંગ્રેજોને પણ એમ લાગ્યું કે આવા પરકુલ્પબળજનને તો રાજ માફ કરેતો સારું. પણ કોધાંધ એડવર્ડે કોઈનું માન્યું નહિ, અને ફાંસીનાં લાકડાં તૈયાર કરાવ્યાં. ચોતર્ડ ત્રણે ત્રણે થઈ રહ્યો, પણ કોની તાગાદ હતી કે ખોજવાએલા સિંહને વારે ? એવામાં એની રાણીને ઇંગ્લાંડમાં આ વાતની ખબર થઈ હતી તે દોડતી આવી, ને ફાંસી દેવાનો હુકમ આપેછે તેજ વેળા એકાએક હાજર થઈ પોતાના સ્વામીને પગે બાત્રી સોધાર આંશુએ કરગરવા લાગી. એડવર્ડે કહ્યું “થા મોટે રડો ? જાન તું જ દેહિયે તે કરવા હું તૈયાર છું ” “ રાણીએ કહ્યું “ આ છ જણને જીવતદાન આપો ” આ સાંભળી રાજત ચૂપ થઈ ગયો. એણે નહોતું ધાર્ડ કે આવું તે માગશે. વચને બંધાઈ ગયો, ને વગી આ સમે રાણીને ના કહેવાય એમ નહોતું. તે મ્હાટલાંડમાં મોટી ફતેહ (નેપિતકારની લડાઈમાં) કરીને આવી હતી, અને વગી ચોડાજ વખત ઉપર પુત્રને પ્રસન્ન્યો હતો. “ રાણી, તું આ વેળા બીજા કોઈ બમે તેડેકાણે દોતવો સારૂ ” એમ કહી એણે રાણીનું માન રાખ્યું, ને પેલા છ જણને આખરે છોડ્યા.

પછી ચોડાક વરસ મુઘી ક્રાન્સને ઇંગ્લાંડ વચેની લડાઈ બંને પક્ષ વાળાએ સમજીને બંધ રાખી, કેમકે લડાઈના ખરચથી બંને દેશ પાપમાલ થઈ જવા આવ્યા હતા.

પોર્ટુગીસરેનું યુદ્ધ (ઇ. ય. ૧૩૬૦). મહેતલ પૂરી થઈ અને પાછી બંને દેશ વચ્ચે લડાઈ આવી. મ્હાટલોક બહુ મરતીપર આવી છેક ઇંગ્લાંડમાં ધસી આવવા લાગ્યા હતા તેથી આવાર એડવર્ડ પોતે દેશમાંજ રહ્યો, અને બધો લડાઈ પોતાના વચસ્વી પુત્ર ગામયુવરાજને સોંપી. આવેળા પણ આર-બમાં ઇંગ્રેજોએ કપાટો બતાવી દીધો. ગામયુવરાજે દક્ષિણ તરફ નુમસો કરી પાણી મુજક સુર કરી લીધા, અને બોર્ડમાં રાજધાની કરી ચોતર્ડ લૂટકાટ ચલા-

વવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે લૂટ ફાટ ચલાવી પાછો વળતો હતો તેવામાં ફ્રેંચ લોકે આવી એને ઘેરી લીધો. ફ્રેંચ લશ્કર ૧૦ હજારનું હતું, અને શામસુરાજ પાસે માત્ર ૧૧ હજાર માણસ હતાં. એણે સઘળા લૂટ પાછી આપી લડાઈ પણ બંધ રાખવાની મરજી દેખાડી. ખંતુ ફ્રેંચ રાજાએ તે માન્યું નહિ. યુદ્ધ કર્યા વિના છૂટકોત્ત નથી એમ જણાયું, ત્યારે શામસુરાજે પોષ્ટકીયર આગળ રણભૂમિ પસંદ કરી. બૃહદ્દેવના ધણીખરી કેસીના યુદ્ધ જ્યોત્ત હતી, અને ક્ષણ પણ તેવુંજ થયું. ફ્રેંચ લોકે મોટી હાર ખાધી એટલુંજ નહિ, પણ તેમનો જનરાજ પકડાયો. એ પકડાયાનો ખજાર સાંભળતાંજ શામસુરાજ સામે જઈ માત્ર સન્માનથી લઈ આવ્યો, અને ખાણાની વખતે એની ખૂરશી પાસે ઉભા રહીને એણે ખવાસની માફક સેવા બતાવી. ઇંગ્લાંડમાં લઈ ગયા ત્યાં એડવર્ડ પણ એનું સાફ સન્માન કર્યું. કેદી જનરાજ આ સઘળાં સન્માનને મોગ્યજ હતો. એણે તો આ વખતે જ ખૂબી બતાવી તેવી આપણા પૌરાણિક ઇતિહાસ સિવાય કોઈ પણ દેશાણે જોવામાં આવતી નથી. છતાંએમો મુન્નક તથા કેટલુંક નાણું આપવાની સારતે તે ફ્રાન્સમાં પાછો ગયો. આ કરાર લોકોએ કબ્જા કર્યો નહિ, અને તેથી એ સત્તવાદી રાજા પોતાની મેળે પાછો જઈ એડવર્ડનો કેદી થયો. એડવર્ડ આવા અપૂર્વ પ્રમાણિકપણાની કદર બરાબર જાણી હોત, તો આ ક્ષત્રી બટની વાંદા વધારે રસિક થાત. એણેનો કાંઈ તેમ કંઈ નહિ, અને જન મૂંઝો ત્યાંસુધી તેને ખંદીખાતામાં રાખ્યો. હોય! બક્ત ને જકતની રહેણી એક હોતી નથી. આવું જાણવા જ્યાં ધર્મને માર્ગ વળગી રહેલું, એમાંજ ખરે ખરી ખૂબી છે. જકત એજ બક્તની કસોટી છે.

છેવટ પરિણામ.—આવેજા રૂબેનામાં કોઈ રાજા મહા જુલમી હતો તેથી તેના રૈયને તેને મારી કાઢ્યો. તેણે આ હિંગિજનથી શામસુરાજની મદદ માગી. આવા અધર્મીનો પક્ષ પકડ્યો એ એણે સાફ કંઈ નહિ, અને પરિણામે ક્ષણ પણ ધિરે તેવુંજ દેખાડ્યું. એણે ઘિયોરિઆના મેદાનમાં મોટી છત મેળવી, તે બિચારી રૂબેનની રૈયતને પાછો તે જુલમી રાજા કબ્જા કર્યો. પણ એ વખતથી શામસુરાજને કાંઈ રોગ લાગ્યો; અને એ લડાઈનો ખરેખર મુકો કરતા ફ્રેંચ રૈય ઉપર ઘણા જુલમ ભરેલા કર એને મૂકવા પડ્યા. આથી મોટો ભડકો ઉઠ્યો, રોગથી શામસુરાજને તો ઇંગ્લાંડ જવું પડ્યું, ને

જે સેનાપતિ રહ્યા તેમનાથી ઘ્રેય રાજાનો સામા ટકી શકાયું નહિ. એક પછી એક જીતેલી મુલક સધળો જતો રહ્યો, ને ઇ. સ. ૧૩૭૪ માં સલાહ થઈ ત્યારે ઇંગ્લેન્ડના હાયમાં ફક્ત ત્રણજ ગામ રહ્યા.—બોર્ડો, બેયોન, ને કાલે. આખી જીંદગીની સધળી મહેનત આ પ્રમાણે બરબાદ થયેલી જોઈ એક વડેને મહાખેદ થયો, અને તેમાં કોઈ બાકી હશે તો તે પૂરું કરવા શામધુવ-રાજ સારો ન થતાં આખરે મૂચ્યો.

આ મોટી લડાઈએ ચલાવી હતી તો પાર્લામેન્ટની મંજૂરીથી, તોપણ તેનો બાળો બહુ બારે થઈ પડ્યો, અને હવે જ્યારે એ સધળો ખર્ચ પાણીમાં ગયો એમ માલમ પડ્યું ત્યારે લોકો બહુ ક્રકળવા લાગ્યા.

આ બધી ગમી દૂર કરવા રાજ્યએ ઘડપણમાં મોજમઝાહ તર્ફ પોતાનું મન લગાડ્યું, પણ દિલના ઊંડા ધા એમ શીરીતે ડ્રાય ? આખરે ઇ. સ. ૧૩૭૭ માં આ પ્રતાપી રાજા ૫૧ વર્ષ રાજ કરી ૬૫ વર્ષની ઉંમરે દેવગ્રીક થયો. એના રાજમાં પાર્લામેન્ટના હક વધ્યા તથા ઇનસાફના કાયદા સુધર્યા, પણ એ વેળાની જનસ્થિતિનું વર્ણન આગળ આપવાનો વિચાર રાખીએ છીએ તેથી અત્રે એ વિષે કાંઈ વધારે બોલતા નથી.

નિબંધ લખનારને સૂચના.

૩૨. સંસ્કૃત ભાષા.

૧. સંસ્કૃત એ આર્ય વર્ગની જૂનામાં જૂની ભાષા છે.
અ. ભાષાઓના આર્ય અનાર્ય (પુરાની), અને સેમિટિક એવા ત્રણ ભગ છે. તે રેકનું કાંઈક વર્ણન.
૨. આર્ય વર્ગની શાખાઓ—હિંદુ, ઈરાની, ચાચની, લાટિની, ઇયુરોનિક, સ્લાવોનિક. તેનું કાંઈક વર્ણન.
૩. એ મૂળ આર્યભાષા સંસ્કૃત જેવીજ નહિ, તો એને બહુ મળતીતો હશેજ.
૪. સંસ્કૃત ભાષાનો ઇતિહાસ.
અ. હિંદુસ્તાનમાં પ્રથમ શી રીતે આવી અને એનું સંસ્કૃત

એ નામ પડવાનું કારણ.

ચ. વેદ, સુત્ર, ઇતિહાસ, ને કાવ્ય એ ચાર કાળનાં સંસ્કૃત માં ફેર છે. એ પ્રત્યેક કાળમાં રચાએલા પુસ્તકોનાં નામ વગેરે.

ક. સંસ્કૃત ભાષા બોલાતી ક્યારે બંધ પડી, રાજ વ્યવહારમાં કયાં સુધી રહી, હાલ કેવા ઉપયોગમાં આવે છે વગેરે.

૩. એ ભાષાનું બળ તથા બેડાણ.

અ. શબ્દનો ભંડાર એમાં અપાર છે. વિદ્યા, કળા, વ્યવહાર, રસ, વગેરે હરેક જાતનો વિચાર એ ભાષામાં સંપૂર્ણ રીતે ખતાવી શકાય છે.

બ. શબ્દોના રૂપાખ્યાન કરવાનો વિસ્તાર એ ભાષામાં છે તેવા કોઈ ભાષામાં નથી, અને તેથી નવા શબ્દ પણ જોઈએ તેટલા ઘડી શકાય છે.

ક. એ ભાષા બહુજ બેડાએલી છે. જે વિષયના શ્રંધો જોઈએ, તે સંસ્કૃતમાં જોઈએ તેટલા છે, અને વળી તે ઉત્તમ રીતે લખાએલા છે.

૪. એ ભાષા બણવાના કાવચ.

અ. ભાષાશાસ્ત્ર બણનારને એની આવશ્યકતા.

બ. હિંદુઓના ધર્મ તથા શાસ્ત્ર એ ભાષામાં છે.

૫. ઉપ સંહાર તથા એ ભાષા બણવાનો બાધ.

૩૩ ઈંગ્લિશ ભાષા,

૧. એ આર્ય વર્ગની ઇયુટાનિક શાખાની ભાષા છે.

અ. આંગ્લો સાકસન, નાર્મન, કેલ્ટિક, લાટિન, ગ્રીક વગેરે અનેક જાતઓ મળીને યએલી છે. એમ શી રીતે થયું તે ઇંગ્લાંડનો ઇતિહાસ લઈને સમજાવવું.

બ. પરંતુ ભાષાનું બંધારણ બહુમા આંગ્લોસાક્સનને આધારેજ રચાએલું છે. શબ્દ પણ એમાંનાજ હજી ઘણા છે. સંસાર વ્યવહારી આંગ્લો સાકસન, રાજદરબારી નાર્મન, અને વિદ્યાના ગ્રીકે લાટિન ભાષાના શબ્દો છે.

૨. ઇંગ્રેજી બાપાનો ઇતિહાસ.

૧. આદ્ય કવિ ચાસર—જૂનું ઇંગ્રેજી.

૨. ચેક્સપિયરને બેકનના વખતથી નવા ઇંગ્રેજીની શરૂઆત.

૩. બીજા ચાર્લસના વખતથી ઇંગ્રેજીએ હાલનું રૂપ પકડ્યું.

૩. એ બાપાનું બળ તથા વિસ્તાર.

અ. એમાં ને વિષય લખવો હોય તે સારી રીતે લખી શકાય.

બ. એમાં ગ્રંથો કેટલા છે તેનોતો ગણતાં પણ પાર આવે એમ નથી. વિદ્યાકળાનાં હજારો પુસ્તક છે. એ હાલના જમાનાની ઘણામાં ઘણી એકાએકી એક બાપા છે.

ક. એ બાપા ભાષનાર દુનિયામાં જ્યાં જોઈએ ત્યાં મળી આવે છે. વેપારથી એનો ઘણો ફેલાવો થાય છે. કોઈ ધારે છે કે આગળ જતાં એ દુનિયાની બાપા થઈ જશે.

૪. ઉપસંહાર તથા બણવાનો બાધ.

૩૪. કવિતા એટલે શું.

૧. એ બાખત લોકોમાં ચાલતી મોટી ભૂલ.

અ. પણ એ કવિતા નથી. સંસ્કૃતમાં તો વૈદ્યક કે બ્યારણ કોયના ગ્રંથોપણ શ્લોક બદલ હોય છે. આંક બણવામાં પણ રાગો કાઢે છે માટે શું તે કવિતા કહેવાય.

૨. કવિતાનું લક્ષણ રસ છે.

અ. માણસનું હૈયું ઉરકેરાઈ તેને ને આનંદ થાય તેનું નામ રસ. રસનેજ સંસ્કૃત તથા ઇંગ્રેજી પંડિતોએ કવિતાનું લક્ષણ માન્યું છે.

બ. હસવું આવે તેનેજ કવિતા કહેવી એમ નથી. રસ ત્રય પ્રકારના છે:—મૃગાર, હાસ્ય, કંઠા, વીર, રૌદ્ર, અદ્ભુત, બદ્ધાનક, બિખત્સ; ને ગાંત. ઉપમ પ્રકારની કવિતાતો કંઠા કે વીરસંવાળીજ ગણાય છે.

૩. ગદ્યપદ્યનો ભેદ.

અ. માપવાનું ને લખાણ તેને પદ્ય કહે છે, અને બીજું તે ગદ્ય.

૧. પદ્ય એ કવિતાનું અંગ છે. આત્મા નથી. આત્માતો રસજ છે. રસ હોય તો ગદ્યમાં પણ કવિતા છે એમ ખોલી શકાય, અને રસ નહિ હોય તો પદ્ય કહેવાય પણ કવિતા કહી શકાય નહિ. અંગ જેમ સુંદર હોય તેમ વધારે સારું, પણ જો કિંચિત્ હોય તો તે મડદું કહેવાય.
૨. કવિતાનો અર્થ ઉદ્દેશ રસ-આનંદ આપવો એજ છે.
 - અ. કવિતાથી જ્ઞાન ને બોધ મળે ખરો, પણ તે એનો ઉદ્દેશ નથી. “જ્ઞાનેવારી બાણને, ફેણુઆરી ફરી હોય” એ કવિતા કહી કહેવાય નહિ—અર્થજ્ઞો એથી મહીનાનાં નામનું જ્ઞાન મળે છે. શીખામણ બહુ હોય, પણ જો કંઈ રસ હોય નહિ, તો તે કવિતા નજ કહેવાય. તેમજ શીખામણ કે જ્ઞાન કંઈ મળતું ન હોય પણ જો રસ સારો હોય તો તે કવિતા કહેવાય. ગૂજરાતી, ઇંગ્રેજી, સંસ્કૃત કવિઓના ઘખલા.
 ૩. જેમ રસ વધારે બળવાન, નિર્મળ, ને જોયો તે પ્રમાણે તે કવિતા વધારે સારી કહેવાય છે. એ કારણથી અનીતિ કે બિભત્સ કવિતા સારી લાગતી નથી કેમકે તેમાં મલિન-પણું રહેલું છે. ધર્મ, નીતિ, ને જ્ઞાનની લાગણીઓને કંટાળો લાગવાથી કવિતાનો રસ ખંડિત થાય છે, અને તેથી તે સંપૂર્ણ કવિતા થઈ શકતી નથી. માટે, ઉત્તમ કવિતાથી રસ, ધર્મ, ને જ્ઞાન એ ત્રણેનાં વ્યવહારમાં પ્રાપ્તિ થાય છે ખરી. તોપણ પ્રાધાન્યતો રસનું જ રહેલું છે.
૩. કવિત્વશક્તિ મુશ્વરદષ્ટ છે.
 - અ. “કવિ થતા નથી, પણ જન્મે છે” એ ઇંગ્રેજી કહેવતનો ભાવાર્થ.
૪. સંસ્કૃતમાંતો કવિતા શક્તિને પ્રસાદજ માનેલો છે.
૫. કવિઓનો ઇતિહાસ જોતાં પણ માલમ પડ્યું કે અભ્યાસથી કવિ થવાનું નથી. અસાધારણ તર્કશક્તિ, ને રસિકતા હોય, તોજ કવિ થાય. અભ્યાસને મહેનતથી દરેકોઈ માણસ પિંગળ-

બંધ બાંધી શકે, ને ઝડપમગોના ઢગલા વાળે, પણ એવા બાળખેત્રથી રમિક લોક રીઝતા નથી. સાંભળનારનું હૈયું બદલાયિતો હસાયે, ચાલિતો રડાયે, ચાલિતો હથીઆર પકડાયે, ચાલિતો ભગાડે, અને ચાલિતો શાંત કરી મૂકે તેજ કવિ. એવા છુદ્ધિચાળી તો ખરેખર ચોડાજ પેદા કરે છે, અને તેથીજ કવિઓનું દુનિયામાં સઘળે ઢેકાણે આટલું બધું માન છે. અભ્યાસથી પંડિત થવાય, પણ કવિ થવાય નહિ.

ઉપસંહાર તથા બોધ. સ્વભાવિક શક્તિ વિના કવિતા કરવા બેસવું નહિ. પણ એ વસ્તુ કેવી મોટી ને ઘણાને અસાધ્યજ છે તે દરેક ચિખાઉએ સમજવું જોઈએ.

મહેતાજીના ધંધાનું મહત્વ.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૧૧થી.)

હુંઆ વિચારનો માણસ મહેતાજી યદ્ય નિધાજાઆ સાથે એવો મળી જાય કે, તેમના મનમાં પેસી જાય, અને તેના લક્ષણો હુંઆ જાતના થયાથી પોતાના શુદ્ધોના બાવ બનેલો જોય તો એવા મહેતાજીની પદ્ધિ, આખરદાર કે નહિ એ વિષે વાદ કરવો. એ નિઘ્યા છે. એ પદ્ધિને ધન્ય છે. એ માણસ પોતાનું અને તેની આસપાસના લોકોનું કલ્યાણ કરતો છે." આ વાક્ય વિષે એક વિદ્વાન મત આપે છે કે "હું માનું છું કે આવા માણસો ઈંગ્લાંડમાં છે." આ, પ્રોફેસર ટીન્ડોલનું કહેલું વાક્ય હાલના સ્વદેશના વિચારવંત મહેતાજીઓને જીવું શીખામણ કરતો છે, તેવું આ વખતે ખીજું કોઈપણ નહિ હશે. આ વાક્યનો તો વારે વારે અભ્યાસ કરી મીઠો સ્વાદ લેવો જોઈએ, અને આ વાક્યનો સ્વાદ તો એવા છે કે, જેમ જેમ જીન્દગી મન આપશે, તેમ તેમ તે વધારે સ્વાદ આપતું રહેશે.

ઈંગ્લાંડના લોકો વિદ્યાશુદ્ધનો આપેલો ફાયદો બરાબર સમજે છે, ને આપણા લોકો બરાબર સમજતા નથી. તેથી કરી મનો શક્તિઓને કે-જવનારના ધંધાને આ સંસારી માનમાં નહિ લાવતાં કેવળ ઉલટા

પ્રમાણમાં લેખ્ય છે,

મહેતાજીનો ધંધો જેવો સદગુણનો રસો જતાવનાર તેવોજ દેશ
મેયસત્તામાં પણ જોયોછે. તે વિષે એક જર્મન લખનાર કહેછે કે. “જે
શિક્ષક જીવાનીની હોંસથી પોતાના પવિત્ર કામમાં આસક્ત છે તેના
કરતાં આ દુનિઆમાં ખીલું કંઈ વધારે સુંદર છેજ નહિ.”

હાલ આપણા પ્રાંતમાં કેળવણીનો ખડુ વિસ્તારતો થોડી મુદત થ-
યાં થયો છે. તેથી કેળવણી આપનાર જે મહેતાજીઓ છે તે ખડુ ધા-
ધુવાવસ્થાનાજ છે. તો તેઓએ આ ઉપરનું વાઝ વરિધડીવાંચી હમેશાં
પોતાના આ પવિત્ર ધંધામાં આસક્તતા ને હોંસ રાખી મંડ્યા રહેવું
જોઈએ. પરમેશ્વર તરફથી આપેલું મળવાનો ઉપકાર માની, પગારની
માલમે મજૂરની માફક મગજ ખાંડવાનું કામ નહિ કરતાં હમેશાં દે-
શોન્નતિ ને પરમેશ્વરની ઉત્તમ ભક્તિ જાણી, અદર્શિય કેળવણી આ-
પવામાં આસક્તતા ને હોંસ રાખવી જોઈએ.

વિદ્યારથી જે અમૂલ્ય હીરો તેનું મૂલ્ય તો બરાબર ઈંગ્લાંડના તિવ્ર
પારિખોજ સમજે પણ આપણા લોક જે કાળે કરી કડીઆરા જેવા
ચર્ચિ ગયા છે, તે બિચારા તેનો મર્મ શું સમજી શકે!! તેઓ તો ફક્ત
પ્રત્યક્ષ સપાટી ઉપર નજર કરીને જોલનાર છે. તેઓ કેળવણીનો
ફાયદો ટૂંકી નજર હોવાને લીધે સમજી શકતા નથી. કારણ કે આ
ફાયદો હમેશાં માઆપના આપેલા મિત્ર ફાયદા (દૃશ્યને અદૃશ્ય બંને)
કરતાં આ કેવળ અદૃશ્ય અપાય છે. ને કારકુનોથી થતો ફાયદો કિંવા
ગેરફાયદો જે થાય તે, ભાઈબંધનો રીતે (ભાઈબંધનો કરેલો ગુણ હમેશાં
જલદી સાક્ષાતકાર હોઈ શકેછે) તરત દેખાય છે. માટે તેને લોકો મનુષ્ય
રીતિનું માન વધારે આપેછે. તો હે વિદ્યા ગુરુઓ, તમને વિનતી કરુંછું
કે, એવા મનુષ્ય રીતિના માનાબિલાપીઓ ન થતાં હમેશાં મહત્ત્વ સ્વાર્થ
ઈચ્છી પરમેશ્વર તરફથી માન લેવા પ્રયત્ન કરો, ને છેલ્લોનાર પ્રો. ટી.ડો-
લના વાઝનો ખરો મર્મ જાણે ને તે અમલમાં લાવે. આ વિષે મારે
છેલ્લોવારની વિનતી એજાએ કે, લૌકિક માન કે અપમાન નહિ લેખતાં,
પોતાના સરખા સાથીઓના કારકુનીના વાઝો ઉપર ધ્યાન ન દેતાં

(લાંબો મ્વાર્થ) પણે સ્વાતંત્રીપણું લેખી, પોતાના કામનો હમેશનો ન-
મતા બરેલો ઉત્સાહ મંદ નહિ પાડતાં, દિલમાં સ્વદેશની દાઝ લાવી,
હાલના આર્થિકવૃત્તને ખરાબ રીતેના આડામાંથી કાઢી સુંદર શિશેમણ
રૂપી વિદ્યાનોના તૈયાર કરેલા ગ્રંથને ઉપયોગમાં લાવનારા કરીએ છીએ,
એવું અભિમાન રાખી, નીતિનો વધારો કરનાર છીએ એમ માના બીજા
(કેટલાક) જનો જેમ યેગમ્બરીના રજકણો છે, તેમ તે યેગમ્બરીના
અણુસમુદ્દાઓ એમ જાણી, આ ગરીબો દેશ જે માઠી હાલતમાં આવી
પડ્યો છે, તેને હંમેશાં દરજે ચડાવનાર જે મનુષ્યો કરવા તે કરનાર અમે
છીએ, પોતાના ધંધાદારોને દાખલારૂપે (એવા દાખલારૂપે દુર્ગારામ મહે-
તાબ થયા) થઈ, પોતાને આ પરમેશ્વર તરફથી ઉત્તમ ધંધો મળ્યો
છે એમ જાણી દુનિઆનું એવસ હમેશાં કર્તો રહેવું. હે જગનિયંતા તારી
પાસે વંદના કરું છું, મારા ધંધાબાધાઓનું બહું કર. તથારવું.

મેહેતાજી હરજીવન વિ. કાનજી

કુંડલા શ્રે. નિ.

સત્યધર્મમાં નિષ્ઠા રાખવા વિષે,

(સત્રૈવા એકત્રીશા.) રચીરાહંદ.

સત્ય નીતિ આ જગત્ વિષે છે, તરવા નૌકારૂપ ઉપાય;

એ શુભ હેતુ સમજી હૈયે, કરશે અંગિકાર સદાય;

અનાચારિને અધર્મ નર તે, નફે વિષે નિચે જનાર.

ધર્મ તણો જ્ય ધરણીપર છે, કરણી કૃપ મળશે નિર્ધાર— ૧

સુકૃત કરણી પાર ઉતરણી, કુશ્કૃત તે દુરતર યાનાર;

અંતકાળ વેળા છે વસમી, તેનો તું ક્ષર જ નિસ્તાર;

દુહ્સેજ મનુષ્ય દેહ મળ્યાથી, શુભ કોનું કીધું સંભાર. ધર્મતણો ૨

નિષ્ઠા માન પ્રપંચ તણ તું, સમરી સ શ્રી સરજનહાર;

પુણરાત્ર સત્કર્મ કર્યાથી મોક્ષ માર્ગ નિચે મળનાર;

દયા ધર્મ ને શીલ સુગુણથી, સાકીર્તિ શતધા સુખકાર. ધર્મ ૩

જીવો બધા હરિગંદ્ર બૂપને, સત્ય થયું કેવું જ સદાય;

સત્ય તું ખીચી સિંધૂ ઉતરી, અસત્ય દૂર થઈ દુષ્પદાય;
દગરથ સરખા સમર્થ નરે પણ, સત્યથી ગયા સ્વર્ગે મુકાર. ધર્મ ૦ ૪
પુણ્યવાળી વળિ પ્રોઠ પરાક્રમી, વિક્રમ બોજ અને બળિસાય;

બલ તણ નથ વા'સો કીધો, બળ્યો નથ કેવા વંચાય;
કોટિ કોટિ કદિ કટ વઢિને, ઠેક લગોત યયા લાચાર. ધર્મ ૦ ૫

સત્ય મુધર્મે સૃષ્ટિ રહી છે, સત્યે વૃષ્ટિ યાય વિશેષ;
સત્યે ચંદ્ર સુરજ અળકે છે, સત્યે કરે સમુદ્ર પ્રવેશ;
સત્યે નાવ તરે સાગરમાં, સત્ય નામનો છે આધાર. ધર્મ ૦ ૬

ધર્મ મુદ્ધન નિર્મળ મનમાની, સન્ને શુશિળતાનો સણગાર;
પૈદેલી પૈદર્ભિ વિશ્વમાં, સતી શિશેમણી જે વખલાય;
પ્રાચીન ને અર્વાચીન અભિમત, છે સિદ્ધાંત તણો એ સાર. ધર્મ ૦ ૭

સત્ય નીતિમાં નીજા રાખી, કર વિશ્વંજરનો વિધાસ;
ઔર્ધ્વ ઐશ્ય ઉચીત ચિત્તથી, કર પોપણ કારણ મુપ્રયાશ;
પરમારથમાં પ્રોઈ પ્રાણ તું, બર અક્ષય ધનનો ભંડાર— ધર્મ ૦ ૮

દાનત સમ બર્કત કેવલ છે, રે! મન તે અંતર ઉંતાર;
બીજ વાવિ ફળ ખામિય તેવું, મીઠ કટુતા સ્વાદ સદાય;
શુભ માર્ગ છે સત્યવ્રતિનો, અસત્ય છે આપતિ દેનાર. ધર્મ ૦ ૯

સત્ય શ્રીજન્ન સુરતરૂં સરખા, કામદુધા મતિ તેનિ મનાય;
ધન્ય જન્મ તેનો ધરણીમાં, જનુનીને પણ જય ઉચરાય;
પિતા નામને સાર્યક કરિને, અપૂર્વ પ્યાર લહે સુખકાર. ધર્મ ૦ ૧૦

હસવામાં પણ અસત્ય બાપણ, બાઈ ન કરવું કરી લગાર;
અસત્ય છે અધમૂળ અકામું, અવસ્ય દૂર કરો દિલદાર;
અસત્યથી અપવાદ મડે શિર, આળ પડે બાપે; કળિકાળ. ધર્મ ૦ ૧૧

વિશ્વ વિષે વિશ્વાસ રહે નહોં, વિશ્વપાતિ ન કરે પુરવાર;
વિસ્મયતાથી વિશેષીને મન, અધમ શુભાવે છે અવતાર;
સત્ય એજ સર્વત્ર સુસાધન, ઈચ્છિત અભિમતનું દાતાર. ધર્મ ૦ ૧૨

સંક્ષેપે સૂચ્યું વિવેચન, સુસ્ત જનોને જે સુખદાય;
સારે ગ્રાહીજન માત્ર ગ્રહીને, લેયો લક્ષ્ય વિષે અભિપ્રાય;
ધર્મસિંહ સુત ધર્મ ગણી નિજ, ધરના સત્ય ધર્મ અધિકાર,

કહે કાનજી કરન્દીડોને, દે મતિ શુભ જગના કિરતાર—

૧૩

દોહરો.

સમ નીતિ આ જગતમાં, તારક નૌકા રૂપ;

પવિત્ર મન પ્રસન્નથી, દે' આનંદ અનૂપ. ૧

કાલાનજી વિ. ધર્મસિંહ ક.

ખંભાળિયા.

કેળવણી-ખાતાની ખબરો.

સોરઠપ્રાંત.

વાઝાગામ—વહિવટદાર સાહેબ રેવાશંકર રૂ. ૦-૬-૬ મીઠાઈ. ખુદાવંદ નવાબ
ના પાટવી કુમાર શ્રી બહાદુરખાનજી રૂ. ૦-૧૪-૬ મીઠાઈ, રૂ. ૫-૧૦-૬ રૂમાલ.
જમરાપુર—વહિવટદાર શ્રેષ્ઠ કાશ્યમઅલી અને માજી વહિવટદાર સાહેબે રૂ. ૦-૬-૨
મીઠાઈ. —ચણપુર—મહેરખાન માણાવદરના ખાનશ્રી ગન્ધુરખાનજી તર્ફ-
થી રૂ. ૧-૨-૬ મીઠાઈ કારભારી શ્રીગગજી મદનજી રૂ. ૧-૦-૦ મીઠાઈ મજેવઢાં
આજમ અમરજીભાઈ રૂ. ૦-૧૩-૬ મીઠાઈ ખુદાવંદ નવાબ તર્ફથી રૂ. ૧-૦-૦
મીઠાઈ—ચંચલી. મે. ખુદાવંદ નવાબ સા. બા. ના કુમારશ્રી. એલખાનજી.
વહિવટદાર, અનંતરાય, નહાલચંદ, ફેજદાર હોટમલાન પ્રીતમલાલ રૂ. ૨-૦-૦
મીઠાઈ ખુદાવંદ નવાબ સાહેબ તર્ફથી રૂ. ૨-૦-૦ મીઠાઈ—શમદોબાઝા. પાટ-
ણના પે. વર્જના માજીશ્રેષ્ઠ લાધારામ ઉર્મીભાઈ રૂ. ૧-૪-૦ વગરુ. —વહિવટ-
દાર સાહેબ. તથા ખીજત સદગ્રહરયોએ મળી રૂ. ૧-૮-૦ મીઠાઈ મેઝગયસરા
હુ. નવાબ સાહેબ તર્ફથી રૂ. ૧-૦-૦ મીઠાઈ. —ફાઝ. ગામના માહાજન
ર્ફથી રૂ. ૦-૧૨-૦ મીઠાઈ. ખુદાવંદ પાટવી કુમારશ્રી બહાદુરખાનજી તર્ફથી
રૂ. ૨-૮-૦ રૂમાલ રૂ. ૧-૦-૦ મીઠાઈ રૂ. ૫-૦-૦ મહેતાજીને. —જુનાગઢ ઉર્ફ.
ખુદાવંદ નવાબ સાહેબ તર્ફથી રૂ. ૩-૦-૦ ચોપડીઆ રૂ. ૩-૦-૦ રૂમાલ રૂ. ૩
પાધડીના. જુ. જી. નં. વાંજો. જમાદાર શ્રેષ્ઠ બહાદુર તર્ફથી ખુદાવંદ નવાબ
સાહેબ બા. તર્ફથી રૂ. ૩-૦-૦ હોકરાએની ચોપડીયો તથા વજીર સાહેબ ત-
ર્ફથી રૂ. ૨-૮-૦ મહેતાજીને કન્યાશાઝા ખુદાવંદ નવાબ સાહેબ તર્ફથી રૂ. ૨૪
નાં ઓઠણાં રૂ. ૨-૮-૦ આસિરજીને રૂ. ૨-૦-૦ મહેતાજીને રૂ. ૨-૦-૦ મીઠાઈ
પાઠશાઝા. —ખુદાવંદ નવાબ સાહેબ બહાદુર તર્ફથી રૂ. ૫ ૦-૦ ચોપડીયો. —

ચગસરા.—અત્રેના મહાજન તર્ફથી ૩૧-૮-૦ મીઠાઈ સોની વીસામણ પીઠા
 તર્ફથી ૩૧-૦-૦ મીઠાઈ બગસરાના ભાગદારો તર્ફથી ૧૯-૦-૦ ચોપડીએ.
 ૩૨-૦-૦ મીઠાઈ.—હઢાઢા. રૂઢૂલ કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ રા. રેવાશંકર બંજાશંકર
 તર્ફથી ૩૦-૧૪-૦ ચોપડીઓ ૦-૨-૦ મીઠાઈ—ચરવાઢા. જેતપુરના ભાગદાર
 આજન દેશાવાળા તર્ફથી કામદાર ગિરધરલાલ માધવરાવે ૩૨-૧-૦ ધનામ.
 મણેકવાઢા.—મે. સો. પ્રાં. આ. પો. એ. સા. એ. એમ. ફીલીપ્સ, સા.
 તથા તેમનાં મડમ સાહેબ તર્ફથી ૩૩-૦-૦ ધનામ પહેચ્યું—વાર્ષિક પરીક્ષા
 વખતે સાહેબ મોમુક તર્ફથી ૩૧૩-૨-૦ રૂમાલ, ફેટા, મુંદડીએ જો. ૩૨)
 મીઠાઈ ૩૫) મહેતાજીને, વસાવડના ભાગદારોએ રા. દુર્ગાશંકર કેશવલાલ
 સારાભાઈએ ૩૧) મીઠાઈ—ડના. ને. ઉના વહિવટદાર સાહેબ શેઠ
 દેવચંદ દેવજી તર્ફથી ૩૧૭-૪-૯ જોકરાએને ૩૨-૧૪-૦ મહેતાજીને
 ૩૪-૧-૭ આસિરંટને. ૩૨-૧૦-૯ મીઠાઈ, નગરશેઠ મોતીચંદ વલબ ત-
 ર્ફથી ૩૪-૧૩-૦ જોકરાએને ૩૮) મહેતાજીને ૩૧) આસિરંટને, દલાલ
 રૂપા લાલજી તર્ફથી ૩૨) જોકરાએને—દેલવાઢા. શા. પ્રાગજી લાલજી
 તર્ફથી ૩૨) જોકરાએને ૩૧-૪-૦ મહેતાજીને ૩૧-૨-૦ આસિરંટને—
 દેલવાઢા કન્યાશાઢા. શા. પ્રાગજી લાલજી તર્ફથી ૩૦-૧૫-૦ જોડીએને—
 હાંમર. માજન તર્ફથી ૩૦-૧૪-૦ મીઠાઈ—ટાંવા. રૂઢૂલ કમિટિના મમ્બ-
 રો તર્ફથી ૩૦૦ મીઠાઈ—હેઢાજ. દરબાર શ્રી કોટીલાના જાભાઈ રાહુગ
 તર્ફથી ૩૨-૪-૦ જોકરાએને ૩૫-૨-૦ મહેતાજીને ૩૦-૬-૦ આસિરંટને
 જાફરાવાદ. જંજીરાના મે. કારભારી તર્ફથી ૩૧૦) ધનામ પહેચ્યું—વેરાવજ.
 સોની કેશવજી સામજી તર્ફથી ૩૧) જોકરાએને. ૩૧) મહેતાજીને. ખુદા-
 વંદ નવાબ સાહેબ તર્ફથી ૩૩) મીઠાઈ—વોતવાદ. માંગરોળના શેઠ ને-
 મચંદ વચતજી તર્ફથી ૩૩-૧૩-૬ શાકર, ચોપડીએ, કાગળ, વહિવટ-
 દાર મુળશંકર કલ્યાણજી તર્ફથી ૩૧) મીઠાઈ—સુજાવાઢા. દંતરી રા.
 લીલાધર મુળશંકર તર્ફથી ૩૦૦ મીઠાઈ. ગોરખમઢીના માંનત પ્રભાતના-
 યજી તર્ફથી ૩૬) જોકરાએને. બી. વર્ગ. માજીએટ રા. હરિલાલ પ્રભ-
 રામે ૩૦૦ રૂમાલ—ખાઢી. વેરાવળના શેઠ હાજી એસમાણ. તર્ફથી
 ૩૦૦ મીઠાઈ, વેરાવળના શેઠ દાદાભાઈ હાજી અળદલતીક તર્ફથી ૩૦૦
 મીઠાઈ—મઢુરી. ખુદાવંદ નવાબ સાહેબ તર્ફથી ૩૧-૫-૦ મીઠાઈ—

વાંટના, ખુદાવંદ નવામ સહિબના પાટવી કુમારશ્રી, બહાદુર ખાનજી તરફથી રૂ. ૧૧ મહેતાજીને તથા મદ્રેસાના મુનસીને પાથડી રૂ. ૭-૧૫-૬ આ- સિરંદને રૂ. ૩૮-૧૫-૬ સ્કૂલના તથા મદ્રેસાના છોકરાઓને રૂ. માલ. રૂ. ૧૧૧ મીઠાઈ. રૂ. ૫) ગરીબના છોકરાઓને માટે ગૂલરાતી તથા ઉડું ભણ- નારાને માટે સ્લેટો, પેન. તથા ચોપડીઓ અપાવવા માટે ગે. બાટવાના ન્યાયાધીશ માર્કેટ અનામત રખાવી—મળાવદર. કુદરતનામંગ હગન ખી- મજી રૂ. ૧) રૂ. માલ. યાનોઆણાના બૈયા હીરા નાથા વીંગેરે તરફથી રૂ. ૧) મીઠાઈ, પાટણ વાવનામંગ વસાચીરાજ ડાહ્યા રૂ. ૧૧૧ મીઠાઈ—હેડગ, દરબારશ્રી કોઠીલાના ભભાઈ રાણીગભાઈનાં કુંવર રામભાઈ નાજભાઈ તથા નાજભાઈ નિશાજે બેથતાં ઈનામ વહેર્યું. રૂ. ૧) છોકરાઓને રૂ. માલ રૂ. ૧) મીઠાઈ. ૦-૧-૦ આસિરંદને કુંપટા. રૂ. ૫-૨-૦ મહેતાજી પાથડીના કુલ રૂ. ૭-૧૨-૦ ઈનામ વહેર્યું.

(ઇંગ્રેજ સહી.) દોસતરામ મણિરામ.

સ. ઉપુટી. એન્ડુ ઈં સહિબ. સોરઠ.

જીલ્લે ભર્ય.

બ. નં. ૧૨૦

ધંતુશીયા—તારીખ ૨૩-૮-૮૦ ને રોજ ફિમિટિના મેમ્બરો અને ખીન સદસ્યોએ પરીક્ષા કરી તે વખત તે ઝાંઝરે પ્રા. ભર્યના પટેલ મીઠાભાઈ રાવજીએ રૂ. ૧) તથા ત્રીન કાસમાં દરસંત મોરારે રૂ. ૧ તથા ડીડા વત્તમે રૂ. ૧ તથા સીપાઈ શુભામખાં જીલ્લાઓએ રૂ. ૧ નાં એ રીતે કુલ રૂ. ૧૧૧ નાં પતાસાં વહેર્યાં છે. સોમળીયા—નિશાળમાં સ્કુલ કમિટીના મેમ્બર પોલીસ પટેલ નાગરભાઈ નથુભાઈ તથા એમના સ્ત્રીએ નિશાળનાં પધારી પરીક્ષા કરીને તમામ છોકરાઓને જમાડ્યા તથા તલંગપોરના દેસાઈ વસનજી હરિભાઈએ રૂ. ૧૧ ની મીઠાઈ વહેર્યા તથા મહેતાજી શુભામભાઈ વસનજીએ રૂ. ૧૧ ની ચોપડી સ્લેટ વગેરે ઈનામ આપ્યાં—તા. ૧-૮-૮૦ નિશાળમાં એ ગામના હથેરાતદાર પરગદાસ કુલભભાઈ તથા પટેલ ભીખા હરિભાઈ એ બંને સપ્તસોએ પોતાના છોકરાઓને વેલ્લ વેલ્લા નિશાળમાં બેગાડ્યા તેથી નિશાળના નમામ છોકરાને જમાડ્યા. તા. ૨૦-૮-૮૦ વહેર્યા—તા. ૮

૬-૮૦ ને રોજ મુકુત કમિટિના મેમ્બરો અને બીજા સદગ્રહસ્થોએ પધારી નીચેના સખસોએ મીઠાઈ વેહેંચી છે. ૩૦ પોલીસપટેલ ખુમાનસંગ બાવસંગ ૩૦ તક્ષાટી ગોવિંદલાલ હરીવલ્લભ રાવુપા. ગોવિંદભાઈ હમજ ૩૦ મહેતાજી રણછોડભાઈ અમરતલાલ. કુલ ૩૧) દોરા—નિયાળમાં તા. ૧૫ ૭-૮૦ ને રોજ નીચે લખેલા સદગ્રહસ્થોએ પધારી પરીક્ષા કરી ૩૪૧ ની ચોપડીઓ અને ૩૧) ની મીઠાઈ ઈનામમાં આપી તથા નિયાળના ઉપયોગ સાથે ઘડીઆળ ૩૦૧ નું લઈ નિયાળમાં આપ્યું છે. ૩૧) પટેલ ઈશ્વર જી-જીભાઈ. ૩૧) પા. કેસુર ગુલામ. ૩૧. પા. બાપુ નારણ. ૩૧) પા. પરસોતમ ખેચર. ૩૧) પા. ઈશ્વર નારણ. ૩૧) સોની લખમીદાસ ખુગાજ. ૩૧) પરસોતમ દાજી. ૩૧) ડા. ઈશ્વર તળશી નંદી. ૩૦૧ પા. રણછોડ જીભાઈ. ૩૦૧ પા. જીજીભાઈ લાખા. ૩૦૧ પા. દરભાઈ ભાઈજી. ૩૦૧ પા. બાવાન લખા. ૩૦૧ વીકલ વસ્તા. ૩૦૧ પા. ગીરધર મોરાર. ૩૦૧ પા. ભગવાન નાગર. ૩૦૧ પા. ગુલામ નાયા. ૩૦૧ પા. હીરા દેસાઈ. ૩૦૧ ત્રીકમ દેશવ. કુલ ૩૧૩) અણ્ણોર—તા. ૨૨-૬-૮૦ ને રોજ કમિટિના મેમ્બરો તથા બીજા સદગ્રહસ્થો પધારી પરીક્ષા કરી તેથી ખુશ થઈ પટેલ નાગજી રામજીએ તમામ છોકરાઓને જમાડ્યા છે. જંબુસર કન્યાશાળા—તા. ૧૪-૬-૮૦ ને રોજ તાલુકા મુકુતના આસીરંટે મહેતાજી પરસોતમદાસ વલ્લભદાસે પોતાની બદલી થવાની કન્યાશાળામાં પરીક્ષા લઈ છોકરીઓને ૩૧) ના પતાસાં વેહેંચ્યા છે. તા. ૧૪-૬-૮૦ ને રોજ એ તાલુકા મુકુતના પેટેલા આસીરંટે પરસોતમદાસ હરીવલ્લભદાસે પોતાની બદલી થવાથી ખુશીમાં ૩૧) ના પતાસાં વેહેંચ્યાં છે, (ઈંગ્રેજ સહી) ગણપતરામ ગૌરીશંકર શાસ્ત્રી. ૩. એ. ઈ. બરચ

જીજી ખેડ.

જ્ઞ. નંબર ૬૨૨

વાંકઃ—કડી પ્રાંતના નાયબ યુવા રા. સા. કીશનજી નાહાજીએ નિયાળની પરીક્ષા લઈ ૩૧-૩-૦ ની ચોપડીઓ છોકરાને ઈનામ આપી તથા ૩૧) ના પતાસાં વેહેંચ્યા. વીણા—હાથેજના મુખો બહેચરદાસ હમીરજી તથા કાશીરામ જીભાઈ તથા વીણાની નિયાળમાં મુકુત કમિટિના મેમ્બરો સાહેબોએ પરીક્ષા કરી ૩૨) ની ચોપડીઓ તથા ૩૦૧ ની મીઠાઈ વેહેંચી. શબુણ—કુરુકમાંડીની વિદ્યાજ્ઞના હેડમામ્બર મી. રામરામ દવેએ મુકુત ક-

મિટિના મમ્મર થાહેબોને સાથે રાખી નિશાળની પરીક્ષા કરી ઇનામ વેહેર્યું.
શુરાશામળ—અકલાશીના કાશીબાઈ રણછોડબાઈએ નિશાળમાં પધારી રૂબા
ની મીઠાઈ રૂબા ની રસેટો વેહેર્યાં.

(છેત્રેજી સહી.) મણિધરપ્રસાદ તાપીપ્રસાદ.

ડીપુટી. એન્ફુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર એડા.

સારસંગ્રહ.

અફીણ છોડવાનો ઉપાય. દાકતર પામર લખેછે કે અફીણનો
બંધારણી કોમો પીએ, તો તેને અફીણ ખાવાના જરૂર પડે નહિ. તેણે
ધણાક બંધારણીપર એ પ્રયોગ કર્યો તેમાં તે ફતેહ પામ્યો છે. ધણાકનું
એ માફું બસત એક અફવાડીવામાં નાથ પામ્યું. થોડે થોડે મૂકનાર કરતાં
એકદમ મૂકનારપર એ વધારે સારી અસર કરેછે. અફીણ ખાવાનું કે
કસુંબો પીવાનું મન થાય કે કોમો પીવો. કોમો એ નામનો પદાર્થ વિલાતથી
બહુ આવેછે અને તે નાજાએરમાંથી બનાવવામાં આવેછે. અમઆવડે
થોડો ચલાણામાં લઈ ઉકળતું પાણી રૂડે તેનો કાવો થઈ જાયછે ને પછી
પીવે સ્વાસ્થ્ય લાગેછે. મોજો ન બાપે તો તેમાં સાકર કે ખાંડ નાખવી.
જાજાનામુખી વિમુવિપસમાં અગ્નિનું બળ વધતું જાયછે. ઓગ-
જેલા રસના બે મોટા વેહેળા તેમાંથી હાલ વહેછે.

ફરિશમાં પારસી. એ લોકની હાલ ત્યાં વરતી ગયા વરસને અંતે
૮૧૮૮ હતી. તેમાંના ૬૪૮૩ એન્ડમાં રહેછે, ૧૪૯૮ કિર્માનમાં, ૧૫૦
તહેરાનમાં, ૩૦ શીરાજમાં, ૧૫ કાઆવમાં. અને ૧૨ બ્રુશાવરમાં રહેછે.
એ દેશમાં તેમની ૨૯ અગીયારી એટલે અગ્નિનાં દેવળ છે. તેઓ ઘણું
કરીને નિર્ધન અને અબણ છે. મુસલમાન લોકોનો જુલમ તેમનાપર
ધણો છે. તેઓ તેમનાપર જુલમ કરનારાશી વધારે પ્રમાણિક અને
મુન્તાતિમાન છે. આખા કુટુંબમાંથી (ધણા બાઇઓમાંનો) એક મુસલ-
માન થાય તો તેમની સકળ મિલકત સરકાર તેને અપાય છે. તેઓ
ત્યાંના સરકારને ૩૩૬૦૦ નો વરો બરેછે તે મુંગાઈના પારસી તેમને
આપેછે. હિંદમાં ૭૦૦૪૩ પારસી વસેછે. એમાંના ૬૭૧૧૫ તો ફકત

મુંબાઈમાંજ રહેછે.

કસબી ભરત કામ કરવાનું ધંધ—જાત જાતના કસબી ભરત કામો કરવાનો એક સંચો હાલમાં એક ફ્રેંચ શાધી કહાડ્યો છે.—આવી કીસમનો સંચો શાધી કાહાડવા પાછળ ઘણાક કીસબીઓ લાંબો વખત યત્નો લાગેલા હતા, પણ તેઓ તેમાં નવન નિષ્ફળ થયા હતા; પણ આ ફ્રેંચ તેમાં બારે નહેમતથી ફતેહ પામ્યો છે. એ ફતેહ મેળવવા આગમજ, તેને ઘણી મુશ્કેલીઓ સાય બાધ લેવી પડી હતી, અને ઘણીકવાર નિષ્ફળતા ખમવી પડી હતી. એ સાહસિક શાધ કરતા પાસેથી તેના નવી શાધનો હક મેળવવા માટે એક માતબર અમેરિકન પેટેડીએ તેને ૫૦ લાખ ડાલરની રકમ આપીછે, તથા તેટલીજ રકમ ઇંગ્લાંડના એક શ્રીમંત સાહુકારે પણ આપી છે. આ શાધથી, કસબી ભરતકામના હુનરને નવું ઉત્તેજન મળશે, અને તેનો ઉપયોગ બેહોજો થઈ પડશે, એવી વડી રાખી શકાય છે. અલખત આ શાધ મધાથી, હવે રેશમ તથા હિનાં ભરત કામ માટેનાં પણ ધંત્રોનો શાધ થવાની આશા રહેછે.

બેચશ્વર આજ સાયનસની પદવી.—સાંભળવા મળે વૈદકને તથા ધારણે લગતી પુનીવરસીટીની ફેકલ્ટીઓએ આ નવી કાહોટલી પદવી ધરાવનારાઓને એમ. ડી. (ડાક્ટર આજ મેડીસીન) અને એલ. એલ. બી. નો પરીક્ષા મધે જવાની રજા આપીછે, અને એ રજા પુનીવર્સિટીના ફેલોશ્વરો એક બેગી સેનેટના મીટીંગ આગળ મૂકવામાં આવશે, જે સભા ને પોતાની મેંજૂરીઆત આપશે તો તે રજા બહાલ રાખવામાં આવશે. હાલમાં ને પ્રમાણે એમ. ડી. અને એલ. એલ. બી. માં જવાને બી. એ. ના ડીગ્રીના જરૂર છે તેમ હવેથી તેજ હકનો લાભ આ નવી બી. એસ. સ્નાત્કોગરી ધરાવનારે ઉમેદવારોને પણ આપવામાં આવશે, અને તેથી કરીને બી. એસ. સી. નો પદવીઓ બધી રીતે એક સરખી ગણાશે. આવું થવાથી સાયનસની નવી કાહોટલી ડીગ્રીને વધારે ઉત્તેજન મળશે.

પાંચિક કબાથી ઉડનારાં બલુનની શોધ.—રશિયાનાં બે વિદ્વાનોએ હવા વગર આકાશમાં જાય, ઉડ એવા એક વિમાનની શાધ હાલમાં કરી

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARATSCHOOLPAPER.

JULY 1881.

પુસ્તક રૂ. ૩૦ સું.

ગુણાધ

અંક ૭ મો.

મેંતાણ બહુ મોટું ગુજ, નામ તેમ છે કામ;
કર અંતે મન લેવના, અરી એંતી ધરો હામ

અનુક્રમણિકા	પૃષ્ઠ	CONTENTS	PAGES.
ઈંગ્લેન્ડ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ ૧૪૫		History of the English Nation	145
મૂર્ખાઈ વિષે..... ૧૫૩		Verses on Folly	153
અંબેરી નગરીનો ગર્વવસેનઃ એકે		Gardhvasen : A Novel	154
ઉડંગ વાર્તા..... ૧૫૪			
કેળવણી ખાતાના અખરો..... ૧૬૩		Educational Intelligence	163
સરકારી જ્ઞેપ્તર અખરો..... ૧૬૫		Departmental Notifications.....	165

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમધ્યે યુનાઈટેડ પ્રિન્ટીંગ અને જનરલ એજનસી કંપની
"લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં રણછોડલાલ ગંગારામે છાપીપ્રગટ કર્યું.

મૂલ { ૩૧) વરસનો અગાઉથીજ. } દપાલ ખર્ચ
{ ૩૦) અડધુંક અંક એકના. } જુદું.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૨૦ મું

જુલાઈ સન ૧૮૮૧

અંક ૭ મો.

ઇંગ્રેજ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

રીચાર્ડ ૨ જો.

ગાદીનો વારસા શામપુરાજ તો આ વેળા મરી ગયો હતો, તેથી તેના કુંવર રીચાર્ડને ગાદીએ બેસાડ્યો. એના ઉંમર ૧૧ વર્ષની હોવાથી સઘળો કારભાર એના કાકાએના હાથમાં આવ્યો. મોટો થયો ત્યારે એને એ સત્તા પાછી મેળવતાં ઘણી મહેનત પડી, અને પૂરેપૂરી કદી પણ આવી શકી નહિ. એનામાં ડહાપણ કે કાકા રામ નહોતા, ને જીભમ કરતી વેળા પાધું ફરીને નોતો નહિ. એ નખાનું ફળ એ થયું કે એણે રાજ ખોડું ને કમોતે જિવ ગયો. એના કાકા ડ્યુક આવ લાડિશ્વરના કુંવર હેતીને કાંઈ કારણસર એણે દેશપાર કર્યો હતો, પણ કહ્યું હતું કે તારા બાપની સઘળી જાગીરો તને ભાગવવા દઉં. વખત આવ્યો ત્યારે રીચાર્ડ બાનાં કાઠનાં માંડ્યાં તેથી હેતી, આયર્લેન્ડમાં બેઠાં ઉઠ્યું હતું તેનો ભાગ લેઈ, ઇંગ્લાંડમાં આવ્યો અને તેને ઘણા અમીરો મળી ગયા. રીચાર્ડ ભાગ્યો ત્યાંથી પાછો વળ્યો, પણ આખો દેશ ઉલ્ટેસો નો. ઈ ખીલો ગયો, ને વગર લડાઈએ શરૂ થવાની જરૂર પડી. પાર્લામેંટ મળી તેણે એને પદજી કરી કેદખાનામાં નાંખવાનો હુકમ કર્યો, અને સઘળાએ એક મતે રાજગાદી લાડિશ્વરના હેતીને આપી (ઈ. સ. ૧૩૬૬). એમ પારવામાં આવ્યું કે બંદી ખાનામાં જૂએ મારી રીચાર્ડનો થોડા વખતમાં એના શત્રુઓએ અંત આણ્યો.

વાટ ટાઈસરનું બેઠ, એ આ રાજ્યમાં પ્રજાસંબંધી જાણવા જોગ બનાવ્યો. ફ્રાન્સ ને રુઝાંડ સાથે લડાઈએ આવી તેમાં કાંઈ લાભ ન થતાં સોળ વરસની ઉંમરના સઘળાં સ્ત્રી પુરુષો ઉપર બારે માયાવેરો

મૂકવાની જરૂર પડી. આ સમયે વેરા ઇંગ્લેન્ડે આપવાનો ઇંગ્લાંડમાં ધારો હતો, તેથી રશ્યમાં ચોતરફ ઇંગ્લેન્ડનારો લોકોને પીડવા લાગ્યા, અને વાહિ વાહેનો પાકાર ઉઠ્યો. વાટ નામેનો એક આજો હતો તેની છોડીને સોજ વરસ થઈ ગયાં છે એમ કહી ઇંગ્લેન્ડનારના માણસે વેરો માગ્યો. એણે કહ્યું કે સોજ વરસ હજી નથી થયાં. તે ઉપરથી તે દહેલ માણસ પેલી કુંવારકાને બેચ્છવીથી અડક્યો; આ જોઈ રૂએ રૂએ વાટને ક્રોધ આપી ગયો, અને હાથમાં દયોડી હતો તેવડે તે પાપીને તે ઢકાણે પૂરો કર્યો. ગામના સંઘળા લોકો પણ એની પાસે દોડી આવ્યા, ને સરકારના આજા જીલ્લાની સામા 'જીલ્લું બંડ ઉઠાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેઓ જોમ જોમ આગળ આવતા ગયા તેમ તેમ ગામે ગામથી લોકો આવીને તેમના લશ્કરમાં સામેલ થવા લાગ્યા. જ્યારે તેઓ લંડન આગળ જઈ પહોંચ્યા, ત્યારે તેમની સંખ્યા વધીને એક લાખ માણસની થઈ ગઈ હતી. કોઈના હાથમાં તરવાર, તો કોઈના હાથમાં પાવડા; કોઈના હાથમાં કુપાડા, તો કોઈના હાથમાં બાતા; કોઈના હાથમાં ત્રીરકામઠાં, તો કોઈના હાથમાં દાતરડાંજ રહી ગયાં હતાં. આ રીતનું વિશ્લેષણ પણ વિશ્વેષ્ટ સેન જોઈને સરકાર પણ દબી ગઈ, ને તેમને ફોસલાવી પાછા વાળવાની જીક્તિ કરવા લાગી. આ ટોળાના આગેવાનોને વાતચિત કરવા બોલાવ્યાં. તેમાં વાટ રાજાની સામે એવો ચડી ચડીને બોલવા લાગ્યો કે કોઈ તિરમારખાં સિપાઈએ જંગરે મારી તેનો ત્યાજ પ્રાણ લીધો. આ જોઈ પેલું આખુંસેન કીકીવારી કરી ઉઠ્યું, ને બાળ રાજાએ જો અસાધારણ સમય મુશ્કેલી ન પતાવી હોત તો, તેના રાજનું જેથક તે પેળાજ મીડુ વણ્યું હોત. તે દુર્લભો દોડાવતો તેમની તફ ગયો ને બોલ્યો કે “આવો, તમારો આગેવાન પડ્યો, તો હું તમારો આજથી આગેવાન થાઉં. આસો, હું તમને ઇનસાફ અપાલુંછું” એમ કહી તે તેમને પાસેના ખેતરમાં લઈ ગયો, ત્યાં ખેસાડી ઢાઢા પાડ્યા, ને જો જો છૂટો માગતા હતા તે આપવાનું વચન આપ્યું. અસાન ગામડોયા લોકો બાગાજ હોયછે—તેમણે જાણ્યું કે રાજા કહેછે તે પ્રમાણે કરજીવતો. પણ એ રાજાએ તો તેમને આ રીતે પટાવી પાછા વાળી દુર્લભ પોતાના તાલુકદારોને બોલાવ્યા, અને તેઓ આવી રહ્યા કે તેમને આ બંડખોરોની પછાડી ફેંકી આ વાગા મામડીયાનો ઘાણ કાઢી નંખાવ્યો.

આની ચતુરાઈ રીચાડે મેટાણે જીજી કોઈ વખત બતાવી નથી,

પણ જૂઠો ને જુલમી સ્વભાવ તોડુંએનો એજ રહ્યો એને આખરે એ-
થીજ તે મૂચ્યો.

તેરમા તથા ચૌદમા સૈંકડામાં ઇંગ્લંડની ઉત્પત્તિ.

પણ બ્યવસ્થા. તેરમા સૈંકડાને આરંભે ઇંગ્લાંડમાં ક્ષત્રી ને શુદ્ર એવી
એજ વંણી હતી એમ જાણીએ તો ચાલે, ક્ષત્રી વર્ગ મહા બળવાન, શૂરો, ને
મદોભવત હતો. આ સમયે યુરોપમાં પ્રેમચૌર્ય ભક્તિ પૂર્ણ જુલ્સાથી ચાલતી
હતી તેના મદ તથા તરંગમાંજ તેઓ સદા ગુલતામ રહિતા. શુદ્ર એજ તેઓ
પોતાનો મુખ્ય ધર્મ સમાજતા, અને બીજી કોઈ પણ ધંધો કરવો એ તેઓ-
ને મહા નીચ કામ લાગતું.

ધંધાદારીલોકો, એટલે, વરતીનો ઘણો ખરો ભાગ શુદ્ર વર્ગમાં ગણાતો,
અને તેમના શિશુનિ ગુલામગીરી કરતાં ઘોડીજ સારી હતી. જાગીરો વેચાવ
તેના સાથે એકનો પણ દોરડાંખરતી પેઠે બીજા ધણીને હાથ જતા, અને જા-
ગીરદારો તેમની ઉપર આહિતે જુલમ ગુલરવાને ધણું કરીને મુખ્યત્વાર હતા.
વસવાવા લોકપર ભારે વેદ હતી. બીજા વેચાર ધંધા અનેક જાતના હતા,
પણ તે કરનારને આખર કે સ્વસ્થતા નહોતી. કેટલાક ચહેરના સાહુકારો
ધનાદ્ય હતા અને તેથી તેમનું કાંઈક માન હતું, પણ સત્તા કાંઈ નહિ ને
ક્ષત્રીઓને રાજ રાખે તોજ રહેવાય. ચાહુદી તો ગમે એવા લખપતિ હોય,
પણ અતિશુદ્ર ગણાતો, ને તેની ઉપર કોઈ ગમે એવો જુલમ કરે તોપણ
તેની કાંઈ ઘાદ કે કૃપાદેજ હતી નહિ.

મતતબ કે આ વેળા બધી વર્ણ દુઃખી ગુલામીમાં, ને એક ક્ષત્રીજ
સત્તાધારી હતા. ક્ષત્રીમાં પણ ખરું જોર જાગીરદારોનું હતું. તેઓનો રાજાને
પણ બાગ્યેજ ગાંઠતા. તેમની પાસે મોટી મોટી લશ્કરો જાગીરો હોવાથી,
એકે કચકારી વગાડે તો સૈંકડો સિપાઈઓ આવીને તેમના વાવણ નીચે ઉભા
રહે. આવા પાંચ દસ સરદારો બેગા થાય, તો રાજાને પણ નિઆર પડે એ-
માં શી નવાઈ! રાજા પાસે પોલીસ લશ્કર તો આ સમયે ચોડુંજ હતું, અને
આ સરદારોનું અમરત લશ્કર તેજ રાજાનું મોટું લશ્કર હતું. તેથી રાજાઓ
આ જાગીરદારોને પોતાના બાયાત પ્રમાણે માણતા, ને કેટલાક ખરેખર
બાયાતે હતાજ. રાજાને જે કામ કરવું હોય, તે પોતાના આ સરદારોને રાજ
રાખે તોજ થાય. કદાપિ કોઈ રાજા વાંકો ચાલતો, તો આ ક્ષત્રી બચ્ચાઓ ટપ

હથીયાર લઇને ઉભા થતા, અને તેવેજા તેઓ દેવા પરાક્રમ કરી શકતા તે તો તમે પાછળ આ બસે વરસાનું વૃષાંત વાંચ્યું તે ઉપરથી તમે બરાબર જાણી લીધું હશે.

જેની પાસે મોટી જગીરો નહોતી, તે નાઈટ (ગરાસીયા) કહેવાતા. એ પણ જાતે ક્ષત્રી તેથી મૂળનો અધિકાર જગીરદારોના જેટલોજ હતો, પણ તે ધીમે ધીમે ઓછો થઈ ગયો હતો, કેમકે પંડે પોતાની નાની જગીરોની દેખરેખ રાખેતોજ ગુજારો થઈ શકે એવી તેમની હાલત હોવાથી ધડીએ ધડીએ લડ્યું કે રાજ કારભારમાં માથું ધાલવા લંડન દોડી જ્યું એ તેમને કેમ પાવડે ! પાર્લામેન્ટમાં બોલાવે, તોપણ તેઓ બાગેજ જતા; અને તેથી તેરમા સેકંડને આરંભે તેમના હક નહિ જેવા થઈ રહ્યા હતા. તોપણ તેમણે ક્ષત્રીવટ છોડી નહોતી. અસ્થસ્ત્રમાં ભેઠએ તેવા કુશળ હતા. જખત આવે હથીઆર પકડ્યા એ પોતાનું કર્તવ્ય સમજતા હતા. તેથી રાજમાં તેમની એ કાંઈ તો ગણના હજી હતી જરી. એ કેવી રીતે જધી, અને આ ગરાસીઆ. ઓમાંથી આગળ જે ગૃહસ્થ વર્ગ ઉભો થયો તેની સત્તા દેશમાં ચીરીતે સપાંપરી થઈ પડી તે તમે ઇંગ્લાંડનો ઇતિહાસ જેમ જેમ આગળ વાંચતા જશો તેમ તેમ તમને સમજાશે.

પ્રથમ સત્તાનો ઉદય ને વૃદ્ધિ. ઉપર જે કહ્યું તે ઉપરથી તમને માલમ પડ્યું હશે કે તેરમા સેકંડને આરંભે ઇંગ્લાંડના ધણા લોકો કેવળ સત્તારહિત હતા, પણ તેના બદલામાં થોડા બરકરી જમીંદારો રાજને પણ હંકારે એવા હતા. આ સમે પૂરોપના બીજા દેશમાં જુઓ, તોતો તે ક્યારેના પોતાના રાજના સાથે આયડીને રાતંત્ર થઈ રહ્યા હતા; અને જન, ગીન્તિદેવી, બીન્તિ એડંબા, અને બીન્તિરીઆડ, એ રાજઓના રાજમાં તેમણે અહિંયા પણ થોડું મદોનમતપણું બતાવ્યું નથી. પણ વિલિયમ વિજયીની દીર્ઘ દ્રષ્ટિના પ્રતાપે તેઓથી રાજતોડી સ્વતંત્ર તાલુકા સ્થાપન થઈ શક્યા નહિ. ઇંગ્લાંડના તાલુકદારો મૂળથીજ જાણતા હતા કે એમનો આપણાથી થઈ શકવાનું નથી, અને તેથી સ્વતંત્ર થવાનો ઉમેદ રાખવાને બદલે તેઓ મહિમાહિ સંપાદી રાજને હમેશા દાવમાં રાખવાની તજવીજ કરતા.

નાર્મન તાલુકદારો મૂળથીજ ડાહ્યા પણ હતા. પોતાના જનનો અમલ જ્યાંસુધી પૂરેપૂરો ઇંગ્લાંડમાં જાગ્યો નહોતો, ત્યાંસુધી તેઓ સંપૂર્ણ રાજબંધન

રહ્યા. એ સમે ગાદીને માટે કુંવરો વહતા, ત્યારે તેઓ વાજગી કે ગેરવાજગી કોઇનો પક્ષ ન લેતાં બસાઈ જેમ આવે તેમ પતાવીજ નાંખતા. સમાધાની-માં પણ એવીજ સરત લાવતા કે એક મરે ત્યારે બીજી ગાદીએ બેસે. આમ કરવાનો હેતુ એ હતો કે નાર્મન રાજતા કડકા પડી જાય નહિ. તે છતાં ગાદીને માટે રાજકુંવરો વહીજ ન મરે એ હેતુથી તેમણે રાજપરંપરાનો, એટલે, એક રાજા મરે તો તેના પછી તેનો વડો પુત્ર કે તેનો પુત્રજ ગાદીએ બેસે એવા શિવાજ જાલદીથી પાડી દીધો. ત્રીજા હેતુના રાજમાં આટલા બધા બબેડા થયા હતા તોપણ તે મૂંઝા ત્યારે વડો કુંવર પાલિકાઈનિમાં છતાં લોકોએ તેનીજ દવાઈ ફેરવી.

આ વિચક્ષણ જમીંદારોએ ઇંગ્લાંડમાં આવી જોયું, તો તેમને માલમ પડ્યું કે રાજાનો જુલમ અટકે અને લોકની સ્વતંત્રતા જળવાય એવા કાયદા માછ રાજમાં સારા બંધાયા હતા. તે અમલમાં આણવવાની શક્તિ આંગ્લો સાક્ષમોમાંથી જતી રહી હતી, અને તેથીજ તેમનું રાજ પડી બાપું, પણ આ નાર્મનો તો જ્યાં જોઈએ તેવા શાણા, સંધી, ને ચૂરા હતા. તેમણે પદેક્ષા હેતુના વખતપોજ રાજ પાસે કાયદા પ્રમાણે વર્તવાનું વચન લેવા માંડ્યું હતું, ને તેરમા સેકડાના આરંભમાંતો જનરાજ પાસે “મોટો પટો” લખાવી ઇંગ્લાંડના પ્રજા દહની જાગરી કબુલ કરાવી લીધી.

આ ‘મોટો પટો’ જગતવાનું માન આ જાગીરદારોનેજ છે. એમાં બીજા લોકનો ભાગ કાંઈજ નહિ અથવા બહુ યોડો હતો. એ પટામાં દહ તો આખી પ્રજાના ધણેરને મંજૂર થએલા છે, પણ રાજસભામાં બીજા લોકને એથી કાંઈ ફાયદો થયો નહિ. એમાં મહાજનની સંમતિ લેવાનું કહ્યું છે, પણ મહાજન મળે તેમાં જાગીરદારો સિવાય બીજા કોઈ લોકને આવવાનો હજી અપ્પત્યાર નહોતો. પ્રજાએ પસંદ કરેલા પોતાના પ્રતિનિધિએ આવે, ત્યારેજ તે દેશનું મહાજન ગણાય, એવું જે હાલ પાર્લામેન્ટનું મુખ્ય લક્ષણ છે, તે હજી કોઈના સમજમાં નહોતું. પણ એ માહાબારત કામ કરતાં પણ ઇંગ્લાંડને ધણીવાર લાગી નહિ. ઈ. સ. ૧૨૯૫ માં સૈમનડી માન્ડર્ડની માર્ફતે એ અમૂલ્ય દહ ઇંગ્રેજ પ્રજાને મળ્યો. એ વખતથી ગરા-શીઆ, અને કેટલાક મોટા મોટા ચહેરા લોકો પોતાના પ્રતિનિધિ પાર્લામેન્ટમાં મોકલવા લાગ્યા, અને આ વખતથીજ ખરેખરો પાર્લામેન્ટ ઇંગ્લાંડમાં થઈ

એમ ગણાય છે.

રાજા ને જાગીરદારોના ઝગડાથી પાર્લામેન્ટને બહુ ફાયદો થયો. બંને પક્ષના મતમાં એમ રહેતું કે ગરાસીઆઓ આપણી તર્ફ રહેતો સાહે. તેમાં જાગીરદારો તો વિશેષ કરીને જ તેમની સહાયતા શીધતા, કેમકે તેઓ એકલા રાજાની સાથે આપડી શકે એટલા યુરોપના તાલુકદારો નેટલા કાંઈ જામરા નહોતા. રાજાને પણ જ્યારે નાણાંનો અપ પડે, ને જાગીરદારો વાંકા થયા હોય, ત્યારે તેઓ પાર્લામેન્ટને ખૂશ રાખતા.

પહેલાં તો જાગીરદારોની બેજાજ પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ પાર્લામેન્ટમાં બેસતા, પણ સને ૧૩૧૩ થી તેઓ જૂદા જૂદા મકાનમાં બેસતા થયા, અને ત્યારથી “હાઉસ ઓફ કમન્સ” (અમીરોની બેઠક) અને “હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સ” સામાન્ય લોકની બેઠક અથવા આમની સભા એવાં નામ પ્રાપ્ત. આમની સભામાં સ્પીકર (પ્રમુખ જેવો ઉપરો) પર્સન કરવાનો રિવાજ છે. સ. ૧૩૩૭ થી નીકળ્યો.

ત્રીજા એડવર્ડ રાજાએ પાર્લામેન્ટની રજા વગર કરે ઉપરાવવાના ઘણી તજવીજ કરી, પણ તે આવો પ્રતાપી હતો તોપણ તેમણે તેને કુળેકુળે નમાઓ. તેઓ જાગીરદારોની પેઠે લડવા તો નહિ નીકળતા, પણ જ્યારે રાજા એમ કરે ત્યારે તે કામ કાયદાવિરુદ્ધ છે એમ ઇરાવ કરતા, વારંવાર અહીંઓ મોકલ્યા કરતા; અને કોઈ અડીની વખતે હક લઈને જ બેસતા કે અમારી ફજાણી ફર્યાદ નહિ સાંભળે. તો અમે કરે નહિ જ મંજૂર કરવાના. કરે મંજૂર કરતાં આગ્રહી પંચાત ઉઠાવતા એટલું જ નહિ; પણ આપેલા નાણાં ચીરીતે વાપર્યા તેનો પણ ત્રીજા એડવર્ડના વખતથી હિસાબ માગવા લાગ્યા. આ રાજાના છેલ્લા બાગમાં જે કાયદાઓ રાજાએ કર્યા તેના મધ્યાખ્યર એમ લખ્યું છે કે આ કાયદો અમીરો તથા આમની સભાની સંમતિથી કર્યો છે. રાજા નહારો ચાલે તો રાજાને કપડો દેવાને બદલે કારબારીઓ બદલવાની રીત કાઢી. પ્રધાનોને કાઢી મૂકાવવાનો આગ્રહ અમીરોને તો મૂળથી જ હતો; પણ પાછળથી આમની સભાવાળા તેમ કરતા શીખ્યા, અને તે કરવાની રીત સારી પકડી. બંડ ઉઠાવવાને બદલે નાણાંની મંજૂરી જ ન આપે, અને તેથી આખરે રાજાને કબજા કરવું પડે. વખતે રાજા બહુ જામરા ને મમતી હોય. તો પાર્લામેન્ટની માગણી રદ પણ જાય. પણ વળી પાછો લાગસાધી પોતાનું ધાર્યું બેજાવે, ત્યા-

રજ તેઓ જંપે. પાર્લામેન્ટ કબજે કેવા હક મેળવ્યા છે તે જોતાં મધ્યમ વર્ગના ઇંગ્રેજોમાં કેટલો આગ્રહ છે તે ખરાબર માલમ પડે છે.

ચૌદમા સદકાની છેવટે પાર્લામેન્ટની સત્તા આટલેમુખી વધીને થઇ હતો. હજી તે જાગીરદારોની સત્તાના તેજ આગમ ઝંખવાઈ જતી એ વાત ખરી. ધણીવાર તે રાજા કે બંડખોર તાલુકદારોની હાથેલાજ બજુતી. બીજા એડર્ડ, કે બીજા રીચાર્ડને પદ્મશ્રી કૃપા એ મદોનમત બાવાનોનુંજ કર્મ હતું, અને પાર્લામેન્ટનું તો માત્ર નામજ વગેરેનું હતું. પણ નામને ખાતર પણ પૂજ્યું પડે, નામનો એ મેળુરીવિના કાંઈ થાય નહિ. એ તમે નાનો શુનો અખત્યાર સમજશો નહિ. એ ઉપરથી સાફ જણાય છે કે પાર્લામેન્ટ સોને માથે છે એ મત તો અત્યારથીજ ઇંગ્લાંડમાં સ્થાપિત થઈ રહ્યો હતો.

આ રીતે મધ્યમ વર્ગના લોકની સત્તા રાજમાં ઉભી થઇ અને વધી. એ વર્ગ હજી નાનો હતો, ધંધાદારી તથા એકા લોકની સ્થિતિમાં કેટલોક સુધારો થયો હતો, તોપણ તેમની ઉપરના જુલમ તથા શુદ્ધતા (જેને વિશ્વનેજ) કહેતા તે હજી દૂર યશ નહોતાં. તેઓ મહાદુઃખી હતા, અને વાદરાજીનું બંડ એ એક તેનુંજ પરિણામ હતું. શુદ્ધલોકોએ પોતાના હકને માટે ઉઠાવણી કરવાનો ઇંગ્લાંડના ઇતિહાસમાં પહેલવહેલો દાખલો એજ છે. ખરેખરે વસંધી દેશમાં હકના પોકાર જાગીરદારો ને ગરાસીઆઓ પાડી રહ્યા હતા, અને નિરંતર તેને માટે હયોઆરના ઝગઝગ થયા કરતા હતા, તો તેની અગ્ર કાંઈપણ આ લોકપર યથાવિના કેમ રહે? તેપણ સ્વતંત્રતાની કિંમત જોખખતા થયા હતા. હજી જાગરદાર જાગીરદારોની આગળ મધ્યમ વર્ગનાનુંજ પૂરું ચલણ નહોતું, તો આ શુદ્ધલોકોએ બિચારી અસાન શું કરી શકે? તોપણ આ બંડપેશા એમનો પોકાર એજ હતો કે સધળા માણસ સરખાજા છે, અને વળી હિંમતે નીચ તે કાંઈ થયા. હામ હામ તેઓ આ દુરો ખરાડતા.

જ્યારે બાવા-આગે, હજમેજો નિજ હતા;

ધવે કાંપો રેંઢિયો, ત્યારે કાંઈતો ગૃહસ્થ.

ગરીરી મહેનત કરતો નહિ અને તે કરે તે નીચ એમ જ ગૃહસ્થ લોકો અનિમાન રાખતા હતા તે ઉપર આ ગજ ટાણો હતો.

નિધા મર્મગી સ્થિતિ તથા ગુધારો. લોક મહા વહેમી ને ધર્મોદ્ધ હતા.

બગડી ગએલો પ્રીક્ષિત ધર્મીઆણતો, ને તેનો મહારાજ રોમમાં રહેતો તેની સત્તા સઘળે ડેકાણે મોટા મોટા ભૂપતિઓને પણ કંપાવતો. જનના વખતમાં ઈંગ્લાંડ ઉપર ખંડણી બેસાડી તેનો આપણે પાછળ કહી ગયા છઈએ, પણ આ નવું લાકડું નીળી શક્યું નહિ, કેમકે લોકને તે ગમ્યું નહોતું. ભાગ્યેજ કોઈ રાજ્યએ ખંડણી ભરી, ને ત્રીજા એડવર્ડના રાજમાં તો કાયદો કરી પર્લામેંટે એ વાત બંધ કરી. એજ રાજના પાછલા ભાગમાં એવો કાયદો થયો કે કોઈએ રાજ બાબત કુર્માન દેશમાં દાખલ કરવો નહિ. ધર્મ ગુરુઓના ગુણદોષની ચર્ચા કરતા પણ લોકો થયા હતા, કેમકે રાજક્રિયા બાબતની સાથે ધર્મમાં એ કાંઈ કાંઈ સ્પર્શ જુદિ થવા લાગી હતી. ધર્મ સુધારાનો પહેલો પોકાર પણ આજ વખતમાં વિકલીફનામના સાધુએ ઉઠાવ્યો, અને તેનું કહેવું તો સો વરસપછી ધર્મસુધારકોએ જ વાત કરી તેના કરતાં પણ વધારે મોખું ને હિંમત બોલું હતી, એણે બાઈબલનું ભાષાંતર પહેલપહેલું ઈંગ્લેન્ડ ભાષામાં કર્યું એ મોટું પરાક્રમ હતું, કેમકે એ બેજા સઘળી ધર્મક્રિયાઓ પણ લાટિનમાં થતી અને ધર્મ પુસ્તકનો દેશો ભાષામાં તર્જુમો કરવો એતો મહા પાપ છે એમ પાદ્રીઓએ બધા લોકને મનાવી મૂક્યું હતું. પાદ્રીઓ આ સમે બહુ લોભી, લુચ્ચા, કમારા, ને વિવાસાસ્ત થઈ ગયા હતા.

વિદ્યા તો આ કાળને અંતે પણ દેશમાં થોડીજ હતી. પહેલાં તો કોઈ ને લખતાં વાંચતા પણ આવડતું નહિ, અને રાજ્યો તથા તાલુકદારો પોતાના નામની મહેર કોતરાતી રાખી, અપ પડ તારે સહીને ડેકાણે છાપ મારતા. પહેલો દેત્રી કાંઈ બચેલો હતો તે એટલું નવાઈ જેવું લાગ્યું કે વિદ્વાન દેત્રી એવીજ એના અટક પડી ગઈ. એ સમે કાંઈ વિદ્યા હતી, તે સાધુઓના મઠમાંજ; તોપણ કોઈ સાધુને ખરેખરા પંડિત થવું હોય; તોતો તેને રોમ કે ફ્રાન્સની પાઠશાળાઓમાં જવાની જરૂર પડતી.

સૌદમા સૈકડામાં ઉપલા વર્ગના લોકોને બણવા ઉપર રૂચિ થવા લાગી. પાછલા સૈકડામાં દેગબાપા ઈંગ્લેન્ડ થઈ ચૂકી હતી તે હવે એડાલ્ફર ચડી. ત્રીજા એડવર્ડના રાજમાં જે ઉત્કૃષ્ટ પુસ્તકો રચાયા, ને ઈંગ્લેન્ડ ભાષાના સુધારાનો પાયો નંખાયો. એક ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે વિકત્રાફિ બાઈબલનું ભાષાંતર કર્યું તે, અને બીજી વાસારે કંવિનું કાવ્ય. આ કવિની ગણના આજ પણ ઈંગ્લેન્ડ ભાષાના સર્વોપરી કવિઓમાં થાયછે, અને એનું કાવ્ય લોકો હે-

તથી બણેછે. આજ રાજમાં સરકારી લખાણોમાંથી ફ્રેંચ ભાષા નીકળીને ઈંગ્લેંડ વપરાવા લાગી. લાટિન ભાષાનો અભ્યાસ વધ્યો, રાજરચેકન નામના એક સાધુએ પદાર્થ વિસ્તાર તર્ફ પોતાનું મન દોડાવ્યું અને એમ કહેવાયછે કે પાછળથી કેટલાક સૈંકડા કેડે ને શોષો યઈ તે એણે પણ કરી હતી; પરંતુ આસપાસના ધાડા અંધકારને લીધે તે પ્રગટ યઈ શકી નહિ, અને ઉલટું ધર્માધ મોત્રે તર્ફથી એને ધણું દુઃખ ખમવું પડ્યું, એને માટે એટલે સુધી કહેવાયછે કે વરાળખંતનું એક ડોળીયું પણ એણે ખનાવ્યું હતું.

મૂર્ખાઈ વિષે.

દોહરા.

રવું કરિ દુનિઆ વિષે, દેતાં દિલગિર યાય;	
સમ્મજન જાણો સૃષ્ટિમાં, તે મૂરખનો રાય.	૧
માત પિતા પદને તણ, પૂજે પત્ની પાપ;	
લગવ્યો લગ્નલયે નહીં, તે મૂરખનો રાય.	૨
યોરે વસ્તુ વિતલ્લ, જેનો ખપ ન જરાય;	
નાણાંના પાણા કરે, તે મૂરખનો રાય.	૩
નાત વરામાં નીશદિન, દ્રવ્ય ખરે ખરચાય;	
ગરીબને આપે નહીં, તે મૂરખનો રાય.	૪
જે વસ્તુથી વરસમાં, નિશદિન પોષણ યાય;	
તે નાંખે જીડ કુપે, તે મૂરખનો રાય.	૫
કાચ ગૂઢે રત્નો તણ, દિલમાં નહિ દૂખાય;	
સોનાનું ખીતણ કરે, તે મૂરખનો રાય.	૬
સદવિદ્યા શિખે નહીં, મંત્રો જાણ્યા આ'ય;	
સવળાનું અવજું કરે, તે મૂરખનો રાય.	૭
કલેશ કરી કુટુંબમાં, લડવા સામે ધાય;	
સંપ ન રાખે સૃષ્ટિમાં, તે મૂરખનો રાય.	૮
હાથરને અગગા કરી, પાખંડ પૂજવા ધાય;	
દુખિ યાશે દુનિઆવિષે, તે મૂરખનો રાય.	૯

કરિને સાઈ કોઈનું, રાજ રહે ન થાય;
 ખોટું કરિ ખૂશી રહે, તે મૂરખનો રાય. ૧૦
 પરનારીની પ્રીતથી, ખૂબ ખુશી દિલ થાય;
 નાણાં ખરચે નેહથી, તે મૂરખનો રાય. ૧૧
 પીત્રા દારૂ પ્રીતથી, દડખ દોડ્યો જાય;
 પૈસાનાંખે પાણિમાં, તે મૂરખનો રાય. ૧૨
 કરમ અધિકતો આવડે, પણ ઊઘમ નવ થાય;
 ભૂમીમાં ભૂખે મરે, તે મૂરખનો રાય. ૧૩
 છુડાને રહ્યાજાણકી, પછી મનમાં પશ્ચાદ્ધય;
 રાંડે તારે બહુ રડે, તે મૂરખનો રાય. ૧૪
 સાકર મેલી સર્વદા, ઝેર દુખાદુખ ખાય;
 સમજા તેને સૃષ્ટિમાં, સહુ મૂરખનો રાય. ૧૫
 ઉપજા ઉર ઘેખ્યાવિના, જર ખરખો બહુ જાય;
 દેવામાં ડૂબી જશે, તે મૂરખનો રાય. ૧૬
 કુલણજી યધને કરે, કરે કમાઈ ન કાંપ;
 કમાણિ ખાશે કોકની, તે મૂરખનો રાય. ૧૭
 મદદ ન કરે ગરીબને, કરે ઓરને સાંધ;
 એવો જે આ અવનિર્ગાં, તે મૂરખનો રાય. ૧૮
 સંઘ્રહ કરતાં પાપનો, દિલ નહિ દિલગિર થાય;
 પ્રત્ય કરે નહિ પૃથિમાં, તે મૂરખનો રાય. ૧૯
 લી. ઓઝા સહુ કાળીદાસ

વાધનમર તાબે મહુવાની સ. ગુ. નીશાળનો મેહેતાજી.

અંધેરી નગરીનો ગર્ધવસેન:-એક ઉટંગ વાર્તા.

આ ચોપડી એના બનાવનાર મિ. હરગોવિંદદાસ કાંઠાવાળાની તરફથી ત્રણેક મહીનાથી અમારી પાસે આવી છે. આ બાઈ ગૂજરાતી બાવાના એક બણીતા લખનાર છે. હાલ એમણે નવોજ દેશ પકડ્યો છે અને તેથી તેમાં ખરાબર સિદ્ધિને ન પામે તો કાંઈ નવાઈ જેવું નથી એમ બાણતાં

છતાં આ પુસ્તકે અમને નાઉમેદ કર્યા છે. “દેશી કારીગરીના ઉત્સાહી” પ્રચારકની નિર્મળ, સરળ, ને ઉચ્છળતા બાબા, કે “પાણીપત”ના કવિની રસિકતા અમને આ ઉટંગ વાર્તામાં કોઈ પણ ઢેકાણે માન્ય પડતી નથી. બાબા બાબત તો એ બાધ એક નવા અસાસ્ત્રિય મલનાજ સ્થાપનાર યવાનો અનિષ્ટ લોભ રાખતા હોય એમ જણાય છે. બિચારી આપણી ગૂર્જરી માતાને બીજી માગતી ગણી તેનો શબ્દ બેડાર વધારવા ગામડીયા ને પ્રાંત બેદના બોલ વાપરવાનો પ્રસ્તાવનામાં લાંબો બોધ કર્યો છે. મિ. હરગોવિન્દ દાસ જાણતાતો હશે કે બધી બાબામાં સામ્ય ને પ્રાંત બેદના શબ્દો અતિ નિંદ્રા ગણાય છે, પણ એમ ચામાટે ગણાય છે તેનાં કારણો વખતે સમજ્યામાં ન હોય એમ અનુમાન થાય છે. ગામડીયા શબ્દ સુશિક્ષિત વાંચનારના મનમાં તિરસ્કારજ ઉત્પન્ન કરે છે અને તેથી તે ગમે એવા ક્રંધની પ્રૌદિનો ભંગ કરવાને બસ છે. પ્રાંત બેદના શબ્દનું તો મોટું દુઃખજ એ છે કે તે પોતાના પ્રાંતમાં ગમે એટલા રહેને શુદ્ધ હોય, પણ બીજા પ્રાંતમાં તે સમજતા જ નથી, અને ન સમજાય તો પછી તે લખવાનો શો ફાયદો? ન સમજાય એવાજ લખરા હોય તો તો પછી ચિનાઈ કે જંમખારી બાબાના બોલ લખતાં પણ શી હરકત છે? અપ્રસિદ્ધ સંસ્કૃત શબ્દ લખવાની રીતને પણ અમે તો પસંદ કરતા નથી, પણ તેમ કરવું આ કરતાં સારું છે, કેમકે તે શબ્દ સંસ્કૃત બોલતાને તો સમજાય અને એટલું સંસ્કૃત જાણનારા હાલ ગૂજરાતમાં જે વર્ગના વાંચનારા છે તેમાં ઘણા છે. અને તે દિનપર દિન વધતા જાય છે. પણ આ પ્રાંત બેદના શબ્દો પર પ્રાંતનો સાચી કે ગામડીઓ કોઈએ સમજે નહિ.

આ તો એ બાધ જે નજરે મત ફેલાવવાની તજવીજ કરી છે તેનું વિવેચન થયું. બાકી અંથમાં તો એટલે દરજ્જે એ બાધએ કાંઈ અજીજતા શબ્દો વાપર્યા નથી એ જોઈ અમે ખૂબી છંછંએ, અને અમે કહીએછું. એ કે સારો અંથકાર કુતર્ક ચડી પોતાની બાબા બગાડવા માગે, તો પણ તે એટલે દરજ્જે તેનાથી બગાડી ચકાતી નથી. તો પણ આપો કુતર્ક એ બાધ સવેળાથીજ સમજીને છોડી દે તો સારું, કેમકે એની માડી અસર આ અંથની બાબા ઉપર ઢેકાણે ઢેકાણે થવા વિના રહી નથી. ધરખુણીયા શબ્દના સામા અમારે કાંઈ વાંદા નથી, પણ ઉલટા તે નાટકાદિના પુસ્તકોમાં વધારે

વપરાય તેમ સાર એમ અમે માનીએ છીએ, પણ એ ધરખુણીયા શબ્દો આમડીયા કે પ્રાંત ભેદના તો નજ નોંધએ. એવો શબ્દ કોઈ માર્મિકજ હોય અને તેની ખોટ કોઈ પણ ખીજત માન્ય શબ્દથી પૂરી ન પડતી હોય, તો તે વાપરવો. પણ તેની સાથે સમજાતીને માટે નીચે એક ટીપ આપવી. આજ અમને બાવાને સીમંત કરવાનો ખરો માર્ગ જણાય છે.

ધરખુણીયા શબ્દને વાક્યોજ વાપરીય એવી પ્રતિષ્ઠા ર્ધ્યા છતાં વાક્ય રચના તો એ ગ્રંથકારનો હમયના સરજતા છોડી ડોળ બરી કિતવતા તદ્દ દોડી ગયો છે. આ ચોપડીનું પહેલુંજ વાક્ય અડધા પાનાનું છે. અને તેનો આરંભ કેવો ડોળ બરેલો ! “ કાદંબરી નામના ઉત્તમ પુસ્તકમાં જ્ઞવી શિક્ષા પ્રધાને રાજકુંવરને આપેલી” વગેરેથી આરંભ થાય છે. એ વાર્તાના વાંચનારામાંથી કેટલાએ કાદંબરીનું નામ સાંભળ્યું હશે વારં ! અને નામ યોડાકે સાંભળ્યું હશે તો પણ તેમાંના કેટલા યોડાએ એ ગ્રંથ વાંચ્યો હશે (કેમકે એ ગ્રંથ સંસ્કૃતમાંજ પ્રસિદ્ધ છે), અને તે સંસ્કૃત વાંચનારામાંથી એ કેટલા યોડાને એ શિક્ષા થી હતી તેનું આ વખતે કાંઈ પણ સ્મરણ હશે? આવી જાતની વાક્ય રચનાને ડોળ નહિતો ખીજી શું કહેવું ?

હરગોવિન્દરાસ જેવા અત્યાર મુખી શુદ્ધ ને અકિલવટ લખનારમાં આપું વક્ષણ જોવું એ અત્યંત ખેડકારક છે, પણ અમે ધારીએ છીએ કે પ્રસ્તાવનામાં એ બાઈ લખે છે કે “ જૂદે જૂદે રચણે, જૂદે જૂદે સમયે, અને મનની જૂદી જૂદી સ્થિતિની અંદર” આ વાર્તા લખાયેલી છે તેનુંજ આ પરિણામ હશે, અને અર્થ બાગમાં પણ જેજે ખામીઓ દેખાય છે તેનું કારણ આપણે ઉદારતાથી એજ ગણવું જોઈએ. માટે હવે અર્થ બાગ પર આ રીતની ટીકા વિસ્તારવાને બદલે ટુંકામાંજ પતાત્રી હંસની પેઠે ‘નીર’ નો ત્યાગ કરી “ક્ષીર” ગ્રહણ કરીએ છીએ.

કોઈ કલ્પિત અંધેરી નગરીમાં ગર્ધવસેન કરીને રાજા હતો. કપે સમ તે કહ્યું નથી. અને કાળ ચીતરેલા કોઈપણ રીતનો બંધ રાખ્યો નથી કે વાંચનાર તે અટકાવી શકે. એમાંના વર્ણન હાલના સમયને ખરાંખર જેમ બંધ બેસે તા આપતા નથી, તેમ સૌ ઉપરના કે હજાર ઉપરના કાળને પણ લાયક પડતા નથી. દય ને કાળ વિનાની આ વાર્તા ગ્રંથકાર પોતે કહે છે તેમ ઉઠંગ છે. એ ગર્ધસેન એના નામ પ્રમાણે ગર્ધોજ અને નગરી અંધેરી તે અં

ધેરીજ હતી. એનો પ્રધાન-ઝંડુપૂરી નામે કોઈ બાવો; દુર્બળસિંહ સેનાપતિ, બોયડપંત ખજાનચી, અસાનબટ વ્યાવોધીય, જીલ્લાએધ્યક્ષ જાણતાં ઉપરી. કપટઅંદ મહિસુલખાતાનો વડો, ને હજારનો મહેરેગીર અખુધ કરીને કોઈ આરમ હેનો! પાત્રના તો જોતાં જોતાં બેમાં થયાં, પણ પાત્રના ઉપર મેં કારનું કાંઈ પણ બહુ ન હોવાથી બધો રંગનો ભંગ થઈ ગયો છે.

આમાંના ઘણાખણને લુચ્છા કહ્યા તે તો કીકે છે પણ તે ને તેજ માણસને ખીજે પ્રસંગે છેક બેવકુલ-પેનાજ કહેવાય એવા- મીતવાં છે એ શું! પણ ધણું એમકે રજવાડાને લગતી અંધેર ને જીલમની કાલાણીઓ બાદ સોકોની તર્ફથી રથમાં ચાલે છે તેને આ ગ્રંથમાં આડી અવળી જમ આ વે તેમ મોડવી દીધી છે. અને તેથી એમાં પાત્રતાની આશાજ રાખવી એ દોષ છે. આ પ્રત્યેક કાલાણીઓ છૂટી છૂટી વાંચનાં ફાર્સે જોવી પણ રમુજ છે, અને તે દેશી રજવાડાના અંધેર ઉપર અચ્છા કપાટા મળ્યા. પરંતુ એ મૂળે તો બાદની કાલાણીઓ અને તે આ વાર્તાના પાત્ર જોડે જોડાઈ એટલે તેનું અસંભવિતપણું સંગવની પણ બહાર જનું રહ્યું છે.

વળી, આ કાલાણીઓ એટલી બધી છે કે તે મૂળ વાતમાં ભંગાણ પાડી વાંચનારના રસને તોડી નાંખે છે. આ વાર્તાની સંકલનામાં આવી આડકલાઓ દાખલ કરતાં ઘટતો વિવેક ન વાપરી ચકાસે તેવીજ બધી. ખરાબી થઈ છે. બાકી એ મૂળવાત તો ધણીખરી સંભવિત, હાલના રાજ્યોને ચાનક આપનારી, તથા સમજે તેને મુજોલકારી છે.

મૂળવાત આ પ્રમાણે છે. ગર્ધવસેન એના બાપને ધડપણનો એકને એક કુંવર હોવાથી છરાંબો ને સાડેચો તો હતોજ તેવામાં એને ગાદી મળી. એને ખગાંડવા ચોતરફથી નકારાં માણસો બધાં થયાં. સારા ને બત્રા કારભારીઓ દૂર થયા, ને લુચ્છા માણસોના પોખાર પડવા લાગ્યા. ઝંડુપૂરી કરીને એક બાવો હતો તેને એ નાનપણથી મામો મામો કહી બોલાવતો અને તેના ઉપર ધણી પ્રીતિ હતી. તેને એ મૂર્ખાએ પ્રધાન કર્યો. એ બાવો મહા લુચ્છો, ને સ્વાર્થી હતો. એણે રાજ્યને કુછંદમાં નાંખી પોતાનાં હાથમાં સધળી અધિકાર લઇલેવા ધાર્યું, પણ તેમાં એને રાજની સચુંસચુંદરી નામની રાણી તર્ફથી કેટલીક હરકત નડી કેમકે તે ગાદી ને બત્તી હતી. મારે એ રાણી ઉપર અબાંસો દરાવવા તે બહુ મર્યો, અને આખરે રાજ્યને ગ્રે દેવાનું

રજરજ જૂઠું આંખ લેખું કરી તે આપડીને તે સુરખ રાજ પાસે મહેલના એક ખુણાના ઓરડામાં દેદ દાખલ રાખવાનો હુકમ કરાવ્યો. હવે રાજને કોઈ શીખામણ આપનાર રહ્યું નહિ, અને તેમાં વળી કૌભાંડમતિ નામનો એક કુપાત્ર રાણી કારભારી પરણાવી લાવ્યો તેણીએ તો રાજને કોડીનો કરી નાંખ્યા અફીણ ને દારૂ પર ચઢાવી દીધો. નવીરાણીના હાથમાં જતો રહેલો નોઈ, પેલા પાપી પ્રધાને તાની નામનો એક કાંડડો તાવડો બાત્રાવી રાજને તેના હાથમાં ફરાવ્યો. પણ આતો ગંડુને બકરે કાઢતાં હંટ પેલા જીવું થયું. રાજને તાનીનું તાવ ઓટલું લાગ્યું કે આખા રાજની તે કીસખતણ જ મુન્નિવાર થઈ પડી. કૌભાંડમતિ કે ગંડુપુરીનો રાજમાં કોઈ બાવ ધૂછે નહિ, પણ સઘળા પેલી નાવકાને ઘેર ધકા ખાવ. આ નોઈ પેલાં બે સમ કુખ્યાં સમજ્યાં ને એક સંપ થઈ એકાએક રાતે તે ગુણકાને દેદ કરી લીધી. કેડની ધૂનમાં રાજ “તાની, તાની” કરતો તેની પાસે ગયો ત્યારે તેનો વેઠ લઈ કૌભાંડમતિએ જ ત્યાં આવી તેને રાજ ક્યો. બીજો દિવસે કેંદુ ઉતરી ત્યારે પણ રાજએ તાનીની કાંઈ તપાસ કરી કે નહિ તેનો આ હટંગ વાર્તામાં કહ્યું નથી, પણ હવેથી રાજ કોણ જાણે શી રીતે, પણ બિલકુલ આ બે જણને તામે થઈ ગયેલો વર્ણનામાં આપ્યો છે.

હવેથી આ કુભાવર્ત રાણીને હરામખોર કારભારી બધી રીતે એક થઈ ગયાં. ગોદાગોલી, ખાસ ખવાસ, ને એકી પેહેરાવાળા એ સઘળાં પોતાની તર્ફના રાજની આસપાસ મૂકી તેને કેરી જીવોજ કરી નાંખ્યો. પછીથી બંનેજણ મનમાને તેમ માહાત્મવા લાગ્યાં. ગંડુપુરી રાત દહાડે રાણીનાં મહેલમાં પડી રહે, એજ માનહ મારે, ને બંને ભિગાં મળી રાજ પચાવી પડવા ના દર રોજ તર્ફો રચે. ગર્ભ રહ્યો છે એમ વાત ચલાવી પૂરે દહાડે કોઈનો છોકરો લાવીને એડવી દેવાનો તેમણે વિચાર ક્યો. તે પછી જૂની રાણીના કુંવર જયસિંહ વિષે અનેક ઘાટ ઘડ્યા આણે તો રાજ પાસે કહેવડાવવું કે એ મારા પેટનો નથી, અને તેમ ન થાય તો તેને ઠાર મરાવવો એમ આ ચંડાળ જોડાએ નિશ્ચય કર્યું.

આ દરમ્યાન રાજને રાણીની આજ્ઞા ઉપર કાંઈક વહેમ ગયો. તેથી જ્યારે તેણીએ દાહાડા રહેવાની વાત કાઢી, ત્યારે રાજએ ખરાખર કાને ધરી નહિ. બીજી પ્રસંગ શાધી રાણીએ રડી કંડળી બહુ સ્ત્રી ચરિત્ર કરી એધા-

છી માગે, પણ તે વેળાએ તેને રાજાએ ઉડાવી. એણે હવે બસન થોડું કરવા માંડ્યું, ને પોતાની હાથતનો અધસોસ કરવા લાગ્યો. આવી સ્થિતિમાં એક પ્રસંગે ભૂના રાણાને જ્યાં કેદ કરી હતી ત્યાં જઈ પહોંચ્યો, ને કોઠડી ફરી તેના ઓરડામાં ગયો. રાજાએ આંખે બંનેનો બાર વર્ષે જોયો થયો અને એકબીજાએ પાછલા સંધ્યા અુતાસા કર્યાં. ભૂંડી શામિ રાજાના કેવા હાથ કરી નાંખ્યા હતા તે સાંભળી સગુણમુંડીને ઘણો શોક થયો. હવે શું કરવું તેનો વિચાર કરવા તેણે હવે ઓરો છુપીથી એક બીજાને મળવા લાગ્યા, અને તે કામમાં એક જુનો નિમક હવાત ખવાસ દોસયો સદાય થયો.

પેલી તર્ફ ડોનાંડમતિને મંડુપુરોનાં કાવત્રાં ધમધોકાર ચાલી રહ્યાં હતાં. જ્યસિંહ તેના મોસાળમાં સુખે ઉછરતો હતો ત્યાં તેનું શરૂ કાદો નંખાવવા બારે ધામત આપી નારાજ નામના એક વિકરાળ બહારવટીવાને મોકલ્યો, કેમકે તે રાજામાં એવો બંદોબસ્ત હતો કે કાંચા પોચાની તો આવું કામ માથે સવાની હિંમતજ ચાલે નહિ. આ મક-વાણી પોતાના જેવા ચાર પાંચ સાથીઓને લઈ જ્યસિંહના મામાને ગામ આવ્યો. સાપ રમાડનારને વેપે ગામમાં રાખત થઈ ગઈની નિરીક્ષા કરવા સાંજ પહેરનો તે ઓસાંધને વેપે બહાર નીકળ્યો. ગઈની હંચાઈ, કિલ્લા, આડી, ને પહેરગીરોનો ભપતો ભિંહ એ ડેવા તો ખરો, પણ માથું આપું મૂકી આરંભેલું કામ પૂરૂ કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. પછી રાત્રે આ વિકટ જગામાં હજારો સાહસ ધર ફાડુઓની જુકિત વેડી તથા પૂરેપૂરી કરી, તે મહેલના ઉપલા ઓરડામાં કુંવર સૂતો હતો ત્યાં ગૂપ્તરૂપ ઘખત થયો. ગિફારમાં એ કુંવરની આંગળીએ કાંઈ ધા વાગેલો તેનો તે રાત્રે તાડ થઈ આવ્યાથી દવાદાર કરવા મામો. એ પોતાના ઓરડામાં સુવાડ્યો હતો. મામી ને ભાણેજ એ બંનેની જરા આંખ-મીચાઈ ગઈ હતી તે વખતે પેલો ખૂની ત્યાં જઈ પહોંચ્યો, ને જેવા કટાર કાઢી મારવા ભયછે કે ઊંકારાની જોડે કોઈ આવેડ બાંધડીને દીઠી આવતો કોઈ ગા દીકરો સુતાંછે એમ તે કહીને અચકાપો અને તેની સાથેજ એના હાથને કંપારી છુટતા કટારે હાથમાંથી ધપ હેડે પડી ગઈ. આ ખડખડાટ સાંભળતાંજ ચપ લાતને પેલી રજખૂતાણી જાગી ઉઠી ને પાસે ઉઘાડું ખડગ દાગેલું હતું તે ફેરવીને લગાવ્યું. લોહીચૂતો તે ઉભી પુછડીએ નાકો, ને પાછળથી તેનો કાંઈ પત્તો લાગ્યો નહિ. આ ખુનીની કટાર પડી રહી હતી

ખાસ કરેલા લાયક છે.

આ રીતે આ વાતનો છેડો આપે છે. આ મૂળ વાત છેક આસંબધિત છે એમતો જે રજવાડાથી કાંઈ પણ વાંકેફાર હશે તે કહી શકશે નહિ. બૂલ એટલી જ છે કે દુનિયાનું સમુદય નહાડે એક ઢેકાણે ખતાબું છે. કાબ્ય શાસ્ત્રમાં દેવી, માનુષી, ને આસુરી એવાં ત્રણ જાતનાં કવનો કહ્યાં છે. દુનિયામાં ન હોય અથવા ક્ષયિત જ હોય એવા સંદુષ્ટીનું વર્ણન કરવું તે દેવી, માણસમાં ગુણ દુર્ગુણ સામાન્ય પણે હોય છે તેવાં જીવંતોનાં તેનું નામ માનુષી કાબ્ય, અને દુનિયામાં ન હોય અથવા ક્ષયિત જ હોય એવા જ દુર્ગુણમય આ અદિને વર્ણવવા તે આસુરી. આપણા આર્ય પૂર્વજો એતો આ છેલ્લા વર્ગના કાબ્યને અતિ નિંદા ગણી ત્યાગ કર્યું છે. ઈંગ્રેજીમાં પણ તેને સારા લોકો પસંદ કરતા નથી, કેમકે એવા દુર્ગુણના રસમય ચિત્રોથી (પરિણામે દુઃખ વર્ણનું હોય છે તો પણ) જીવાન માણસના મન ઉપર નહારી અસર થાય છે, અને પ્રૌઢ શ્રદ્ધિ વાગાનેતો તે ચિત્ર દેશતાં જ નથી. ઈંગ્રેજીમાં રેનલ્ડ આ વર્ગનો લખનાર છે. આ ગ્રંથનો રેનલ્ડની સાથે ગુકાબલી કર્યા તે માત્ર આ બાબતમાં જ સમજાયે. તેની ચિત્રણશક્તિ કે પાત્રસ્થાને ઢેકણી તો અહિંમાં મૂલ્ય જ છે, પણ એનો એટલો ફાયદો પણ ગણાય, કે અહિંયા દુર્ગુણોનાં ચિત્રો મનોહર ન હોવાથી વાંચનાર પર નહારી અસર નહિ કરે. એથી ઉપદું આ ગ્રંથમાં જે ખાસ બાધબાધ છે તે બે સારો, ને છટાથી લખાએલો છે જ. મોટે નીતિ સંબંધી આ ગ્રંથની સામા અમે વાંધો લેતા નથી.

રસ વિષે તો અમે જે જે કહ્યું તે ઉપરથી અમારો અભિપ્રાય જણાઈ ગયો હશે. આડકથાઓ ન નાંખી હોત, અથવા નાંખતા પાત્રાપાત્રનો વિષેક વાપર્યો હોત, તો ગ્રંથરસિકના સારી કહેવાત. મૂળ વાતમાં ગર્ધવસેનને છેક ગવેડો ન બનાવતાં માણસ રાખ્યો હોત, તો વાંચનારને વધારે રસ લાગત, અને સારી અસર થાત. જો આ ગ્રંથથી રાજ વર્ગને બાધ કરવાની ઈચ્છા રાખી હશે, તો તો તે ઠેકઠજ છે. તેઓ તો આ ગર્ધવસેનનું નામ સાંભળીને જ ચોડવાંશે, અને બાધ લેવાને બદલે અમારો નકામે ગિસ્તો જ કર્યો છે એમ સમજશે; તો પણ બીજા લોકને અને તેમાં વિષેક કરીને પર

દેશીએને આપણા રત્નગાડાની છુપાએલી કાળપ નાણાનું કાંઈક અતિ-
શયોક્તિ વાળું, તો પણ બહુધા ખર્ચ સાધત એ થઈ પડશે એમ અમને
લાગે છે.

કેળવણીખાતાનીખવરો.

બી. નં. ૯૪૦

અમદાવાદ વિભાગ

કમલેજ. મે. વળાના દરબાર સહિત તરફથી મુખી, કુંવરજી મુંદરજી
૩૦૧ મીઠાઈ—છાંદ કન્યાશાળા, અમદાવાદ જીલ્લાના મે. કલેક્ટર સહિ
બ બહાદુરે ૩૧) મીઠાઈ—પેશકા કન્યાશાળા, ડાહોરના મે. લખુભાઈ કા-
ળીદાસ ૩૪-૬-૦ ચોપડીઓ.—ઝવારસદ. મે. કોળદાર સહિએ ૩૧) પતા-
સાં—ગોધાવી. રૂકૂન કમિટિના મેમ્બરોએ ૩૧) સાકર—સાતવોડા, અમ-
દાવાદ જીલ્લાના મે. કમ્પ્ટ્રી આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સહિત બહાદુરે ૩૨) મીઠાઈ
મહોવાદ. દરબાર બાવસીંગજી મુલુભાઈ ૩૧) મીઠાઈ, દરબાર ખુમાનસંગ-
જી વરસાબાઈ ૩૦૧ મીઠાઈ—પેશકા કન્યાશાળા. મે. હિતરખાંતાના એ. હ-
નરપેક્ટર સહિત બહાદુરે ૩૨) મીઠાઈ. મે. સપાડીનેટ જડજી લાલચંકરે ઉ
મીનાચંકર તથા મે. મામલતદાર સહિએ ૧૨-૬-૦ ચોપડીઓ—વાતળાકે-
ઝોયા, તલાટી મોતીલાલ નધુભાઈ ૩૦૧ મહેતાજી ધનેશ્વર રામોદરે ૩૦૧
આસિસ્ટન્ટ મગનલાલ ત્રંમકલાલ રૂપા બટ. હરગોવિંદ નેશંકરે ૩૦૧ મહેતા
જગનલાલ વલ્લભરામ ૦-૧૦-૦ પટેલ નેશાબાઈ ગણેશજી ૩૦૧ વિદ્યાર્થી
પરસોતમ રેણુજી ૩૨) પટેલ પોચાગાજી તથાનલાસ ૩૦૧ પટેલ મહીજી
પોતાંપર ૩૦૧ મુખી રમનાય અમીચંદ ૩૦૧ પટેલ બાપુભાઈ હાંસજી ૩૦૧
પટેલ સહિયા કાસીભાઈ ૩૦૧ પટેલ નાગરે ગજાન ૩૦૧—રાણપુર. કામદાર
સુરુ માનસંગ ૩૧૧ સાકર—ગોઠ, ગાંડુના ડાહોર સહિત રામસંગજી નાતા-
જીરાજે ૩૫) ચોપડીઓ—મારાસર. વાધેલા પદાજી બળીવાજી પોતાના
જોકરાને નિશાળે બેસારીને ૩૦૧૧ સાકર—મીલેલી. પટેલ ગોકળ દાબાજી
૩૦) ચોપડીઓ—ઝોગજન. રૂકૂન કમિટિના મેમ્બરે દલમુખરામ લક્ષ્મીચંદ

આ પત્રક કાઢિયાવાડની મોટી મોટી યુજરાની નિયાજોના મહેતા
એને જણાવવા છપાવવામાં આવ્યું છે. હાલ જે ત્રણ વર્ષમાં કેટલાક
હેતાજીએ ઉમંગથી કામ કરતાં સૌથી ઊંચા પોરણમાં કેવું સાફ પરિ-
આયું તે ઉપલા પત્રકથી સ્પષ્ટ માત્રમ પડે છે, કેમકે આગળ સને ૧૮૭૬-
ની સાલમાં આખા કાઢિયાવાડમાં કુકત ચારજ ઊકરા છઠ્ઠા પોરણમાં
થવા હતા. ઉપલા પત્રકમાં કેટલીક નિયાજોમાં હજી ઘણી ખામીઓ જણા
તેમજ બીજી કેટલીક નિયાજોમાં હજી ઊંચાં પોરણ બરાબર સાક્ષતાં નથી ત
મહેતાજીએ તત્ત દેહને કામ કરે તો તેમની નિયાજોમાં પણ તેમ
એમાં કાંઈ ચક નથી. આ પત્રક ઉપરથી જણાય છે કે બપોરે કેટલી
થોડી વસ્તીના ગામમાં પણ સાફ પરિણામ આવ્યું છે તારે એ
મોટી ને ઉત્તી વસ્તીવાળા ગામમાં સાફ પરિણામ આવે એમાં
કંઈ નવાઈ નથી, ને એ પ્રમાણે સાફ પરિણામ ન આવે તો તે મહેતા
એને પણ શરમાવા જેવું છે ને તેમની લાયકીવિષે ઉપરાંતને કેવો વિ-
આવે એ પણ તેમને પોતાને જ વિચારવા જેવું છે. એજ પ્રમાણે વગ
પ્રમાણમાં નાનાં મોટાં ગામમાં કેટલા ઊકરા થવા જોઈએ તેનો પણ વિ-
આ ઉપરથી આવશે. તા. ૨૨-૪-૮૧ ગોપાળજી સુરભાઈ દેસાઈ

ઉપરથી એન્જ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર પ્રાંત કાઢિયા

બાહેર ખબર.

લોઅર ગ્રેડ સરકારી નોકરીમાં રાખલ થવાનાં કુટુંબ ક્લાસ અને કે
ક્લાસ સર્ટિફિકેટ મેળવવા છઠિનાર ઉમેદવારોની પરીક્ષા ૧૨મી સપ્ટે
સને ૧૮૮૧ને સોમવારે અને તાર પછીના દિવસે નીચે લખેલી જગ
લેવામાં આવશે.

સુરત, બરૂચ, નડીઆદ, અમદાવાદ, ગોધરા, અને રાજકોટ.

૨. મહીકાંઠા અને પાંચણપુર એજન્સી તરફના ઉમેદવારોની પરી-
અમદાવાદમાં લેવાશે.

૩. દરેક ઉમેદવારે પોતાના બાગની પરીક્ષાકમિટીના પ્રેસિડેન્ટ ઉ
૧૨મી આગષ્ટ ૧૮૮૧ સુધીમાં પોતાનું નામ, ઉમરનું સર્ટિફિકેટ, તથા
દાણુ, રીત પ્રમાણેના આકારમાં લખી તે મહેતાજી અથવા ગામના પટેલ
સહી સાથે મોકલી દેવાં. આ પ્રમાણે ને નહિ કરે તેને રાખલ કરવા
નહિ આવે. પ્રેસિડેન્ટ ઉપર અર્જ કરવાથી છાપેલા સર્ટિફિકેટ આપવા
આવશે.

(ઇંગ્લેજ સહી) એસ. વી. પટવર્ધન,
આ. એન્જ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર. ઉ. પ્રાંત.

પ્રાચીન ગ્રંથોની પ્રસિદ્ધિ.

સંસ્કૃત, વજ્ર, અને ગુજરાતી ભાષાનાં સુચોદક અને ઉપયોગી ગ્રંથો પુસ્તકોને પ્રતિવર્ષે એક એકની રાશી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવાનું મી વલ્લભના નામદાર ડાકોર સાહિત્ય ધોરણે. માટે એના વિષયોમાં લક્ષ આપનાર ગૃહસ્થોને વિનંતિ કરવામાં આવેછે, કે એવાં પુસ્તકો ક્યાં છે, અને ક્યાંથી કેવો રીતે મળી શકશે, તે વિશે જોઈતી સુચના આપવાની કૃપા કરવી. એ પુસ્તકોમાંની તંત્રિત (એડીટડ) કરવા યોગ્ય પુસ્તકોને તંત્રિત કરવાની જોને ઇચ્છા હોય તેણે તે સરતો જણાવેલી તે પણ લક્ષમાં લેવામાં આવશે. મુ. સ્વસ્થા ન વલ્લભ. તારીખ. ૧ મે સને ૧૮૮૧

હરિદાસ ત્રિહારીદાસ.

કારભારી.

તૈયાર થાયછે.

“ન્યાય પ્રકાશ” નામનું મોપાનોયું ન્યાયના જુદા જુદા વિષય અને હાઈ કોર્ટ વિગેરેના ફેમલા સહાય બહાર પાડવાનું છે તે જરોબર મહીનલની શરૂઆતમાં છપાઈ બહાર પાડે. એમાં એમાં ૧૦૦ છેથે ધરાક થથે, તેજ તે કામ ધાર્યું કરીને શરૂ કરવામાં આવશે. ગુજરાતમાં એવું મોપાનોયું આગળ બહાર પાડ્યું નથી જ્યો તેને પહેલા મળેનું કરવા અમારી ઇચ્છાછે. સર્વ જાતના લોપા તે જઈ શકે તે માટે તેનું વાર્ષીક લવાજમ માત્ર ૩૪) આરે રાખવામાં આવ્યુંછે. ટપાલ ખર્ચ કાંઈ લેવામાં આવશે નહિ. ધરાક થનાર ગૃહસ્થોએ પોતાનાં નેક નામ નીચેને શરનામે તા. ૩૦ મી જુલાઈ સને ૧૮૮૧ની અંદર મોકલાવવા મહેરવાની કરવી.

તારીખ ૧૬ જુન. સને ૧૮૮૧.

મુ. વળા. પ્રા. કાઠીવાલાડ.

ત્રીકમરાય હેદશંકર.

ઉપુત્રી ન્યાયાધીસ વળા.

તૈયાર થઈછે.

પેનકોડ ઉપરની ટીકા, હિંદુસ્તાનની ચારે હાઈકોર્ટ તથા બીજી યોગ્ય કોર્ટોએ કૌલ લગતગ ૭૦૦ સાતસો ફેમલા અને સમજુત સાથે છપાઈ તૈયાર થઈછે. તેના પ્રથમજ ૪૫૬ ધરાક થથાછે એ ઉપરથી તેના ઉપયોગ વિશે થોડી ખાતરી કરવી રહેછે. માત્ર થોડીજ નકલો રહીછે માટે જોમને જોઈએ તેમણે નીચે મહી કરનારને કિમત અને ટપાલ ખર્ચના ૩૩-૫-૦ રોકડા મોકલી મંગાવી લેવી.

દશથી વધારે નકલ અપાવનારને સેકડે ૧૦ ટકા કમીશન આપવામાં આવશે. તા. ૧૬મી જુન સને ૧૮૮૧

વળા.

પ્રા. કાઠીવાલાડ.

ત્રીકમરાય હેદશંકર,

ઉપુત્રી ન્યાયાધીસ વળા

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL PAPER.

AUGUST 1881.

પુસ્તક ૨૦ મું. આગમ્ય. વ્યંક ૮ મો.

મુલાકાત બહુ મોટું વૃદ્ધ નામ નેમ છે કામ
કર ખાતે મન લેવેના મરી ખાતે પરી હામ

અવકાશવિદ્યા	પૃષ્ઠ	CONTENTS	PAGES.
ઇંગ્લેન્ડ સેક્યુલર મેસિયસ ઇતિહાસ ૧૯૨	૧૬૮	History of the English Nation.	169
મધ્યાદ્ય વિગત ૧૭૦	૧૭૦	Verder of the English.	177
પુસ્તકોની પહેચિ ૧૭૮	૧૭૮	New Publications	179
ઇંગ્લેન્ડી ખાતેના ખામરી ૧૮૨	૧૮૨	Educational Intelligence	182
સારસંગ્રહ ૧૮૭	૧૮૭	Miscellaneous	187
સરકારી જ્વહેર ખામરી ૧૮૯	૧૮૯	Departmental Notifications	191

(ઇંગ્લેન્ડી ખાતેના હુકમથી)

અમદાવાદમાં

મામાની દોલીમંચે મુલાકાતે પ્રિન્સિપ અને જનરલ એજન્ટ સા કંપની
વિનિર્દેશના પ્રેસમાં રણજીતલાલ ગોંધરામ છાપાપ્રમદ મુ.

સંખ્યા { ૩૨ } વરસના વ્યાખ્યાયિત. { ૪૫ } પાસ ખર્ચ
{ ૩૭ } મુદત વ્યંક વ્યંકના. { ૫૫ } વૃદ્ધ

ગુજરાત શાલ્વપત્ર.

પુસ્તક ૨૦ હું

આગષ્ટ સત ૧૮૮૧

અંક ૮ મો.

ઇંગ્રેજ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

ભાગ, ત્રીજો, ૧૫ મો તથા ૧૬મો સેક્ટો.

પ્રકરણ, ૧ લું. ઇ. સ. ૧૩૯૯ થી. ૧૪૮૫ સુધી.

લાંકાસ્ટર કુળના રાજાઓ.

ઇંગ્રેજોના ઇતિહાસમાં હક વિના ગાદી પચાતી પડવાનો આ પહેલો વહેલો કામચો બન્યો. બીજા એડવર્ડને જીલમથી પદ્મચ કર્યો હતો, પણ એની પછી એના જોડરાને મેસાડ્યો એટલે કાંઈ બારે અન્યાય નેવું દેખાયું નહિ. ત્રીજા રીચાર્ડને જોકરો હતું નહિ, પણ એની પછી હેવીનો હક હતો એમ કહી શકાય એમ નહોતું. હાલતો એ ગાદીએ એકો ન કોઈ બોધ્યું નહિ, અને તેમ આગળ ૫૦-૬૦ વરસ સુધી એના કુળમાં એ ગાદી રહી, પરંતુ પછી મોટો ઝગડો ઉઠ્યો ને દશમાં બારે કાપા કાપી ઘણી મુદત સુધી ચાલી. માટે આ સ્થળે એના તથા સામાવળીઆનો ઇંગ્લાંડના રાજ ઉપર કેટલો હક તે આપણે જાણીએ.

વંશાવલી.—લંકાસ્ટરનો જીક હેવી, જે હાલ ગાદીએ ચડી એકો, તે ત્રીજા એડવર્ડના ચોથા જોડરાનો જોકરો હતો. પહેલાને બીજા જોડરાનો લો હાલ કાંઈ વંશ રહ્યો નહોતો એટલે ને તર્ફની કાંઈ હરકત નહોતી, પણ ત્રીજા ક્રુસર ક્યારેનાના જીકની એક પુત્રી માર્યના જીકને પરણી હતી તેના જોકરાનો જોકરો આ વેળા હયાત હતો. એણે લો ગાદીનો હક ન કર્યો, અને નિર્વંશ મરી ગયો. પણ એની બહેન આન પોર્કકુળમાં પરણી હતી તેના રૂએ તે લોક પાછળથી રાજનો રાવો કરવા નીકળ્યા. બાકી પાર્ક કુળના કાકોરો જાતેનો એડવર્ડના પાંચમા ક્રુસરના વંશના હતા, પણ ત્રીજા ક્રુસરની તર્ફનો આ હક તથા ત્રણ કુળની દોસત તથા રાજા મળવાથી આગળ જતાં તેઓ

ખડુ બળવાન થઇ પડ્યા.

ચોથો દેવો.—બાહક ગાદીએ બેસનારના રાજમાં બંડ કિતુરો થાયજ તેમ થયાં; પણ એણે હિંમત તથા ચતુરાઈથી સમાધી દીધાં. એના રાજમાં એ સિવાય વિશેષ કંઈ જાણવા લાયક નથી.

પાંચમો દેવો.—બાળપણમાં આ રાજ્યએ જોટલું બદનામ મેળવ્યું હતું તેટલોજ એ ગાદીએ બેસી વખણાવો. એના બાપના વખતમાં, કહેછે, કે લુચ્ચા, લૂંચા, ને આહારવટીઆ લોકની સોબતમાં તે ફરતો. એક વળા એનો કોઈ જુગારી સાથી યુનાહમાં પકડાવે, ત્યારે તેને છોડવા પોતે કોર્ટમાં ગયો; અને એની બક્ષામણ ન માની, ત્યારે એણે જડજને ઉડાવીને એક તમાચો માર્યો. તે જડજે પણ પૂર્ત હુકમ કર્યો કે, કુચરાજ, હું તારા બાપનો આપેલો અધિકાર બજાવુંકું;—તેથી આ તે મદાર નહિ, પણ ખૂદ મદારાજનું અપમાન કર્યું છે;—અને તે મટે તમે પણ તમારા સાથી જોડે કેદમાં પધારો. કુંવર સમજીને પૂર્ત પૂરંગમાં એક દહાડો ગયો અને જ્યારે એ વાતની એના બાપને ખબર પડી ત્યારે તે હરખથી બોલી ઉઠ્યો કે “ધન્ય છે મારા બાબ કે મને આપો હિંમતવાળો ન્યાયાધીશ મળ્યો છે અને વળી વધારે ધન્ય છે. ભાગ્ય મારાં કે મારે કુંવર આવું કાયદાને માન આપે છે” આ અમર કીર્તિ વાળા ન્યાયાધીશનું નામ ગાર્ફોલ્ડની હતું. આપણા દેશમાં આવા કામદાર, કુંવર, કે રાજ હાલ કયે ડોકાણે મળશે!

ગાદીએ બેસતાંજ આ રાજ્યએ પોતાની આજ એકદમ સુધારી નાંખી. જૂના કામદારોને સન્માનથી કાયમ રાખ્યા, ને પોતાના ફકડડ ગોડીયાઓને એકાંતમાં બોલાવી કહ્યું કે “જાઓ, તમારી આજ સુધારો નહિ. ત્યાં સુધી મને તમારું મોં બતાવશો નહિ; એ દરમ્યાન ભૂએ ન મરો તેને સારું હું આ યોડી ખરચી આપુંકું તે લો લેતા જાઓ” એમ કહી તેમને વિદાય કરી પોતે ડહાપણ ને નિબ્બક્ષપાતપણે રાજ ચલાવવા લાગ્યો.

વીજ એડવર્ડના વખતથી ફ્રાન્સ સાથેજ લડાઈ સળગી હતી સુધી સમાધાન થયું નહોતું. લડતાં બંને પક્ષવાળા થાકતા, ત્યારે ફક્ત રાખતા, અને વરસોના વરસ આલ્યા જતાં; પણ લડાઈ ઉભી ને ગણાતી હતી. ફ્રાન્સનો રાજ આ સત્રે પેલો હોવાથી રાજમાં બે મોં જ બંધાઈને એક બીજા સાથે મોટી મારામારી આવી રહી હતી. આ વખતે

લાભ લઈ હેવીએ ક્રાન્સ ઉપર સ્વારી કરી. એન્જિંકોઈના મેદાનમાં બંને પક્ષના લશ્કરોની બેઠેબેઠા થઈ (ઈ. સ. ૧૪૧૫), અને એમાં ફ્રેંચ લોકોએ પહેલાની પેટેજ પોતાના મદને લીધે બારે દાર ખાધી.

બે વરસ વચમાં આડાં જવા દઈ જ્યારે જ્યુ કે માહિમાંહે લંડોને ફ્રેંચ લોકો છેક નખળા થઈ ગયાછે, તારે એણે બીજી સ્વારી કરી. પેરિસમાં ગયો તારે ક્રાન્સના નિર્બંધ રાજ્ય ચાર્લસે એને તારનાર જોવા ગય્યો. હેર્નને પોતાની કુંવરી પરણાવી, તથા ક્રાન્સનો રાજરક્ષક તથા પછીનો રાજા એ નામથી બધાએ કબ્જલ કર્યો. (ઈ. સ. ૧૪૧૭.) હવે તો એણે પારિસજ પોતાની રાજધાની કરી:—નાણાંની જરૂર પડતી તારે ઇંગ્લાંડ આવતો, ને નહિ તો તાંનોતાંજ રહેતો. એને આદિંવા એક છોકરો થયો.

આ રીતે ઇંગ્લાંડ એક ઉપરાજ્ય થઈ જવાની તૈયારીમાં હતું, પણ ઈશ્વરે એમ ધાર્યું નહોતું. એને એકએક બારે મંદવાડ થઈ આવ્યો, અને પોતે જાણ્યું કે હવે ઝાઝા દિવસ હું કાઢવાનો નથી તારે એ ડાહ્યા રાજાએ કુંવર મોટો યાપ તાંસુધી પોતાના એકબાઈ બેડફોર્ડને ક્રાન્સનો તથા બીજા ગ્યાર્ડરને ઇંગ્લાંડનો રાજરક્ષક નામ્યો, અને કુંવરનું રક્ષણ વારિક નામના એક મોટા અમીરને સોંપ્યું. આ રીતે રાજાનો બંદોબસ્ત કરી ૩૫ વરસની નાની ઉમરમાં અપૂર્વ કીર્તિ મેળવી ઈ. સ. ૧૪૨૨ માં એણે પોતાનો દેહ છોડ્યો.

છોટો હેલી. આ સમયે ક્રાન્સનું 'રાજ્ય એવું સંપૂર્ણ હસ્તગત થઈ ગયું હતું, કે મહીના એકમાં ચાર્લસ રાજા મરી ગયો ત્યારે નાના હેલીને ક્રાન્સનો પટ્ટાભિષેક થયો. એની ઉમર બાળ્યે આ વેળા બાર મહીનાની હતી, પણ બેડફોર્ડ મહા શાણો ને પરાક્રમી પુરૂષ હતો. ક્રાન્સના મરનાર રાજાના કુંવરે ૭મા ચાર્લસ એ પદ ધારણ કરી જે તોફાન મચાવવા માંડ્યું હતું તેનો એણે અંતથી કેડો લીધો. સાત વરસસુધી બેડફોર્ડ આઈ પીને એની પાછળ એવા રાંડ્યો રહ્યા કે હવે એને શરણ થવાની જરૂર પડ્યો એમ સમજાને લાગ્યું, પણ એવામાં જન આવ આફે એ નામની એક જીવાન કુંનારકાએ આગળ પડી બાજીનો બધો રંગ બદલી નાંખ્યો, એ બાઈ એક ગરીબ વીથીવાળાની છોકરી હતી. પરદેશીઓનો અમલ જોઈ એનો આદર્શ એવા અકળાપે, કે એનું મન લહેરે ચડ્યું, અને પોતે પીર પેગંબરને દેખવા લાગી. "તું ઉઠ, ને ચાર્લ-

સને રાજ્યાભિષેક કર" એમ એના કાનમાં દરદાજ ગેબી બાણકારા વાને ગવા લાગ્યા, ને આખરે તેણીએ આર્લેસની પાસે જઈ કહ્યું કે "ફાણા દેવલમાં આવી આવી રીતની તજવાર લટકે છે તે મને આપ, અને હું તારા ઘોડા લશ્કરને લઈ દમણા ફતેહ કરી આવું છું." એ તજવાર અળકાવતી પુરૂષના પોશાકે સોનેરી સામના સુંદર ઘોડાપર મુવાર ચઢ પવિત્ર વાવટો ફરફડાવતી તે ચોંક લશ્કર લઈ આર્લેસ શહેર ઉપર ઇંગ્રેજોએ ઘેરો ઘાલ્યો હતો ત્યાં દોડી પહોંચી (ઈ. સ. ૧૪૨૯.) ઇંગ્રેજોએ ડરી જઈ એને મારગ આપ્યો, અને શહેરમાં જઈ એણે કિલ્લેદારને કહ્યું કે "તમે જોયા શું કરો છો? ચાલો, મારી નોડે ઇંગ્રેજોના સામા" આ આવેથી દોળાંની સામા ઇંગ્રેજોથી ટકી શકાયું નહિ, અને ઘેરો ઉડાવી તેઓ નાહા. હવેથી એ બાઈનું આર્લેસની કુંવારકા એવું નામ પડ્યું. તેણીએ આર્લેસને રીમસ શહેરમાં લઈ જઈ પરંપરાની રીત પ્રમાણે રાજ્યાભિષેક કર્યો, ને પછી કહ્યું કે માફ કર્યું હવે યઈ રહ્યું માટે મને પાછી મારે ગામ જવાડો. પણ જેના નામને પ્રતાપે તો ગમેલી બાજી પાછી હાથ આવવા લાગી હતી, તેને તે કોણ વિદાય કરે?

હવે પછી દેટલીક લડાઈઓ યઈ તે બધામાં ઇંગ્રેજો હાર્યા, અને ઇંગ્લાંડથી અણમિતનો મદદ આવી પહોંચી નહોત, તો બેડફોર્ડ ગતિ એવા બહાદુર હલો, લોપણ તે ખરિસ જોડી નાસીજ ગયો હોત, આ નવા લશ્કરે ઇંગ્રેજ પક્ષને કાંઈક ટકાવ્યો; અને દૈવપોગે પેલી કુંવારકા તેમના હાથમાં આવી ગઈ તેને તેઓએ ડાકણ છે એમ કહી કુંજતાથી જીવતોને જીવતીજ બાળી મૂકી ઇ. સ. ૧૪૩૧. પણ આ કરતાનું કૃષ્ણ ધાર્મી કરતાં ઉત્તરું જાયું. તમામ ક્રૈમ લોકોની આંખમાં ખૂનના બરાઈ આંખુ, દોળીએ તોડી નાંખી એક સંપ યઈ ગયા, અને સ્વદેશજનતાથી નાના ને મોટા સઘળા આ પરદેશીઓના સામા એવા જીરસાથી ઉડ્યા કે ઇંગ્રેજોથી ટકી શકાયું નહિ. એવામાં શાણા ને શૂરો બેડફોર્ડ મરણ પામ્યો. હવે એક પછી એક ઇંગ્રેજોના હાથમાંથી મુલકો જવાજ લાગ્યા, અને ઇ. સ. ૧૪૫૧ માં કાલેશહેર સિવાય તેમની પાસે ક્રાન્સમાં કાંઈ પણ રહ્યું નહિ.

આ પ્રમાણે અપાઠાની સાથે પાછું ઇંગ્રેજોના હાથમાંથી ક્રાન્સનું આવેલું રાજ જતું રહ્યું તેનું એક કારણતો એ હતું કે ઇંગ્લાંડના રાજકારભારમાં મહા કુસંપ ને અદાવત આવી રહી હતી. મરનાર રાજ્યે તો રાજ્ય રક્ષક

એકસો ચામરનેજ નીમ્યો હતો પણ પાર્લામેંટ તેની જોડે તેના કાકા બ્લુફ-
ટને સામિલ કર્યા. એ અખરદાર પણ મહા લુચ્ચો ને અટપટી હતો. આ
બંને રાજ્ય રક્ષકોને મૂળથીજ અણખનાવ થયો, અને આગળ જતાંતો વેર
એટલું બધું વધી ગયું કે એક બીજા ઉપર રાજ દ્રોહનું તહેામત મૂકી જીવ
લેવા પણ એક બે વાર તૈયાર થયા. રાજ મોટો થયો પણ તેનામાં કાંઈ
સત્તા આવી નહિ. માર્ગેટ રાણી મળી તે પણ મહા મમતી ને લડાઈખોરી
નીકળી. તે એક પક્ષમાં બરાઈ ગઈ અને બંને દોષોવાળા એક બીજાને મા-
રવાનાંજ રાતદહાડો કાવત્રાં કરવા લાગ્યા. ચામરને કેદ કર્યો; અને ત્યાં કોઈ-
એ તેને મારી નાંખ્યો. આ જોઈ બીજા અમોરોને લાગ્યું કે આપણી છંદગી
આ રાજમાં સકામત નથી, કેમકે રાજમાં તો કાંઈ માલ નથી, અને બળ
વાન દોષીવાળા પોતાના શત્રુ ઉપર રાજદ્રોહનું તહેામત મૂકી તેનો પ્રાણ લેતાં
કોઈ વારે લગાડતા નથી. રાજને માથે કરજ બહુ વધી ગયું હતું અને તેથી
પાર્લામેંટ પણ બહુ બૂમ પાડવા લાગી હતી. નીચલા કોઠાએ તો એક પરગણામાં
બેઠા ઉઠાવવાની પણ હિમત ચલાવો હતી.

. આયો લાગ જોઈ પાર્કના ડ્યુક રીચાર્ડે તજખીજથી વાત ચલાવવા
માંડી કે રાજપર ખરો હકતો મારોછે. એણે પાછલા રાજમાં નિમકદલાણીથી
નોકરી બજાવી હતી, અને આ રાજમાં પણ ફક્તમાં ઘણો બહાડુરીથી લ-
ગ્યો હતો, પરંતુ આ સમિ એણે જોયું કે હવે આ રાજનું ટકુ ઘણા દહાડા
નામિ એમ નથી અને હું મૂકુંછું તેટલું મારું જાયછે. તે છતાં એણે પ્રથમતો
રાજમુધારાનીજ માગણી કરી, પણ તે લસ્કર જોયું કરી ખુશી તરવારેજ.
એ વેળા એનું કાંઈ ફાવ્યું નહિ ને પોતાના તાલુકામાં પાંજા જવું પડ્યું. એ-
વામાં બોગજોગે રાજ ગાંડો થઈ ગયો, અને તેથી પાર્લામેંટને સમજાવી માર્ગ
રેટ ના કહેતી રહી ને રાજ કારબાર એણે પોતાના હાથમાં લીધો. પાછલા
કારબારીને કેદ કરી એણે પોતાનો પહેલો હાય દેખાડ્યો. પણ વર્ષેક દહાડામાં
રાજ સારો થવાથી તે છૂટ્યો અને પાર્કને હજુરમાંથી નાસી જવું પડ્યું. એણે
પોતાના તાલુકામાં જઈ લસ્કર જોયું કર્યું, ને તેને લઈ રાજનોમુધારો કરો
એમ બોલતો લંડન તરફ આવવા લાગ્યો. રાજ કેટલુંક લસ્કર લઈ સામો ગયો,
પણ સેન્ટ આલ્બાન્સના મેદાનમાં જ લડાઈ થઈ તેમાં તે હાર્યો અને પક-
ડાયો ઈ. સ. ૧૪૫૫. પણ માર્ગેટ રાણી વાહારે લઈને આવી અને પાર્કને

ઉપરમાં નસાડી મૂક્યો. આ વખતથી ઇંગ્લાંડમાં તરવાર નીકળી તે ૩૦ વરસ યુધ્ધી પૂરે પૂરી મ્યાનજ થવા પામી નહિ. હવે પછી બે પક્ષ વચ્ચે જે જે લડાઈઓ થઈ તેનું વર્ણન કરવા બેસીએ તો તેનો પાર આવે એમ નથી. એટલી લડાઈઓ છતાં એ ટંકાનો નિકાલ જ્યારથી આવ્યો નહિ, કેમકે ઇંગ્લાંડના તમામ લોકો કોઈ માર્કિતો કોઈ લાકેસ્ટર પક્ષમાં સામેલ થઈ લડવાને બાહિર પડ્યા હતા. જેમ જેમ માણસો મરતાં ગયાં તેમ તેમ વેર ને અંટસ વધતો ગયો, અને પછી તો એક બીજાને મારું મારું એજ બંને પક્ષવાળા ઝંખવા લાગ્યા. પણ સંશ્રામમાં સામા આવે તેને તો વીણી વીણીને મારતાજ, પણજે પકડાય કે તાબે થાય તેને પણ દુરુટતાથી કાપી નાંખતા વાર લગાડતા નહિ. ઘરમાં બેઠેલાને પણ પકડી મંગાવી રાજદ્રોહી ઠેરવી જોત જોતાં ફાંસીને લાકડે લટકાવી દેતા. નિરપરાધી નાના બાળકને પણ પકડી રહેંસા નાંખતાં એ સમય બંને પક્ષવાળાને ઝરાપણુ દયા આવતી નહિ.

આ દારણુ દેશવધરને " યુદ્ધાખની લડાઈઓ " કરીને કહેછે, કેમકે લાકેસ્ટર પક્ષની ધન્ય ઉપર રાત્રું, ને માર્કિનો ઉપર સોણુ યુદ્ધાખનું કુલ આતરેલું હતું. આ લડાઈમાં ધડીમાં માર્કિની જીત થાય, તો ધડીમાં લાકેસ્ટરની. રાજ ક્રેલીક વાર ક્રેલપકડાયો, ને ક્રેલીક વાર રાણીએ છૂટો કર્યો. તે કેટલાં રહ્યો તોપણ રાણીએ પોતાનાં છોકરાને નામે લડાઈ જુરસાથી જારી રાખી. રીચાર્ડેછેવટે એક લડાઈમાં પડ્યો, તોપણ માર્કિ પક્ષવાળાએ તેના છોકરા એડવર્ડને આમળ કરી માર્ગરેટને હરાવી, અને ઇ. સ. ૧૪૬૧ માં તેને લંડનમાં લઈ જઈ રાજ્યાભિષેક કર્યો.

માર્કિ કુળના રાજાઓ.

જોયો ઇડ્વર્ડ. એ હવે રાજ કહેવાયો, પણ એ પક્ષની લડાઈતો હજી હતી તે તેનીને તેવીજ જોયપર રહી. માર્ગરેટ રાણી મહા જુરસાવાળી બહાદુર, ને અંતી હતી. તેણીએ પુર્તજ ઉઠાવણી કરી પણ તેમાં હારી. યોડા દહાડા સંજુર પકડી ફ્રાન્સ ને સ્કોટલાંડની મદદ લઈને તે પાછી આવી. હેકસામ આમળ (ઇ. સ. ૧૪૬૪માં) એક મરણીઆ લડાઈ થઈ તેમાં

તાના અધમ વિધવાસકિતની લગામો છૂટી મૂકી, ને એનું દરબાર એક મોટી અનીતિનું, રચન થઈ પડ્યું. નીચ કુળની એક વિધવા ઉપર મોહિત થઈ તે તેને પરણ્યો, અને તેનાં સગાવાદાવાને મોટા માન મરતમા આપી રાજમાં વધાર્યા.

આ જોઈ વારિકનો અર્થ ને ચાર્લ્સ પક્ષનો મોટો સંયમ હતો અને જેણે પોતાના આ સમિતી પરાક્રમોથી “રાજ કરનારો” એવું ઉપનામ મેળવ્યું હતું તે વંકાણે અને તેની સાથે રાજ્યનો બાઈ કતારેન્સ પણ સામેલ થયો. વારિકે કાલેમાં નાસી જઈ ત્યાં પોતાની કુંવરી કતારેન્સને પરણાવી, અને ત્યાંથી એકાએક ધસી આવી રાજ્યને કેદ કર્યા. પણ એનું શું કરવું તેનો એ વિચાર કરેછે એટલામાં રાજ્ય તુરંગમાંથી નાઠો અને વારિક તથા કતારેન્સને ક્રાન્સમાં નાસી જવાની જરૂર પડી. ત્યાં જઈ માર્ગરેટ રાણી જોડે વારિક મળી ગયો અને તેના કુંવર એડવર્ડને પોતાની બીજી કન્યા આપી તેને ગાદીપર બેસાડવાનું માથે લોધું. મોટું લશ્કર લઈ એ લંડનપર ચડી આવ્યો અને રાજ્યના ઘણાખરા અમીરો નારાજ થએલા હતા તે એને મળી ગયા. તેથી લડાઈ કર્યા વિના એથા એડવર્ડને પોતાનો જિવ લઈ હાલાંડમાં નાસી જવું પડ્યું. “રાજ કરનારે” તુરંગમાંથી કાઢી ૬ ઠા હેર્બને પાછો ગાદી ઉપર બેસાડ્યો ને સરત પ્રમાણે રાજ્યનો વહીવટ પોતે તથા કતારેન્સ બલાવવા લાગ્યો. બે ત્રણ મહીના પછી (ઈ.સ. ૧૪૭૧માં) પાર્લામેંટ બોલાવી તેણે આ ગોડવણ મંજૂર કરી.

પણ આ વાતને થોડા દહાડા નહિ ગયા એટલામાં એડવર્ડ પાછો કેટલુંક લશ્કર લઈને ચડી આવ્યો, અને કતારેન્સ વગેરે કેટલાક ચાર્લ્સ પક્ષના સરદારો પાછા સમજીને તેને મળી ગયા, કેમકે તેમણે જોયું કે આતો આપણે ધરની કૂટે ધર ખોધું. આ લડાઈમાં એડવર્ડના સિપાઈઓ પાસે ખંડુકો હતી; અને તે હાલને મુકાબલે ઘણી જંગમ તથા તે વેળાના ધનુષ્ય બાણે કરતાં કાંઈ વધારે વાઘ મારે એવીતો નહોતી, તો પણ તેના ધમધમાટાથી જ દુશ્મનો ડરી ગયા, અને બારે દાર આપી. આ યુદ્ધમાં વારિક મરાણો અને લાંકાસ્ટર પક્ષની સઘળા આશાઓ અસ્ત થઈ ગઈ. તો પણ માર્ગરેટ પાછળથી આવી પહોંચી તેણે બીજી લડાઈ આપી, પરંતુ તેમાં એના સઘળાં માણસો માર્યાં ગયાં, અને પોતે પોતાનો ઘણી, તથા કુંવર એ સઘળાં

પકડાઈ ગયાં. ડુંગરને દરબારમાં બોલાવી પૂછ્યું કે મારા મુલકમાં તે કેમ લડાઈ મચાવી હતી ત્યારે તેણે ક્રૂરકાઈથી જવાબ આપ્યો કે મારા બાપનું રાજ પાકું મેળવવા. આ સાંભળી ખીજવાઈને એડવર્ડે તમામને માથાં, ને પાસે બે બા-
યાતો ઉભા હતા તેણે ખંચર કાઢી ળંગઝીપણે તેના ત્યાંજ પ્રાંણ લીધા. માર્ગરેટને તેના બાઈ ક્રાન્સના રાજ્યએ પૈસા આપી છોડવી, અને બિચારો રાંક છઠ્ઠો રહેવી રહ્યો તેને કેદખાનામાં નાંખ્યો. ત્યાંકેટલેક દહાડે સડી સડીને તે મરણ પામ્યો.

હવે એ નિર્ભય થયો અને તેની સાથે એના કસાઈ પેટા ઉઘરા વધ્યા, સામાવાળીયામાંના તો સઘળાને એણે કાંઈ પણ બોલવા ન દેતાં મારી નાંખ્યા. કોઈના ઉપર જરા શક આવ્યો કે તેનું આવી બન્યું; અને તે મેળા તે પારકાકે પોતાના પક્ષનો છે તેનો એ વિચાર રાખતો નહિ. એ મહા શુભાની ને ધાતકી ઘટ ગયો. પોતાના બાઈ ક્યારેયના પણ વગર વાકે દારૂના પીપમાં ફૂંખાવી મારી નાંખ્યો. આ રીતે લોકો કાપર કાપર ઘઠ રહ્યા હતાં, એવામાં એ પાપી મૂંઝો ને લોકોએ હરખથી એના છોકરાના નામની ઘાણ ફેરવી. (ઇ. સ. ૧૪૮૩).

પાંચમો પુરવર્ત.—આ બિચારું તેર વરસનું બાળક તો ગાદીએ આ-
વ્યું તે મરવાને માટેજ. એના કાકા રીચાર્ડને રાજ્ય રક્ષક ઠેરવ્યો હતો તેજ એનો ભક્ષક ઘઠ પડ્યો. એણે એ બાગરાજની મતે કેદ કરી, મામાને ફાંસી દીધો, અને રાજ્યને તથા તેના નાના બાઇને લંડનના કિલ્લામાં મોક-
લાવ્યા. પછી પોતે રાજ્ય ઘઠ બેસવાની એણે તજવીજ આરંભી. લાંડેહેસ્ટ્રિંગ્સ નામનો એનો મિત્ર આ અન્યાયમાં સામેલ નહિ થયો તેથી એ મારો જીવ લેવાને જાફુ કસાવેછે એવું ઢોંગપી તહોમત મૂકી તેને મારી નંખાવ્યો. પછી થી એના મળનીયાઓએ પાછલો રાજ્ય પરણ્યો તે પહેલાંના એ ડુંગરોએ એમ કહી બાર પાર્લામેન્ટની તફ્ફી રીચાર્ડને રાજ્ય યવાની વિનંતિ કરી, અને તે એણે આનાકાનીથી સ્વીકારી. (ઇ. સ. ૧૪૮૩).

એમ કહેતાવ છેકે ગાદી ઉપર બેઠા પછી પૂર્વજ એણે કિલ્લામાં મારા
કુઝી પેલા બે બિચારા બાળકોને ઊંઘતાં મારી નંખાવ્યાં, અને છાતામાના ત્યાંજ દટાવી દીધા.

ત્રાંજો રીચાર્ડ.—ઉપલા કુષ્ટ કામધો લોકો એને રાક્ષસ જેવો ગણવા લાગ્યા, અને વાકે પક્ષમાં બે મોટાં તડ પડ્યાં. લાકિસ્ટર વાળાતો ક્રાન્સમાં

રહ્યા રહ્યા લાગ શોધ્યાજ કરતા-હતા, અને હાલ તેમણે પ્રવૃત્તિ પોતાના સરકાર રિચમાંડના અર્થ હેતુનો ઓથા એડવર્ડની કુવરી સાથે વિવાહ કરવા માંડ્યો કે કોપેલો અર્ધાવાકું પક્ષતો તેમની તરફ આવે. આ સાંભળી રીચાર્ડ, એમ કહેવાય છે, કે પોતાની રાણીને ઝેર દેવડાવી મારી નાંખી અને પોતે આ કુવરીને પરણવાની મહેનત કરી. પણ તે રાજકુમા પોતાના ભાઈઓના ખૂનીની સાથે તે કેમ પરણે? એનો વિવાહ તો રીચમાંડ સાથેજ થયો, બાકિશર પક્ષે જોરપર આવ્યો, ખીજા અમીરો પણ કેટલાક ફરી ગયા, અને ઇ. સ. ૧૪૮૩માં તેમણે પાછી ઉઠાવણી કરી. એ વખત કાચું નહિ, પણ ખીજા વખત તેઓએ ઓટો હુમલો કર્યો. રિચાર્ડ સામે જઈ પાર્શ્વર્થફીલ્ડ આગળ બહાદુરીથી લડ્યો, પણ એના લશ્કરમાં ઘોર યવાથી એની હાર થઈ અને પોતે રણને મેખરે લડતાં લડતાંજ મર્યો.

રિચાર્ડ રાજ્ય શરીરે ખુંધો, ઠીંગણો, ને સ્વભાવે મહા દુષ્ટ કહેવાયએ. એ બુદ્ધિવાન હતો ખરો અને ગારીએ બેઠા પછીતો એણે ન્યાયને ડાહ્યાપણથી રાજ ચલાવ્યું. એનો અમલ હુંફો ફક્ત એ વસનો ફક્ત ફિઝરથી બરપૂર હતો, તો પણ કેટલાકે બાપાર વૃદ્ધિના એણે સારા કાયદા બાંધ્યા, અને સરકારી ‘આક્ટ’ છપાવી પ્રગટ કરવાનો ધારો પણ એના વખતથીજ નીકળ્યો. એ ધણી રીતે ઐરંગજેબ જેવો હતો, પણ એ દેશને કાળ એવો નહોતો કે ત્યાં એવા માણસ હિંદુસ્તાનની પેઠે ફાંવી શકે. એના થા હાલ યથા તે આ-પણે ઉપર જોયું.

મર્યાદા વિષે.

(દોહરા.)

મનની મર્યાદા વિના, તનની શી મર્યાદા;
મન જીત્યા વિણ બ્યર્થછે, જગત જીતની યાદ.
અનેક ઉપચારે થકી, મન વધ રાખે જોહ;
તનથી તત્ત્વ ચૂકે નહિ, ઉપમજનનો એહ.
મર્યાદીનું નામ ધરિ, ફરિ તીર્થાટણ માંપ;
વેવ વિચિત્ર ધર્મો થકી, નહિ મર્યાદી મનાય.

કોણ ધાણુ દાંબિકજન, એવા આજ અનેક ;	
મર્્યાદી એ શબ્દનો, સમજે નહીં વિવેક.	૪
મર્્યાદી એતો નહિ, મતવાદી ઉન્મત્ત ;	
કામ-ક્રોધ મદ મત્સરે, રોત દિવસ રહે રત.	૫
જપ તપ ધ્યાન ધરી સદા, શમ દમ નિયમે શાંત ;	
રજ તમ કુચુલુ દૂર કરી, સત્ત્વ સન્ને સિક્ષાંત.	૬
પાળે પરમ પુનિત નિત, નીતિ ભક્તિ સદ્બાવ ;	
સત્ત્વ સદા આરે રહે, નિરભિમાન દીનદાવ.	૭

(ચોપાઈ.)

માનો એ મર્્યાદીજન, નિરમળ મન જોનું પાવન ;	
પ્રીતિ નિત્ય હરી ગુણ ગાય, પ્રભુ ભક્તિમાં પ્રીતે ધાય.	૧

(જોકરીછંદ. ચોપાઈ.)

સત્યતા યકી ભક્તિ કરે, સત્ય નીતિ પંથે સંચરે ;	
સત્ય સાચવે જીવન યકી, અસત્ય તો સ્વપ્નામાં નથી.	૧
શાંતચિત્ત રાખો ભાવના, કરે નિત્ય પ્રભુની સેવના ;	
ધર્મ નિષ્ઠ યહ ધીરજ ધરે, પુણ્ય કર્મ પ્રેમે આચરે.	૨
વશ્ય વાણી જોને સંવેદા, સર્વ ઇન્દ્રિયો વશજે સદા ;	
હંથ ગુણે પય વાણી યકી, જાહું કરી પીએ જો નકી.	૩
તત્ત્વ માત્રને ગ્રહણ કરે, અતત્ત્વ તે દ્રષ્ટે નવ ધરે ;	
ચોંટી પ્રભુપર ચિત્તની રતી, ખરો તેજ મર્્યાદી જતિ.	૪
અંધકાર અસાનીની મતી, જ્ઞાન જાનુ પ્રગટી દીપતી ;	
પ્રેમે જોહ પ્રકાશજ કરે, સૂક્ષ્મ એજ સંજ્ઞાને વરે.	૫
એવા નર વિરલા અવનીમાં, ધન્ય બાળ્ય તેની જનુનિનાં ;	
સદ્ગુણ જન્મ કરી વ્હાવો લીએ, સુકૃત કરિ જ્ઞાનાં મૃતપીએ.	૬
મર્્યાદા વિણ અર્થ ન બને, અર્થ અનર્થ અતિ ઉપજો ;	
મુખ્ય ગુણ મર્્યાદા તણો, જોનો મહિમાં મહિમા ધણો.	૭

(ચોપાઈ.)

મૂઢ જનેતા મુન્ય વિચાર, મહાંત શમજી લેશે સાર ;	
એ આચાર્યે કહું પ્રગણ, દોષ ક્ષમા કરશે ગુણ ગ્રામ.	૧

કહેા કાન હુંતે કોણ માન, અતિ અત્તાન તાણું હું પાત;

મર્યાદાના ગુણ ગણિ મન, માન્ય કરો સધળા સન્નન.

પિતૃ માત ગુરની મર્યાદ, પાળો તો સધળામાં સ્વાદ;

શીખો વિદ્યા વિનય વિવેક, પાળો સાનવાન યઈ ટેક.

કાદાનજી વિ. ધર્મસિંહ. ૪.

અંબાળીઆ.

પુસ્તકોની પહેાંચ.

હુંકી દહાણીઓ. આ નામની ઇંગ્રિજીમાં ચાંબસની એક ચોપડી છે તેનો આ તર્જુમો છે. આ નાંબ નાના વાર્તાઓ રસિક ને સુખોધકારી છે. બાળકોના હાથમાં મૂકવા જોગું વાર્તાનું એકે સાદું પુસ્તક આપણી બાષામાં નથી તે વળા આ ચોપડી એક કિંમતી મદદ ગણાવી જોઈએ. તર્જુમાની બાષા સહેલી ને શુદ્ધ છે. આ પુસ્તક વિષે નોંધી રાખવા 'લાઈક' હકીકત એ છે કે એ કોઈ ગૂજરાતી બાળાની કૃતિ છે. સ્વભાષામાંજ છોડીઓ પૂરે પૂરી કેળવણી નથી લેતી, તો કોઈ ઇંગ્રિજી બણી તેનું આપું બાપાંતર દેશની સેવામાં મૂક્યે એવી અને હાલ આથા રાખી નહોતી. આંવી જાતનું પુસ્તક ગૂજરાતમાં પહેલ વહેલું રચવાનું માન એ બાઈનેજ છે. એ બાઈનું નામ નમ્રતાથી ચોપડીમાં લખ્યું નથી, પણ તે કહેવામાં અમને કોઈ હાલ હરકત જણાતી નથી, કેમકે 'જેના જામી કેળવણી તેઈ અને એત્રે સાનંદાથેય' બતાવતા માગીએ છઈએ તે બાઈતો—લખતાં અમારી કલમ ઉપડતી નથી કે—એકાએક દેવકોપથી કૂમળા છોડની પેઠે કરમાઈ ગઈ છે. એ સ્વર્ગવાસી અગુર બાળાનું નામ શણુગાર ગૌરી, ઉમર ક્રમ ચૌદક વર્ષની, અને રાવસાહેબ મહીપતરામ રૂપરામના જ્યેષ્ઠ પુત્રે અનુભાઈની બાપી હતી. એ સુંધરલા ધરમાંજ તેણીએ આંટલી હંચી કેળવણી લીધી હતી, જેનું આ પુસ્તક એક ક્ષણ છે. મહીપતરામબાઈ ઉપર હુંકા વખતમાં દેવનો આ બીજો શખ માર પડ્યો તેને માટે અને અત્યંત દિલગીર છઈએ, પણ હિંદુસ્થાન આંગળ કોઈનું ચલણ ન હોવાથી અને એટલુંજ કહીએ છઈએ કે આ શણુગાર ગૌરીના અકાળ મૃત્યુથી એમના ધરનોજ આ નહિ, પણ ગૂજરાતનો એક બિવિચનો શણુગાર અરેલ થયો છે. એમ અને આ રીથેનું અવલોકન કરતાં સમ-

છએ છએ.

કચ્છની ભૂગોળવિદ્યા. આ શાળાપયોગી પુસ્તકની એક નકલ અમને તેના બનાવનાર કચ્છપ્રાંતના એન્જીનિયરનલ ઇન્સ્પેક્ટર રા. રા. દલપતરામ પ્રાણજીવન અખખરની તરફથી મળી છે તેના પહેલો અમે ઉપકાર સાથે કબુલ કરીએ છએ. એમાં ચાર પ્રકરણ છે. પહેલા પ્રકરણમાં ભૂગોળનું સામાન્ય વર્ણન આપેલું છે. બીજા પ્રકરણમાં કચ્છનું સામાન્ય વર્ણન છે અને તે સમજાવે જાણવા લાયક છે, એ પ્રકરણમાં વનસ્પતિ તથા અનિજ પેદાસ, જાત અને બાધા, હુનરી બનાવટ તથા વેપાર, અને રાજ્યશીતિનું ટુંકામાં પણ સારી રીતે વ્યાન કર્યું છે. ત્રીજા પ્રકરણમાં કચ્છનું એ રીતનું સચિત્તર તાલુકા વાર વર્ણન કર્યું છે. એમાં ઢેકાણે ઢેકાણે ઇતિહાસ કે દંતકથાને લગતી જાણવા જોગ હકીકતો રસિકતાથી પ્રખળ આપી છે. ચોથું પ્રકરણ કચ્છના તમામ ગામ તથા તે દરેકમાં કેટલી વસ્તી છે તેના આંકિડાથીજ બંધું છે. એ ઉપરથી માલમ પડે છે કે કચ્છ તાને એકંદર ગામ ૧૦૪૫ ને વસ્તી ૪૮૭૩૦૫ માણસની છે.

આ પુસ્તક રચીને બાઈ દલપતરામ કચ્છ માંહેના પોતાના કેળવણી આતાની એક અગત્યની ખોટ પૂરી પાડી છે એટલુંજ નહિ પણ ઉપયોગી જ્ઞાનના ગુજરાતી બાધામાં પ્રસ્તુત છે તેમાં એક કિંમતી વધારો કર્યો છે. નોકરીસર પોતાને ફરવું પડે છે તેનો એ વિદ્વાન ગૃહસ્થ સારો ઉપયોગ કરે છે તે આપણે પ્રથમ એકવાર જોવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો અને આ તેની બીજી સાબીતી છે. આ ચોપડીના પણ ૧૦૮ છતાં કિંમત માત્ર ૫૫ આનાજ રાખી છે.

“પેનસકોડ ઉપરની ટીકા.” બનાવનાર રા. ત્રીકમરાય ઉદેશકર વ-જાના ઉચ્છુટો ન્યાયાધીશ અને કાઠિયાવાડ એજન્સી વકીલ. હિંદુસ્તાનનો ફોજદારી કાયદો જીને અમલમાં આણવો છે તેના દરોજના ઉપયોગને માટે નૌપ દાખલ આ ચોપડી સારી જણાય છે. એમાં મૂળ કાયદાની કલમ આપી નથી કેમકે તેમ કર્યાથી એનું કદ બહુ વધી જાય, પણ દરેક કલમના આંકડા નીચે જણ આસન પાડી એકમાં કઈ કોરેક્ટો તેનો ઇનસાફ થઈ શકે, બીજામાં તે ગુન્હાની મતલબ, તથા ત્રીજામાં પોલિસ વગરવારે પકડી શકે કે નહિ તે દર્શાવ્યું છે. સારપણી ઢેકાણે ઢેકાણે થોડી ટીકા આપી છે, અને શુનાહતુ સ્વરૂપ જોળખાવવા મહેનત કરી છે. અમે આશા રાખીએ

છઠ્ઠાએ કે કાઠિયાવાડના ન્યાય ખાતાવાળાએને આ ઓપડી ઉપયોગી માન્ય પડશે. એનાં પૃષ્ઠ ૩૮૦ ને કિંમત ત્રણ રૂપિયા છે.

ભૂજ શહેરની સઘળી નિશાળોને ઇતિહાસ વહેંચાયાં તેનો રીપોર્ટ ઇમેરૂમાં પ્રગટ થયો છે. તેના એક નકલ અમારી ઉપર આવી છે તે આ નંદથી સ્ત્રીકારીએ છઠ્ઠાએ. એ સંગે ત્યાંના એન્કુએશન ઇન્સ્પેક્ટર મિ. દલપતરામ જે હકીકત વાંચી સંબળાવી હતી તે ઉપરથી એ પ્રાંતની કેળવણીનો ઇટલોક જાણવાળેગ ઇતિહાસ માન્ય પડે છે. પહેલવહેલી એક ગૂજરાતી નિશાળ ઈ. સ. ૧૮૫૦ માં ભૂજખાતે નીકળી. ૧૮૫૭ માં ઇંગ્રેજ સ્કૂલ અને ઈ. સ. ૧૮૬૬ માં એક કન્યાશાળા કાઢવામાં આવી. એ દરમ્યાન મુંબઈના કોઈ કોઈ ઉદાર કચ્છી શેડીયાઓ તરફથી કચ્છના બીજા ભાગમાં એક બે ગૂજરાતી, ઇંગ્રેજ તથા કન્યાશાળાઓ નીકળવા લાગી હતી ખરી. ઈ. સ. ૧૮૭૦ માં ડબ્લુકઆવ. એડિનબરોની પધરામણીની યાદગીરી દાખલ ભૂજમાં એલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલની સ્થાપના થઈ. પછીથી ખરાબર કેળવણી ખાતું નીકળ્યું, તે વેળા ૧૪ નિશાળ ને કુલ ૧૨૦૦ નિશાળીઆ આખા કચ્છ ખાતે હતા. ત્યારપછી હાલના એન્કુએશનલ ઇન્સ્પેક્ટરના હાથનીએ આશુ અને તેની કાળજીથી ઈ. સ. ૧૮૮૦-૮૧ માં કુલ ૮૨ નિશાળો અને આશરે ૫૦૦૦ નિશાળીયા હતા. કચ્છમાં વૃજબાપામાંથી કામ ચીખવવાની એક શાળા છે અને કેટલાક વખતથી થોડીક નિશાળોમાં ગાયન ચીખવવાની ગોઠવણ પણ કરવામાં આવી છે. આ પ્રયોગ કેવી રીતે ચાલે છે તે જાણવાને અમે આતુર છઠ્ઠાએ. છેલ્લી પરીક્ષામાં સેક્ટ. ૬૪ હોકરા પાસ થએલા જણાય છે.

થરાદ લાઈબ્રેરીનો સને ૧૮૭૯-૮૦ નો વાર્ષિક રીપોર્ટ. એ રીપોર્ટ હાથ અમને મળ્યો છે તે ઉપરથી માન્ય પડે છે કે સને ૧૮૭૭ ના રૂબરૂઆરી માસમાં ત્યાંના ઠાકોર સાહેબ શ્રીજંગારજી, તેમના કારબારી, શેઠ શાહુકારો વગેરે એ ઉધરાણું કરી આવા રૂડા કામનો પાયો નાંખ્યો. ઉધરાણાની રકમ રૂ. ૬૫૪ જમા થયેલી છે. લવાજમ લેવાનો દસ્તુર જણાતો નથી પણ તે થોડુંક લેવું જોઈએ કે તે કારખાતું ચાલ નિભે, અને લોકોને વિદ્યાની કિંમત માન્ય પડે. એ લાઈબ્રેરીમાં મહોને મહોને બાપણ આપવાનું પણ રાખેલું જણાય છે. આ સઘળી ઉઠાવણીમાં ત્યાંના સ્કૂલમાસ્ટર મૂળચંદ કુબેરદાસની સારી મહેનત જણાય છે અને તેને માટે તેને સાબાસી આપી બીજા

મહેતાજીએને પણ આવા ઘોઠોપયોગી તથા કેળવણી ખાતાને શોભા આપનારા કામમાં બનતી કાળજી રાખવાની બલામણુ કરીએ છીએ.

વર્તમાનસાર. એ નામનું વર્તમાનપત્ર કેટલાક વખતથી તેના માનેજરની તરફથી સુરતમાં પ્રગટ થવા લાગ્યું છે તેના ૧૯ મી જુલાઈ પછીના અંક અમને પહોંચ્યા છે. એ વર્તમાન પત્રનું ધોરણ બીજા કરતાં કાંઈક બૂલું છે, એટલે, એમાં પોતાની તરફનું વિશેષ લખાણ ન કરતાં ગૂંજરાતી ભાષામાં પ્રગટ થતાં સઘળાં વર્તમાન પત્રોમાં સૂંટણી કરીને ઉતારા કરવા. આવા એક પત્રની ખરેખરી જરૂર હતી, કેમકે જ્યેને ઘણા વર્તમાનપત્રો રાખવાની શક્તિ નહોતી તે એક માત્ર આજ રાખે તો તેની ઘણીખરી મતલબ પાર પડે. અત્યંત આવા પત્રની કુતેહ તેની સૂંટણી કરવાની સમજ ઉપર આધાર રાખે છે. અમારી ઉપર જે અંક આવેલા છે તેમાંતો એ કામ સારી રીતે કરેલું જણાયે છે અને તે વાંચવા લાયક છે. એમાં સરકારો અમલદારોની નેમણુક, મુંબાઈના બજારબાજ, તથા પરચૂરણ ખબરો પણ આપવામાં આવે છે. એની કિંમત અગાઉથી એક વરસની ચહેરવાળા પાસેથી રૂ ૩-૦-૦ તથા દશાવરવાળા પાસેથી રૂ ૪-૧૦-૦ રાખેલી છે. એનું કદ ગૂંજરાત મિત્ર જેવડા ત્રણ કાગળીયા છે.

કેલવણીખાતાની ખબરો.

પાટલી મુસ્લિમ તથા જૈન. જીલ્લાના મેહેરબાન આ. કલેક્ટરસાહેબ બહાદુર તથા અન્નેના મેહેરબાન દરબારથી હીમતસિંહજી ગિરાવરસિંહ તરફથી રૂ ૨) મીઠાઈ—પાટલી કપાશાઝા. અમદાવાદજીલ્લાના મેહેરબાન રૂ ૨૨ આસિરકંટ કંઠે ટર સાહેબ બહાદુર તથા અન્નેના મેહેરબાન દરબારથી હીમતસિંહજી સાહેબ તરફથી તથા આ. વજાલ દયારામ રૂ ૩) ધનામ વહેર્યું—નાની ચોટ. જીતેલીઆ દરબારના કારબારી મેધાબાઈ રતનસંગ તથા ગુવાણુ સમતાનસંઘજી નયુબાઈ રૂ ૧) સાકર—મે. ઇન્ડિયેક્ટર તાજુદીન અમરદીન ગુંદીના રૂ ૧) સાકર વહેંચી—રાણપુર જોડવાની તથા જોડાંજાની. તાલુકાના મેહેરબાન અવલ કારકુન મેહનલાલ કલ્યાણજી, તાલુકદાર આતમબાઈ બડામીઆં તથા ગામના મૂલરખોએ મળી મીઠાઈ વહેંચી—ઢાણઝા. સંસ્થાન પાટલી દરબારના

બાપાત દરબારથી દેશાઈ રણછોડભાઈ મોહનભાઈ રૂ૧૫ મીઠાઈ—ચાંદલેદા.
પટેલ ચુંથાભાઈ બાપુજી, પટેલ કીચોરદાસ રામદાસ રૂ૧-૧૪-૦ ઓપડીયો.
ઓગળજ. સંકરબારથી બગવાનબારથી રૂ૧) મુખી દલસુખ લક્ષ્મીચંદ રૂ૧)
ત્રીકમદાસ કેવળ રૂ૦-૧૪-૦ ઓતમ હરગોવિંદ રૂ૦૫૫ નથુભાઈ નાગર રૂ૦૫૫
પ્રેમચંદ પાનાચંદ રૂ૦૫૫ નાનચંદ રામજી રૂ૦-૧૪-૦-ધનેસ્વર બેચર રૂ૦૫૫
નરસાઈ લાલદાસ રૂ૦ મયુર નેસીંગ રૂ૦ મગન બેમચંદ રૂ૦ મલુકચંદ
પિતાબર બીજા મૃદુચૈયે રૂ૦-૭-૦ કુળ રૂ૮-૩-૦ જોકરાબેને જમાડયા—
વારણા. પ્રેમાનંદ નેહાભાઈ રૂ૧) સાકર—પુસરી, મોતીચંદ ધરમચંદ રૂ૦૫
મીઠાઈ—ચરવાઢા. લીંબડી દરબારના દક્તરી ઓડીદાસ ગોવિંદજીએ દરબાર-
ની વતી રૂ૩) ઉનાળામાં પાણી પીવાના—વાતળાકેલીયા. તાલુકાના કોજદાર
અમથારામ. પટેલ હરિભાઈ બાવસંગ રૂ૧) મીઠાઈ—જેતલપુર. દસકોઈના
મીઠાઈ કાન્દેબલ કેસવલાલ રૂ૧) પતાસા—ચરવાઢા. મહાશંકર નરસીરામ રૂ૦૫
પતાસા—માંઢાતર. રણછોડલાલ ગોકળદાસ રૂ૧) મીઠાઈ—ધલ્લજ, સોબાગ-
ચંદ ત્રીભોવતદાસ રૂ૦-૭-૦ મીઠાઈ—જીવા. ડુંગરસી મોરારજી રૂ૧) પતાસા—
વારણા. બાબાજી છત્રસંગ રૂ૨) કાળીદાસ નાહાલચંદ રૂ૦૫ તલાટી વીઠલ-
દાસ છગનલાલ રૂ૦૫ પરબુદાસ સુનદાસ મુખી રૂ૦ રેતનચંદ હેમચંદ
રૂ૦૫ કાનભાઈ બનુભાઈ રૂ૦ અગરસીંગ બનેસીંગ રૂ૦ બનેસીંગ દાદા-
ભાઈ રૂ૦ માતાભાઈ મુરબાઈ રૂ૦ કુલ રૂ૧૪-૧૨-૦ ધનામ વહેચ્યું—
જસોરવા, ફસે. આ. કલેક્ટર મેહેરબાન સીકલેર સાહેબ રૂ૨) ગાંધ. નેહી-
ભાઈએ રૂ૧) સાકર—સમિજ. પટેલ બહેચર નેહાભાઈ રૂ૧૫ મીઠાઈ—
ઉગમસી ચકુભાઈ રૂ૦૫ વેરીભાઈ હાથીભાઈ રૂ૦૫ મોહન વેરભાઈ રૂ૦૫
કુળ રૂ૨૫૫ ધનામ વહેચ્યું—ચણપુર. બાવનગર રેલવેના હેડ એકાઉન્ટર ધ-
નામ બક્ષદીન મહમદ રૂ૨) મીઠાઈ—૪-૧૧-૮૦

સુંઠ અમદાવાદ. } (ઈંગ્રેજ સહી.) મોતીરામ રાબારામ.
ડેપુટી, એ. ઇન્સ્પેક્ટર. અ. વિ.

ગાલાવાડ પ્રાંત.

બ. નં. ૫૨૩ આગસ્ટ સને ૧૮૮૦.

મોજિદદ. નવા મકાનમાં વાસ્તુ કરતી વખત રૂકૂલ કમિટીએ રૂ૦-૧૦-૦

મીઠાઈ—વાવલી. આવડીના માણ મહેતાણુ દલપત કેવંજે મીત્રના વિશે નિબંધ તથા શ્રીજયંદ્રાવતી નાટક નામની ચોપડીઓ મોકલી તેના રૂ૧-૧૦-૦ કરમઢ. આ. પાલીપાદ યાણુદાર સા. પરીક્ષા બીધી તે વખત. બાગીદારોએ રૂ૧) મીઠાઈ—વજાળા. દરબારશ્રીના તરફથી રૂ૬૫ કારબારી સાહેબ આ. માણુકચંદભાઈ તર્ફથી રૂ૩) મીઠાઈ—વીઠલવઢ, રૂ૧. રળીવાતરામ શીવલાલ મખમલના ટોપી એક હાય વિનાના છોકરાને—લોહુ. બૂજના માણ દિવાન રાવખા. મણીભાઈ જસભાઈ તર્ફથી—પાળજીના ગૂજરાતી નિજાલ. મહાજન તર્ફથી આ. ખલોળ યાણુદાર તથા આ. પાણુસીણાના વહીવટદારે રૂ૨) મીઠાઈ—દેવપરા. મહાજન તર્ફથી રૂ૩) રેંમાલ. ખેટલ હરીજીવા. રાવળ શાજણુ રાણા રૂ૦૧ મીઠાઈ—પાળજીના કન્યાજાલ. ખોલવના આ. યાણુદાર તા. પાણુસીણાના આ. વહીવટદારે તથા લીમડીના ઠાકોરે સાહેબ તા. જામલોકો તર્ફથી કુલ રૂ૧૩-૮-૦ ઈનામ વહેંચ્યું. કુલ રૂ૩૪-૧૨-૦ તારીખ ૨૬-૯-૮૦

જા. નં. ૭૧૩ સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૦

રંગપર. રાણાશ્રી જલમસંગજીએ પોતાના છોકરાને નિયાજે બેસાડી રૂ૦૧૧ સાકર વહેંચી—એત્રા નાગર અવીચજે છોકરાને નિયાજે બેસાડી રૂ૦૧ મીઠાઈ—સાલકા. રૂકૂલ કમિટિ તર્ફથી રૂ૦૧ મીઠાઈ—ચુડા ગુજરાતી. રાજેશ્રી રામચંદ્ર ઈશ્વરે હાલ વડોદરામાં મોકરે છે તેમણે પોતાના વતન તર્ફ જતી વખત રૂ૧-૧૦-૯ ચોપડીઓ. રૂ૦-૧૦-૦ સાકર કુતરા રૂ૨-૪-૬ ચોકડાં. રૂકૂલ કમિટિ તર્ફથી રૂ૧) લલતર. પ્રાંગદરાના તાલુકા રૂકૂલ ભારતર શીવશંકર લક્ષ્મીરામ તર્ફથી રૂ૧) મીઠાઈ—મ. વહીવટદાર સાહેબ મહાદેવ નરભરાને ખાલણુ કુત્રીય, વૈશ, શુદ્ર, તથા મવન એ પાંચ જાતના છોકરાઓના ઉપયોગ માટે બક્ષીય લોટા પાંચ પીતળના આખ્યા. આવશર રામા મુલચંદ રૂ૨) દેરી—કલમ. રૂકૂલ કમિટિ તર્ફથી રૂ૧) મીઠાઈ—લલતર ગુજરાતી. સાણુંદના રહેવાસી રાજેશ્રી કલ્યાણજી પુંજરામ રૂ૧૭) ચોપડીઓ. મહેતાજી પ્રુષોત્તમ શંકરજીએ રૂ૨) ચોપડીઓ—જીવાણુ. જામલોકો તર્ફથી રૂ૧) મીઠાઈ—વાવલી તાને લીમડી. શા. ભુરા રામજી રૂ૧૧ શા. ગોપાળજી ડાહ્યા રૂ૦૧ શા. નીમજી માલા રૂ૦૧ શા. હીરા પ્રુષોત્તમ રૂ૦૧ કુલ રૂ૨૧ કટુડા. શા. મણુકચંદ ભાઈચંદ તથા સંધજી ભાઈચંદ તરફથી રૂ૭-૮-૯ જમણુ કરી જમાડ્યા—મુઝી. શા. વીઠલ અમુલખ રૂ૦-૬-૦ મીઠાઈ—હલ્લદ કન્યા.

કાલો, ચા. દુરભાગંકરે પરભાગંકરે ૩૦૧ મીડાઈ—ચા. ગોર્લોદજી માધવજી
૩૦૧ મીડાઈ—જેતાચો. શેક રાખજી નારજી ૩૧) મીડાઈ—જેહો, તાપુકદારે
રાણા વેદેરાખાઈએ પોતાના દોકરાને નિયાળે બિયાડતો વખત ૩૨) મીડાઈ—
તથા નિયાળમાં વાગુ કરતી વખતે તાપુકદારોએ ઉત્રીખાતે ૩ ૮) કાકુ જમાડ્યા.

* તરીખ ૧૨-૧૦-૮૦

(સહી.) કનૈયાલાલ ગિરધરલાલ.

સ. ર. એ. ઈ. પ્રાં. ગોહીજવાડ ઈ. પ્રાં. ઝાલાવાડ.

હાજારપ્રાંત.

તા. નં. ૫૨૩ જુલાઈ ૧૮૮૦ થી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૦ સુધી.

માગવડ. ઠકર જતા જીવરાજ પોતાના હોકરાને નિયાળે બિયાડી
૩૦-૬-૦૦ પતાસાં વહેંચ્યાં ઠકર અમરસી સાધાએ પોતાના હોકરાને નિ-
યાળે બિયાડી ૦-૬-૦૦ પતાસાં વહેંચ્યાં—રેતાડ. ભાણુવડ સુનસંદ કોર્ડના
અવધ કારકુન પાનાચંદ મોરારજી તથા ભાંના વકોલ લીલાધર મૂળચંદ
૦-૬-૦૦ સાકર—જોહાંયા. વકીલ પીતાંબર જીવરાજને પેર પુત્રનો જન્મ
યવાથી ૩૨) દરાશુ વહેંચી ઠા. રાખજી જુલુણી પોતાના હોકરાને નિયાળે
બિયાડી ૩૨) દરાશુ વહેંચી—વાહિમા. પુત્ર ખેતચો. ૦૧ પતાસાં—કાઢાવડ,
ગામના બે જાણે યહને ૩૦-૪-૬ મીડાઈ વહેંચી—હાલિપુર. રા. વત્તેચંકર
રૂકૂન કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ. ૩૦-૬-૦૦ મીડાઈ—ધોળ. ગોરજી કલ્યાણજીએ
પોતાના ચેલાને નિયાળે બિયાડતી વખતે ૩૩-૧-૦૦ પેડા વહેંચ્યા—મૂઝીંડા.
રૂકૂન કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ તથા ડેપુટી ચાણુદાર તથા મેખરોએ યઈ ૩૦૧
મીડાઈ—રહીતર. રૂકૂન કમિટિ તૃતીયે રૂઆ હોકરાએને રમાસ તથા જમા-
ડાં ખર્ચના—ટંકારા. શેક કરચનજીએ ૩૧) મીડાઈ—તાતરંચી. રૂકૂન કમિ-
ટિના પ્રેસિડેન્ટ તથા મેખરોએ ૩૧૧ સાકર વહેંચી—શેક અમીચંદ પીતાંબરે
૩૦-૧૦-૦૦ દરાશુ—ગોંધેયા. ખોળ કાળા પ્રેમજી ૩૦૧ સાકર—હાંર. વાળા
નાણુજી કલ્યાણજી રૂબ સાકર—સૂરેહો. રૂકૂન કમિટિના મેખર વતીઆમદ
૩૦૧ દોકડા—જરવાદ. આજમ વસંતજી સાધરામ ચાણુદાર ૩૧) સાકર,
દેવી હીરાચંદ ખેતચી ૩૧-૧૦-૦૦ મીડાઈ. પો. હીરાચંદ મેતીચંદ ૩૧૧
મીડાઈ—મેતલી. ત્યાપાધીસ આ. મોરારજી કલ્યાણજી પોતાના બાણુજીને
ખજુવા બિયાડતાં ૩૦-૧૦-૦૦ પતાસાં—જોહાંયાની. કરબારી સાહેબ

૩૦-૧૦-૦ મે તથા જીન માસ બે પાણી પવરાંયું તેના અર્ચના—વાલવઢ
 કન્યાશાઝા. માંઉ મોરારજી દેવચંદ ૩૦-૪-૬ સાકર, મહાલકરીઆ. અમરસી
 બવાન ૩૦-૪-૬ સાકર—ગોઢલ કન્યાશાઝા. મે. મુનસેક સાહેબ તથા આ.
 તાલુકા મારતર ૩૬-૧૧-૪ ઈનામ વેદ્યું—ધોરાજી કન્યાશાઝા. વકીલ
 દામોદર દેવચંદ ૩૧ ઈનાબામાં પાણીનું અર્ચ—જેઘી. લાકડીયાના માનેજર
 આ. જ્યેશ્વર રતનજી ૩૦૧ મીઠાઈ—ઝાંવારઢા. આ. વ. રેવાશંકર તથા
 આધોઈના રાજેશી ધારસી ૩૦ સાકર—માઢલા. આ. ફરેઈલાસ માંજરેઈ
 આઠકોટ ૩૧૧ મીઠાઈ—લખાઢીયા. ચેઢ રામદત બાણજી ૩૧) પેંડા તથા
 પતાસાં. મહારાજન શ્રી જામ સાહેબ બહાદૂર તર્ફથી મે. આ. પો. એ. સા.
 રૂકૂલના વિઝિટ લેતાં ૩૦૧ મીઠાઈ—સહ્યાવા. રૂકૂલ કમિટિ તર્ફથી ૩૧) આંડ
 પતાસાં—મેમાળા. પટેલ રામજી કલ્યાણજી ૩૦-૪-૬ દ્રાક્ષ. જીતીપર. સોની
 રાધવજી વેલજી, વોહોરા લવજી લાલજી, હોરા ડાલા લાલજી, મહેનાજી
 જાભોવન જોહાલાલ ઉપાધ્યાય રણજીએ બધાએ બેગા થઈ ૩૦) ડોકરાએને
 જમાઝા—સરવદઢ. મહંત આનંદપૂરી ૩૧) મીઠાઈ—ખોજ. મે. દરબારશીના
 તર્ફથી ૩૨૧ પતાસાં—જાંઘાવંદર. રૂકૂલ કમિટિ તરફથી માફી છોકરાને પંચીયું
 તથા મીઠાઈ—લખાઢીયા. ઠકર મકનજી જીવરાજ ૩૧૦) પેંડા તથા પેનો—
 જાટાંવા. પોખીસ ફોજદાર રણજીડદાસ ખીમજી ૩૦૧૧ તથા મહાલકરી સા-
 હેબ આ. જ્યેશ્વર મોતીચંદ ૩૦-૧૦-૦ જોઢીવા. કોઢારી ગોરધર એતશી.
 પુત્રનો જન્મ થવાથી ૩૨) પતાસાં—વાલમા. માંઉ વીરજી લાલચંદ ૩૧)
 પતાસાં—વાલવઢમુત્ય. દોશી કાળા જૂઠા ૩૧) પતાસાં તથા કન્યાશાબામાં
 આ. શંકરપ્રસાદ નરભેશંકર અવજ ઈરકુન ૩૦-૯-૦ પતાસાં દોશી કાળા
 જૂઠા દીકરો અવતરવાથી ૩૦-૯-૦ પતાસાં, કંડોસણના મુનસેક સા. સુંદ-
 રજી જ્યેશ્વર ૩૦-૬-૦ પતાસાં—ડાંઢ. વાળા નારેજી કરણજી ૩૦ સા-
 કર—કોલકી. પોખીસ પટેલ રાવજી ૩૧) પતાસાં. ગયરીદઢ. રૂકૂલ કમિટિના
 પ્રેસિડેન્ટ, ફોજદાર દેવકરણ માવજી તથા બીજાઓ મળી ૩૦૧ સાકર—
 તારીખ ૧૭-૧૦-૮૦

(સહી) ગણપતરામ અનુપરામ.

સારસંગ્રહ.

૧. દયાલ ખાતાનો વાર્ષિક કારભારના છેલ્લા રીપોર્ટ ઉપર સરકારે પોતાનો ઠરાવ જાહેર કર્યો છે, જે ઉપરથી જણાય છે કે ૧૮૭૬-૮૦ નાં સાલમાં આ ખાતું થોડું ફતેહમંદ હતું નથી. પોસ્ટ કારડો આ વરસમાં દાખલ થવાથી લોકને મોટો સમજ થઈ પડી છે, તે છતાં પણ ટીકટવાળાં કાગળોની સંખ્યામાં ઘટાડો થયો નથી, પણ આમનાં સાલનાં કાગળોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં ભેદનાં સંકેત એ કાગળોનો વધારો થયો હતો. પોસ્ટ કાર્ડોને લંધિ અરધા આના વાળાં પરબોડીયાંઓના અપમાં પણ ઘટાડો થયો નથી. આખાં વરસમાં સંઘળી જાતનાં કાગળોને સામટાં ભેદનાં સંકેત ૮૪ ટકાનો વધારો થયો છે. વળી મનીઆરડરનું ખાતું પણ દયાલખાતાના હાથમાં આછી ફતેહમંદી સાથે આપ્યું છે, અને વીમાખાતાને પણ તેજીજ ફતેહ મળ્યું છે. આ છેલ્લું ખાતું ૧૮૭૮ માં રજાખું હતું, જે વખત યહી દયાલની માફતે ૩૬,૬૭,૧૩,૨૧૬ છ કરોડ સતાલુ લાખ અગણિતેર હજાર બસો એાગણિસ ની મોટી રકમનો માત્ર પસાર થયો હતો. આખા વર્સની આવક માંથી ખરચ બાદ જતાં દયાલખાતાને ૩૧,૫૨,૫૪૫ એક લાખ બાવન હજાર પંચમી પીસતાલીસને નફો નફો થયો હતો, માત્ર દયાલ ખાતાનેજ ભેદનાં અને મનીઆરડર તથા વીમા ખાતાંઓને બાદ કરતાં આ નફાને બદલે સાંચી ૩૧,૭૨,૩૬૨ એક લાખ બોતેર હજાર ચલસો બાણીની ખોટ જણાય છે.

૨. રેલવેની ગાડીઓને કાગળનાં પૈડાં—અમેરિકામાં રેલવેની ગાડીઓને કાગળનાં પૈડાં ઘાલી તપાસવામાં આવ્યાં છે. તે ઘણાં ફતેહમંદ ઉતરેલાં હોય છે. એક ગાડી કે જને આવાં પૈડાં ઘાલવામાં આવેલાં હતાં તેણે એક લાખ માઈલની મુસાફરી કરવા છતાં તે સથિતાં પૈડાં સેજ થયાં હતાં.

હિંદુસ્તાનની બંગ્ગોળ વિદ્યાનું એક નવું પુસ્તક—માપણી ખાતા-ખી. જે. એફ. જેનેસે હિંદુસ્તાનની બંગ્ગોળવિદ્યાનું એક નવું પુસ્તક હાલ બહાર કીધું છે. એમાં હિંદુસ્તાનનાં જીલ્લાં જીલ્લાં મથકોની જાણપાળેગ

હાલર પ્રાંત.

નવાનગર	નવાનગર	૩૪૭૪૪	૧૧૧	૦	૧	૧	૦
"	" ફીમિલ કલારી	"	૩	૦	૧	૧	૧
"	કાલાવાડ	૩૦૦૮	૭૦	૨	૧	૧	૧
ગોંડલ	ગોંડલ	૧૩૭૮૦	૫૨	૦	૧	૧	૦
"	વોરાજી	૧૧૪૪૭	૫૧	૦	૧	૧	૦
રાજકોટ રોડ	રાજકોટ સ્ટેશન	૩૬૦૮	૩૬	૦	૩	૨	૦
અન							
			૩૨૮	૨	૮	૭	૨
			૮૬૯	૭	૩૬	૨૭	૬

સરદાર પત્રકથી જણાય છે કે હાલ બે વર્ષ વર્ષમાં લીમડો ને વાણના નવા મહેતાજીઓએ આજ્ઞાકીયો કામ કરતાં સૌથી જાંચા ધોરણે કેવું સાફ પરિણામ આપ્યું તે રપટ માત્રમ પડે છે. કેટલીક નિયામો હજી ધમ્મી ખામી છે ને મોટી નિયામોમાં જાંચાં ધોરણે પણ આજંન જાંના મહેતાજીઓ તન ઇનિ કામ કરે તો તેમની નિયામોમાં પણ નવામાં કાંઈ શક નથી ને એ પ્રમાણે ને સાફ પરિણામ ન આવે હિતાજીઓને શરમાવા નેવું છે ને તેમની લાજથી વિષે ઉપરીઓને વિચાર આવે તે પણ વિચારવા નેવું છે. ઉપરાંત પત્રકમાં જણાવેલી સિવાયની બીજી કન્યાનાઓમાં ઉતરતાં ધોરણે આજેજે તેમણે પળ અને વડાણનો હાજલો લેવો નિમ્મજે. કાઠીઆવાડનો તમામ કન્યાના મહેતાજીઓને જાણુ સરા માટે ઉપલું પત્રક છપાવવામાં આવ્યું છે.

(સહી) એપાળજી મુરત્યાઈ દેસાઈ
કુમુદી એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર પ્રાંત કાઠિયાવાડ.

ગાહર અખર
 ઇનામ રૂ ૧૦૦) તું:

સુરતના નવાબ સાહેબ મીર જુલફીકાર અલીલી તરફ તું હાથ પા
 દી તથા વતરણાથી લખવાનો ચોક્કસ નીકળી જવા આવ્યો છે, ને તેને બદલે
 રસેદ (ખયર પાટી) તથા રસેદ પેન (ખયર પેન) ઘણી વખત આવે છે. એ વ
 સુઓ વિલાયતથી આવે છે. પણ તે આપણા દેશમાં ખતની શકાય એમ
 છે. કારણ બાવનગર પારોના શહીરના ડુંગરોમાં માટીના મધ્યરો એવા
 મળી આવે છે. તેની ખયર પાટી ને ખયર પેન ખતની શકે એ વાત અમે અ
 નુભવી જોઈએ. વળી બીજા ઠેકાણે પણ એવા મધ્યરો મળે છે એમ સાબ
 વ્યું છે. માટે સર્વ કોશિસે જાહેર અખર આપવામાં આવે છે. જે કોઈ વિ
 લાસતી રસેદને રસેદ પેન જેવી પાટીઓ અને પેનો આપણા દેશના માટીના
 ખયર વડે નીચેની સરતો પ્રમાણે ખતની આપશ તો સર ઇનામ આપ
 વામાં આવશે.

૧. ખયર પાટી તથા પેન વિલાયતી જેવાં હોવાં જોઈએ. લખતાં લીસા
 ટા ખડા ન જોઈએ. તેમજ ખયર જલદીથી ધસી જ જવા ન જોઈએ.

૨. ખયર પાટી તથા પેન વિલાયતી કરતાં કંઈક સરતે બાવ જોઈએ. વિ
 લાસતીની પોણી થીમત સુધી વેચવાં.

૩. ૫૦૦) ખયર પાટી તથા પેન સંખ્યાને પછતર બાવે આપવાં.

૪. આ દેશનો માટીના મધ્યરોથી પાટી તથા પેન ખતનાવામાં આવે
 લી છે, એ વિષેની તેમજ જ્યાં બંધ પાટી તથા પેન તૈયાર કરી આપવામાં
 આવશે. એ વિષેની ખતરી સંખ્યાની કમિટિને ખતાવતારે કરી આપવી.

(અ) ખયર તથા પાટી ખતાવવાની કિંમત વિષેની અખર ખતાવતારે તે સુધ
 રાખવી હશે તો કમીટી તે પ્રમાણે કરશે.

૫. એક કરતાં વધારે ખતાવતારે ખતાવતારે ખતાવતારે તેમની

પાટી તથા પેન ઇનામ આપવા

ને નીચેની કમિટિને જણાવે ત

મિટિને છે. જેની પાટી સરસ ને સરસ તેને ખયર ઇનામ આપવામાં આવશે.

૬. આ જાહેર અખરની તારીખથી ઇમારતની અંદર પાટી ખતાવ

તારે તેની પાટીઓ તથા પેનો નમુના તરીકે અમારી તરફ જોડવાં. તેમજ

જે ખયરથી એ સમુદાય ખતાવી હોય તે ખયરના નમુના પણ જોડવા.

તારીખ રૂબી જુન સને ૧૮૮૨ તારીખ સપ્તમીએ હતા.

હરમોબન દારકાંદાસ
 ૩૦ વડોદરા

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARATSCHOOLPAPER.

SEPTEMBER 1881.

પુસ્તક ર૦ મું.

સપ્ટેમ્બર.

અંક ૯ મો

જેતાણ બહુ મોટું ગુજ, તામ તેમ છે કામ;-
કરે અંતે મન ક્ષેત્રની, ખરી એંતી ધરો હામ

અનુક્રમશીલકા	પૃષ્ઠ	CONTENTS	PAGES.
ઇંગ્લેન્ડ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ. ૧૯૩		History of the English Nation	193
ઉપદેશ વિશેષ..... ૨૦૦		Verses on Advice	200
વિદ્યાશ્રયમે..... ૨૦૨		On Learning	202
કેળવણીખાતાના ખબરો..... ૨૦૭		Educational Intelligence	207
સારાંશગ્રંથ..... ૨૧૪		Miscellaneous	214
ગરકારી જાહેર અંબર..... ૨૧૬		Departmental Notification	216

(કેળવણીખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદમાં

મામાતી હરેલીમધ્યે પુનાપ્રેસ પ્રિન્ટીંગ અને જનરલ એજનસી કંપની
"લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં રણજીડલાલ ગંગારામ છાપીપ્રગટ કર્યું.

મુલ { ૨૧) પસંદો અગાઉપીજ. } દપાલ ખર્ચ
 { ૩૦) છૂટકે અંક એકના. } જુદું

ગુજરાત શાબ્દપત્ર.

પુસ્તક ૨૦ મું

સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૮૧

અંક ૯ મો.

ઈંગ્રેજલોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૨ જી. ટ્યુડરવંશ.

સાતમો હેત્રી.^{૧૧}

રાજપરહક.—હવે એનોજ રહ્યો હતો. લાકેઝરના મૂળ ઠાકોર જન આ વ ધાંટનો રાખેલી સ્ત્રીથી જ પેન્નો આજ્યો હતોતેને બીજા રીચાર્ડ તથા પોપે સથાજી ઠેરવ્યો હતો, પણ ચોથા હેત્રીએ તેમાં એટલો અપવાદ નાખ્યો હતો કે રાજપર હક નહિ. આ વેત્રામાં એની પ્રપૌત્રી થઇ તે સાતમા હેત્રીની મા લાગે, યજી પાંચમા હેત્રીનો વિધવાને પુનર્લગ્નથી પુત્ર થયો હતો તે એનો બાપ થાય. આ રીતે બંને તર્ફથી એનો હક હતો પણ વાંધા પડતોજ, પ-રજી લાકેઝર કુળમાં કોઇ બીજી રહ્યું નહોતું એટલે તે લોકે તો એને એક-મતથી પોતાનો અધિરાજ માલ્યો હતો. ચાર્લ્ડ કુળમાં પણ ચોથા એડવર્ડની એક કુંવરી સિવાય બીજી કોઈ પણ હયાત નહોતું, અને તેની સાથે તો હે-ત્રીના વિવાહ થયા હતા એટલે એ પક્ષ વાળાએ પણ એને ખુશીથી રાજ દાખલ કયુજ કર્યો.

ગુજાબની લઢાકનું પરિણામ.—હેત્રીને જઘાએ ખુશીથી આવકાર કર્યો. તેનું કારણ એક એ પણ હતું કે પાહલા દેશ વિગ્રહથી લોકો કાપર કાપર થઈ રહ્યા હતા, એ લડાઈએ એટલી ખધી માંડાણ માંડી હતી કે આ સમે શોક સંતાપ વિતાનાં ઇંગ્લાંડમાં ચોડાંજ ઘર હશે. અમીર વર્ગનો તો એ લડાઈ-થી સામટો ધાણજ નીકળી ગયો હતો. ફક્ત રાજવંશીઓજ લાઇએ તો આ ત્રીસ વેરેશની લડાઈમાં ૯૦ એક જણ માર્યા ગયા હશે, અને તાલુકદારો કેટલા મૂઆ તેનું તો લેખુંજ નથી. ઘણા અમીરોને ત્યાં તો તાજાંજ દેવાયાં હતાં. આ મહામારત મરાનું એક માતું પરિણામ એ થયું કે અત્યારુધી જ આ-

મિલકત પાછી આપી, ને જે દુષ્ટ કારભારીઓને હાથે એવા જુલમ વર્તાવા હતા તેને પકડી મંગાવી ફાંસીએ લટકાવી દીધા. તેથી આ નવા રાજ્યને જોઈ રૈયત તો રાજી રાજી થઈ ગઈ. એનામાં મમત, મિત્તલજ, આપખૂદી, કડોરતા વગેરે જે મોટા દુર્ગુણ હતા તે પાછળથી પ્રગટ થયા.

ફ્રાન્સ સાથે લડાઈ કરવાનો વિચાર તુર્ત કોડીના હેન્નીએ કર્યો અને ઈંગ્રેજો તો એ કોર્તિના સહ ભૂખ્યાજ હતા તેથી જોડલા પૈસા માગ્યા તેટલા ખુશીથી આપ્યા. આ લડાઈમાં હેન્નીએ કાંઈ ઝાઝું પરાક્રમ કર્યું હોય એમતો જણાતું નથી, પણ ઈર્મ કમાટ ને ડોળ બારે હતાં. આ લડાઈ અમકાતી અમકાતી ને માંદી માંદી વીશક વર્ષ ચાલી, પણ તેથી કશો તો માત્ર એટલોજ થયો કે હવેથી ધુરોપના રાજ મામલામાં ઈંગ્લાંડનો મત પૂછાવા લાગ્યો. આ સમયે રૈયતનું રાજ મહા બળવાન થઈ પડવાથી ફ્રાન્સને તેની સાથે ઘણી દરેકાઈ લાગી રહી હતી. એવામાં જર્મનીની પાઠશાહી આવી પડી, અને તેને માટે એ બંને દેશના રાજ્યોએ હિંમેદવાર થયા. સ્વભાવિક રીતેજ એ દરેકના મનમાં એમ રહેતું કે હેન્ની મારા પક્ષમાં ઉતરે તો બહુ સારું, અને એવે સમયે મોઢા સોંધા થઈ પોતાનો બાવ વધારવો એ કામમાં તો રજાગુણી હેન્ની મહા પ્રયત્ન હતો.

જ રાજાઓ એક પછી એક આ રાજ્યએ કરી અને ફેટલીકો તો મારીજ નાખી એ આ રાજ્યની હકીકતમાં મહાનિંદ્ર ને ત્રાસ દાયક વાત છે.

સાતમા હેન્નીએ રૈયતની રાજકન્યા કાયેરાઈત જોડે પાટવી પુત્રને પરણાવ્યો હતો, પણ તેતો બોગળોગે પરણ્યા પછી તુર્તજ મરી ગયો. તે ઉપરથી લોબી હેન્નીએ તેનું પુનર્લગ્ન પોતાના બોન્ત દીકરા આ આઝમા હેન્નીજોડે કરાવવા ધાર્યું આ ગોઠવણ કુંવરને ઠીક લાગી નહિ, કેમકે ખીરતી લોકોમાં સાળી કે ભોન્દઈ સાથે લગ્ન કરવાનો બારે પ્રતિબંધ છે. પણ સાતમા હેન્નીએ વગ લગાડી પોપની ખાસ પરવાનગી મેળવી, અને પછી કુંવરે કાંઈ વાંધો લીધો નહિ. ગાદીએ બેઠાપછી પણ આઝમા હેન્ની આ રાજ્ય સાથે હેત પ્રીતથી ૧૮ વરસ સુધી સંસાર માંડીને રહ્યો. પણ આ સમયે રાણીના સખી મંડળમાં આનિબોલન નામની એક સુંદર નવયોવનાને રાખી હતી તેને જોઈ લંપટ હેન્નીનું મન ચળ્યું. તેને વશ કરવા એણે ઘણી જુલમ કરી, પણ કશું નહિ. ત્યારે આખરે તેની સાથે પરણવાનો મનઘુબો કર્યો, પણ ખી-

સ્ત્રી ધર્મ પ્રમાણે એક ઉપરતો બીજી બાધડી થાય નહિ. તેથી આ નિર્વપ ધણીએ પોતાની લાંબી મુદતની નિમકહલાન રાણીને છેડે કાઢી દૂર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને તે માટે પોપની આગળ દાંચથી કરગરવા લાગ્યો કે આ ધર્મ વિરુદ્ધ લગ્ન મારા આત્માને મહા દુઃખ દેનારું થઈ પડ્યું છે. મારે તમે તેને રદ કરો. પોપને મોટો વિચાર થઈ પડ્યો કે હવે કરવું શું. એકતો એ મોટા અન્યાયની વાત હતી, બીજું પાછલા પોપેજ એ લગ્ન કરવાની છૂટ આપી હતી, અને સૌથી મોટી હરકતનો એ હતો કે એમ કરે તો રોમને જર્મનીના પાદશાહ સાથે લગ્ન થાય. મારે એણે તો આ વાત લંબાવી લેવાથી ઉગ્રવવા માંડી. આથી કુમાતુર રાજા ઘણો અધીરો થઈ ગયો અને એણે બરોબાર ધુરોપના ઘણાખરા શાસ્ત્રીઓના અભિપ્રાય પોતાના લાભમાં લખી મેંગાવ્યો, ખાતરી રીતે પેલી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યાં, અને મારા દેશમાં ધર્મનો ઉપરી હુંજાયું એમ જાહેર કરી ઇંગ્લાંડના ધર્મગુરુઓની સભામાં કાનૂન નામના નવાજ એ કામને મારે નામેલા એક ધર્માધ્યક્ષને મુખે એવો હરાવ કરાવ્યો, કે રાજાના કાયદાનું રાણી સાથેના લગ્ન મૂળથી જ ધર્મ વિરુદ્ધ છે. પાંદાંમેટે આ હરાવ મંજૂર કર્યો, અને આ રાણીથી રાજાને મરી નામથી એક કુંવરી હતી તેને બેહકદાર ગણી.

જે તરી રાણીને મારે આટલો બધો ઝગડો ઉઠાવ્યો હતો, તેના તો આ કામાંધ પ્રશ્ને થોડા વખતમાં એથી પણ વધારે ખૂરા હતા કર્યા. બાબિઆરનું આજ ચઢાવી તેને મારી નાંખી અને તેની જ એક સખી ઉપર મોહિત થઈ પડ્યો હતો તેને તેજ દહાડે પરણ્યો. આ રાણીને પેટે એક કુંવરી થઈ હતી તેનું નામ એલિઝાબેથ. એને પણ અધર્મપુત્રી ઠેરવાવી.

ત્રીજી રાણી જેનસેમોર કુંવર પ્રસવતાં એક વરસમાં જ મરણ પામી. એ કુંવર છઠો એડવર્ડ એ નામે આગળ ઓળખાવો. એથી રાણીને તો કરી તેવીજ તથા, કેમકે ચિતારાએ જીવી તેને ચીતરી ગતાવી હતી તેવી તે સ્વરૂપવાન માત્રમ પડી નહિ, પાંચમી રાણી મૂળથીજ બાબિઆરણી છે એમ સાચીત થવાથી તેનો શિરચ્છેદ કરાવ્યો. છઠીવાર એક વિધવા બેડે પરણ્યો તે ચતુર હતી તેથી તે રાણીએ એને રોગાવી લીધો. એને મારવાનો સમય આવે તે પહેલાં એજ મરી ગયો એટલે તે બચી.

ધસંદારનો ઇંગ્લાંડમાં મળખત પાપો તંખાપો એ આ રાજમાં

ખરેખરી ક્ષણવા લાયક બીના છે. એ બાબતનો વધારે ખુલાસો ને વિગત સામઠી આગામી પ્રકરણમાં આપવામાં આવશે, પણ કુદરતનો એક કેવો અગમ્ય છેકે માણસના દુષ્ટ આચરણમાંથી પણ જગતને લાભકારીજ ફળ આપતો છે. હેવીએ પોપનો અધિકાર કાઢી નાખ્યો તે તો પોતાની પાપી મતજબને માટેજ અને ધર્મ મુધારાની તો એ બીજકુજ સામે હતો, તોપણ એનેજ હાથે ખરેખરે વહેમનો કોટ તોડાવી ધર્મ મુધારો ઈંગ્લાંડમાં લાખ્ય કરાવ્યો.

રાજાનું વશીયતનામું. મરી ને એલિઝાબેથ અધર્મપુત્રીઓ છે એવો જે પ્રથમ ઠરાવ થએલો તે પાછળથી હેન્રીએજ પાર્લામેંટ પાસે ૨૬ કરાવ્યો હતો. તે ઉપરાંત મરીની વેળા પોતે વશીયતનામું એવું કરી ગયો કે મારી પછી એડવર્ડને, તે નાવારસ મરી જાયતો તેના પછી મરીને, મરી નવારસ મરી જાયતો એલિઝાબેથને, અને તેપણ નવારસ મરી જાય તો ફ્રાન્સ વાળી પોતાની બહેન મરીના કોઈ વંશજને ઈંગ્લાંડની ગાદી મળે. એ બહેનને ઈંગ્લાંડના એક અમીર જોડે પુનર્લગ્નથી પુત્રી થઈ હતી. તેના લેડી જોનએનાથ એક કુંવરી હાલ હયાત હતો. આ ગોડવણમાં હેન્રીએ સ્કાટલાંડ વાળી મોઢી બહેન માર્ગરેટના વેજાને પડોજ મૂક્યો, પણ એ વેજોજ પાછળથી ઈંગ્લાંડની ગાદીએ આવ્યો તેથી તે કિયે પણ આ ડેકાણે લખ્યું હોય તો ઠીક. તે સ્કાટલાંડના મોથા જોન્સ જોડે પરણી હતો તેના પેટનો જે હોકરો થયો તે પાંચમો જોન્સ કહેવાયો અને તેને પાછળથી મરી નામે પુત્રી થઈ તે સ્કાટલોન્ડની રાણી એ નામે ઇતિહાસમાં ઓળખાય છે. એ રાણી બીજાવાર એક અમીર જોડે પરણી તે મૂળ માર્ગરેટના પુનર્લગ્નથી થએલી દીકરીનો દીકરો હતો. આ લગ્નથી દીકરો થયો તે ઈંગ્લાંડનો ૧ લો જોન્સ.

છઠો એડવર્ડ.

ઈ. સ. ૧૫૪૭ માં આઠમો હેન્રી મરી ગયો, ત્યારે આ કુંવર પૂરો ૬૯ વર્ષનો પણ નહોતો તેથી સઘળો કારબાર એના કાકા જ્યુક આવ સમર્પેટે ચલાવ્યો. એના વિચાર મુધારાના હોવાથી કાન્મર વગેરે નવા ખેડિતોની સલાહ લઈ એણે ઈંગ્લાંડમાં ધર્માદાર કરવાનું કામ ધમધોકારે ચલાવ્યું, અને એજ રાજમાં થયુંખરું થઈ ચુક્યું એમ કહીએ તો ચાલે. તોપણ એની વર્તણુક અવિચારીને આપ ખુદીની હતી. તેથી લોકોની અપ્રીતિ થઈ ખંડો યવા

લાગ્યાં. રાજમંડળમાં પણ સળો પેઠો, ને એને રાજનામું આપવાની જરૂર પડી. પાછળથી રાજદ્રોહનું તોફાનમત આવી એ માર્યો પણ ગયો.

બાળરાજ શાણો, બચ્ચો, ને સારો ઇશ્વરભક્ત હતો. અને તે મોટો થશે ત્યારે ઉત્તમ રાજ નીવડશે એમ લોકો આશા બાંધવા લાગ્યા. પણ એ-
ટલામાં એને શીળી નીકળ્યા ને, તેમાંથી ક્ષયી રોગી લાગી એ સોળ વરસના ઉમર પૂરી થતાં પહેલાં દેવસોક થયો. ઈ. સ. ૧૫૫૩

આ સમયે મુખ્ય કારભારી નાર્થખરલાંડનો ઠાકોર હતો તેણે ખંધાઈથી પોતાનું કામ કાઢી લીધું. એનો જોકરો લેડીન્ગનગ્રે નીડે પરણ્યો હતો. તેથી એણે મરવા પેટા રાજને આડું આવળું સમજાવી તેની પાસે એવો લખ કરાવ્યો કે મારાપછી ગાદી એ બાઈને મળે.

મેરી.

લેન્ડાંજેનમે ધણીજ વિદ્વાન, મુધ્રેલી, ભત્રી, શાંત, ને રાંક દેવભાવની હતો. એની તો મહું નહોતી પણ નાર્થખરલાંડે એકદમ એની આણ ફેરવી, અને એ ધણી ધણીઆણીને રાજ્યાભિષેક કરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. પણ આ અન્યાય નોઈ લોકો મેરીને પક્ષે ધાયા. નાર્થખરલાંડ લશ્કર લઈ સામો લડવા તો ગયો, પણ તેજ લશ્કર કૂટોને હકદારે રાણીને મળી ગયું, અને એ એના સગાજા સાથીઓ ભગો પકડાઈ ગયો. મેરીએ મુખ્ય બંડખો-રોને ફાંસીની શિક્ષા કરી, પણ લેડીન્ગનગ્રે તથા તેના ધણી ઉપર દયાઆણી કેદમાંજ રાખ્યાં. પણ પાછળથી એ બાઈને નામે બહુ બંડો ઉડવા લાગ્યાં ત્યારે એ બંનેને દેહાંત ડંડ કર્યો. ઈ. સ. ૧૫૫૪

ધર્મ સુધારો, આ રાણીએ જડમૂળમાંથી કાઢી નાંખવાને બહુ મહેનત કરી. પાછલાં રાજમાં પોપ વિરુદ્ધ ને ને કાવધ થયા હતા તે બધા રદ કર્યા, પાછું ઇંગ્લાંડ પોપને શરણે ધર્યું, અને સુધારાવાળાઓ ઉપર એવો તો જુલમ શૂન્યો કે “ખૂની મેરી” એવુંજ નામ તેનું ઇતિહાસમાં રહી ગયું છે.

રાણીનું જન્મ તંયા મરણ.—કુધારાવાળાઓએ પોતાનો પક્ષ બળવાન કરવા રાણીને રપેન તથા જર્મનીના રાજકુંવર ફિલિપ સાથે પરણવાની સલાહ આપી, કેમકે આ સમયે રાજ કુધારાનો મોટો સ્થંભ હતો. આ સમયે યુરોપમાં બધેકેકાણે સુધારાવાળા ઉપર વિકરાળ જુલમો થતા હતા પણ રપેનના રાજમાં ને થતો હતો તેતો તમતોનમીવળ્યો. આવા રાજના કુંવર સાથે

લગન થયાની વાત સાંભળી ઈંગ્લિન્ડે બહુ સામા થયા અને ઘણીએ ના કહી પણ છેવટે રાણીએ પોતાનું ધાર્મિક કર્મ આથી ઘણાં બંડ કિસાદો થયાં, ને દેશ હેરાનગતીને પહોંચ્યો.

આ લગન કરી રાણી પોતે પણ ચુપ્પી થઈ નહિ. કિલિપ રાજ્ય હેતુ થીજ એની સાથે પરણ્યો હતો, અને પછીથી બંનેને હેતુપ્રીત યાવ એવું કાંઈ હતું નહિ. રાણી (૩૬) વરસની આશિડ બાઈડી અને વર (૨૮) વરસનો ભરખુસાનીમા હતો. વળી કિલિપનો સ્વભાવ અપ્રેમી, મીઠાજી, ને બે દરકાર હતો, અને તેમ ઝેરોમાં પ્રેમ પાથથી વચકરી લવાનો સ્ત્રીચુણ એકે હતો નહિ. તેથી થોડા મહીના રહી એ પોતાને દેશ જતો રહ્યો. પછીથી તે કેટલેક વખતે પાછો આવ્યો, પણ તે પોતાની મતલબને માટેજ. એણે આવોને જક લીધી કે અમારે ક્રાન્સ સાથે લડાઈ ચાલે છે તેથી ઈંગ્લાંડે પણ તેમ કરવું જોઈએ. પાર્લામેંટે ગોખી ના પાડી, પણ ઝેરોએ એના કહ્યા પ્રમાણે કર્યું. એકવાર આ લડાઈમાં ઈંગ્લાંડની મોટી ફતેહ થઈ, પણ પરિણામે પોતાને તામે ક્રાન્સમાં એકજ થકેર કાઢે હતું તે પણ ગયું. આથી આખા ઈંગ્લાંડને બહુ કુખ્ય ગયું. ફરી તો એમજ બોલી કે હું મરીશ ત્યારે પણ મારા દેવામાં કાંઈ એ બોલ દોતરાએલો માલમ પડશે. એનો મરણ કાળ પણ હવે કાંઈ દૂર નહોતો. જન્મની કુખ્યણી મરીને આ બનાવથી એનો ધા લાગ્યો કે તેની તનુકુસી બગડવા લાગી, અને તે વેળા તાવનો રોગ ચાલતો હતો તેના ત્રપાટામાં આવી તેણીએ ઈ. સ. ૧૫૫૮ માં ૪૩ વરસની ઉંમરે પોતાનો દેહ છોડ્યો.

ઉપદેશ વિષે.

(૪૫૫).

અસર ન જ્ઞેને થાય, ઘટે નહિં તેને કેવું;
મટે ન મનનું મરજ, જુદિ ઓગધ વિષ જ્યું.
કરતાં સત્ય મુખોધ, ક્રોધ ધરી કૂર બનેછે;
અંતરે છૂપી ભાવ, રાખિ ઉલટોજ દણેછે.
તે માટે મૌન પ્રયું જહો, હોય કુરોજન ને અરી;

- તું ઠગ વશ કર ખગ ગુણ યકી, દેશકાળને અનુસરી. ૧
- મુખે ભાનવો ભાન, તોડ તત્કાળ કરીને;
માર્મિક એવું વચન, રૂઝો ઉદ્દેશ ધરીને.
ગુઢ અર્થ સુવિચાર, મિષ્ટ ઔષધ સમ ભારી;
કરે અસર હર વિષે, એવિ સજ યુક્તિ સારી.
રે વાલું વચન વિચારીને, એજ વડેરી વાત છે;
પ્રિય વાણીને વશ વિષ આ, ઇચ્છિત મુખ સાક્ષાત્ છે. ૨
- વાણી મુણી કરાય, કયાસ સારો કે બૂરો;
વાણિ વદે પરખાય, ઓરે શાળન કે શૂરો.
વાણી વદે જણાય, શાંત ક્રોધી પતરાણ;
વાણીથીજ ગણાય, ભલો કે ભુંડો પાણ.
એ આદિક ગુણ ને વાણિના, પરખો પૂરણ પ્રીતથી,
વળિ વિનય વિચારે વરતતાં. મળશે વિનય ખચીતથી. ૩
- સંજ્ઞન દુર્જન તણી, નથી ગણના ને જનને;
દેતાં બોધ વચન, વૃથા શ્રમ થાયે તનને.
દુર્જન ખળ દુઃખકાર, છળ પણે યકી ઉછળશે;
ઉજટો દર્ઢ અપવાદ, કલેશ કૃતિસત આદશે.
રે તેથી ચેતી ગિત વિષે, સમતા શીઝ સરલ પણે;
શુભ પાત્ર પ્રમાણી પ્રેમથી, કર ઉપદેશ પ્રતિજ્ઞણ. ૪
- પરધન ને પર દાર, હરણમાં રહ્યો ને મેહી;
પર મુખ પેખી બળે, દેશનો દારણ દ્રોહી.
એના નરે ઉપદેશ, લેશ લક્ષે નહિ લેશે;
યશે ન સાન પ્રકાશ, તિમિર અંતરમાં રેશે.
નથી કરિ પ્રથમ વિચારને, સંજ્ઞન સુત સમાજમાં;
શ્રમ લક્ષને શબ્દ હચારતાં, યશે સંજ્ઞ નિજ કાજમાં. ૫

દોહરો.

- શામ દામને દંડ એ, મુખ્ય દિશે તણ બેદ;
મૂર્ખ મૂઢને વશ થવા, સાધન એજ વિષેક. ૧

સરળ નમ્રને સમ્ય યષ્ઠ, ગંભીર વાત મધુર;	
ક્રો પ્રથમં સુવિચારીને, સરે અર્થ મહતુર.	૨
પછે દામ ભય દાખવી, ઓખી વદિને વાત;	
કુષ્ટ દંડને પાત્ર છે, એમ ગણો સાક્ષાત.	૩
એમ અનુક્રમથી કરે, તોજ અસર કેઈ યાવ;	
જાતી મ્વભાવ જાણ ના, કરતા કોટી ઉપાય.	૪
ઔપધને ઉપદેશ એ, દેખીતાં કુખ્દાય;	
પીતાં પ્રીત વધે નહિ, પણ અંતે સુખ દાય.	૫
માટે સુણી ઉપદેશને, સમજી અર્થ વિચાર,	
વર્તો જો નિશ્ચય મને, તોજ સકળ થાનાર.	૬
કાનજ, વિનંતી કાન ધરો, કાંત વિચારો મન;	
“કાન કામ” મતિથી કયે, શંકો સાર સુજન.	૭

દહાનજી. વિ. ૫.

અંભાળિયા.

વિદ્યાભ્યાસ.

(મળેલું.)

વિદ્યાભ્યાસથી અંતઃકરણને પરમાનંદ યાવછે. એનો અનુભવ માત્ર વિદ્વજન વિના બીજા માણસોને તેની યોગ્યતા સમજાવી કહી શકે. હીક વાર્. આ-ધ્યાને ખુબ મુરત છબીથી અથવા બેહરાને મધુર ગાયનથી આનંદ થશે કે? જ્યારે કામકાજથી પરવારીને માણસનું મન યાકી જાવછે, ત્યારે એકાંતમાં નિરાંતે વખત નિર્ગમન થતા વિદ્યા ધણી ઉપયોગી યષ્ઠ પડેછે. બીજી લાભ કીર્તિ અને પ્રતિષ્ઠા છે. દુષ્ટતાં બધા લોકો વિદ્વાનને પુરુષ માન આપેછે અને વખાણે છે; મંડળી વગેરેમાં તેના આગળ સમગ્ર ખુબાસેવાર નિરૂપણ યાવછે, અને તેના ભોજ ઉપર ડોકી ધુણાયાં હા કહેછે. આ ઉપરથી એ બોલ લાભ વિશે કોઈએ સંશય લેવાનું કારણ રહ્યું નથી. દેવે શાણપણ એટલે અકલ એ વિદ્યાભ્યાસથી ત્રીજી લાભ છે. સાધારણ માણસ પણ એકજ કામમાં ધણા સિદ્ધતા મહાવરાથી તે કામમાં હોશિયાર યાવછે. ત-

યાપિ તેની બુદ્ધિ તેટલીજ; તે બીજા કામમાં તેથી ચાલવાની નહિ. હવે વિદ્વાનને જુઓ. તેને તમે કોઈ પણ કામમાં લાગાવ કરો; તો ઘણા થોડા વખતમાં તે તેમાં પ્રવેશ થાય છે, અને તે ઘણી ઉત્તમ રીતે બળવે છે; કેમકે પ્રજ્ઞા ગ્રંથાવલોકન અને વિચારથી દરેક વાતનાં કારણો, ઉપયોગ, પાર પાડવાને તેના કેવી રીતે વિભાગ કરવા તે, આરંભ ક્યાં અને કેમ કરવો, એ કામમાં ક્યાં ક્યાં સાધનનો ઉપયોગ કરવો, અને તેમાં આવેલા વિદ્યોનું કેવીરીતે નિવારણ કરવું, એ સર્વ તેને સ્પષ્ટપણે જણાઈ આવે છે. તેણે કરીને કોઈપણ કામમાં તેની મતિ ઘણીજ જલદી પહોંચી પળે છે, તથા તે તેનાથી સારીરીતે પાર પડે છે. ત્યારે અર્થાત, બીજા સર્વ લોકને તે ઉપયોગી અને સારા લાગે છે; અને તેને દ્રવ્યાદિ સુખકારક પદાર્થો પણ મરજી માફક મળી આવે છે મનુષ્યનાં દુઃખ નિવારણ કરવાં અને તેના સુખની વૃદ્ધિ કરવી, એ પણ વિદ્યાભ્યાસનું એક ઉત્કૃષ્ટ પરિણામ છે. એ ન સમજતાં ફક્ત શીખવા માટેજ અતિથય વખત ગુમાવવો, એ સાફ નથી. વિદ્યા એ એક યંત્ર છે. તે ફક્ત પાસે હોવાથી માસણ મોટો થતો નથી. પણ, તેનો ઉપયોગ કેમ કરવો, એ સમજી લઈને, જે તે પ્રમાણે વર્તે છે, તેજ મોટો અને સુખી બને છે. વિદ્યા એ એક અત્યુત્તમ ભૂપણ છે; તથાપિ તેટલાથીજ કુશાહને પંડિતાઈનું કોળ લાલવું, એ મૂર્ખપણું છે. માટે સુસ્ત પ્રશ્નો તે દુર્ગુણની છાયામુદાં પોતાના ઉપર પડવા દેતા નથી. બીજા સારાસારનો વિચાર ન કરતાં, ફક્ત પુરતકસાન વડે કોઈ પણ વાતનો નિર્ણય કરવો, એ નાદાનીનું કામ છે.

અનુભવથી વિદ્યા પરિપક્વ થાય છે. જે વાત વિદ્યાભ્યાસ કરતાં ગ્રંથ ઉપરથી સમજાઈ હોય, તેની અનુભવ વડે પ્રતીતિ થવાથી તે વિશે શંકા રહેતી નથી; એનું નામજ વિદ્યાની પરિપક્વતા છે. વળી એમ છેકે, વિદ્યાની પરિપક્વતાએ માણસનો સ્વભાવ પૂર્ણતા ખામે છે. મતઙ્ગલ કે જોનો જેવા મૂળ સ્વભાવ સારો કે નહારો, તે પ્રમાણે તેનાથી નિઃશંકય વર્તાય છે; એનેજ સ્વભાવની પરિપૂર્ણતા સમજાવી. એ માટે વિદ્યા એ અરેખરી ઉત્તમ વસ્તુ હતાં તે જોને હાય હોય છે, તેને હાયે કદી કદી અત્યંત ધોર કર્મો બને છે, તેનું કારણ તે અમૂલ્ય વિદ્યા નથી, પણ તેનો તેનો મૂળ સ્વભાવ છે, એ અચીત સમજાવો, જેમ અગ્નિ એ આ પૃથ્વી ઉપર એક અતિ ઉપયોગી

પદાર્થ છે; તેવડે રસોઈ વગેરે ઘણાં સુખદાયક કામો યાયછે. તેને પડતું મેલીને કોઈ દુષ્ટમાણસ લોકોનાં ઘર બાળવાના કામમાં તેને લગાડે તેમાં બિચારા અગ્નિનો શાવાંક ? તેશું તેનો અપરાધ છે ? જેના પાસે જ્ય તને બાળે, એટલુંજ તે બિચારો કરેછે. તેજ પ્રમાણે જ વિદ્યાને પ્રાપ્ત કરશે, તેના મનોરથ, ગમેતેવા ક્ષતાપુક્ત હશે, લોપણુ તે યથા શક્તિ પૂર્ણ કરવો, એટલુંજ વિદ્યાથી બની શકેછે. તે વધારે કાંઈ કરી શકતી નથી. જેમ આપણે વાડી બનાવીએછીએ. તેમાં એનેક ઝડો આપોઆપ ઉગેછે. તેમાંના કેટલાંએક સારાં ને ઉપયોગી હોયછે; અને કેટલાંએક ખરાબ ઝેરી હોયછે. આપણે સારાં અને ઉપયોગી ને રાખીને તેની સારી માવજત કરીએછીએ; અને ખરાબ માત્રમ પડેછે તે બધાને જડ મૂળથી ઉખેડી નાંખીએ છીએ. તે પ્રમાણે મનમાં જ અનેક બાવના ઉત્પન્ન થાયછે, તેમાંની સારી હોય તે સફળ થવાને માટે એહેનત લેવી, અને ખરાબ હોય તે મૂકી દેવી, એ માણસોની મોટી ફરજ છે. તે જરૂર લાવવાને વિચાર નોંધએ, અને વિદ્યા વગર વિચાર ઉત્પન્ન થતા નથી. માટે આ લોકમાં વિદ્યાવડે માણસને અત્યંત લાભ છે, એ ખુદલું છે.

પુસ્તકોમાં પણ કેટલી એક જાતો એવી કહેલી હોયછે કે, તે પ્રમાણે પ્રસંગાનુસાર વર્તવાથીજ ક્ષાયો યાયછે; હજીયાં થતો નથી. માટે તે વિશે ઘણા સાવધ રહેવું નોંધએ. તેના ઉપરજ ભરોસો રાખીને બેથી રહેવું કામ નું નથી એટલે તેને ઓટું માનવું એમ અમે કહેતા નથી. પરંતુ પોતાની સ્થિતિ સાથે જેની અનુકુળતા નહોતી તો તે મૂકી દેવી. જેમ દૂધને નારોગી માણસ સેવે તો ઘણા પુષ્ટીકારક થઈ પડે; પણ તેનેજ સનેપાત અથવા કફરોગમાં વાપરવું તો પ્રાણઘાતક થઈ પડેછે. એ યાદરાખવું નોંધએ.

મૂર્ખ માણસો વિદ્યાને ધિઃકરેછે. ઠીક જેમ કૂતરો કસ્તૂરીને નિરૂપયોગી માને, એમાં શું નવાઈ ? કેમકે તેના ગુણનો અનુભવ તેને ન્બતે લઈ શકતો નથી; અને બીજાએ લીધેલો અનુભવ સમજી લેવાનો તેનામાં શક્તિ નથી. તારે તેને શું કહેવું ? કેટલાંએક મૂર્ખો વિદ્યાને વખોડે છે. પણ વિદ્યાને અંતઃકરણથી ખરાબ માનનારો માણસ હજારે, બહુકે લાખે એક માણસ મળેતો મળે. કેમકે નોંધએ તેવા કામમાં મદદ આપવાને તે બિચારા

રી તૈયાર છે. જુઓ, ભીલ, કોળી વગેરે લોકો જેના બાપ દાદામાંથી કદી કોઈએ ધોળાપર કાણું કંઈ નહિ હોય, અને તે જાતે પણ તેવા બોયડ રહેવાનો નિશ્ચય રાખીને બેઠા હોય છે, તે મુદ્દાં પણ જેને સાધારણ લખતાં વાંચતાં અને સેહેજસાજ ગણિત આવડે, તેને માટે ભાગ્યશાળી ગણે છે. ખરેખરી સારી વાતને વખાણવામાં થણા વિવેક જોઈતો નથી; પણ જે સાંઝું ને ઉપયોગી છે, તે હર પ્રમત્ને મેળવીને તેને ધટારત ઉપયોગ કરવો, એજ વિવેકી માણસનું લક્ષણ છે.

વિદ્યાનો ઉપયોગ ફક્ત પુસ્તક શીખવાથી થતો નથી. તેને બીજું બહારનું બ્યવહારી જ્ઞાન જોઈએ તે જ્ઞાન, વિચાર પૂર્વક અવલોકન અને અનુભવથી મળે છે. સંકટમાંથી પાર પડવાની, અને ઊદ્યોગવડે સ્વહિત સાધવાની પુષ્કળ ધુક્તિ વિદ્યાર્થીઓએ અંથેમાંથી વાંચેલી હોય છે. પરંતુ તેનો ઉપયોગ જ્યાં ને કેમ કરવો, એ બ્યવહાર જ્ઞાન તેનામાં નહોવાથી વિદ્વાન છતાં પણ તેને મૂર્ખ કરતાં કોઈ કોઈવારે વધારે વિટંબણા બોગવવી પડે છે. તેનું કારણ એવું હોય છે કે, તેની ધણીખરી ઉમર ફક્ત ગ્રાંથિકજ્ઞાન મેળવવા પાછળ મળેલી હોય છે; અને તેને ઉપયોગમાં લાવનારું જે બ્યવહારી જ્ઞાન જરૂરનું છે; તે મેળવવા માટે તેને મુદલે અવકાશ મળેલો હોતો નથી. માટે તેમ ન થવા દેવું જોઈએ. કોઈ અમૂલ્ય વસ્તુ મહા મહેનતે મેળવી, પણ તેને આપણાથી ઉપયોગમાં અણાતી નથી, તો તે મેળવી અને ન મેળવી એ બન્ને સરખાં છે, એક માણસ સાંઝું વૈદ્ય શીખ્વો હોય; તેને રોગનાં લક્ષણો, અને તેને નાશ કરવાના ઉપાયો જુઠ્ઠાં હોય, અને સાંઝું રસાયન શાસ્ત્ર પણ જાણતો હોય, તોપણ તે રોગીને બ્યારે સારો ન કરી શકે ત્યારે એ બધું શા કામનું? એ ઉપરથી માત્રમ પડશે કે વિદ્યાથી મળનારો લાભ ફક્ત પુસ્તક જ્ઞાનથી મળતો નથી.

બીજાને આતુર કરવા અથવા યુગ્મવણ માં નાંખવા કે મેંડળમાં બોલીને મોટાઈ મેળવવા માટે જુએ તે વિષય વાંચશોમાં. વળી પુસ્તકમાંથી જે મળે તે નિર્વિવાદ ખરું છે, એવું ન માનો. જે વાત અવલોકનમાં આવે, તેની સત્યતા, કાર્ય કારણભાવ, પરિણામ અને તેમાંથી લેવા જોગ મતલબ શી નીકળે છે, તે વિશે વિચાર કરવો જોઈએ. રાક્ષણાં પુસ્તકો સરખીજ યોગ્યતાનાં હોય છે એમ નથી. કેટલાંક એક કારણ પરથી જોવાનાં હોય છે; એમાં

કોઇ જગેરેનો સમાવેશ થાય છે. કેટલાં એક પુસ્તકો વાંચવા લોગ હોય છે. પણ તે છેક ધ્યાન દઇને વાંચવાનું લેખકે એમ નથી. વાર્તાનાં પુસ્તક અને નાટકો એ વર્ગમાં આવી જાય છે. અને કેટલાંક એવાં હોય છે કે, તેમાંનો વિષય પૂર્ણપણે મનમાં ઇસાવતે તે ઉપર ઘુમ્મટ વિચાર અને શોધ કરેલાં. અને ખોલતી વેળા તેની મતલબ યદ આવે એવો તેનો અભ્યાસ કરેલા પડે છે; ત્યાપશાસ્ત્ર, પદાર્થ વિજ્ઞાન વગેરે આ વર્ગનાં છે, જે ભાષામાં જે ગ્રંથ પહેલ વહેલો રચાયો હોય, તેમાં તે વાંચવાથી જેવી મીઠાસ અને રસ પડે છે, તેવો તેના બાવાંતરથી (પછી તે ગમેતેટલી ચતુરાઈ વાપરેને કબુત્તી હોય તોપણ) તેવો રસ પડતો નથી.

ધણા ગ્રંથો વાંચવાથી માણસ બહુશ્રુત અને છે. વારંવાર વાદ પ્રતિ વાદ ઈશ ગયાથી મુરોરમાં સમય સૂચકતા આવે છે, અને કોઈપણ વિષય ધણીવાર લખ્યાથી તે મનમાં ખરાબર ઇસે છે તેથી સારો પેકે માદ રહે છે. ઇતિહાસના અભ્યાસથી માણસ પિયેકી અને દૂરંદેશી થાય છે; કાશ્વના અભ્યાસથી રસિકતા આવે છે; ગણિતના અભ્યાસવડે માણસ કોઈનો ગાં-જયો ન જાય એવો કાલા બાજુ અને છે; પદાર્થ વિજ્ઞાનથી સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિ આવે છે, અને પાતાળ મંત્રીપણું વધે છે; ધર્મ શાસ્ત્ર અને નીતિ શાસ્ત્રથી બુદ્ધિ ગાંબીર્ષ અને નિયામેતપણું આવે છે; અને તર્ક શાસ્ત્ર તથા પાંડિત્યકળાથી માણસમાં વાદવિવાદ કરવાનું સામર્થ્ય આવે છે. એમ જુદા જુદા વિષયોના જુદા જુદા ઉપયોગ છે. દેહના રોગનો જેમ નિષમિત ઉપાય છે, તેમ મનના રોગને માટે પણ વિદ્વાનોએ કેટલાએક ઉપાય શોધી દેહાવ્યા છે. મનસ્વિયરે થઈને કોઈ પણ એક વાતમાં લાગે નહિ. તો ભૂમિતિનો અભ્યાસ કરેલા. તેમાં એવું હોય છે કે કોઈ એક સિદ્ધાંતની સિદ્ધતા ખરી કરી આપવા સાર આરંભને પછી અધુરી નાખતી, અને હવે પછી કરીશું. એવું કરી બનવાનું નથી; તે તો એકજ ખેડમાં સિદ્ધ કરવી પડશે, અને જો તે અધવસ મૂકી દીધો તો, પેહેલાંની મહેનત બ્યર્થ જઈને ફરીથી પેહેલાંથીજ કરવું પડશે. માટે એ વિષયવડે સિદ્ધાંત નામના યત્નથી ચિત્તની એકાગ્રતા ફરીને રચાવવાં થાય છે. મનનું જોણાપણું જઈને કોઈ પણ વાતનો છેક ઝીણી નજરે વિચાર કરતાં આવડવા સાર, અને તે સિદ્ધતાને નાના પ્રકારે પ્રમાણ આપવાની શક્તિ આપવા સાર જે મહત્તા હોતો, મોટી મોટી ન્યાય સભામાં

યજ્ઞેન્ના કૈસલા, તેમાંના વિદ્વાન વકિલોના બાપણો સહિત નિવાથી ઘરમાં પૂર્ણ થશે. એવા અનેક મનો વ્યાધિ ઉપર અનેક ઉપાયો કહેલા છે.

મધુમતિકા.

કેલવળી ચાતાની ચવરો.

ગોહીલવાડ પ્રાંત સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૦.

જા. નં. ૯૩૨-૧૦૪૫

હુંગર. પટેલ લાખાકરચન ૩૦૧) મીઠાઈ—માંડલ. મીયાં સાહેબનયુ મીયાં ઉતાવળામીયાં. ૩૨) રાંઠીઆના મીઆં યુક્તામહુસન દાદામીઆં મહુ-આના રહીયમીયાં હાથમમીઆં અત્તીમીઆં ૩૧) ૩૫) કુલ મહેતાજીને પાધડીના. પોતીસ ટપાદાર શંકરપ્રગાદ લક્ષ્મીશંકર ૩૧-૨-૬ મહેતા જલવજી રતનજી ૩૧-૩-૬મણીયાર. મામદૈવમજી ૩. ૧) મહેતા ગીરધર બાણજી ૩૧) પટેલ નાથા મસરી ૩ ૧) પટેલ ભારા બીખા ૩૦૧ મહેતા કકલ લ. દમીચંદ ૩૦૧ મહેતા રાવજી દેવચંદ ૦૧ પટેલ ગીગા લાખા ૦૧ મણી-યાર જીવારામજી ૩૦૧ ગરાશીયા હકાતાર્થ મોટાભાઈ ૩૦૧ ગરાશીયા નેઠા-ભાઈ વસ્તા ૩૦૧કુલ ૩પીયા ૮-૧૨-૧ ચોપડીયો ૩માત્ર તથા મીઠાઈ—ચંડા. કુંડલાના વહીવટદાર સાહેબ ૩૦૧ મીઠાઈ—માંડલ. કણખી ઠાકરસી પાંચા ૩૦૧ મીઠાઈ—વાલ્લડી. ગામના સદચરુચીએ ૩૦૧ મીઠાઈ—ઝવડી. યાણ-દાર સાં પ્રાણનાથ ધીરજીરામ ૩૦-૪-૩ મહેતા મૂળચંકર જીભાઈ ૩૦૧ કુલ ૩પીયા ૩૦-૮-૩ ચોપડીયો—ચાલકા. રૂકૂલકમિટિના મેમ્બરો ૩૦૧ મીઠાઈ. ગઢડા કન્યાશાળા. ૨૧. ડોસાભાઈ જીભાઈ ૩૦-૧૫-૦ ચોપડી—લઠઈ. જે૦ ઠાકર સાહેબ તરફથી ૩૪) મીઠાઈ. જે૦ કારભારી સાં માણેકલાલ લાધાભાઈ ૩૧) મીઠાઈ રવાના તારીખ. ૨૭—૧૦—૮૦ મુ. બાવનગર.

કરદેજ. રૂકૂલ કમિટિના પ્રેસીડેન્ટ મોદી નેઠાભાઈ પ્રાગજી ૦૧ સાકર કોઢીયાક. પારેખ જગન ગીરધરને ત્યાં જોરોનો જન્મ થવાથી ૦૧૧ સાકર. માવતગર મૂલ્યકન્યાશાળા. નામદાર દરબાર શ્રી તખ્તસીંહજી તથા કારભારી સાહેબે ૩૩) લુગડાં તથા ચોપડીયો ૩૦૧મીઠાઈ વીમરે—હુંગર. મહેતા નેઠા વીરપાળે પોતાને ત્યાં પૂજ થવાથી ૩૦૧ સાકર—રાજુજી. પોતીસ કૈશવદાર

દુલેરાય ભગવાનજી ૩૧) સાકરે ૩૦૦ મહેતાજીને પાધડીના—ઘાંધણી, ૮૫૫
 પોલીસ ફો. યૂસફભાઈ હમનજી પ્રેસીડેન્ટ તથા મેંજરોએ ૩૧) મીઠાઈ—
 સિંહોર કન્યાશાળા. નામદાર દરબારે તથા તરફથી ૩૪) બુગડાં ૫-૨-૧ મો-
 પડીયો. ૩૦-૨૩-૧ મીઠાઈ. કુલ રૂ ૩૧૦) દોહોર —લાકડીયાના કુમાર ત્રી
 હરિસીંહજી મુમરાજી રૂ ૧-૧૦-૦ મોપડીયો ૩૧) મીઠાઈ—દાઠા. વાલરના
 રહોથ દેથી દામા નારણે ૩૦-૬-૦ મીઠાઈ—હોમદાદ. રાખેલા ત્રી બુપત
 સિંહજી ૩૦૦ મીઠાઈ—વાંચતલાલદા. લીલીયાના વહિવટદાર તથા ન્યાયાધીશે
 ૩૦૦ સાકરે—મીંગરાજ. મહેતાજી પત્રજી મોરાજી રૂ ૧) સાકરે—દરેક.
 ખાઈ ત્રી રાજા તથા સમુજા તરફથી ૩૦૦ સાકરે વહેંચી—દરેકવાદ
 રા. ભગવતરાય દુલેરાય તથા રૂક્મકમિટીના પ્રેસીડેન્ટ સાહેબે ૩૦૦ મીઠાઈ.
 કોટલાવીઠા. ઠકર વસ્તા નયુએ ૩૦૦ મીઠાઈ—ઢાઠી. ઠાકોરે સાહેબ બાપુ-
 ભાઈ તરફથી ૩૪) સાકરે ૩૧) પત્રાસાં—ઢાઠી કન્યાશાળા. મૂખ્ય કારભારી
 સાહેબ ૩૧) ઇનામ વહેંચ્યું —સોનગઢ. ૩૨) મગનજી બાપુજી ૩૩) મો-
 તીચંદ તળથી ૩૨) માણેકજી લાધાભાઈ ૩૨) રાવજી રામજી ૩૩) કાળી-
 દાસ રવીન્દ ૩ ૩) લક્ષ્મીચંદર કેશવરામ ૩ ૨) માણેકજી આણંદભાઈ
 ૩ ૨) મણીચંદર રામચર ૩૨) ઉમરભાઈ નુરમહમદ ૩ ૨) લલુભાઈ
 હરિદાસ ૩ ૧) વકીલ ઉદેરાય મણીરાય ૩ ૧) પાટમાસ્તર જીટાભાઈ ૩૧)
 ડાક્ટર આપાજી ગોવિંદ ૩ ૧) મોદી હરજી મેઘજી ૩ ૧) જમાદાર હીમત
 ખાં સરદારખાં ૩ ૧) ખાચર જસામુરંગ પાટણા. ૩ ૧) મહેતા પ્રમાણંદ
 સામજી ૩ ૨) મણીજી કેશવજી ૩ ૧) શેક કાવજી તહિમૂલજી ૩ ૧)
 વકીલ મહિપતરામ નયુભાઈ. ૩ ૧) રા. વળુભાઈ હીમતભાઈ ૩ ૧) શેક
 હેતમજી અરસેદજી ૩ ૧) બીલ બેચર નાયજી ૩૧) મુગટરામ નારણજી
 ૩ ૧) ગોહીજી વખતસીંહજી ૩૦૦ રા. નેચંદરે પો ૦ કા ૦ ૦૦ મોદી ચામજી
 ગોરધન બહેચરે ૦૦ રા. પ્રેમચંદ ઉમેદચંદ ૦૦ કામદાર હરજી ૦૦ રા.
 શાકરજી વનેચંદરે ૦૦ રા. ગોપાલજી જસદણ ૦૦ રાવજી ગદાભાઈ અમ-
 રથી ૦૦ રા. ઇચરચંદ ૦૦ મોદી દવાસીંગ ૦૦ શેક અરસેદજી મુલજી ૦૦
 રા. નરસી પોપટ ૦૦ રા. નરસીદાસ કાવજી ૦૦ રા. પ્રાણજીવન નયુભાઈ
 ૦૦ રાવજી ઉદયસીંહ વારખડભાઈ ૦૦ મોદી દેવચંદ હમરાજી ૦૦ ઉમેદવાર

બીમજી હરજી તા.-૩૦-૧૧-૮૦

(સહી) કનૈયાલાલ ગિરધરલાલ.

સ. ૩. એ. ઇ. પ્રાંત. ગોહિલવાડ,

જેડાજીલ્લો.

તા. નં. ૧૩૦૩

રાજીવા. દાસરા કચેરીના કારકુન નરસોલાલ ખુશાલદાસ તથા તત્કા-
લી મોહનલાલ આચાર્યમ મળી કુલ રૂ. ૧૦૦ મીઠાઈ વહેંચી— વઢતાલ,
ખંભાતના નવાખ સાહેબના દીવાન સાહેબના ચીરસ્તેદાર રાજેશી અમર
સીંગભાઈ ત્રીમકજીએ મીઠાઈ. ઓપડીઓ ને ૧ રૂમાલ વહેંચ્યા. પટેલ
ચંકરભાઈ મીઠાભાઈ તથા તત્કાલી અધ્યક્ષ ભાઈ ઓપડીઓ—લેઢાકરવામાં.
મે. ખંભાતના નવાખ સાહેબ બહાદુરે રૂ. ૧૦૦ દશ રૂપિયા ધનામ વહેંચ્યું તા.
૧૬ મી અક્ટોબર ૧૮૮૦ને રોજ જીજ્ઞાના મહેરબાન કલેક્ટર સાહેબબ-
હાદુરે પોતાની તફ્તી તથા ઉપરના તથા ક.માયાળામાં નવાખ સાહેબ બ-
હાદુરે ધનામ આપેલું તેમાંથી બચેલા ભાગ કરી જેડાની અંગ્રેજી તથા મૂ-
જરાતી તથા ઉર્દુ નાખટ મુકૂલ તથા કેમ્પની પોલીસ મુકૂલ તથા સરકારી ક-
ન્યાયાળાઓ વીગરે તમામ જોકરાને ભાગ કરી ખાંડનાં રમકડાં વહેંચ્યાં હતાં
અને સરકારી ધનામ પણ આજ વખતે વહેંચવામાં આપેલું હતું. સીતેદાર
મુકૂલ કમિટિના મહેમબરો તફ્તી રૂ. ૧૧) પતારા—વીરશદ પટેલ. નાંથાભાઈ
દેશાભાઈએ ૮-૫-૦ ઓપડીઓ વહેંચી. તથા રજપુતાના રેલવેના સીંગનલર-
સમીન મોતીલાલ લાલજીભાઈએ જોકરાઓની નિયામમાં રૂ. ૧૦૦ તથા
ક.માયાળામાં રૂ. ૧૦૦ નાં પતારા વહેંચ્યાં. તા. ૨૨ ૧૧-૮૦ મુ. નડીયાદ.

(સહી) મહિધરપ્રસાદ તાપીપ્રસાદ,

રૂ. એ. ઇ. એડ. ડિ.

ભરૂચ વિભાગ.

તા. નં. ૫-૧૧૩

સાગમ—કકરાણી અનોપના બીમસીંગજીની વિધવાએ રૂ. ૧) ડીપોઠી
પોલીસ પટેલ હરજીવિંદ નરોતમ રૂ. ૧૦ મોરારપુરના પટેલ ગોરધન કહાતરાસ
રૂ. ૧૦ દેવે ડાહ્યાભાઈ પ્રમાણ રૂ. ૧૦—ઝંઝુલ નંબર ૩, શેઠ ભુબાઈ પ્રાણુવ-

હલ્લે પોતાના પૌત્રને નિશાળમાં ખેસાડી તમામ ડોકરોએને રૂ. ૧૧) રૂ. માલ અને રૂ. ૨) મીઠાઈ કુલ રૂ. ૧૩) રવાના તારીખ નથી—નાદા. તા. ૧૫-૧૦-૮૦ ને રોજ રૂ. ૧૫ કમિટીના સભ્યોએ પરીક્ષા લીધેલ તે વખત ઉધરાતલાર દેવજી રણજોડ રૂ. ૧૦ ઓપડીએ અને મહેતાજી ઇચ્છારામ હરીશંકરે રૂ. ૧૦ ઓપડીએ અંકલેયર—તા. ૨૮-૧૦-૮૦ ને રોજ બટ કીરપાશંકર રાધાધે પોતાનો ડોકરો રેવનુ ડીપાર્ટમેન્ટ પરીક્ષામાં પાસ થવાથી કન્યાએને તથા તાલુકા રૂ. ૧૫ ના ડોકરોએને રૂ. ૧) મીઠાઈ વહેંચી—હાલોટની કન્યાશાળા. તા. ૨૯-૧૦-૮૦ ને રોજ રૂ. ૨) અંકલેયરના સમારડીનેટ જડજીસાહેબ રણજોડના કપુરચંદ રૂ. ૧) હાંસોટના આકરીંગ મહાકરી સા. મયારામજી મોતીભાઈ રૂ. ૧૦ હાંસોટ રૂ. ૧૫ ના આસીરુંટ માણેકલાલ દરિયાસે મીઠાઈ કુલ રૂ. ૧૫—અંકલેયર, તા. ૨૯-૧૦-૮૦ ને રોજ જ. સમારડીનેટ જડજીસાહેબ રણજોડના કપુરચંદ બદલીપર જતી વખતે મીઠાઈ વહેંચી—આનોદ. તા. ૨૪-૧૧-૮૦ ને રોજ રાવસાહેબ ડ. એ. ઇ. સાહેબે કસરત કરાવી તે વખત જ. આસીરુંટ કલેક્ટર સાહેબે રૂ. ૨) તથા તાલુકા મારેતર પ્રાણજીવન ઇચ્છારામ રૂ. ૧) ડેપુટીસાહેબે ૦-૧-૦ કુલ રૂ. ૩-૬-૦—હુરી. તા. ૨૦-૧૧-૮૦ ને રોજ પાંત્રીસપટેલે રૂ. ૧) મીઠાઈ વહેંચી—અંકલેયર. તા. ૮-૧૨-૮૦ ને રોજ મોતીભાઈ ખેલાખાઈએ પોતાના ડોકરોને નિશાળે ખેસાડી રૂ. ૧૦ કન્યાશાળામાં તે વેળા તાલુકા રૂ. ૧૫ માં મીઠાઈ વહેંચી—સરવ. તા. ૮-૧૨-૮૦ ને રોજ હાંસોટ કચેરીના કારકુન રોજતરામ હીમતરામ રૂ. ૧૦ મીઠાઈ—મલ્લ નંદર ડે. તા. ૩-૧૨-૮૦ ને રોજ વાંધીક ઇનામ વહેંચ્યું તે વખત શેઠ હરગોવિંદરામ હરીચંદે રૂ. ૧૦ તથા શેઠ એપા-ળાસ કરચતરામ રૂ. ૧૦ વળી એજ શેઠ હરગોવિંદરામે ખાર માસ સુધી પાળ મંડાવી—અંકલેયર. તા. ૨૦-૧૨-૮૦ ને રોજ કસરત ખાખતના ઇના-મ વહેંચતી વખતે અંકલેયરના સમારડીનેટ જડજીસાહેબ રા. સા. મધુવ-ચરામ બળવચરામ રૂ. ૨) તથા તાલુકાના રાવસાહેબ મામલતદાર સાહેબ વિનુપંથ રામચંદ્રે રૂ. ૧) ઇનામ આપ્યું. તા. ૨૭-૧૨-૮૦

(સદી) ગાગુપતરામ ગૌરીશંકર શાસ્ત્રી.

ડ. એ. ઇ. જી. બે. બે.

અમદાવાદ વિ.

બા. નં. ૪૧૬

તારાપોઠા. મે. દરથાન બજાણના કારબારી માણેકચંદ તણસીબાઈ માસ્તર નીમચંદ પરશોતમે મળી રૂ. ૫-૦-૬ ચોપડીઓ. મુખી. કાળા પુત્રએ ૩૧) પતાસાં—વઢાદ. તા. ૨૪-૧૧-૮૦ ને રોજ શા. તારાચંદ લલુબાઈએ પોતાના ઊંકરાને નિથાળે બેસાડી આખી નિથાળના ઊંકરાએને જમાડ્યા.

બા. નં. ૪૬૭

વીરમગામ કન્યાશાળા. તા. ૮-૧૨-૮૦ ને રોજ મે. અમદાવાદ જીલ્લાના કલેક્ટર સાહેબ, જે. બી. રીચી સાહેબ બહાદુરે તાલુકામુકામમાં કન્યાઓને જોનાવી ઉધરાણું કરી ઇનામ રૂ. ૪૬-૪-૦ નું વહેંચ્યું. મે. જે. બી. રીચી સાહેબના મડમ સાહેબે ૩૧૦) મોતનખીખી ૩૧૦) દેશાઈ કેશવબાઈ કુબેર બાઈ ૩૧૦) ખારોટ વજેસંગ પૃથીરાજ ૩૧૦) પરીખ રગનાથદાસ પરસોતમ-દાસ ૩૮) હોરા પીતાંબર સૂરચંદ ૩૮) પરીખ હરિવલ્લભ મલકુચંદ ૩૬) પરી. મૂનચંદ કરસનદાસ ૩૬) શા. ડોસાબાઈ વીરજી ૩૬) શા. જગજીવન કરચન ૩૬) પાટડી દરબાર સાહેબ ૩૫) ગોલવાડી દરવાજા બહારના વેપારીઓ ૩૭) બખર તફ્ફી લાડકા ચોધરી ૩૫) ગંજના મહાજન તફ્ફી ૩૫) મલેક બાપા સાહેબ ૩૪) શા. મોરારજી ગણેશ ૩૪) વકીલ હરીજીવ મોહનલાલ ૩૨) પરી. મોતીબકતી શેઠ સાંકળચંદ ડાહ્યા ૩૨) પરી. શંખુ મંગળ ૩૨) પરી. હરચંદ લક્ષ્મીચંદ ૩૨) મલેક રતુમીલાં બાપાબાઈ ૩૨) વીઠલ રગનાથ ૩૨) શા. કરેતુર વેણીદાસ ૩૨) અફીણના ઈન્તરદાર અમદાવાદી ૩૨) મુખીવાર રામચંદ મકન ૩૩) મેટી રાંતીના તાલુકદાર ૩૨) મુકલ જગનલાલ અમરત-લાલ ૩૨) પરી વલ્લભદાસ ખુસાલ ૩૨) પરચુરણ ૩૧) શા. નારણ ખુસાલ ૩૧) શા. મોતી મૂલચંદ ૩૧) શા. ટોકર જગન ૩૧) શા. ગુલાબચંદ મોતી-રામ ૩૧) એમાંથી રૂ. ૪૬-૪-૦ રેશમી તથા સૂતરાઈ, સાડીઓ, ઘોઢણાં, ખંડ, રેળ, સાલ્લા ૩૪) પતાસાં. ૩૧) પાનસોપારી.

આ. નં. ૪૫૧ થી ૬૧૦ મુખી.

વીરમગામ કન્યાશાળા. કરૂમ કમીસનર ડબલ્યુ આર પ્રાટ સાહેબ બહાદુરે ૩૯) મીઠાઈ વહેંચી. રાયપુર. તા. ૧૪-૧૨-૮૦ અમદાવાદ જીલ્લાના મે. ફસઆસીરૂંટ કલેક્ટર સાહેબ બહાદુર તથા મે. સીકલેક સાહેબ ભિગા

ચર્ચા ૩૨) સાકર તથા ૩૫) નિશાળની આગળ ખગીયાને પાણી પાવાને માટે મદદને આપેલ છે. રવાના તા. ૧૯-૧૨-૮૦.

(સહી) મોતીરામ રાવજીરામ.

રે. એ. ઈ. અમદાવાદ.

પ્રાંત હાલારે.

કન. નં. ૮૭૦ થી ૯૪૧.

ગોંઢજ. તા. ૧૨-૧૦-૮૦ ને રોજ મહેરબાન પોલીઠીકાલ એન્ડ કં. નેલ વાઈન સાહેબે વાર્ષિક પરીક્ષાનું ઇનામ પોતાને હાથે વેહેવું હતું. ૩૪૦ જોડણ મુખ્ય નિશાળ ૩૧૧) આલ્ફોને જમાના ૩૮) પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓને કુલ ૩૧૦) શેડ તરફથી તા. ૧૭-૧૧-૮૦ થું ખંભાળીયા—વવાળીયા તા. ૧૯-૧૧-૮૦ને રોજ નિશાળમાં પધારી ૩૭) છોટ તથા રમાજ ૩૫-૪-૦ સાકર ૩૭) કુલ ૧૫—તંજાલીયા. તાલુકારકૂલ તથા કયાથાળાની વાર્ષિક પરીક્ષા વખત કમિટીના પ્રેસીડેન્ટ તથા આ. વહીવટદાર તથા મેમ્બરો તથા ખીલ ગૃહસ્થોએ મળી ૨૦-૧૧-૦ તાલુકા રકૂલના છોકરાઓને ઇનામ રૂા મહારાજ જોમસાહેબ તરફથી છોકરા તથા છોકરીઓને મીદાઈ ૩૮૧૧ ચુદડીઓ ૩૭) કયાથાળાની શીલકમાંથી ચુદડીઓ કુલ ૩૪૪-૭-૦ તા. ૪-૧-૮૧ થું રાવજી

કન. નં. ૯૮૦.

તા. ૧-૧૦-૮૦ થી ૩૧-૧૨-૮૦ સુધી.

સાયલા. શેડ ચાંપસી જીવજી ૩૧) શેરી—જાહીયા. મંથવી લાલજી મેથજી ૩૪) સાકર ૬૩૨. ગોરધન ડાબાણી ૩૭) પતાસાં— આમરજી. મોદી પોપટ બીરચેદ ૩૧૨) મીદાઈ.—જાલંગા. મહાજકરી સાહેબ આ. કરાગચેદ વી. કચેરા રૂના પતાસાં.—કાલાવઢમુલ્ય. દોશી દામોદર રતનશીએ પોતાને ત્યાં દીકરાનો જન્મ થવાથી ૩૦-૪-૯ પતાસાં—હતિપુર. રકૂલ કમિટીના પ્રેસીડેન્ટ તથા મેમ્બરોએ ૩૧૧૧ પતાસાં—વવાળીયા. માંડવીના રહીય શેડ. ગોંઢજાસ પ્રાગજીએ છોકરાને નિશાળે બેસાડી રૂા મહેતાજીને રૂા છોકરાઓને મીદાઈ. દોશી જાદવજી અવચળ ૩૧) છોકરાઓને ખર્ચ કરી જમાવ્યા. મહેતા પાનાચંદ દેવજીએ છોકરાને નિશાળે બેસાડી રૂા મીદાઈ બોજ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખત ને. ડાકોર સાહેબ તરફથી ૩૩૧ ચોખડીયો ૩૧૧૧

રૂમાલ કુલ ૩૨૦)—સરધાર. બાખડ બાણુએ પોતાના હોકરાને નિયાળે
બેસાડી ૩૦-૮-૦ પતાસાં—સુપેહો. મોતી કાનજી પુરપોતમ પોતાના હોક-
રાને નિયાળે બેસાડી ૩૦૦ મીઠાઈ—જળોદ. મુકૂન કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ તથા
મેમ્બરો ૩૧) પતાસાં—જોડીયા. મહેરબાન વહીવટદાર સાહેબે ૩૧) પતાસાં
૩૦-૧૨-૬ પેનો કુલ ૩૧-૧૨-૬ કન્યાશાળામાં—ગોઢઢ. બાઈશ્રી મોઘીયાએ
૩૫) તથા મે. રાર ખ્યાયાળીસ ૩૧) કુલ ૩૬) મીઠાઈ કન્યાશાળામાં—
નવાનગર. વાર્ષિક પરીક્ષા વખત માહારાજશ્રી જનમસાહેબ બહાદુરે ૩૪૧)
ઓપડીયો ૩૨૨૫ મહેતાજી ને આસીટ્ટ ૩૧૪ ૩૭૭૫—ત્રાવનંવર. ૧
માહારાજ જનમસાહેબે મહેતાજી તથા હોકરાએને તથા આસિટ્ટને
૪૮-૧૪-૬ સદર નંબર ૨ ૩૧૫-૧૪-૦ સદર નંબર ૩ ૩૧૭-૧-૦ સદર
નંબર ૪ ૩૬-૬-૦ સદર હુકું ૩૧૩-૩-૦ સદર કન્યાશાળા ઓપડીયો તથા
મીઠાઈ ૩૬૮-૧-૦ મહેતાજી હોકરીઓ તથા આસિટ્ટ—ચેલા. મહાનકરી
સાહેબ હીરાચંદ દેવજી ૦-૬-૦ પતાસાં પટેલ રાજપાળ પુલ્લણી ૦-૬-૦
પતાસાં—ચઢાઢા. વહીવટ કચેરીના અવજકારકુન ગૌરીચંકર નરભિચંકર તથા
ફોન્ટાર કાળીદાસ લાધાએ ૩૦-૬-૦ મીઠાઈ.—સંભાળોવા. ઠા. ખીમજી
જીરામ ૩૭) સીતાકુળ શેઠ. થામજી નારણજી ૩૭) શેરડી જલવજી અગ્રાજી
૩૫) શેરડી ઠા. બાણુજી જલવજી ૩૬) સીતાકુળ ઠા. કન્યાશાળા હેમરાજ
૩૭) પેડાં ઠા. જગા હેમરાજ ૩૧૪) પેડાં. ઠા. લાલજીખીમજી ૩૧૫) પેડાં.
(અધુરું.)

મહીકાંડા પાલણપુર.

વત. નં. ૧૪૦ ચો.

રાખનવર. તા. ૧ લી નવેમ્બર રાને ૧૮૮૦ ને રોજ પાલણપુરના સાહેબ
જનક રાજીમખાનજી તથા હુસેન મહમખાનજી તથા નવાબ સાહેબ બહાદુર
પધારી ૩૧૩૭ નું હતામ વહેચ્યુ. યુનિસાતી નિયાળમાં ૩૨૫) ઓપડીયો ૩૧૦
મહેતાજીને. અંગ્રેજ મુકૂનમાં ૩૨૫) ઓપડીયો ૩૧૦ હેડમાસ્ટરને ૩૧૦) મી-
ઠાઈ ૩૫૦) લાઇબ્રેરીમાં રોકડાં શુકલા કુલ ૧૩૭) ચીવાય ૧૫ મળુ સાકર
વહેચી રવાના તા. ૧૭-૧૧-૮૦

(સહી) જેવજરામ સતવચરામ.

ડ. એ. ઇ. મહીકાંડા પાલણપુર.

ઝાલાવાડ પ્રાંત.

જા. નં. ૮૨૯ અક્ટોબર ૧૮૮૦.

વાલીવાદ. મહેરબાન પ્રાંતના સહિબ બાહાદુર નિયાજમાં પધાર્યા તે વખતે તાલુકદારો તરફથી રૂ. ૩૩૩ માલ તથા મીઠાઈ. મે. કામદાર સહિબ ઝવેર પદમશીએ પોતાના ઊંકરાને નિયાજે બેસાડી રૂ. ૦૧૧ મીઠાઈ—ધ્રાંગદરા ગુજરાતી નિશાઠ. રતલામના મહારાજા રણજીતસીંહજી ધ્રાંગદરાના મહેરબાન રાજસાહિબ વીગેરે નિયાજમાં પધારી રૂ. ૧૫) ચોપડીયો રૂ. ૧૦) મીઠાઈ રૂ. ૧૦) મહેતાજીને પાઘડીના રૂ. ૬) ત્રણ આસીરંટોને ધધને રૂ. ૧) છ માનીટરોને ધધને કુલ રૂ. ૫૦) નું ધનામ વહેંચ્યું.—ધ્રાંગદરા કન્યાશાળા. રતલામના મહારાજાએ નિયાજમાં પધારી રૂ. ૧) ચુંદડીયો. રૂ. ૨) મીઠાઈ રૂ. ૪) મહેતાજીને પાઘડીના રૂ. ૧) મોનીટરને કુલ રૂ. ૧૩ નું ધનામ વહેંચ્યું.—સોધાવદર. કુમારશ્રી રણમલસિંહજીએ તથા ગામના મુખી માણસોએ મળીને રૂ. ૦૧૧ ચોપડીયો.—કરુડા. ગામમાં ઉધરાણું કરી ઊંકરાએને ૬-૭-૬ જમાવ્યા.—રતના તા. ૧૮-૧૧-૮૦ મુ. સાવધા.

સારસંગ્રહ.

મુંબાઈ ઇલાકાને તા. ૨૨ દેશીરજ્યો. બધા મળીને ૩૬૬, તેનો એકંદર વિસ્તાર ૬૬૪૧૦ ચોરસ મૈલ, અને વસ્તી ૧૭ લાખ ને ૮૪ હજાર માણસો ની વસ્તી છે. એ રાજ્યોમાં ૩૨૩ ગુજરાતી, ૪૨ મરાઠી, ને એક સિંધી છે.

સ્ત્રી પુરુષનું પ્રમાણ. ઇંગ્લાંડમાં ૧૦૦૦ પુરુષે ૫૮ સ્ત્રી વધારે, સિત્તર ઇંગ્લાંડમાં ૪૬, સ્પૈનમાં ૪૪, પોર્ટુગાલમાં ૪૧, જર્મનીને આસ્ટ્રીયા હંગરીમાં ૩૫, ડેન્માર્કમાં ૩૨, રશિયામાં ૨૨, અને ફ્રાન્સમાં ૮ સ્ત્રી વધારે હોય છે. આ પ્રમાણ સૌથી વધારે વેસ્ટ ઇન્ડિસના ટાપુઓમાં માલમ પડ્યું છે. ત્યાં ૧૦૦ મરદે ૧૨૦ સ્ત્રીઓ માલમ પડે છે.

સ્ત્રીઓ ઓછી દરહજાર પુરુષે ઇટાલીમાં ૧૫, ને બેલ્જિયમમાં ૫૦ થાય છે.

ધૂમકેતુ. મુંબાઈ ઇલાકાના ધણા ભાગમાં જુનાઈ મહીનાથી આ ધૂમકેતુ ઉત્તર દિશામાં ખુબથી થોડકે છેડે એ દેખાવા લાગ્યો છે. અમેરિકા ખાતે વાશિંગ્ટન શહેરમાં થએલા અવસીકન ઉપરથી તેઓ ગણતરી કરે છે એનું માથું ૭૦૦ મૈલ અને ટૂંછડી ૫૦ લાખ માઇલની છે.

મહારાજને બંધીખાનાની શિક્ષા. એક દપાત માસ્તરે બેંગી ચોરેખી તે મહિનો માત્ર જાણી બુજીને રાખેલો એવું તહેમત જામનગરના માહારાજ શ્રી વૃન્દેરાવજી ઉપર સાબીત થવાથી તેને બે વરસ આશાન કેદ તથા ડંડની શિક્ષા રાજકોટનો ઉગ્રેજી વરિષ્ઠ કોરે કરી છે. આ ઉપરથી મુંબાઇ વગેરે ઘણા ગામના વૈષ્ણવોએ બે દહાડા મુઘી હડતાલ પાડી અને પછી સમજીને રહેમ માગવા સરકારને આરજીઓ કરી. રીતસર અપીલમાં ને થયે તે કરીશું એટલેજ સરકારે હાથપણથી જાપાન વાળો છે. વૈષ્ણવ સાથે સમભાવ બતાવવા હાનરેખલ મિ. ગ્રાહામ, શેઠ સોરાવજી સાપુરજી બેંગાળી તથા રાવ સાહેબ વિશ્વનાથ નારાયણ મંડળિક વગેરે મુધારાવાળાઓએ પણ એક અર્જ ઉપર સહી કરી હતી.

અમજવાળાનો વેગ. સૂરજનું અજવાળું ૬૨ સેકંડે ૧૮૯૫૦૦ મૈલ આસ છે એ ઘણા વખતથી માત્રમ છે, પણ કેરોસાઈન તેલનું અજવાળું ૬૨ સેકંડે ૧૮૯૭૦૦ તથા વીજળીનું અજવાળું ૧૮૭૨૦૦ મૈલ આસ છે એમ પ્રોફેસર ફાઈસે હાલ જાણી કાઢ્યું છે.

કાબુલમાં લડાઈ. હાલ બહુ જોસમાં આસ છે. અબુખખાને હાલના અમીર અબ્દુલ રહેમાનને મોટી પરાજય પમાડી કંદહાર શહેર હસ્તગત કર્યું છે અને હવે કાબુલ તરફ જવાની તૈયારી કરે છે.

રેવરંડેલર. ગુજરાતી બાષામાં મોટું વિદ્વાતા બરેલું બ્રાહ્મણ લખનાર અને પોતાના માથાળુ મ્દમાવધી આ આખા પ્રાંતમાં માન પામેલા પાદ્રી ટેલર સાહેબ તા. ૨ જી જુનને રિવસે એડિંગરો શહેરમાં રેવલોક થવા છે એમ સાંજળી અમને ઘણો દિનગીરી થઈ છે. આથી રશીઓએ એક ખરેખરો મિત્ર બોલ્યો છે.

બહેરા મુગા કારકુનો. યોગા વખતમાં ઘણું કામ કરી શકે છે એમ ગ્રેટબ્રિટનના પોપુમાસ્તર જનરલ મો. ફારોટ દપાતખાતામાં રાખીને અત્યમાપસ કરી જોઈ છે અને તેનું કારણ એછે કે તેમનો વખત કાંઈ વાત ચિત કરવામાં જતો નથી.

મહારાણી સાહેબની દોસત. વાર્ષિક આવક રાણીને ૪૦ લાખ રૂ. પિયા છે તેમાંથી ૨૦ ખરચે છે ને ૨૦ બચાવે છે. એનો હિસાબ ગણતાં હાલ ૧૫ કરોડ રૂપિયા બેગા થવા જોઈએ, અને તેનું વર્ણ દેડા પ્રમાણેજ

પુસ્તકોની પહોંચ.

સ્વાભાવિક ધર્મ.—તખતાર એક ધર્મ સંશોધક. એનું વચણ વેદાંત તથા યોગ તર્ક જણાય છે, પણ સ્પષ્ટપણે સમુક્તિક લખાણ ન કરતાં આડી અવળી અનેક વાતના ઉતારા કરી નિયમને બહુજ ઝુંચવો નોખ્યો છે. તે છતાં લખતાર પ્રચક્ર અને બહુચુત જણાય છે.

નારસિંહાવતાર નાટક.—મરાઠીમાંથી બાષાંતર કરનાર આણંદજી વ-
હાજી રાજગર, તાલુકા મૂકૂ મારુતર ડુંગીઆણા. પ્રહલાદની જાણીતો કથા નાટકમાં મૂકી છે. એમાં જગાએ સમ-કૃતિ નથી, પણ બાજી શકાય એવા યુધ્ધ છે. તે ઉપરથી અનુમાન થઈ ગયે છે કે મરાઠી નાટક ટાળીના કોઈ સૂત્રધારે કે તેના લાગવા વળગતાએ જનાવ્યું હશે. એ નાટકની પછાડી એજ મહેતાજીએ રચાપેત્રી આર્પણેલા નામની કોઈ સભાનો દેવાત આપ્યો છે. એ સભાનો ઉદ્યોગ એના નિયમોમાં લખ્યા પ્રમાણે આતતો દેવા, તો તે શૂ-
લ છે.

કુમારિકા હિતોપદેશ.—જનાવતાર જટાંકર ગૌરીશંકર મહેતા લીંમડી એમાં આઓને બોધની તથા કલ્પેશ વગેરેના મરનાઓ 'પણું' કરીને છે. બાપા ને પિંગળખંધ મધ્યમ રીતના છે પણ કોઈ કોઈ ટેકાએ એમાં કવિતા છે. અર્થે. એકું પણ સાહે જ વડાનો લીંગ એ જનાવતાર રાખે તો આગળ જતાં સાતો કાં નીવડે.

રાધિકાજીનું રૂપણું.—જનાવતાર એજ જૈજીની સંપ્રદાયને મારૂ. અમે એ સંપ્રદાયના ન હોવાયાં અમારે માટે તથા એમ મમજી અમે પણ એ અંધકાર સાથે રૂપણું ત્રહનિજ બેગાએ છપ્પએ.

મનસ્વર્ગવાસ —અમરેત્રીના મેજર મનમહિજના મૃત્યુના વાતગીરી માં એ કવિતા જનાવેત્રી છે. કોઈ કોઈ કહણા રસને કોઈ કોઈ ચતુરાઈ ફીક છે, પણ પિંગળનું નિષ્ઠએ તેટલું એણું, લાલ નથી.

રાજવિતત્ત્વ બાવની.—જનાવતાર એજ. વડવાણમાં મેજર નરસાહેબે એતીવાડીની બાબત મંડળી મેજરી હતી તે બાબત કવિતા છે.

સજીવન દોલત.—જનાવતાર એજ અને જિવન પણ ઉપદેશ. એમાં કેટલો બાગ મદ્ય ને કેટલો બાગ પદ્યમાં છે, તથા એતીવાડીની અસમ રિય નિ દેવી હતી ને હાત કેરી થઈ ગઈ છે તેનું વર્ણન કર્યું છે.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARATSCHOOLPAPER.

OCTOBER 1881.

પુસ્તાક ૨૦ મું.

અક્ટોબર,

અંક ૧૦ માં

મંતાજી બહુ મોટું ગુજ, નામ તેમ છે કામ;—
કર અંતે મન લેવના, ખરી ખેતી ધરી હામ

અનુક્રમણિકા	પૃષ્ઠ	CONTENTS	PAGES.
ઇતિહાસિક.....	૨૧૦	History of the English Nation.....	217
વિચાર કરવા ભોગ વાતો.....	૨૨૭	Solemn thoughts	227
નવું-પહેલી પત્રક.....	૨૨૯	Results of the New Census	229
કેળવણી ખાતાની અવસ્થા.....	૨૩૧	Educational Intelligence.....	231
સારસંગ્રહ.....	૨૩૫	Miscellaneous	235
સરકારી જાહેર અવસ્થા.....	૨૩૮	Departmental Notifications	235

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમધ્યે યુનાઈટેડ પ્રિન્ટીંગ અને જનરલ એજનસી કંપની
માં "લિમિટેડ"ના પ્રસારમાં રણછોડલાલ ગંગારામ છાપીપ્રગટ કર્યું.

મૂલ { ૩૧) વરસનો અગાઉથી, } ૮પાસ અર્થ
{ ૩૦) છૂટક અંક એકના, } જૂઠું

ગુજરાત શાલ્વપત્ર.

પુસ્તક ૨૦ સું

અગસ્ટ ૧૮૮૧ સત

અંક ૧૦ મો.

ઇંગ્રેજ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૩ સું.

ઇલિઝાબેથ.

સ્વભાવ તથા રાજનીતિ.—આ રાણી ગાદીએ બેઠી ત્યારે ૨૫ વ-
રસની હતી અને ૭૦ ની યથા ત્યાં મુધા એણે રાજ કર્યું. આ લાંબા રાજ-
માં ઇંગ્લાંડની હાલતી ઉત્તરિનો પાપો રોપાપો. એ દેશમાં ઘણા મોટા મોટા
રાજા યદ્ય ગયા છે, પણ રાજનીતિમાં આ રાણીની બરોબરીમાં બાગ્યેજ
કોઈ ગણી શકાય. પુરષ કરતાં પણ એ સ્ત્રી વધારે બુદ્ધિવાન, દૃઢચિત્તારની,
અને હિંમતવાળી હતી. એનો જીવનનો એના બાપના નેવોજ હતો, પણ ૫-
૫૫ આયે બતાવતી. ખૂનીમરીના વખતમાં એને ઘણું દુઃખ પેડ્યું પડ્યું
હતું, અને તેથી ઘડાઈને પોતાનો જીવનનો મ્યાનમાં રાખતાં તે બરાબર થી
ખી હતી. હરકોઈ રાજનું મોટું ડહાપણ તો કેવા કારબારી તે પસંદ કરે છે તે
ઉપરથી જણાઈ આવે છે. આ રાણીએ મૂળથીજ ડાહ્યા, શાણા, અનુભ-
વો, ને રાજદિતેમજ કારબારીએજ રાખ્યા, અને મૂઆ ત્યાં મુધા તેમને
પ્રેમથી પાળ્યા.

આ સમો મોતરક લડાઈનો હતો અને ઇલિઝાબેથનો તે બધામાં હાથ
હતો, તોપણ એ એની તાજવીજથી માત્રી કે બધે ઇંગ્લાંડનું માન વધ્યું,
એનું ધારું પાર પડ્યું, અને તે જતાં એને એકે મોટી લડાઈમાં પડ્યું ૫-
૫૫ નહિ. ફ્રાન્સની સાથે મંધિ યત્નો લાગ આવ્યો, ત્યારે એ ડહાપણથી
કાલે, ચહેરને માટે રક્તક કરવા રહી નહિ. ફ્રાન્સને લોકને મદદ કરી ખરી,
પણ તેમણે એને રાજ આપવા માંડ્યું તે લીધું નહિ. સ્કોટલાંડમાં અટપટ
થી એણીએ મોટો બડકો સજાવા મુક્યો હતો, પણ પોતે ઘણીખરી દૂરને
દૂર રહી. એનું લક્ષ પોતાના રાજનો સારી પેઠે બરોબર કરવા તરફ હતું
અને તે કામમાં તે હિંમત, અંત, ને ડહાપણથી મંડી હતી. એ કુવારીજ રહી

તેનું એક કારણ એ પણ હતું કે પરરાજ સાથે લગ્ન સંબંધ બાંધવાથી ઈંગ્લાંડનું હિત નિષ્ફળ તોટલી છૂટથી નળજી શકાય નહિ. એની ખાતરી આવ વિશે કાંઈક વહેમ પડતું છે ખરું, પણ એના બીજા ગુણ સામું નિર્ધ ઈંગ્રેજ ઇતિહાસકારો એ બાબત કાંઈ પણ બોલતાં બહુ આંચકો આવ છે, અને આપણે પણ તેમજ કરીશું.

ધર્મોદ્ધારનું કામ એણીએ પાકે પાથે ને સંપૂર્ણ કર્યું. ઈંગ્લાંડના ધર્મ સમાજનું બંધારણ ને આ રાજમાં બંધાયું તેજ ઘણું કરીને આજ પર્વત ઈંગ્લાંડમાં આવે છે. હવેથી એ પ્રોટેસ્ટન્ટ દેશ ખુલ્લો ને નિઃશંકપણે યર્ષ રહ્યો અને બીજા દેશની ને ને લડાઈઓમાં ઇલિઝાબેથે હાય ધાલ્યો, તે આ ધર્મ સુધારાની મદદને મારેજ હતો,

ધર્મ સુધારો થયો ખરો, પણ ધર્મની સ્વતંત્રતાતો બિલકુલ યર્ષ ન હતી. પાછલા રાજમાં જેમ ધર્મસુધારાવાળા ઉપર બારે જુલમ થતો હતો, તેમ હવે બગાડવાળાઓ ઉપર યવા લાગ્યો. ધર્મને નામે ઇલિઝાબેથના રાજમાં ચરી કરતાં કાંઈ ઓછાં ખૂન થમાં નથી.

મેરી, સ્કાટલેંડ રાણી — એનો ઈંગ્લાંડના રાજ ઉપર કેટલો હક હતો તે વિષ આપણે પ્રથમ કહી ગયા છઈએ. એ ક્રાન્સના રાજાવેરે પરણવાથી તે રાજાએ ઈંગ્લાંડનાં રાજ ચિન્હ ધારણ કરવા માંડ્યાં. આ સાંબળી ઇલિઝાબેથને બહુ ક્રોધ ચડ્યો, પણ પાછળથી તે રાજા તો મરી ગયો, અને ચરી પોતાના બાપીકા મુજકમાં જઈ રાજ કરવા લાગી. પણ સ્કાટલેંડના લોકે બધા પ્રોટેસ્ટન્ટ યર્ષ ગયા હતા, અને વળી આગેવાનોને લાંચ આપી ઇલિઝાબેથે ઉરકેરી મૂક્યા હતા. તેથી આ કાયેલિક મતની રાણી સાથે તેમને જરા બન્યું નહિ. તેમાં એણે ચાલ પણ કેટલીક એવી ખરાબ ચલાવી કે મોટું બેડ ઉઠ્યું, ને એને રાજપાટ છોડી ઈંગ્લાંડમાં નાસી આવવું પડ્યું. ઇ. સ. ૧૫૬૮. ઇલિઝાબેથે બહારથી મીદાસ તો બહુ બતાવી, પણ તેને ક્રાન્સમાં ન જવા દેતાં ઈંગ્લાંડમાં નજર કેદ નેથી રાખી.

આ કામ અન્યાયને નિવાસધાતનું હતું, અને પરિણામે એથી પણ મહા બાંડું કૈમ ઇલિઝાબેથને હાથે થયું. ઈંગ્લાંડમાં રોમન કાયેલિક વગેરે ઘણા લોકે બેડ કિસાદ તો મજાતી રહ્યાજ હતા, અને તેમને હવે કાવતું નામ મળ્યું. મેરીને નામે હવે ધમધોકારે તર્કટો ચાલવા લાગ્યાં. એક કિસાદને મ

માથે કે દુર્લભ બીજું ઉચ્ચ થાય. ધલિત્રાપેથ બહુ ગભરાઈ કે હવે કરું શું? ક્રાન્સમાં જવા મેરીને હવે છોડી પણ કેમ મૂકાય, અને તેમ એ કેદમાં જીવતી છે ત્યાં મુખી ઇંગ્લાંડમાં બંડ ફિસાદ પણ બંધ પડવાની શી આશા! આ બોધ એના મંત્રીઓએ આ અભાગણી પરદેશી રાણીનું કારણ જ કાઢી નાંખવાનો વિચાર કર્યો. એના ઉપર રાજ દ્રોહનું તહોમત મૂક્યું, ઘણા દહાડા તપાસ ચલાવી, અને ક્રાન્સના રાજ્યએ કાલાવાલા તથા રકાટલાંડના રાજ્ય નેમ્સે પોતાની માને ઉગારવા ધમકી ભરેલી બહુ વિનંતિઓ કરી તે ઉપર કાંઈ પણ લક્ષ ન આપતાં આ મંડળીઓકડીએ દેહાંત ડંડની શિક્ષાનો હુકમ કરાવ્યો. આ હુકમ પર સહી કરતાં ધલિત્રાપેથે બહુ દીન, આનાકાની, ને દિલગીરી બતાવી; સહી કર્યા પછી તે કાગળીઓ પાછો મેંગાવવા માણસ મોકલ્યાં; તે પહોંચતાં પહેલાં મેરીનો તો વધ યજ્ઞ ગયો હતો (ઈ. સ. ૧૫૮૭) એમ સાંભળી તે બહુ રડી, આફંદ કર્યા, મંત્રીઓને ધમકાવ્યા, અને જો સહી કરાની ગયો હતો તેને ભારે ડંડ પણ કર્યો. તે છતાં એ બધા ધલિત્રાપેથના કૃતવા હતા, અને એણે હાથે કરીને જ પોતાની કોઈની પૌત્રીનો પ્રાણ લેવડાવ્યો એમ કેટલાક ઇતિહાસ કર્તા કહે છે. ગમેતેમ હો, પણ એને માથે કાળીપીલી તો લાગી ખરી, અને પરદેશી રાણી ઉપર રાજદ્રોહનું તહોમત મૂકવાનો કાંઈ પણ હક નહોતો. કેદ ન રાખતાં મૂળથી જ એને ક્રાન્સમાં જવા દીધો હોત, તો પાછળથી આવી મુંજવણ એને કદી પડત નહિ.

સ્પેનનું અજીતનૌકાસેન. આ વેળા નેધરલાંડ (હાલાંડને બેપ્રજિયમમાં) સ્પેનનું રાજ હતું ત્યાં ધર્મનો અકરાકેર વર્તવાથી લોકો બંડ કરી સ્વતંત્ર થયા, આ બંડમાં આનગી ઇંગ્લેન્ડે અને પાછળથી રાણીએ પણ ખુલ્લી રીતે માણસ તથા પૈસાના ઘણી મદદ કરી હતી. વળી ઇંગ્લેન્ડ વાહાણપટ્ટીઓ અમેરિકામાં સ્પેનના સંરચાનોને ચાંચીલાની પેઠે લૂટવા તથા સતાવવા લાગ્યા હતા. તેથી એ વેર વાળવા સ્પેનના રાજ્યએ ઇંગ્લાંડને જીતી લેવાનો મનસુબો કર્યો. એણે એમ પણ ધાર્જ કે પ્રોટેસ્ટન્ટ પાખંડનો આ મોટો સંભાળાગી પડ્યો કે પછી બીજાને તોડી પાડતાં વાર લાગશે નહિ, આ સન્ન સ્પેનનું રાજ યુરોપમાં બધી રીતે સર્વોપરી હતું, અરે તેણે પોતાનું સમગ્ર બળ વાપરી ઇંગ્લાંડ પર ચડાઈ કરવાની તૈયારીઓ આરંભી. ફ્રનિયામાં પહેલાં કોઈ દહાડો ન બનેલી એવી મોટી મોટી મનવાસો ખાંધી, ને તેમાં ૨૦ હજાર અ

નુબરી, ને શૂરા સિપાઈઓ ભર્યા. તેનું અછત નૌકાસેન એવું નામ પાડી ધર્મક્રિયાઓના મોટા આડંબર રાખે છ. સં. ૧૫૮૮માં એને લિસ્બનથી વી દાય કર્યું. ખેત એવો રાખ્યો હતો કે આ અછત નૌકાસેન આ તર્ફથી ઇંગ્લાંડની ખાડીમાં આવી પહોંચે, કે નેધારેલાંડ તર્ફ ૩૦૦૦૦ હજાર આદમી બેઠુ કરી રાખ્યું હતું તે સેધને પાર્મા નામનો આખા યુરોપખંડમાં સર્વોપરી ગણાએજો સેનાપતિ ત્યાં તેને આવી મળે. આ પ્રતાપી સેનાપતિને આ બધી ચડાઇનું ઉપરીપણું સોંપ્યું હતું.

આ ચડાઇની ખબર સાંભળી ઇંગ્લાંડના લોક પ્રથમતો બચબીત થઈ ગયા, પણ પછીથી એક સંપે બચાવની તૈયારીઓ કરવા માંડી. આ વેળા ઇંગ્લાંડનું નૌકાસેન ચોડુંજ હતું, પણ બધા વેપારીઓએ ખૂંચીથી પોતાના વહાણ સરકારને સ્થાપીત કરી દીધાં. શ્રીમંતોએ પણ માગ્યા નિહાએ તેટલાં નાણાં રજુ કર્યાં, અને બધા સોજો દેશ રક્ષણાર્થે દૃઢીયાર પકડી ઉભા થયા. રોમન ઇથોલિક સોજો અગર ને આ રાણીના જીવનમધી દાયર થઈ રહ્યા તો પણ આ પ્રસંગે તો પરદેશીને મારી કાઢો એજ પોકારમાં તનમનને ધનથી તેઓ સામિલહતા.

આવી ભ્યાં ખરી દેશબંધિનહાય ત્યાં પરમિધર સામું જોવા વિના રહેનો નથી. લિસ્બનથી ને વાહાણોનું સેન નીકલ્યુ હતું તેને મુરતમાંજ તોફાન લાગ્યું, ને બારે નુકસાન થયું. તેને મરામત કરતાં એક બંદરમાં દોઢે મહોનો બાગ્યો. તોપણ હજીએ નૌકાસેન મહા વિકરાળ હતું. ઇંગ્લિય ખાડીમાં પેડું, ત્યારે સાત મૈલ સુધીનો દરીયો ધનુષાકારે ઢંકાઈ ગયો. પરંતુ ઇંગ્રેજ અરમારનો ઉપરી એડમિરલ હાવર્ડ તેની ચેતવણીમાંજ હતો. આ મોટા રાક્ષસી સેનના સામુ પૂરે પડાય એમ નહોતું, તેથી તેને ઇંગ્લાંડની ખાડીમાં પેસવાદીધું; ને પાછળથી નાસબાગની લડાઈ ચલાવી. આવી લડતમાં સ્પાનિયોડના મોટાંઝાઝ, પાર્માએ અગાઉથી કહ્યું હતું તે પ્રમાણેજ, ઉઝડોં નુકસાન મારક થઈ પડ્યા. એ જલદીથી ફેરેનહિ, ચાલેનહિ, ને તે ધીર ઉજુરેહિ એટલામાં તેની સામા તાકેલી તોપો મારી થકાય. એના ગોળાતો ઇંગ્રેજના માથા ઉપર થઈ ક્યાંના ક્યાં જઈને પડે, અને તેમ ન થાય તેને મારે ઝાઝને ફેરવી રહે એટલામાં તો ઇંગ્રેજોના વાહાણ નાચીને દૂરજતાં રહે. મતલબકે ઇંગ્રેજોના વાહાણ નાનાં હોવાથી દરિયામાં માંછજાની પેઠે રમતાંથતુને બહુમહુ હેરાન કરતાં, ને એવામાં એકાદ વાહાણ

વખૂંટું પડ્યું કે ટપ જઈને તેને પકડી લેતા. આ રીતે દુઃખ પામતું પામતું એ અજીત નૌકાસેન કાલેની આડીસુધી જઈ પહોંચ્યું, અને ત્યાં પાર્શ્વ આર્તીમળે ત્યાં સુધી થોભવાનો વિચાર કર્યો. પણ પાર્શ્વને આવવામાટે મૂળથી જ વહાણનો સારો અંદોજ રહ્યો નહોતો, ને તેજતાં તેણે આવવાનું કર્યું પણ ઇંગ્લેન્ડના મિત્ર વસંદાના વહાણો તેને આવવા દેતાં નહોતાં.

કાલેના અંદરમાં આરીતે રાહ જોતું સ્પાનિયાર્ડનું નૌકાસેન પડ્યું હતું તેવામાં હાવડે ઓગિંતા આતશમાલુ બરેલાં છ વહાણ સળગાવો તે તર્ફ દોડતી મૂક્યાં. આ જુકિતથી શત્રુના કેટલાંક વહાણ સળગી ઉઠ્યાં, ને તેથી ગભરાઈને બધાએ લંગર ઉડાવી નાસવા માંડ્યું. એવામાં ઉગમણો પવન છૂટવાથી તે વહાણો તે તર્ફ ધસડાયાં. આથી મોટું ધમશાણ થઈ રહ્યું. કેટલાંક વહાણો એક બીજા પર અથડાઈને બાગી ગયાં, કેટલાંક કિનારે ચડી ગયાં, કેટલાંકની પૂઠે ધાઈ ઇંગ્લેન્ડે નાથ કર્યો, અને બાકીના ઉભીપૂછડીએ જર્મન સમુદ્રમાં નાસી ગયાં. ત્યાંથી ગ્રેટબ્રિટનની પ્રતિષ્ઠા કરી પાછા રૂપેન જવાનો મનસુખો ધાર્યો, પણ સ્કાટલેન્ડની ઉત્તર સુધી ગયા એટલે ત્યાં એવું તોફાન લાગ્યું કે ઘણાં વહાણ બાગી ગયાં. રૂપેન જઈ પહોંચ્યા ત્યારે આ અજિત નૌકાસેનનો ત્રોળે દિરસો પણ પૂરો સહી સલામત પાછો આવેલો માત્રમ પડ્યો નહિ.

આ ક્રિતેહની અખરથી ઇંગ્લાંડમાં ઠર ઠર ખૂશી થઈ રહી. ને રાણીએ મોટા દેવલમાં જઈ ઇશ્વરનું જાહેર સ્તવન કર્યું. આ વાતની યાદગીરીમાં રાણીએ આંદ કોતરાબો તેમાં આટલુંજ લખ્યું કે "ઇશ્વરે વાયુ છોડ્યો અને શત્રુએનો નાથ થઈ ગયો." આ ઉપરથી તમે જોશો કે હજિઝામિય કેવી ડરેલ બુદ્ધિની હતી કે આવી મોટી ક્રિતેહથી પણ જરાએ કૂંસાઈ ન જતાં સઘળો યથ ઇશ્વરનેજ આપ્યો.

પંદરમા તથા સોલ્લમા સેંકડામાં ઇંગ્લાંડની ઉન્નતિ.

ધર્મ સુધારો કે જે આ કાળનું મુખ્ય કર્તવ્ય હતું અને જેવડે આગળ સઘળા સુધારા યનાર છે, તે વિષે આપણે પાછળ વચમાં વચમાં કાંઈ બોલી ગયા છીએ, અને આગળ તેનું ધ્યાનપદા પ્રકરણમાંજ વર્ણન આપવાનો ઇરાદો રાખીએ છીએ, તોપણ આ ઠેકાણે એટલું ફરીથી કહેવું જો-

ઈએકે સોળમા સૈકડાને અંતે ધર્મદારછુંનું કામ પરિપૂર્ણ થઈ રહ્યું અને હવેથી ઇંગ્લાંડેગ કોપની બનળમાંથી નોકળ્યો તે વાવચંદ્રદિવાકરો.

વિદ્યા સંબંધી પણ આ કાળ ઇંગ્લાંડના ઇતિહાસમાં મહા પ્રતાપી છે સોળમા સૈકડાને અંતે ગ્રેકસપિયર નામના કવિએ એવાં નાટક લખ્યકિ તેની જગતમાં જોડીજ નથી. પદાર્થ વિજ્ઞાનની શોધ કેવીરીતે કરવી એ બાબત સરક્રાન્સિસએકન નામના ક્ષિત્રગુરૂ એક અનુષ્ઠન શાસ્ત્ર ૨૨૫૦કે જેને પ્રતાપેજ હાસની આ બધી અમલકારિક શોધો થઈછે અને તેથીતે વાજખી રીતે હાસની તમામ પદાર્થવિદ્યાએનો પિતા ગણાય છે. રૂબેન્સર, બેનજનસન, વગેરે બીજા એ ઘણા સરસ કવિએ ઇલિઝાબેથના રાજમાં ધણિયા છે. ગદ્ય લખાણ પણ આ કાળનું ઘણું તેજદારહતું. હુકર નામના એક ધર્મ ગુરૂએ જે ગ્રૈટ ચૈકીનું ગદ્ય લખ્યુ તે આજ પણ ઘણું વખણાય છે. ખરે, આ કાળના તમામ ગ્રંથકારોને બહુએનો તેમના જેવું ગાંઠિયું પછીના કોઇપણ કાળમાં હજી સામાન્યતા ઇંગ્લાંડમાં દેખાયું નથી.

કક્ષાકૌશલ્ય પહેલ વહેલું ઇંગ્લાંડમાં આ સમયથી વધવા લાગ્યું. વહાણો બનાવનાં આવડતું હતું પણ આ કાળથી ખરેખરો મુધરેલી રીતનાં બનવા લાગ્યાં, અને ઇલિઝાબેથના કાળથી ઇંગ્લાંડનું નૌકાબળ બહિર પડ્યું. આજસમે એતીવાડી મુધરી, અને પરાઠા ગાજર વગેરે અનેક નવી વસ્તુઓનું વાવેતર ક્તેહમંદીની સાથે રાખ્ખ થયું. રેશમનો વણાટ પહેલવહેલો ઇંગ્લાંડમાં ધર્મને દુઃખે ક્લાંડસમાંથી નાસીઆવવા કારીગરીએ ઇંગ્રેજોને શીખવ્યો. મોજાં વણવાની કળા પણ આજ વેળા શોધી કાઢવામાં આવી. મોજાં ગુંથવા નું કામ ઇલિઝાબેથના રાજમાં નીકળ્યું, અને એજ રાણીએ પહેલવહેલાં રેશમી ગૂંથેલાં મોજાં પહેર્યાં. એજ રાણીને મરિ ઇંગ્લાંડમાં પહેલવહેલી ગાડો બની, અને રૂપિઆપાડવાનો સંચો શોધી કાઢવામાં આવ્યો.

વર્તમાનપત્ર પણ પહેલવહેલું ઇલિઝાબેથના રાજમાં નોકળવા લાગ્યું.

વેપાર વણુજ ને તો આ કાળમાં કાંઈ અજબજબવેગ એકાએક મળી ગયો. પંદરમા સૈકડામાં કોલંમસે અને વાસ્કોડી ગામાએ જે મહાસાગરોના માર્ગ બતાવ્યા તે જોઈ યુરોપના સઘળા લોકોમાં દરિયો ખેડી વેપાર કરવાની અત્યંત હાંસ છૂટી. ઇંગ્લાંડના રાજ્યએએ તે કામમાં યોડીજ મદદકરી, પણ લોકો પોતાની જોળે પોતાને ખર્ચ વહાણો બનાવો દુનિયામાં મોતકૂં ધૂમવા મંડીગયા.

એક ઉત્તરપુવ તરફથી હિંદુસ્તાનનો માર્ગ બીજાએ આપેલ
 બંદરે જઈ રશિયા સાયનો વેપાર પહેલવેળી રશિયાનિસૂક તો આ-
 ખી પૃથ્વીનો પ્રદક્ષિણા કરીવળ્યો. ઉત્તર અમેરિકાની
 બંધિપર કેટલાક ઈંગ્રેજોને લઈજઈ પહેલવેળી બધા, અને તે મુલ-
 કર્તુ નામ પોતાનો કુમારિકારાણી ઉપરથી બધા, અને તે મુલ-
 વેપારનો પાપો પણ આજવેળા સરખાન હાથે, એક મહા કુટ-
 આફ્રિકાના કાંઠા ઉપર ઉતરી પડી એણે ત્યાંના વાણીજી નાંખ્યો.
 અમેરિકામાં જઈ સ્પેનિશ સંસ્થાનીઓને મુલ પકડી લીધા, ને
 ઘણા ઈંગ્રેજ વાહાણવટોએ મોઠા મોઠા સાગરો પડ્યા. આ સગ-
 તલખ આંચીવાપણું કરવું એપણુ હતી ખરી. તેની એક મ-

આ સગે અમેરિકાથી પટાણને તંબાકુ તથા હ પહેલવેળી
 ઈંગ્લાંડમાં આવી.

ઈસ્તિંદિયા કંપની હિંદુસ્તાન તથા પૂર્વતરફના સાગે વેપાર
 કરવાને પહેલવેળી સ્થપાઈ એ આપણને સૌથી વધુ લાભક
 હકીગત છે. એ સગે સઘળા ધંધા ઇબરે આજતા હતા તે બહિષ્કાર
 આ કંપનીનેજ હિંદુસ્તાન તરફ વેપાર કરવાનો પટો ઈ. સ. આપ્યો.

વૈશ્ય લોકે આવા વૈશ્ય કાળમાં જોરપર આવવાજ, અને
 તે પ્રમાણેજ આ સેકડામાં થયું. ઉપર જે પરમ પ્રાંતો વૈશ્ય વર્ણુઆં
 તે તો ખરેખરા વૈશ્યોએ નહિ, પણ તેમનાં નામ ઉપરથીજ મેં પડશે કે
 કાળને અનુસરી વૈશ્યવૃત્તિમાં તદ્દલોન યએલા ક્ષત્રીઓએ કર્યાં હ. કેમકે
 આ સગે યુરોપખંડમાં જૂની રજપૂતી (ચિવધતી) ભાગી પડી પેદીની
 પોહોરો ખેડો હતો. હવેથી પ્રત્યેશની બકિત જઈ લક્ષ્મીદેવીની આપણુ
 ઈંગ્રેજોએ એ નવા કામમાં પહેલાંના જેવાજ સાહસ ને ઉત્સાહ વાપર્યા.
 ને તે કરનારા પ્રથમ તો મૂળના ક્ષત્રીઓજ હોવા જોઈએ. તે છતાં વૈશ્ય
 આ સગે ઘણી ઉન્નતિએ પહોંચ્યા હતા.

તેરમા સેકડામાં આપણે જોયું તો વૈશ્યો પૂરી શુદ્રતામાં રીખાતા હ
 પણ જેમ જેમ પૈસાનું જળ વધતું ગયું તેમ તેમ તેઓ પોતાની અધ-
 રિયતિ સમજવા લાગ્યા. તાલુકદારોના જીલમની સામે કાંઈક ટકાવો કરવાને
 સાર દરેક ધંધાના કારીગરો મૂળથીજ પોતપોતાની નાવ અથવા શાળનું

માંથી ગામોમાં તો દરેક શાળાના તર્ફના એક પાંખાને રહ્યા. મળ્યાનો પણ દરેક નીકળ્યો હતો. શાળા માણસો ભેગા થઈને કારીગરો વાલતા, ને ન વાલે તેને બધા ધારા કે જેમ નવા ધંધા નીકળતા ગયા તેમ તેમ શાળાના પહારી ઇ. સ. ૧૩૭૬માં લેડન ખાતે ૪૫ સાળનાં એટલે આની સંખ્યા ધંધા હતા, અને તેમની તર્ફનું એક સામાન્ય ૨૪૫ મતના

હાજન હતું

વાથી કારીગરોની સત્તા પણ પૈસાની સાથે વધવા લાગી. આ પૈસા આપ્યા પૂરોપ આમાં આવા શાળાનાં કેટલાં કેટલાં વધી ગયાં. તાના હકને માટે તાલુકદારો સાથે પણ આયડવા લાગ્યા. કેદારો ગુલામની લડાઈથી દમ વગરના થઈ રહ્યા હતા, અને તેઓ આ આશ્રમો તેમને વધારે લાગ્યો. કુચુલ ધારો તુટી ગયો અને સ્વતંત્રતાને પામ્યા એટલુંજ નહિ પણ રાજમાં કેટલોક સત્તા પણ શક્તિમાન થયા.

વર્ગની ઉત્પત્તિ.—વૈશ્ય લોકના ઉપલા ભાગ સાથે ગરાસીઆઓ

શેષ ગયા, અને એ રીતે તે એક વર્ગ ઉત્પન્ન થયો તે મધ્યમ વર્ગ એ નામ મળવા લાગ્યો. એક શાલુકારો, વેપારીઓ, મોટામોટા ધંધાદારીઓ, અને મૂળાસીઓ, એ સધળા આ વર્ગમાં ગણાય છે. હવેથી ઇંગ્લાંડમાં આજ વર્ગના પડતો થયો, અને તેઓ સ્વતંત્રતાને માટે રાજની સાથે લડવાનું કામ માથેજ આવી પડ્યું, કેમકે તાલુકદારો તો આત્મરક્ષણના અંગ સાનું ક્યારના આ વૈશ્ય વર્ગને વધવો જોઈ રાજના પક્ષમાં ભરાઈ ગયા હતા. તેઓ તમે ઇંગ્લાંડના ઇતિહાસમાં જોશો, તો અમીરોની સભા તેમની તર્ફની અને આમની સભા તે લોકની સ્વતંત્રતાને માટે મથનારી બજ માત્રમ પડશે. આ મહાભારત કામ પહેલ વહેલુંજ આ મધ્યમ વર્ગની ઉપર આવી પડવાથી તેઓ તે બરાબર બજવી શક્યા નહિ, અને બલખત રાજનો અસીયાર કેટલાક કાળ સુધી ધણોજ વધી પડ્યો, પણ રોજના સેકડાની છેવટે તેઓ તૈયાર થઈ રહ્યા અને આગળ તેમણે કેવા પરાક્રમ કર્યો તે હવે પછીના ઇંગ્લાંડના ઇતિહાસમાં પાને પાને લખાએલા છે.

રાજાઓનું આપ અપ્પીયારી પણું આ કાળમાં હદયાર જવાની તૈયારીમાં હતું. રાજાના હુકમથી આખા દેશનો ધર્મ બદલાઈ ગયો એવાત ઉપરથીજ તમે જાણીશો હશે કે આ સમે રાજાઓનો કેટલો ત્રાસ હશે. અસત્રથી સ્તારએબર નામની એક કોરટ હતી તો ખરી, પણ તેનું જોર સાતમા હેત્રીએ એટલું બધું વધારી દીધું કે સઘળા જૂના કાપડા કાનુનો છતાં રૈયત પરાધીન થઈપડી. એ કોરટનું કામ ખૂણામાં આવતું, તે તેની સામા દાદ કે ક્ષીદ કાંઈ હતી નહિ. અસત્ર આ કોરટ રાજદ્રોહીઓને મારે હતી, પણ હવેથી તો એ દ્વારે રાજાઓ મર્જીમાં આવે તેમ બધાને પીડવાલાગ્યા. કોઈ શાહુકાર પાસે સરકારે નાણાં માગ્યાં, તેણે ના કહી, તો તેને તુર્ત આ કોરટમાં પકડી મંગાવી પાંસરો કરતા. આખા ટપુડ કાળમાં ખાતનો ખાતો થયો કે તેને તર કરવાનો આજ એક સાધારણુ રસ્તો થઈ પડ્યો હતો-પછી હલિઆબેય જેવી ગહીરાણી હોય, તો મારમર્તાયા સાથે રૂપિઆ પાછા આપે; અને સાતમા હેત્રી જેવા હોય, તો હોઈયાં કરી જાય, ને બંદીખાનું સેવગાયે તે જુડું. આ કોરટને ગદન મારવાનો તથા જમીન જપત કરવાનો અખત્યાર નહોતો, તોપણ પરિણામે એમ પણ થતું. કારણ કે દેહાંત ડુંડને લગતું કામ આવેતો બીજી કોરટોમાં જાહેર રીતે કાપડેસર, પણ ત્યાંના પંચમાંથી સરકારનો મર્જીવિરુદ્ધ બાસ કોણ? નેકોઈ બાધ્યો, તો તેને બીજા દહાડે સ્તાર એબરમાં ઘસડી ડુંડો કે કેદ કર્યાજ છે. આ કારણથી પંચના લોક ધણાખરા સરકારની રૂખ જોઈજ અભિપ્રાય આપતા, અને તેથી કોઈને પણ લૂટીલેવો કે મારી નાખવો હોયતો તેમ કરવું સરકારને અઘરું પડતું નહિ. ખરેટપુડ વંશના રાજાઓ આપણા દેશના જેવાજ આપ અપ્પીયારી થઈ પડ્યા હતા. ફેર એટલોજ હતો કે ખરોખોટી પણ ન્યાયનો વેપ કરવો પડતો. આ નહિ જેવુંતો એ કાંઈ પણ બંધનએ ખરું. માર કહેતાંજ મારી નંખાય તેના કરતાં આ બે-થક વધારે સારું. વખતે સાક્ષી, પંચ, કે ન્યાયાધીશ સત્તવાદી નીકળે, તો રાજાનું ધાર્યું તેના મનમાંજ રહે, અને તેમ ન્યાય તોપણ કેટલોક વિલંબ લાગે એટલે અણીચૂકયો સો વરસ હવે એવું પણ વખતે બને. તેથી આટલો અનુકૂળ પણ ટપુડવંશના રાજાઓને અંખના પાટાજેવો લાગતો, અને તેમાંથી છૂટવાને હલિઆબેય તો કેટલોક વખત સુધી સંપૂર્ણ સલાહચાંતિ છતાં લંડનમાં

લક્ષ્મી કાયદો ચલાવ્યો હતો.

પાર્લામેન્ટ આ સત્તે નહિ જોવી થઈ ગઈ હતી. — મોટા પટાનું તો કોઈ નામ પણ રેતું નહોતું. રાજ્યો પાર્લામેન્ટને પૂછ્યાવિના હુકમો કાઢતા. અને તે કાયદા પ્રમાણે મનાતા. તે છતાં પાર્લામેન્ટની સત્તા છેક જ જતીરેહી નહોતી. હજી પણ પાર્લામેન્ટની સંમતિવિના કરતો નહોતોજ લેવાતો, અને તેમ હતું તે-થીજ સ્ટાર્ચેબરની માર્ફતે શાહુકારોને નીચોવવાની જરૂર પડતી. તેમજ પાછ-જથી પાર્લામેન્ટ, ખાંટાજીનેટકાળના જેટલું તો નહિજ, પણ કેટલુંક પાણી ઇલિઝાબેથના રાજમાં ખતાવ્યું. ગાદીની વડવાડ ન હોઈ એમાંટે તેમના મનમાં એમ હતુંકે રાણીપરણે, અને તમારે શી પંચાત છે એમકહી રાણીએ તેમને બાલવાની મના કરી હતી; તોપણ તેઓએ એચારવાર એવાતની છદ લીધી, અને જ્યારે એવાતતો તેણીએ નજમાની, ત્યારે તમારી પછી ગાદી કોને આપવી તેનો ઠરાવ કરો એવી અજખામણી દરખાસ્ત વારંવાર કરવા લાગ્યા. તેમજ રાણીએ ધર્મનો કાયદો કાઢ્યો હતો તે વિરુદ્ધ એકસત્રે કોઈ બહુ બાલ્યો તેને પાર્લામેન્ટમાં બેસવાની મનાઈ મોકલી તે ઉપરથી સઘળા સભાસદો કોપ્યા અને ઠરાવ કર્યોકે આપણે રાજદ્રોહ સિવાય બીજી વાતની ચર્ચાને દરખાસ્ત કરવાનો તથા રાજગાદી કોને આપવી ત્યાં સુધીનો પણ ઠરાવ કરવાનો અજીવાર ધરા-વીએ છઈએ. તેઓ એ બાબત રૂબીદ કરવા આવે તે પહેલાંજ શાણી ઇલિઝાબેથે સમજીને પોતાનો હુકમ ફેરવ્યો, અને તેને સભામાં બેસવા દીધો. તેમજ એકવેળા વસુલાત ખાતામાં બહુ ખાઉકો નોઈ તે અમલદારો સંબંધી પાર્લામેન્ટે કાયદો પસાર કરવા માંડ્યો, ત્યારે મારા નોકરોને તમે પૂછનાર કોણ એમકહી રાણીએ બહુ ધમધમાટો કર્યો, પણ તેઓ ડર્યા નહિ અને આખરે આવેળાપણ લટીજઈ રાણીએ કહાવ્યુંકે તમે કહેજો તે પ્રમાણેતું બંદોબસ્ત કરોય. એકવાર ઈજર દારોને આપેલી સનદો પાર્લામેન્ટે લડીને રાણીપાસે રદ કરાવી હતી.

તે છતાં પણ પાર્લામેન્ટ ઘણી વખત કાંઈ બોલી શકિત નહિ એ વાત ખરી, કેમકે તેમનામાંના ઘણાજણ સરકારના દબેજને ખુશામતીયા હતા. સરકાર પોતાના આધિનોજ પાર્લામેન્ટની ચૂટણીમાં આવે તેમાંટે વગસગ તથા કળખળ વાપરતી ફક્ત એકે નવા પુરિટન પંથવાળા કેટલાક સભાસદ

स्वतंत्र, शूरा, ने सत्यने भाटे भरे जेवा हता. जे सत्यना शूरा जे जे हवे पछी
 ज्ञा गजपक्षी ते आगज कहेवाभां आवये.

विचार करवा जोग वातो.

(छोहरा.)

जननीने आ जगतमां, लीचो ते शुं सार;
 कीधुं शुं जननुं बलुं? रे! मन ते तुं विचार—१
 प्रीत धरी परमार्थ पर, नीति यकी निर्धार;
 राप्पी इडी रीत थी? रे! मन ते तुं विचार—२
 न्याय नेह ने विनयथी, विध विधि ठेकार;
 राप्पी रोन्ठ केठलो? रे! मन ते तुं विचार—३
 सत्य सायबी सर्वथी, भक्ति गल्ली सुप्कार;
 निर्दोषी संतोष यध? रे! मन ते तुं विचार—४
 सौम विधि सुप्धाधनि, खेवा लाव अपार;
 सुखपता राप्पी हृद, रे! मन ते तुं विचार—५
 गुरुस्साना आपेगमां, बूझी सार असार;
 भवमां भटक्यो केठलुं? रे! मन ते तुं विचार—६
 प्रीति छिडी प्रभातमां, जपवा जगदाधार;
 राप्पी तैरति केठली? रे! मन ते तुं विचार—७
 स्वारथने परमार्थपर, पूरण धरीने पार;
 स्वधर्म धार्यो के नहीं? रे! मन ते तुं विचार—८
 ज्ञान कुर्जनथी अलग रहि, शोध पछे सुप्कार;
 मन निर्मज राप्पी यक्यो? रे! मन ते तुं विचार—९
 निंदा वाद प्रमाद तम, तज वणि विषय विकार;
 वध छंदियो ते करी? रे! मन ते तुं विचार—१०

- જોમ મહીન મન મૂકોને ધરી દશ પર પ્યાર;
 શી મહેનત ખંતે કરી, રે! મન તે તું વિચાર—૧૧
 દુરાચાર દુર્વાદની, દૂર કરી દરકાર;
 દુરજ બળવો ધિરજથી? રે! મન તે તું વિચાર—૧૨
 સુખ દુખ આસ્ત ઉદય અમુક, —વખતે વારંવાર;
 કાળ ચક્ર માથે ઝગે, રે! મન તે તું વિચાર—૧૩
 સ્વપ્ન રૂપ સંસારમાં, સત્ય ધણ આધાર;
 મોહ મમત મદ મૂકીને, રે! મન તે તું વિચાર—૧૪
 રનેહ સંબંધી સકળ જન, છે મતલબનાં પાર;
 આપર કો' તારું ખરું, રે! મન તે તું વિચાર—૧૫
 મૃત્યુ ખંતે સર્વને, મોડું વે'લું લેનાર;
 કુલ્ય પાપ સંગાથછે, રે! મન તે તું વિચાર—૧૬
 આશાથી પરવશ થઈ, જાપ સુપથ વિચાર;
 પ્રજ્ઞાતાપ પછી યશ, રે! મન તે તું વિચાર—૧૭
 પીત હિતથી કરે સરવદા, પ્રીતે પર ઉપકાર;
 તો વિવેચન નામના—રે! મન તે તું વિચાર—૧૮
 ક્રોધ કુબ્ધિ દૂરકર, વૃથા જાદ વદનાર;
 પળ પાણુ એક અમૂલ્યછે, રે! મન તે તું વિચાર—૧૯
 કાન પ્યાન ધરિ ધણું, મનુ સુખેય સ્વિકાર;
 નષ્ટ કષ્ટ જ્યો મટે, રે! મન તે તું વિચાર—૨૦

કાલાનંદ વિં ધર્મસીંહ ક.

ખંભાજિયા,

વસ્તી પત્રક.

આ વરસમાં નવી ગણતરી થઈ તે ઉપરથી આખા હિંદુસ્તાનની વસ્તીનો આંકડો નીચે પ્રમાણે સરકારની તરફથી છપાઈને બહાર પડ્યો છે.

પ્રાંત.	સને ૧૮૮૧ ની ગણતરી પ્રમાણે વસ્તી.			પાછલી ગણતરી પ્રમાણે વસ્તી.		
	પુરુષ.	સ્ત્રી.	કુલ.	પુરુષ.	સ્ત્રી.	કુલ.
બંગાળા	૩૪૨૨૦૯૦૫	૩૪૬૦૨૦૧૫	૬૮૮૨૯૯૨૦	૩૧૩૪૨૭૪૬	૩૧૩૬૫૧૫૬	૬૨૭૦૮૪૦૫
આસામ	૨૪૬૫૪૫૩	૨૩૪૯૭૦૪	૪૮૧૫૧૩૭	૨૦૩૭૬૯૪	૧૯૦૮૩૬૦	૪૦૫૬૦૫૪
મદ્રાસ	૧૧૨૪૧૧૨૨	૧૫૫૯૭૦૫૬	૩૦૮૩૮૧૮૧	૧૫૮૭૪૨૩૫	૧૫૭૩૬૧૩૭	૩૧૫૯૭૮૭૨
મુંબાઈ	૭૧૬૪૮૨૪	૬૮૧૩૬૬૪	૧૩૯૭૮૪૮૮	૭૨૬૬૧૮૦	૬૭૭૨૧૭૬	૧૪૦૩૮૩૫૬
દેશીરિજન્ય.....	૩૫૭૫૪૭૧	૩૩૬૬૧૧૦	૬૯૪૧૬૮૧	૩૫૪૨૯૫૦	૩૨૪૩૬૦૫	૬૭૮૬૫૫
સિંધ	૧૩૧૧૦૦૬	૧૦૯૩૬૨૮	૨૪૦૪૬૩૪	૧૨૧૬૨૦૮	૯૭૬૨૦૭	૨૧૯૨૪૧૫
વાલ્મ પ્રાંત.....	૧૦૦૪૧૦૨૦	૧૫૬૫૮૪૧૧	૩૨૬૯૯૪૩૬	૧૬૪૦૬૮૩૩	૧૪૩૧૨૨૨૩	૩૦૭૧૯૦૫૬
રામપુર	૨૮૪૫૯૩	૨૬૦૫૫૯	૫૪૫૧૫૨
દેશ બડવાસ.....	૧૦૨૦૪૪	૯૮૪૭૯	૨૦૦૫૨૩
કુલ.	૧૭૪૨૭૬૫૭	૧૬૦૧૭૪૫૪	૩૩૪૪૫૧૧૧
અયોધ્યા.....	૫૮૧૦૯૧૦	૫૫૪૬૬૬૧૫	૧૧૨૦૭૬૨૫	૫૮૨૨૨૧૮	૫૩૯૭૪૫૭	૧૧૨૧૬૬૭૫

આ સંબંધમાં દુનિયાની વસ્તી છેલ્લામાં છેલ્લી ગણતરી પ્રમાણે કેટલી છે તે આપી હોય તો ડીક એમ ધારી એક જર્મન ગણિતી એ બાબત ને હમણાજ આંકડા આપેછે તે નીચે ઉતારીએ છીએ.

એશિયા—	૮૩૪૭૦૭૦૦૦
યુરોપ—	૩૧૫૯૨૬૦૦૦
આફ્રિકા—	૨૦૫૧૭૬૦૦૦
અમેરિકા—	૯૫૪૦૫૦૦૦
ઓશિઆનિકા—	૪૧૨૧૦૦૦
ધ્રુવપ્રદેશ—	૮૨૦૦૦

કુલ ૧૪૫૫૬૨૩૦૦૦

આ લેખે પચાસ વરસ ઉપર હતી તેના કરતાં હાલ ૧૯૭૭૮૦૦૦ નો દુનિયાની વસ્તીમાં વધારો થયો છે.

કેળવણી ખાતાની ખબરો.

આલાવાડ પ્રાંત.

જા. નં. ૧૦૩૭-૧૨૨૭

ડીસેમ્બર જન્યુઆરી.

મોડકા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખત આ. યાણદાર શીવજીભાઈ મોરારજીએ ૨૨-૪-૦ ઓપડીઓ આપી બાગદાર રા. ગજસીંહજી તર્ફથી ૩૧) સાકર— સોશીયા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મે. સ્કૂ. કમિટિના પ્રેસીડેન્ટ તર્ફથી ૩૧) મી ઠાઈ—વઢા. મે. સ્કૂ. ક. ના મેમ્બર રાણા વખતસીંગજી તથા રાણા બા. રા. તર્ફથી ૩૧) મીઠાઈ.—સોંધાવદર. બાગદાર રણમજસીંહજી વગેરે તર્ફથી ૩૧) ઓપડીયો.—અંકેવાહીયા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતબાગદાર રાણાથી ઉમેદસીંહજી તર્ફથી ૩૧) મીઠાઈ—ગુજાર. વાર્ષિક પરીક્ષા વખત ઉમરાણુ ક રી સદગ્રથોએ ૩૧) મીઠાઈ ૩૧) ઓપડીયો કુલ ૩૨૧—છોંઘઢીકન્યાશાળા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખત મે. ઠાકોરસાહેબ તર્ફથી અને મે. કારભારી સાહેબ રાવનહાદુર હરિજાનભાઈએ ૩૬૦ મુખીનો દરબારમી તર્ફથી આપવા કહ્યું

છે શાળાના ઉપયોગ માટેજ ૩૩) મીઠાઈ સુરતના હજીરે ડીપુટી કલેક્ટર ૨૧. આ. જગજીવનદાસ ખુશાલદાસે ઉપલા ધોરણની લાયક કન્યાઓને ધનામ આપ્યું ૩૪) મીઠાઈ.—હઠવદ. ૨૧. નીરંજનનાથજી તથા વૈદ ૨૧. અંબા-શંકર બાવાભાઈ ૩૧) મીઠાઈ.—વાઘવદ. વહીવટદાર ૨૧. બળવંતરામ રામ-ચંદ્ર તર્ફથી ૩૧) મીઠાઈ સુ. લોખંડી તા. ૧૨ વનપુઆરી ૧૮૮૧ રજીસ્ટ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખત ૩૧) મીઠાઈ પટેલીયાઓ તર્ફથી.—હઠાઝા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખત ગામ ખાતેથી સુખી હરીભઈએ ૩૧૧ મીઠાઈ—ઘડગામ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખત ગામ સોધે તર્ફથી ૩૧૧ ૩માલ ૩૦૧ મીઠાઈ—લ સ્તર. મહેતા રામચંદ જોડાભાઈ તર્ફથી ૩૦૧૧ જમરખ—વોઠલગઢ. મે. પ્રાંતના સાહેબ બહાદુર પધાર્યા તારે તાલુકદાર આજમ ભારકરરાવ તર્ફથી ૩૫ ની ઓપડીયો ૩૧) મીઠાઈ ૩૩ ગહેતાજીને પાધડી એક હાથ વિનાના ઊંકરાને પગે લખનાં જોઈ બળાણાના મે. દરબાર સાહેબ તર્ફથી ૩૧) વહેલાજના પટેલ. ઈન્દિરાજાલ તર્ફથી ૩૦૧ ટોપી. મે. કારભારી સા. હાર કાંતાયે ૩૫) આજમ યાણદાર દયારંકર ૩૨) આ. ગોપાળ ડાહ્યાભાઈ ૩૨) આજમ એફ. એફ. ક્રાન્સીસરાઈ ૩૨) ૨૧. મણીચંકર નથુરામ ૦૧ ૨૧. કેશવલાલ નરવરલાલ ૦૧ ૨૧. મણિલાલ ગોપાળદાસ ૦ ૨૧. ભાઈચંકર કાંતરા વકીલ ૩૨) ૨૧. લક્ષ્મીચંદ દયાજી વકીલ ૩૨) વાધજીભાઈ વકીલ ૩૨) ૨૧. આચરંત્રી ભાવાત ૩૨) ૨૧. ગોવિંદજી મેધજી વકીલ ૩૧) ૨૧. જમીયતરાવ ગોવિંદજી વકીલ ૩૧) ૨૧. ઓડીમસ દેવકરેણ વકીલ ૩૧) પાળી-યાદના ખવડમાયા ૩૧) મીઠાઈ ૨૧. શંકરલાલ ચંબુલાલ વકીલ ૩૧) ૨૧. ચા કરલાલ રંગ કુલ ૩૨૫૧ તલસાળા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખત તાલુકદાર આ. પેરાભાઈ તથા વિરસંગજી તર્ફથી ૩૨)—હીઝાપૂ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખત પટેલ ૨૧. કહાનજી લાલજીએ ગામ ખાતેથી ૩૧) મીઠાઈ—વાંકાનેરગૂજરાતી. મે. પ્રાંતના સાહેબનું પધારણ યથું તે વખતે મે રાજસાહેબ તર્ફથી ૩૫) મીઠાઈ—દશાઢા. મે. પ્રાંતના સાહેબનું પધારણું યથું તે વખતે ભાગદારો. તર્ફથી ૩૧૪-૯-૦ ઊંકરાઓને ઓપડીયો તથા લુગડાં ૩૫) મીઠાઈ ૩૫) મહેતાજીને ૩૨૧૧ આસિરઈ વિચનાય ૩૨) ત્રીભાવત માનીટરને ૩૨) આ. અમૃતલાલને કુલ ૩૩૦-૧૦-૦ ઘણોદ.—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે તાલુકદાર

તર્ફથી મે. પ્રાંતના સહિય પધાર્થી ત્યારે ૩૫) સાકર ૩૭-૩-૦ ચોપડીયો ૩૫) ૩માત્ર ૩૬) મહેતાજીને કુલ ૩૨૩-૩-૦ જોજુવાઢા,—મે. પ્રાંતના સહિયનું પધારયું થયું ત્યારે તાલુકા ખાંડી ૩૦-૬-૧૦ છોટ વાર ૪૪) ૩૪-૫-૯ પતાસાં ૩૨-૨-૦ ગરીબના ઊંકરાઓને વગાળા,—મે. પ્રાંતના સહિયનું પધારયું થતાં ૩૫) મીઠાઈ. ૩૧૦-૩-૦ ચોપડીયો ૩૪) મહેતાજીને ૩૪) પહેલા માનીટરને ૩૧) ખીબ માનીટરને કુલ ૩૨૨-૩-૦ સરા.—વહીવટદાર રામકૃષ્ણ પોતાના બચોતને નિયામે બેસાડી ૩૦૧) મીઠાઈ. હઠાઢા.—વહીવટદાર આજમ જીવણલાલ તથા મુખી વંગેરે ૩૪) ચોપડીયો ૩૧) સાકર ૩૨) મહેતાજીને ૩૦૧) માનીટરને વાળસોળા કન્યાશાઢા.—લીમડીના કારબારીસાહેબ તથા રા. હરિલાલભાઈ તથા મોતોલાલભાઈ તથા દાકર સહિયે ૩૧) પતાસાં—હજીવદ. ધ્રાંગદાના સરવાયાપીથ સાહેબ આ. બાપાજી રામચંદ્ર ૩૪૧) છોટ તથા મીઠાઈ—ટીકર.—ધ્રાંગદાના વાયાપીથ સાહેબ આ. બાપાજી રામચંદ્ર ૩૪) મીઠાઈ તથા ચોપડીયો.—મરાઢા.—રાણાશી કેસરીયંધજીએ કુચે શ્રીસીવસંધજી તર્ફથી ૩૨) મીઠાઈ તથા દાઢમ કુલ ૩૧૫૮-૨-૭ રવાના તારીખ ૨૪-૧-૮૧ મુઢ વાંઢાનેર.

(સહી) કેળણલાલ ગોવિંદલાલ.

સ. ડ. એ. ઈ-રેક્ટર પ્રાં. ગ્રામાવાડ.

સુરત દક્ષિણ વિભાગ.

બ. નં. ૯૪૬.

વાંતઢા. મે. મુખીટે-ટેટ સાહેબે. ઊંકરાઓની નિયામમાં પ્રુતક તથા સાકરે ૩૭-૩-૦ કન્યાશાળામાં. પ્રુતક, સાકર, કાપડ, રોકડા મળી ૩૧૬-૮-૬ ધનામ વહેંચ્યું.—આમચરા. કલીઆરીના પટેલ. ઉઢાનાગર, તથા બામણ વાડાના પોત્રીસ પટેલ. મોશરગોવિંદ, પટેલ રામહીરાએ મળી ૩૧૧ ખાંડ વહેંચી—અવામા કન્યાશાઢા. વત્રસાંડાના બીખાભાઈ નારણજીએ પરીક્ષા વખતે ધં ૩૦-૧૪-૦ પતાસાંવહેંચ્યાં—વલસાઢકન્યાશાઢા. સુરતજીલાના મહેરબા ૧ કસેકર સહિયે બહાદુર મે. પ્રાંતસહિયે ૩૨૧ ધનામ વહેંચ્યું—અંઢાઢા. મેખરોએ ૩૨૧ પેન તથા મીઠાઈ—રઢઢા. ગરીના ચેંઢ માણકજી કાવસજી ૩૨-૫-૦ રોકડા તથા ચોપડીયો—ઢાંઢી. ચુંખાઈના વોહોરા. ઈચારખત્રી હી.

પતુક્કા ૩૧) મીઠાઈ—વહાર. પાટ્યા. દીનાનાથ કુંવરજી તથા જોશી દસપત
રામ હરિચંદ્રે ૩૧-૬-૦ ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ—કલોઆરિકલાસમાં, પો-
લીય પટેલ ઉકાનાગરે ૩૦૧ ખાંડ—દેગમ. શા. પુત્રાજી દીસાજી ૩૧) શ.
જગજી મનાજી ૩૧) શા. પરમાજી ઉદાજી ૩૧) પટેલ. બાણાપરબુદાસ ૩
૧) પટેલ પ્રેમજી દુલ્લભ ૩૧) શા. કૃતાજી પોતાજી ૩૦૧ નાવક સમસુદીન
મોહાજીદીન ૩૦ મહેશરામપ્રયાદ ૩૦-શા. દલા ત્રયાણજી ૩૦ ધાંચી નાગ
૧ જોડજી ૩૦ કોળી મોરારે લખમા ૩૧) શા. ગિરાજી મતરપજી ૩૧) દશાઈ
હરખા મોસાઈ ૩૦૧ મટેલ બીખાભાઈ રણજોડ ૩૦ સોની રંગનાથ બ-
ગવાન ૩૦૧) પોત્રીસ પટેલ. કાનજી પરાગ ૩૧) પટેલ રધાભાઈ કુંવરજી
૩૧) પોલીસ પટેલ ગોડ જીવણ ૩૧) મેદેતાજી-રાબરામ પ્રાણવલભ ૩૧)
જીખ. હુચેન હકીમ ૩૦૧) શા. માનાજી હરશીંખ ૩૦૧) પોત્રીસ પટેલ. રધા
નારણ ૩૦૧) સોની બક્ષમણ ચંબક ૦૧ પટેલ. કૃષીર દાજી ૦૧૧ ઠા. વો.
રસીંગ ૩૫સીંગ ૩૧) પટેલ. પરસેતમ પરબુદાસ ૩૦૧) શા. પતાજી ચતજી
૦૧૧ પટેલ રાવજી પરબુદાસ ૦૧૧) ઉત્તર.—કમા દુલ્લભે અને બાણા માધ-
વે ૦૧૧ વાંતદા.—રાબ સાહેબ. મહારાજીશ્રી પ્રતાપસોહજીએ ૩૧૩) મી.
ઠાઈ વહેંચી—વોલલી કન્યાશાઢા.—કડોદના મેદેતાજી ગણુમતરામ હરીશભે
૩૧) મીઠાઈ—ગજદેવી.—ગોડાભાઈ બીખાભાઈ, જોડરાને નિશાને જેસાડી
શ્રીફળ વહેંચ્યાં—મધાજી.—જેમ્નર રામસીંગ કથન તથા કમોર નારણજી ક-
પુરે ૩૦૧ તથા ઠા. નાથજી બલભે ૦૧૧ ઘરોર.—દેસાઈ લાલભાઈ રતન
જી તથા શેડ રામચંદ હીમાજીએ ૩૧)નાં પતાસાં તથા ૩૧) ચોપડીઓ.—
ધર્નારી.—પટેલ, સુખાદાસભાઈ ૩૧) પટેલ-રણદેવી બીખા ૩૦૧) પટેલ. જેમ
બીખા ૩૦૧) દેસાઈ પરાગજી માનભાઈ ૩૦૧) બઠ. વિષ્ણુરામ નારણ
૩૦૧) પટેલ. વલભ જીવણ ૩૦૧) પટેલ. રતનજી બીખા ૩૦૧) બતવા
રામદાસ ૩૦૧) કીજલપુર.—જેમ્નરોએ ૦૧૧) મીઠાઈ વહેંચી—હીમજર.—
તાજાટી માનભાઈ મકનજી તથા પોલીસ મટેલ. રૂસ્તમજી નવરોજી તથા
મોજણીદાર જ્વાનંદ ગોરધનદાસેખની. ૩૧૧)ની મીઠાઈ—અત્રામા કન્યાશાઢા,
જેસમાના પ્રાણચંદ્રે દેવચંદ્રે ૩૦)ની મીઠાઈ. તલેકપોરના દેસાઈ અંબુભાઈ
કથનજી ૩૦)ની સાકર. બારોટ. રણજોડ કહેસીંગે ૩૦-૬-૦ સાકર—મે.

૩૨૫૭૭ લાલબાઈએ ૩૦૧) સાકર રૂકૂલ કમિટિના મેમ્બરોએ ૩૧) સાકર.
લલસાલ, બે. નંબર. ૧ શેડ નરોતમદાસ મોરારદાસે ૩૨૧) સાકર વહેંચા—
ખોલ્લાકલાસમાં.—રૂકૂલ કમિટિના મેમ્બર શેડ. નાનચંદ ગોવિંદ તથા
પટેલ. બુધા દરીએ ૩૧) ચોપડીએ તથા મીઠાઈ—પાઠો.—મેમ્બર કુચેર
કાનાએ ૩૦૧) પતાસાં. ચૌલદી કન્યાશાલા.—એક ગ્રહસ્થે ૩૧) મીઠાઈ વ.
હેંચે. રવાના તારીખ ૧૧મી ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૮૧.

(સહી) વલ્લભરામ વલ્લભરામ.

આ. રૂપુટી. એ. ઇન્સ્પેક્ટર. સુરત.

દક્ષિણ વિભાગ.

હાલારપ્રાંત.

સલાવા.—શેડ. પેલજી ઉકાત્રા ૩૧) શેડડી, કમિટિના મેમ્બરો તથા પ્રે.
સિસિડેન્ટ ૩૪-૭-૦ સાકરના જાંબુડા.—મુંદ્રાના પૂજા મોતીચંદ કુશળચંદ ૩૧-
૧-૦ સાકર. જોડીયા.—સોની મુળજીએ પોતાના દીકરાને ધેર પુત્ર અવતાર-
વાધી ૩૧-૫-૦ રોડ—કાઠાવડ.—ન્યાયાધીશ સાહેબે ૩૦-૪-૯ પતાસાં.
વહેંચ્યાં—જાલ્લાવડ કન્યાશાલા.—આજમ, અમૃતલાલ બચાવીશંકર ૩૦-૭-૦
પતાસાં—દડીયાણાના રહીસ ઝીણાબાઈ લાલજી ૩૦-૧૧-૩ પતાસાં રૂકૂલ
કમિટિના પ્રિસિડેન્ટ તથા મેમ્બરોએ ૩૦-૪-૯ પતાસાં—જાલ્લીયા દેવાળી,
વાર્ષિક પરીક્ષા વખત જાડેગ. માનસીંગજીએ ૩૦૧) મીઠાઈ—રાજકોટ
શેહેરને કન્યાશાલા.—મે. પ્રિસિડેન્ટ તથા રાવ સાહેબ ગોપાળજી સુરબાઈએ.
કેટીચંદ ૩. માંધી ૩૧) ઇનામ વહેંચ્યું—ધોરાજી કન્યાશાલા. રૂકૂલ કમિટિ-
ના પ્રિસિડેન્ટ સાહેબ તથા વડીલ અબેચંદ ૩૦-૭-૧૦ ઇનામ.—સુવેદી.
મેમાણ. અક્ષા ઇબરાને જોડરાને નિયાળે બેસાડી ૩૦૧) સાકર. ડવલેદા.
કન્યાશાલા.—આજમ તાલુકા રૂકૂલ મારતી કુચેરજી પોપટ ૩૦-૮-૦ પતાસાં.
(અપૂર્ણ)

સારસંગ્રહ.

ગુરતા ગુરત આગ હોલસરી તાંબવાતું એક પંત્ર—એક ક્રેંચમેને શા
ધી કહાડ્યું છે. જેની તપાસના કેટલાક અગ્રરા પારીસ ખાતે ગયા મા-

સમાં કેટલાક રાજ્યાધિકારીઓની હજીરમાં કરી બતાવવામાં આવી હતી અને તે સઘળા તદ્દન ફતેહ મંદ ઉતરી હતા. તેઓમાંનો એક મુખ્ય અખતરી એ હતો કે ડામરથી બરેલા એક મોટા તજાવને સળગાવી મેલ્યું, અને બ્યારે તણ મજલા નેટમી જાયાછએ આગ જલપુગી ત્યારે એક મિનિટ કરતાં પણ ઓછા વખતમાં તે બંધકર આગને હોલવી નાંખવામાં આવી હતી.

એક નવી નેહર—ચુનાન દેશના દ્વીપકલ્પ નામે મોરીઆને એ દેશથી છૂટો પાડવાની તત્ત્વવીજ થાયછ અને તે માટે કોરિંચની સંયોગી ભમિને ખણી કહાડવાની ગોઠવણો ચાલેછે કહેછે કે એ કામ પાંચ વરસોમાં તૈયાર થશે. આ નવી નેહર સંબંધી સઘળો હિસાબ સૂએજની નેહરના પિતા મો. લેસેપસને દેખાડવા પછી આરંભવાનું છે.

ગ્રેટબ્રિટન અને આર્મેલોંની વસ્તી.—છેલ્લી ગણતરી મુજબ ૩૫૦૦૦૦૦૦ (૩૫ કરોડ) માણસોની માત્રમ પડીછ. જેમાં ૧૭૦૦૦૦૦૦ એક કરોડ સીતેર લાખ મરદો; ૧૮૦૦૦૦૦૦ ઓરતો જણાઈ છે. મરદોની સંખ્યામાં ઓરતો કરતાં આઠલા મોટા ઘટાડાનું કારણ એક્રેકે દેશના તત્કાલ કુંવારા મરદોની મોટી સંખ્યા બહાર દેશવર ખાતે નોકળી પડે છે. પણ વસ્તીની ગણતરીનું એક ધણું અત્યવન જેવું પરિણામ લેન્ડન શહેરની વધી ગએલી વસ્તી છે. છેલ્લી ગણતરી મુજબ ત્યાં ૪૦ લાખ માણસોની વસ્તી છે. જે આખા આર્મેલોં દેશની વસ્તીની બરાબર થવા જાય છે, તોયણુ બ્યારે આર્મેલોંડ તરફ ૧૦૦ મેંબરો પાર્લામેંટમાં બિરાજે છે. ત્યારે લેન્ડન શહેર તરફથી માતર ૨૦ જણ ત્યાં બિરાજવાનું માન ધરાવેછે.

અંબઈ ઇલાકાને લગતા પરચૂરણુ. આંકડા. સને ૧૮૭૮ માં અંબઈ શહેરની મ્યુનિસિપાલિટીને ૩ લાખ ને ૧૪૫ હજાર પૌંડની ઉપજ થઈ હતી. ઇલાકા ખાતે ૧૨૮ મ્યુનિસિપાલિટીઓ હતી તેની કુલ ઉપજ ૧ લાખ ૧૦૫ હજાર પૌંડની હતી. એ સિવાય સિંધમાં ૪૦ હતી, અને તેની ઉપજ ૭૮૫ હજાર પૌંડની હતી.

૧ લાખ ૪૭ હજાર ૫૬૫ દિવાની મુકદમાઓ ઉઠ્યા હતા. ૧૨૫ જેલ (બંદીખાતા) હતાં. લાઇસેન્સ ટાકસ ૪ લાખ ૨૫૭૬૬ માણસો પાસે સેવાપો હતો અને તેની કુલ ઉપજ ૨ લાખ ૪૯ હજારને ૧૬ પૌંડની થઈ હતી. તેમાંથી ૫ હજાર ૪૨૫ પૌંડ કર ઉધરાવવા ખાતે ખરચાયા હતા. મીઠાની

ઉપત ૧૮ લાખ ૫૮ હજારને ૬૬ પૌંડ તથા અફીણની ૨૩ લાખ ૯૩૨૬૯ પૌંડ થઈ હતી.

સિંધના ક્રેટાક પરગણા સિવાય આખા ઇલાકામાં ૨૮ લાખ ૮૭૬૪ ખજા, ૧૭ લાખ ૫૨ હજાર ગાયો, ૩ લાખ ૩૯ પાડા, ૬ લાખ ૭૧ હજાર ભેંસો, ૪૬ હજાર ઘોડા, ૪૬ હજાર ઘોડીઓ, ૧૬ હજાર વઝેરા, ૧૫ હજાર ગાયેડા, ૮૩૬૦ જાટો, ને ૨૭ લાખ ૨૮૧૧ હજાર ઘેટાં બકરાં હતાં. ૧૦ લાખ ૪૨૨૮ હજ, ને ૩ લાખ ૧૬૩૩ ગાડાં હતાં.

ગંગા આતામાં ૧૩૬૧૮ ચોરસમૈત્ર જમીન હતી, અને તેની ઉપત ૧ લાખ ૧૮૧૮૯ પૌંડ થઈ હતી.

રેલ્વેટરકાગળ કરાવનાં ૬૨ ૪ આના હતો તેમાં ઘટાડો કરીને સાર કરે આપના આગજથી ૨૦ આના કર્યાં છે.

દાકતરી કળાનો ચમત્કાર. કાન્સમાં જે માણસને વડવાદ થઈ તેમાં એકે બીજાનું નાક કડી જડું પાડ્યું. પૂરાવાને માટે પોલિસે તે નાકનો કડકો દારૂના સીસામાં રાખી મૂક્યો. જે એક મહોના પછી કોરટમાં તે કામ આવ્યું તે વેળા ત્યાપાધીશ ધાર્યું કે ફરીઆદી બનાવટનું નાક ચોડી આવ્યો છે તેથી આસેસરો ઉપર જોઈતી અસર થતી નથી. તેથી તે જાણે કે તારૂં બનાવટી નાક કાંદી નાંખ કે આ સાહેબો જુએ કે એચંડાજે તારૂં મોં કેવું બદશિક્ક કરો નાંખ્યું છે. જે ચાર વાર આ પ્રમાણે જડજો હુકમ કર્યો તે છતાં ફરીઆદીએ તેમ કહ્યું નહિ, અને ગગળી ગએલો જણાયો તેથી તે ગુસ્સે થઈ ગયો અને કોરટના અપમાનને માટે ચિજ્જાની ધમકી આપી. ત્યારે તેણે ખુલાસો કર્યો કે આ નાક બનાવટી નથી, પણ ખરેખર કપાયલું તેના જેવું જ ચતુર દાકતરના પુત્ર પ્રતાપે થએલું છે. એ દાકતર પારિસની મોટી ઈસ્પતાલ નો હતો અને કામ ગાણું તે પહેલાં એ તેના હાથ નીચે રહ્યો તે દરમ્યાન તેણે પોતાના અજ્ઞાન હુનરથી એના નાકને પાછું ઉગાડ્યું હતું. આવાત હાલ બનેલી છે.

વિંછીના ઝેરનો ઉપાય. ગુર્ત આઠ દય વિદાયતી દીવા સળીઓના ગંધકને ચોરસીઆ ઉપર ઘસી ડંખેલા બાગ ઉપર ચોપડયો અને પછી ધમ ધમતા અંગારાનો સેક ફરવો. આ ઉપાય અમેક્રેટાક પખત ઉપર નોંધી ચૂક્યા છીએ પણ હાલ ફરીથી લખવાનું કારણ એ છે કે એ ઉપાય એક માણસે અજ્ઞ-

માવી જોએલો તે જામેછે કે તણ માસની મુદતમાં પંદર સોળ જણને ઘોડો મિનિટમાં એ ઉપાયથી સારું થયું હતું. આ પ્રમાણે કરવાથી પ્રથમ વેદના વધારે યાવ છે, પણ તણ ચારવાર એ ઉપાય જરી રાખતાં એરે ઉતરી જઈ ડંખમાં પણ દરે રહેતું નથી. આ એસડ મહેતાજીએએ અજમાવી નિયાળીઆ જોને ખતવજ લાયક જણાયે.

* ઉર્દુ ધોરણ પ મું.

૧૦૦(૮) ૧લોવિષય. અંકગણિત. પાછલા ધોરણોમાં અંકગણિત શીખ્યા તે ઉપરાંત.

અંકગણિત. ઇશાંચ ત્રિશયિ.

લેખાં. રેશી દિસાખ બાગ, રજો, બાજ જમી.

૧૦૦(૧૧) ૨જોવિષય. વાંચન. મુદ્રહરૂ મઝામિન. પૃષ્ઠ. ૩૦-૬૬

મજમુઅઈસુખન લીટીપ૦

મોટે બોલવી તથા સમજવવી

ફારસી. ગુલઝારિ દમિસ્તાન બા. ૧મો.

કરીમાની ૨૦ લીટી મોટે ક-

રવી તથા સમજવવી.

બાકરણ. મસ્દરિદુપૂત્ર શબ્દ વિચારે પૂરો.

ગૂજરાતી. ગૂજરાતી ચોથી ચોપડી અને

ગૂજરાતી લખેલા અક્ષરે વાં-

ચવા.

* આપણા ઉત્તર પ્રાંતના મહેરબાન એજ્યુકેશન ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના ફરમાય ઉપરથી અમે જાહેર કરીએ છઈએ કે ઉર્દુ નિયામોના ધોરણો અધાં સુધરીને નવાં યાવ ત્યાં સુધીના વખતને માટે આ ધોરણો મહેરબાન ડિરેક્ટરે આવ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબે મંજૂર કર્યાં છે.

૧૦૦(૮) ૩જો વિષય. હિંદુસ્તાન. ૫ લીટી ઉર્દુમાં અને ૫ લીટી ટી ગૂજરાતીમાં વાંચેલી ચો-પડીમાંથી, ઉર્દુમાં સારા અ-ક્ષરે લખેલી નોટ છુક તથા ગૂજરાતી કાપી છુક (નં. ૪) બતાવવી. કોઈ મા-દી બામત પર ઉર્દુમાં કાગળ લખવો.

૧૦૦ (૯) ૪થો વિષય. ઇતિહાસ. આઈનઈ તારીખનુ.બા.૧જો. પૂરો. ભૂગોળવિદ્યા. સામાન્ય, પૂરો અને એશિયાની.

ધોરણ ૬ ઠું.

૧૦૦ (૯) ૧જો વિષય. અંગ્રેજી, લાલચંકરકૃત અંગ્રેજીતનાં મૂળ તારો પૂરો. લેખાં. દેશીહિસાબ ૫૯ પૃષ્ઠ સુધી, મોતી તથા વીધાં દોરીના હિ-સાબ સિવાય.

૧૦૦(૧૧) ૨જો વિષય. વાંચન. મત્સરદ્રુ મત્સામિન. પૂરી. મન્નમુઅઈસુખનમાંથી પાંચ-મા ધોરણ પ્રમાણે, ને ૫૦ લીટી વધારે બોલવાની.

ફારસી. ગુલશારિ દમિસ્તાન.બાગ.૨જો પૂરો.

કરીમામાંથી પાંચમા ધો. રણ પ્રમાણે, ને ૨૦ લીટી વધારે સમગ્રુતી સાથે બોલવો

ન્યાકરણ. મરશરિપુપૂત્રમાંથી વાક્ય રચ-ના પૂરી.

ગૂજરાતી. પાંચમી ગૂજરાતી ચોપડી, અને ગૂજરાતી તથા ઉર્દુ લખેલા અક્ષર વાંચવા.

૧૦૦ (૭) ૩જો વિષય. ઇકોટેશન. ૫ લીટી ઉર્દુ અને ગૂજરાતી વાંચેલી ચોપડીમાંથી. ઉર્દુમાં સહેલો નિબંધ.

૧૦૦ (૬) ૪થો વિષય. ઇતિહાસ. આધિનિર્ધારી અનુ ભાગ. ૧ લો તથા ૨ જો.

ભૂગોળવિદ્યા. દુનિયાની ભૂગોળ વિદ્યાનું સામાન્ય સાનું.

મુ. અમદાવાદ.

(સહી) ઈ. જાઈલસ.

૧ લી સપ્ટેમ્બર. ૧૮૮૧

એન્જીન્યરીંગ ઇન્સ્ટિટ્યુટ ડી. પ્રાં.

જાહેર અખરો.

આણ વર્ષને માટે અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કાલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા ૮મી નવેમ્બર સને ૧૮૮૧ને રોજ તથા પછીના દિવસે આઠકાણે ટ્રેનિંગ કાલેજમાં થશે.

૨. ૧૭ વર્ષની ઉંમર પૂરી કરેલી, સેકન્ડ ક્લાસ પબ્લિક સર્વિસનું સર્ટિફિકેટ મેળવેલું, અને શરીરની ખોડ ખાંપણ વિનાના ઉમેદવારો જોઈશું.

૩. પરીક્ષા ગૂજરાતી ૧૬૧ ધોરણ પ્રમાણે લેવાશે. જ્યાંમાં જ્યાંદોકલા જે મેળવશે તેને સ્કાલરશિપ આપવામાં આવશે. જે પાસ થશે પણ સ્કાલરશિપ નહિ મેળવે, તેને માફીમાં દાખલ કરીશકાય.

૪. ઇન્સ્ટિટ્યુટ સાહેબ સ્કાલરો પ્રસન્ન કરશે અને પોતાની મજૂર મુજબ તેની સંખ્યા રાખશે. માફી સ્કાલરો પણ પોતાને ગમે એટલા દાખલ કરશે.

૫. ટ્રેનિંગ કાલેજના ઉર્દુ ક્લાસમાં દાખલ થવા ઇછનારા ઉમેદવારોની પરીક્ષા પણ તેજ તારીખે ઉર્દુ ધોરણ ચોથા પ્રમાણે લેવામાં આવશે.

અમદાવાદ

૧ લી. સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૧

(સહી.) ઈ. જાઈલસ.

એન્જીન્યરીંગ ઇન્સ્ટિટ્યુટ ડી. પ્રાં.

ગુજરાત શાળાપત્રના લવાઈમ વિગેરેનાં નાણાંની પહોંચ.

તા. ૧ માર્ચ ૧૮૮૧ તા. ૩૧ માર્ચ સને ૧૮૮૧ સુધી.

કોનાતર્ફથી.

સને ૧૮૮૦

સને ૧૮૮૧

નવસારી સાર રૂરતમજી વા. ફા. એ. એ. વ. રકૂ.	૧-૬-૦
આ. હડર તાલુકા રકૂલની તર્ફથી.	૨૨-૦-૦
આ. ધર્મપુર ૬. એ. વ. રકૂલ મા. ની. તર્ફથી.	૧-૬-૦
આ. વઢવાણ એ. વ. રકૂ. મા. ની તર્ફથી.	૧-૬-૦
આ. મોરબી એ. વ. રકૂ. મા. ની તર્ફથી.	૧-૬-૦
રા. કંચડજી નીચ્છાભાઈની તર્ફથી.	૧-૬-૦
આ. ગોંડળ અંગ્રેજી રકૂલના મા. તર્ફથી.	૧-૬-૦
આ. પાંતણપુર તાલુકા રકૂલના મા. ની તર્ફથી.	૦-૬-૦ ૧૨-૮-૦
આ. ધોડાસર તા. રકૂ. ના મા. ની તર્ફથી.	૦-૫-૬ ૧૦-૧૧-૦
આ. અમદાવાદ ક્રીમલેટની કો. ના હેડ માસ્તરની તર્ફથી.	૧-૦-૦
આ. ડીસા અંગ્રેજી રકૂલના મા. ની તર્ફથી.	૧-૬-૦
એ. તડીયાદ ભાઈચિરીના સેક્ટરી તર્ફથી.	૧-૬-૦
આ. સોલકા અંગ્રેજી રકૂલના માસ્તરની તર્ફથી.	૧-૬-૦
આ. ખેડા અંગ્રેજી રકૂલના મા. ની તર્ફથી.	૧-૬-૦
એ. કેળવણીઆતના ડીરેક્ટર સાહેબના તર્ફથી.	૧૫-૦-૬ ૦-૦-૦
એ. વડોદરાના ડીરેક્ટર સાહેબના તર્ફથી.	૧-૬-૦
આ. ડા. પ્રાં. સ. ડે. એ. ઇ. સા. ની તર્ફથી.	૧-૬-૦
આ. લીમડી એ. વ. રકૂ. મા. ની. તર્ફથી.	૧-૬-૦
આ. રાજકોટ હાઈસ્કૂલના હેડમાસ્તરની તર્ફથી.	૧-૨-૦
રા. અનોપરામ ભવાનીશંકરની તર્ફથી.	૧-૬-૦
આ. ખેડા તથા બરુચના આં. ડે. એ. ઇ. સા. ની. તર્ફથી.	૧-૬-૦
આં. હાલારપ્રાંતના સ. ડે. એ. ઇ. સા. ની. તર્ફથી	૧૫-૦-૬-૦
રા. મોહનલાલ ઉદેરામની તર્ફથી.	૧-૫-૬
ઈ. દાંતાનીદ. નિશાળના મહેતાજીની તર્ફથી.	૧-૬-૦
આ. ગોહીલવાડ પ્રાં. સ. ડે. એ. ઇ. સા. ની. તર્ફથી.	૧-૬-૦
રા. ગુલાબચંદ કુલજીની તર્ફથી.	૧-૬-૦
રા. સા. સુ. ઉ. વિ. ડે. એ. ઇ. સા. ની. તર્ફથી.	૧૬-૦-૦

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARATSCHOOLPAPER.

NOVEMBER 1881.

પુસ્તાક રૂ. ૨૦ મુ. નવેમ્બર. અંક ૧૧ મો.

જોતાજી બહુ મોટું પુસ્તક, નામ તેમ છે. કામ :-
કર. અંતે મન. ક્ષેત્રના, પરી જેતી પરી હોમ

અનુક્રમણિકા. ૪૮. CONTENTS. PAGES.

પ્રેસિડેન્ટ ગાર્ફિલ્ડ.....	૨૪૧	The late President Garfield...	241
વડોદરા પ્રદર્શન.....	૨૪૬	The Baroda Exhibition	249
લેખન બરેલી મરુકરી.....	૨૫૧	Dangerous Practical Jokes.....	251
પ્રત્યાવિક દોહરા.....	૨૫૩	Miscellaneous Verses.....	253
કેળવણી ખાતાની પુસ્તકો.....	૨૫૫	Distribution of Prizes in School.....	255
જાહેર પુસ્તકો.....	૨૬૨	Notifications	262

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદમાં

મામાની હોલિમધ્યે કુનાઇટડ પ્રિન્ટીંગ અને લનરેલ એજનસી કંપની
મિમિટડ ના પ્રમાણે રણજીતભાઈ અંગારેએ તાપી પ્રગટ કર્યું.

મુદ્રા { ૩૧) વરસનો અગાઉથી ૧૮) દપાન ખર્ચ
{ ૩૦) ૧૮૮૬ અંક એકના. } વધુ

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૨૦ મું

નવેમ્બર સન ૧૮૮૧

અંક ૧૧ મો.

પ્રેસિડેન્ટ ગાર્ફીલ્ડ.

અમેરિકાના સ્વતંત્ર સંસ્થાનના આ લોકપ્રિય અધ્યક્ષનો એક કુટ નાના-
નની પિસ્તોલે અકાળે એન આલ્યાંધી હાલ એખંડ પૃથ્વીમાં હાહાકાર મઠ
રહ્યો છે, તેસમે એ પ્રતાપી પુરુષનું કંઈ જિવન અરિત જાણવાની સધળાને હમજા
થઈ હશે. વાંચનારની એ હમજા પરિપૂર્ણ પાડવા ઉપરાંત અમને તો આ વિષય
સેવાનું એક વિશેષ પ્રયોજન છે. એ પુરુષ પ્રથમ શિક્ષકનું કામ કરતો હતો તેથી
એનું જિવન સધળા મહેતાજીએને દાખલો લેવા તથા અભિમાન રાખવા
જોગ છે. એ હેતુ ઉદ્દેશીને અમારા મિત્ર રા. મનસુખરામ મૂરજરાને આ
વિષય મુંબાઈથી લખી મોકલ્યો છે તે અમે ઉપકાર સાથે તેભાઈની ખાસ
જોડણીમાં છે' તેવાજ પ્રગટ કરીએ છઈએ, અને આશા છે કે જે ખીજ
વિદ્વાન મિત્રોને કેટલાક વખતથી વિનંતિ કરી છે તેપણ પ્રસંગાનુસાર શાળા-
પત્રને માટે લખી આ માસિકની વાણીને વિવિધ રંગી કરશે.

રૂચિરાહંદ.

માતપિતા મૂળ જન્મજ આપે, ગુરુ વિદ્યા દે ગુણકારી;

સ્વર્કર્મ તે એ સફળ કરે છે, સરણિ સમજ એ સંસારો.

વિદ્યાદાતા, શિક્ષક, વા, ગુરુ, એઓ ગૂજરાતીમાં અંહુણા જે 'મહતાજી'
શબ્દથી ઓળખાય છે તે 'મહતાજી' શબ્દ પેટના બહુ માનવાન મહર્ત્વિજ(પત્તાના
આચાર્ય-હોતા, ઉદ્દગાતા, અધ્યર્થ, અને આલણ, એ ચારેના નામની એક
સંસ્તાનો) શબ્દ છે તેઉપરથી હૌં, કે પછી મહતાજી, મહિતાજી આદી મોટાઈ
દેખાડનાર શબ્દો છે, તેઉપરથી હૌં, જમેતમ હૌં, પણ એ 'મહતાજી' નામ
બહુ માનર્થક છે, અને વીચાર કરતાં તેકામ પણ એયુંજ મહત્ છે. એ કર્ગ
કરનારની પદવી કોઈ રીતે ઉતરતી નથી. આર્યશાસ્ત્રોમાં વિદ્યાગુરુને એક

પિતા ગણ્યા છે. અને તેવા યોગ્ય ગુરુ હોયનો તે ગણના યથાર્થ છે. બવિષ્યત્ વિદ્વાન્, ગણકીય પુરુષ, યોદ્ધા, વ્યાપારી, કળાવાન, કૃષિકાર, આદિ બહુ ઉપ-યોગી મનુષ્યોને મનુષ્યત્વ આપનાર વિદ્યાગુરુ છે. મહાજનોના પ્રહસ્યર્થાશ્રમમાં તેમના ગુણનાં બીજ અને રોષ ઉછેરનાર વિદ્યા ગુરુઓ છે. તેઓ યથાર્થ યોગ્યતા પામેલા હોય છે તો, પ્રસંગોપાત ઈચ્છે એવું કાર્ય કરવા અને ઉચ્ચ-પદ મેળવવા તેઓ સમર્થ થાય છે. બહુ કરી તેઓ, પોતાના વિદ્યાનંદમાં અને રેશ કક્ષાણનાં ઉપયોગી ઉચ્ચ કાર્યમાં મગ્ન રહે છે. પરંતુ કોઈ કારણસર ઉપાધિ વેદોરી લેવાની સરણિ (માર્ગ)માં આવી પડે છે, તો તેમાં પણ તેઓના પ્રકાશની વ્યૂનતા રહેતી નથી. મહાબારતમાંના દ્રોણગુરુ અને નીતિથાસ કર્તા ચણખ્ય આદિ અનેક એવા મહતાત્ત્વ પૂર્વે યદ્ ગયા છે.

સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી જોતાં મહતાત્ત્વની શક્તિ નેટલા વિસ્તારથી પ્રસરે છે એટલી બીજા કોઈની પ્રસરતી નથી. કોમળ આત્માકરણના બાળ મહાજનોની વૃષ્ટિઓનો પ્રવાહ અને અનુસન્ધાન જેવાં તેઓ કરાવે છે, તેવાં બહુકરીને રહે છે, વિદ્યાગુરુઓને એક લેખે 'મહાજનના કર્તા' કહિયે તો બાલ. એમ મહતાત્ત્વની એટલા છેબરી, પણ તે યોગ્ય મહતાત્ત્વનીજ સમજવી. યોગ્ય મહતાત્ત્વ થવું તેમાં નેટલી એટલા છે તેટલીજ કઠિણતા છે, વિદ્વાન મિ. ગ્રાન્ડન (આપણાં મહારાષ્ટ્રના) પણ 'કારભારી' અને એક (રાંડીરાંડ ડોસીનો) અભણ પણ કારભારી હોય. 'કારભારી'તો બે કહેવાય, પણ અંતર અતિશય પડે. તેજ રીતે યોગ્ય મહતાત્ત્વમાં અને નામના મહતાત્ત્વમાં અંતર સમજવું.

અમેરિકાના સ્વતંત્ર સંસ્થાનના અધ્યક્ષ જનરલ જેમ્સ ગાર્ફીલ્ડ તા. ૧૯મી સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૮૧ની મધ્ય રાત્રે મરણ પામી અમર થયા છે. તેના જીવનચરિત્રનો સંક્ષેપ અત્રે આપિયેછિયે. આશા છે કે તે વાંચતાં મહતાત્ત્વોને અભિમાન આવી ઉત્તેજન મળ્યા વિના નહિ રહે. તેમજ વળી તેમના વિદ્યા-ધોષોમાંથી ને એની કરનાર વર્ગના હૃદયે તેમને પણ ઉત્તેજનાનું આ 'ગાર્ફીલ્ડ આખ્યાન' સાધન યદ્ પડશે.

જેમસ અબ્રામ ગાર્ફીલ્ડ સને ૧૮૩૧ના નવેમ્બર માસની તા. ૧૯મીએ અમેરિકાના કુપાહોગા પ્રાંતના ઓહિઓના જંગલમાં જન્મ્યો હતો. તેના પૂર્વજો જર્મન રેશના સાક્ષસની નામે પ્રાંતમાંથી સન ૧૬૩૫માં અમેરિકા

ખંડ ગયા હતા એમ ધરાય છે. ગાંધીજીના મામાપ ઓહિઓમાં એક લાકડાનું ઘર બાંધી રહેતાં અને ખેતી કરતાં. તેમણે પોતાના ઉદ્યોગથી 'સાર્વ' ઉત્પન્ન કરવા માંડ્યું હતું. એક દિવસ પડોશમાં આગ લાગતાં પોતાના ખેતરનો પાક બચાવવા સાર્વ આપણા ગાંધીજીના પિતાએ અતિશ્રમ કર્યો. તેના પ્રયાસથી તેને તાવ આવ્યો અને તેમાં તેનું મરણ થયું. એવેળા જોમ્સ ગાંધીજીનું વય બહુ જ નાનું હતું. એમ પિતાનું મુખ તો ખેતરનું. તેથી તેમના ધાર્મિક, સ્વામયી, મુશીબ અને દૃઢ માતાજીના રક્ષણમાં તે ઉછર્યા. અરી શૂરતાથી તે માતાજીએ અનેક સંકટો સહી, વિડંબના પેઠી, કષ્ટમાં વિતરણથી ગૃહ અભાવ્યું. પોતાના અધાક અમથી પોતે ખેતી કરે, ધરધંધો કરે, અને સર્વ રીતે કુટુંબનું પાલન પોષણ કરે. એ કુટુંબમાં બધાં મળી પાંચ જણ હતાં. એક માતાજી અને ચાર બાળક. બાળક ક્રમક્રમથી થતાં વાર, તેઓ ઉનાળામાં ખેતરનું કામ કરવા લાગતાં, અને શીત કાળમાં પશુપાલન અને લાકડાં કાપવાનું કામ તેઓ કરતાં, તેમાંથી અવકાશ મળતો તેવેળા પાસે એક ગામડામાં નિયાજ હતી ત્યાંજ. સારી માતાજીના ઉદાહરણથી બાળકો પણ સારાં થાય છે એ પ્રસિદ્ધ છે. જોમ્સ ગાંધીજીનામાં તનમનની બાળપણવા આવી ગઈ હતી. ચાર વર્ષના વયે ધર્મપુસ્તક વાંચવામાં નિયાજમાં સર્વોપરી નિકળ્યાથી તેને ગુણિદાન (ઈનામ) મળ્યું. આઠ વર્ષના વયે ધરમાં જોમ્સ પુસ્તકો હતાં તેને બધાં તે વાંચી ગયો, અને પાડોશીઓનાં પુસ્તકો માગી લાવી વાંચવા માંડ્યાં. વારંવાર વાંચવાથી કેટલાક આગેતો તેને મુખરથ થઈ ગયા હતા. ગણિત અને બાકરણમાં પણ તેનો અભ્યાસ સારો હતો. ખેતી વાડીના કામને લીધે તેનું શરીર પ્રજ્વલિત થઈ પ્રબળ અને નિરોગી રહેતું. તેના જે સહાધ્યાયી તેની રંક સ્થિતિને લીધે તેનો તિરસ્કાર કરતા, તેને તે એવી પ્રસાદી આપતો કે ફરોથી તે જોજ ભૂલી જતા. મુશ્કેલી આપી વાદનો અને અભિમાનનો અલ્પ આણવાની એ તેની રીતિ તેની રંક માતાને દુઃખદાયક લાગતી.

પોતાના સોળ વરસના વયે એક સરોવર તીરે તે કાન્તે લામ્બો હતો, તે વેળા, તેનું જળ અને તેમાં ફરતાં વહાણ જોઈ, સમુદ્રપ્રવાસ વિષે તેણે પૂર્વે પુસ્તકોમાં વાંચેલું, તે તેને સાંજરી આવ્યું. સમુદ્રયાનની તેને ઈચ્છા થઈ આવી અને તેણે નાવિક થવાનો નિશ્ચય કર્યો. પોતાનું કામ પૂરું કરી એક નાવમાં બેઠો. પણ તેના ખારવા દારૂ પી ઉત્તમ થયા હતા તે જોઈ તેના મનનો ઉત્સાહ

ભાગી ગયો. પણ પછી તેના એક પિતૃાઈ પામે હોડી હતી તે હંકારવાના કામ ઉપર તે રહ્યો. ત્યાં કેટલીકવાર પાણીમાં બૂડ્યો પણ અમલકારિક રીતે બચી ગયો. પણ પછી તેને જીર્ણીજ્વર લાગ્યું પણ તેથી તે વિશુદ્ધ થઈ ગયો અને ઘેર આચ્યો. ચાર પાંચ માસ તે આઘસે રહ્યો. તેની માતાજીએ તેને ઔષધ ઉપચાર કરી સાન્ને કર્યો. આ સંધિ તે તેની મહત્તાનો ઉદય સમય હતો. તેના માતાજીએ એ સંધિમાં તેના અન્તઃકરણમાં જે બીજ નાંખ્યાં તે એવી મહા ગ્રંથતાનાં હતાં કે તેણે પોતાની બાહ્યાવરણમાં જે મનોરાગ્ય કલ્પ્યાં હશે તેથી પણ તે ઉચ્ચતર. તે ગામડાની નિઃશબ્દતા મહતાજીએ તેને પ્રુષ્ટિ આપી ગાર્ફીલ્ડની પ્રકૃતિ રવસ્થ થઈ કે તેણે તે ૧૪ માસ દૂર એક સારી શાળા હતી ત્યાં બહુવા ગયો. તે વેળા તેની પાસે માત્ર સત્તર “ગ્રામર” હતા. પરંતુ તેણે જે લાટિન અને ગ્રીક ભાષાનું તથા ગણિતનું ત્યાં જ્ઞાન મેળવ્યું તે બહુ મૂલ્યવત્ નિમગ્નું. વિદ્યાનું વ્યસન તેને બહુ વધી ગયું. વિદ્યા સંપાદન કરવાનાં પાસે સાધન નહતાં તેથી અવકાશના સમયમાં બહુવાનું કામ કરે અને લણવાના દિવસમાં એનરમાં કામે લખ, અને ત્યાંથી જે ઉપાર્જન કરે તેના આધારે ઉપજીવિકા ચલાવે. એમ અતિ પ્રતિફૂળ રિપ્રતિમાં જતાં વિદ્યાની સેવામાં સર્વસ્વ અર્પણ કર્યું અને શરસ્વતિને પ્રસન્ન કરવા પ્રયત્ન ચલાવ્યો.

એ શાળાના સમયમાં ધર્મ સંબંધી તેના ઉપર બહુ અસર થઈ. ક્રામ્પ્-એક્સ નામે એક સારો વક્તા હતો તેના પંથમાં ગાર્ફીલ્ડે ભળ્યો. તે ક્રિસ્તન ધર્મની એક શાખા હતી. તેઓ “નૂતન નિયત” નામે ધર્મ પ્રસ્તુત ઉપર આચારવિચારનો આધાર રાખતા. તે પંથનું બળ વધ્યું હતું અને તેમણે દિરમ નામના ગામમાં એક વરિષ્ઠ શાળા સ્થાપી હતી. ત્યાં ધર્મપ્રદેશક યતારને અને બીજાઓને ભણાવતા હતા. ગાર્ફીલ્ડે તે શાળામાં પ્રથમ શિષ્ય રૂપે પ્રવેશ કર્યો, પછી શિક્ષક થયા અને અન્તે એજ શાળાના મુખ્ય ગુરુ કે મહતાજી તે થયા હતા. એ શાળામાં તેણે એવો સારો અભ્યાસ વધાર્યો કે “ઉલ્લિઅમ્સ કાલેજ” નામે પ્રખ્યાત પાઠશાળામાં જવા યોગ્ય તે ગણાયા. તે પાઠશાળાના અધ્યક્ષ હોયકિંસની ગાર્ફીલ્ડે ઉપર બહુ કૃપા દર્શિત થઈ. ગાર્ફીલ્ડની શરીર સંપત્તી તેમજ તેનું ગ્રીક અને લાટિન ભાષાનું જ્ઞાન એ એવાં પ્રકાશમાન હતાં કે તેથી તે પ્રખ્યાત યુવાનના રહેજ નહિ. તે પાઠશાળામાં બે વર્ષ રહી, પ-

છી હિરમ વાન્ડી “વરિષ્ટ શાળામાં” પ્રાચીન ભાષાનાં અને ઇંગ્રેજી સાહિત્ય શાસ્ત્રના પાઠક રૂપે તે નિભાયા. અને એક વર્ષમાં પછી તેજ શાળાના ને અધ્યક્ષ થયા. એ સમયે તેમનું વય છવિશ વર્ષનું હતું. પોતામાં સારી શક્તિ ભરેલી હતી એટલુંજ નહિ પણ તે શક્તિ, પોતાની છાયામાં આવનાર અન્ય જનોમાં શ્રેયવાન્ની રીત પણ તેનામાં સારી હતી. ત્રણસો વિદ્યાર્થી તેમાં બેસતા તેમાનો એક પણ, ગાર્ફીલ્ડનાં બાપણ સાંભળ્યા પછી મુશિક્ષણની મહાશયતામાં ઉત્સાહી થયાવિના ન રહેતો. અનેક વિષયો—ધર્મ સંબંધી, રાજ સંબંધી, શાસ્ત્ર સંબંધી, નવાં પુસ્તકો સંબંધી,—ઉપર તે બ્યાખ્યાન આપે. તેના સંસ્કાર વિદ્યાર્થીના મન ઉપર એવા દૃઢ થતા કે અત્યધિ. એક વેળા હ્યુમિલિટર નામે સારા ગૃહસ્થના અકાળ મૃત્યુનાં વર્તમાન વાંચી તેના સારા ચરિત્ર ઉપરથી એવો સારો ઉપદેશ કર્યો કે તે શ્રોતાનાં મન ઉપર જડાઈજ ગયો. તેથી તેઓ પાછળથી બહુ ઉપયોગી અને મૂલ્યવન્ત થઈ પડ્યા. અને ઈસ્ટિચે હિયે કે એજ ઉપદેશકના આ સંક્ષેપ જીવન ચરિત્રથી બહુ મહતાજીએ પોતાના વિદ્યાર્થી ઉપર પણ સારો અસર કરવા સમર્થ થાઓ. ગાર્ફીલ્ડનાં મુલક્ષણોમાં પુરુષતા અને પરાક્રમ એ મુખ્ય હતાં. તે ગુણ, તેમજ સ્વામ્ય, નિર્ભયતા, ધૈર્ય, અને સારી રીતિ, પોતાના શિષ્યોમાં પ્રેરવા તે બહુ પ્રવળ કરતા. શરીર સંપત્તિ વધારવા સાથે પણ શિષ્યોને ઉત્તેરતા, અને અનેક પ્રકારની કસરત કરાવતા. તેમનો સ્નેહ-બાવ બોધ સર્વ શિષ્યોનાં મન તેમના બણી આંકડાંતાં. જરા ઉત્તેજનથી શિષ્યો રાજી રાજી થઈ જતા અને તેમની ઈચ્છાનુરૂપ વર્તતા. એ રીતે મહતાજીનું કર્મ વધેચ્છરીતે કરતા તેસાથે ઉપદેશનું કાર્યપણ કરતા. તેમાં પણ એક કુશળ અગ્રેસર ગણાતા. એક સમયે ડાક્ટર ડારવિનના મત પ્રમાણે, પ્રસારણ અથવા પરિણામ વાદ સ્થાપન કરી, ધર્મ-પુસ્તકનું અંકન ધાય એમ એક ગૃહસ્થ બાપણો આપતો. ગાર્ફીલ્ડ તેની સાથે વાદમાં ઉતર્યા; અને ધર્મ પુસ્તકમાં પ્રકટો કરણ છે તે પ્રમાણે ઉત્પત્તિ થઈ છે એમ પ્રતિપાદન કરવા માથે લીધું. માત્ર ત્રણ દિવસમાં એ સાર સમજાયવાનું હતું. અતિષ્ઠી ગૃહસ્થ પોતાના મતમાં સારો પ્રવીણ હતો, અને બાપણ કરવામાં કુશળ હતો ગાર્ફીલ્ડે સ્વપક્ષને સમજ કરવાની સામગ્રી શોધવા માંડી. અને પોતાના છ અગ્રેસર શિષ્યોને બોલાવી, સ્વમતની પુષ્ટિમાં પ્રમાણ શોધી કાઢાડવા, પુસ્તક શાળામાંથી અનેક પુસ્તકો વાંચી તેમાંનાં પ્રમાણો અનેવિચાર ઉતારી લાવવાનું કામ તેમને વહેંચી આપ્યું. એક દિવસમાં તેમણે

તે કામ પૂરું કર્યું પછી પોતે જે રીતે ચર્ચા કરવા ધારેલી તે બધાનું તે શિષ્યોની સમક્ષ અવલોકન કર્યું. નિયમિત દિવસે સંવાદ આપ્યો, તેવાં બુદ્ધમાં ગાર્ફીલ્ડે પ્રતિપક્ષીને એવા પાશમાં લીધો અને તેને એવા નિર્ણય કરાવ્યો કે, તેણે પોતાનું મત છોડી દીધું; અને ધર્મ પુસ્તક સાથે બોલવાનું માંડી વાળ્યું. ગાર્ફીલ્ડને આગળ જતાં જે અનેક પ્રકારનાં યુદ્ધો કરવાનાં અને જય મેળવવાના હતા, તેનો આ માત્ર આરંભજ હતો. એ વેળા દાસત્વ-ગુલામગોરી, વિધેની ચર્ચાનો અમેરિકામાં આરંભજ થયો હતો. તેમાં જે પક્ષ હતા. એક કહેડે:—એક મનુષ્ય બીજા મનુષ્યને પશુ તુલ્ય દાસ કરી શકતો નથી:—બીજા કહેડે આજ મુખી આપ્યું છે તેમ ચલવવું, ગુલામો છોડવા નહિ. અમેરિકાનાં સ્વતંત્ર સંસ્થાનોમાં પણ “સ્વતંત્ર” ગણાય એવા એક પક્ષ સમજ થતોમયો. તેમનો વિચાર “દાસત્વ” નિર્મૂળ કરવા હતો. તે પક્ષ વૃદ્ધિ પામ્યો અને સને ૧૮૬૦માં તેમાંના એક, અબ્રહમ લિંકન નામે એક ગૃહસ્થ, તે રાજ્યના અધ્યક્ષ બહુ મતે નિમાયા. ગાર્ફીલ્ડ પણ એજ પક્ષમાં હતાં. તેમણે પોતે એ દાસત્વના બારે ચર્ચાબુદ્ધમાં એક અગ્રભાગ લેવા માંડ્યો.

એ ચર્ચાનો વિસ્તાર વધી ગયો. “સ્વતંત્ર પક્ષ” વાળાને ગાર્ફીલ્ડ બહુ ઉપયોગી થઈ પડ્યા. સને ૧૮૫૬માં રાજ્યસભાના એક સભાસદ તે નિમાયા. તેવામાં ચતારે દેશદ્રોહ અને રાજ્યદ્રોહના અંગારા ધુમાટા હતા તેમાંથી દક્ષિણ સંસ્થાનોમાં બહો ઉઠ્યો. તે હોલવાઈ જવાની આશા ભંગ થતાં સ્વતંત્ર પક્ષ વાળાને યુદ્ધની સામગ્રી કરવાની અગત્ય આવી પડી. ગાર્ફીલ્ડને “કર્નલ” ઉપસેનાપતિનું પદ આપી, એક સૈન્યશાખા (ટેન્જિમેન્ટ) ઉભી કરી તેના ઉપરી થવાનું કામ સોંપ્યું. પ્રથમ સત્ત્વ વારીષામાં હિંદમ પાક્યાગાના સૌ વિદ્યાર્થી તે સૈન્ય-શાખામાં આવ્યા, અને યોડાકળ સમયમાં તેની ભરતી થઈ ગઈ. તેમને ચઢાચઢ ધારણ કરાવી તેમાં અભ્યાસના માંડ્યાં. ગાર્ફીલ્ડને પણ એ યુદ્ધ કળાનું કામ નવીનજ હતું. તેમાં મહા સમયી તેણે કુશળતા મેળવવા માંડી, અને તેનું દૃષ્ટાંત જોઈ તેના સૈન્યે પણ બહુ ઉત્તેજિત થઈ યુદ્ધ કળા શિખવા માંડી. તે સૈન્યમાં અનેક યોગ્યતા પામેલા વિદ્વાનગૃહસ્થો—બી. એ. એમ. એ, ન્યાયસ્ત, ધર્મોપદેશકો, શિક્ષકો, આદિ અનેક પદ પામેલા—તેમજ શુભાર, બવાર, ચિત્રકાર, ખેતીકાર, પંચકાર આદિ કળાવાનો પણ હતા. ત્રણ માસમાં

૧૯૫ સંગ્રામમાં ઉતરવા પોમ્પ તેઓ ધઈ ગયા.

તે વર્ષના ડિસેમ્બર માસમાં સેનાપતિ જનરલ બ્યુએન જ્યાં હતા ત્યાં ગાર્ફીલ્ડને બોલાવ્યા. ત્યાં આવતાં વાંતજ સેનાપતિએ કેટલાક પ્રશ્નો પૂછી ગેયા અને પછી એક સ્થળ બતાવી પૂછ્યું કે તે સ્થળમાં તમને આસ્તાપક (કમાંડર) કે સેનાપતિ નિમી મોકલ્યાં હોયતો તમે કેવી રીતે વર્તશો તે કાલે નવ વાગે અંગે આવી ફેરવે. એમ સૂચવી આસ્તા આપી. તે સ્થળ કેન્ટુકી નામે હતું. ઉતારે આવી તે સ્થળનો નકશો, વરિતપત્રક, અને લખવાની સામગ્રી ઘઈ ગાર્ફીલ્ડ બેઠા. ત્યાંના માર્ગ, સાધનો, સંમુદ્ધિ આદિ બધું અભ્યાસી ઘઈ સત્જ થઈ એક મેન્ડ લખી તેજ બીજા દિને નિયમસર સેનાપતિ બ્યુએન પાસે ગયા. તેમણે ગાર્ફીલ્ડનું લખાણ વાંચી તેની પોમ્પતાની પરીક્ષા કરી લીધી. તેની આસ્તામાં ચાર પાવડળ અને એક હથેળ આપી હતું કે તમે કેન્ટુકી જાઓ અને ત્યાં સામા પક્ષના માર્શાળના સૈન્યને દૂર કરો. આસ્તાનુસાર ગાર્ફીલ્ડ તુરત ત્યાં ગયા. મધ્ય કીકનું યુદ્ધ ત્યાં થયું. તેમાં ગાર્ફીલ્ડનો જય થયો. એમ ઉત્તર સંસ્થાનને ગાર્ફીલ્ડ દ્વારાજ પ્રથમ જય મળ્યો, અને દક્ષિણ સંસ્થાનો વાળા તે ભાગમાં થી નાકા. એ યુદ્ધ અસમ હતું. કારણ ગાર્ફીલ્ડના સૈન્યની સંખ્યા પણ ઓછી હતી અને તેઓ યુદ્ધ પ્રસંગમાં નવાજ હતા. તેમ છતાં જય મેળવ્યો એનું માન ગાર્ફીલ્ડને બહુ મળ્યું. તેને ઉચ્ચ પદ આપવામાં આવ્યું. ઉત્તરોત્તર અનેક પ્રકારનાં કામો તેને સોંપવામાં આવ્યાં. તેમાં તે પોતાની કુશળતા બતાવતા ગયા અને દેશની રાક્ષ સેવા કરતા ગયા. ઉત્તર દક્ષિણ સંસ્થાનનાં દેશ કોહમાં થયેલાં બારે યુદ્ધોમાં અને ૧૯૫ સંગ્રામમાં ગાર્ફીલ્ડે બહુ પોમ્પતા અને સ્વદેશ વસાળતા દેખાડી છે. અમેરિકાના એ પ્રસંગના ઇતિહાસમાં તેનું નામ વારંવાર વાંચવામાં આવે છે. યુદ્ધકાળમાં કોઈ કામ પ્રસંગે વાંચિગઠન રાજધાનીમાં રાજ્યાધ્યક્ષ ક્લિંકન પાસે તેને સેનાધિપતિએ મોકલ્યા. ૧૯૫ ભૂમિનાં વર્તમાન કહેતાં તેણે એવું બહુ જ્ઞાન બતાવ્યું કે અધ્યક્ષે તેને આગ્રહથી સૂચવ્યું કે “તમે અંગેજ રાજ્ય સભામાં રહી અમને સહાયતા આપો.” ૧૯૫ ભૂમિ ઉપરતો કુશળ પ્રરૂપોની ન્યૂતાતા નહતી, પણ રાજ્યસભામાં, સંગ્રામ સંબંધી નિયોને સમજી, ઉપયોગી સહાય આપે એવા ગૃહસ્થ ગિરજા હતા. ગાર્ફીલ્ડનાં અનુભવ, વફૂતવતા, સજ્જ વિચાર, અને પ્રમાણિકતા એ સર્વનો ખમ

રાજ્ય સભામાં વિશેષ હતો. તેથી અધ્યક્ષ અને બીજા ગાંધીજીના સહયોગ કારણે તેને બહુ આગ્રહ કર્યો. તેથી રાજ્યસભામાં ન જતાં રાજ્યસભામાં રહેવાનો અવશ્યકતા તેને આવી પડી. ગાંધીજીને સેના સંબંધિ સર્વ કાર્યનો અધિકાર સંપાદનામાં આવ્યો. તે કામ એવી સારી રીતે તેણે કર્યું કે ઉત્તર સંસ્થાનાનો અન્તે જ્ય થયો તેમાં એક મુખ્ય સાધન ગાંધીજી પણ ગણાયા.

યુદ્ધની સમાપ્તિ થયા પછી ધન સંબંધિ બારે કામ આવી પડ્યું. તે સારું એક મંડળ નિમાયું. ગાંધીજીને તેમંડળના પ્રમુખ નિમ્યા. રાજ્યના આય-વ્યય (ઉપજાવ્ય)નું સર્વ કામ તે મંડળે કરવાનું હતું. તે કામમાં મત બિદ બહુ પડતાં. પણ ગાંધીજી દૂરદષ્ટિ અને પ્રામાણિકતા ઉપર આધાર રાખી કોઈને અલવા ન દીધા. રાજ્યાધિકારના બળથી લોકોને નાણાં સંબંધિ હાની કરવી હોય તો કરી શકાય એમ હતું. ધણાનું મત તેમ હતું પણ ખરું. પરંતુ ગાંધીજી સંભાળણે કરી અનેક કારણો દેખાડી દોકડે પાયકે નાણાં આપવાનું અન્તે માન્ય કરાવ્યું. આમ થયેથી તે દેશનો અન્તે લોકોનો જગત્માં વિધાર વધ્યો, અને કીર્તિ પ્રસરી. આપણા ઇંગ્લંડ દેશના મુખ્ય પ્રધાન ઝસ્ટરન અને મહાવક્તા ઇરાઈટ અને બીજા અર્થ શાસ્ત્રીઓ ગાંધીજીના બાપણે વાંચી પ્રસન્ન થયા, અને 'રીક્ષમ કલબ' નામ પ્રખ્યાત સમાજના પ્રતિષ્ઠિત રા-ભાસદ તેને નીમી બહુ માન આપ્યું.

એ આદિ અનેક મહત્ત્વ કર્મ કરી એ એક મહતાજ આખા દેશને અને રાજ્યને ઉપયોગી થઈ પડ્યા. તેની એ દેશસેવા જોવી તેથી નહોતી. 'આખા' દેશે તે માન્ય કરી હતી. તેના સદ્ગુણથી તેના ઉપર દેશની મમતા હતી. ગુપ્ત વર્ષ અમેરિકામાં અધ્યક્ષ નિમવાનું હતું. બહુ મતે ગાંધીજી અધ્યક્ષ નિમાયા. અને અમેરિકા ખંડમાં સર્વોપરી ગૃહસ્થ થયો. એ દેશનું સ્વતંત્ર રાજ્ય થયું ત્યાંથી 'રાજ્ય'ને સ્થાને 'અધ્યક્ષ' નિમાવા માંડ્યા છે. પ્રથમ અધ્યક્ષ અમર પાશિંગ્ટન હતા, ગાંધીજી વિચાર અધ્યક્ષ હતા. તેઓ નિષ્પક્ષપાત, પ્રામાણિક, રાજ્યહિત વર્ધક, અને સ્વદેશ વત્સલ હતા. કોઈ એક બુદ્ધિહીન અને ઉન્મત માણસે કાલ્પનિક દ્વેશથી ગાંધીજીને પિસ્તોલથી ઘોડા દીવશ ઉપર ગોળી મારી હતી, તેનો પીડાથી તેમનો દહ પડી ગયો છે પણ તેમનાં કામ અને નામ ઈતિહાસમાં અમર રહેશે. એ આકાળ મૃત્યુથી આખો દેશ અને જગત્માંના

સારાં મનુષ્યો શોક પામ્યા છે એમ કહેવા અગત્યજ નથી.

એક સ્વામી, સદાસહી, અવસ્થામાં રંક પણ મનના શ્રીમાન, ઉદ્યોગી, મહાશયી, અને પ્રતાપી પુરુષ મનતેથી સ્થિતિમાં હોય છે પણ અત્તે સ્વચ્છ-
છાની સપાટી ઉપર આવી જઈ કેવાં ઉચ્ચસ્થાન પામે છે, તેનું અધ્યક્ષ ગા-
ફીલ એ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે.

આ વાંચનાર મહતાજીએને અમારી પ્રાર્થના છે કે તેમણે આવાં આવાં
અરિત્રો વારંવાર વાંચી મહાશયતા રાખવી અને વિદ્યાધીઓ પાસે રખાવવી.
એમ થશે તોજ આપણા ભરતખંડની પુનરોજતિના દિવસ પાસે આપશે.
ઈશ્વર તેવા સદુપદેશમાં મહતાજીએને સાહાય્ય યાઓ. તથાસ્તુ.

વડોદ્રા પ્રદર્શન.

દેશીકારીગરીના હિમાયતી રાજ્યશ્રી હરગોવિંદસે સારા ઠાંકણાનો લાભ
લઈ વડોદ્રામાં એક સારા કામની ઉઠાવણી કરેલી જણાય છે. આવતા ડીસે-
બર માસમાં શિયાળરાવ મહારાજને ઈંગ્લેન્ડ સરકાર રાજ્યાધિકાર સ્વાધીન
કરી દેનાર છે, અને તે સમયે વડોદ્રામાં મોટો સમારંભ તથા ઠાકમાઠ થશે
એમાં કાંઈ સંદેહ નથી. રાજકાજથી કે તમાશા જોવાની ખાતર એ વેળા મા-
ણસોનો મહા મોટો મેળાવડો ત્યાં થશે, અને એવે સમયે એ રાજમહિના હુન્નર
તથા કારોગરીના પદાર્થોનું પ્રદર્શન ઉઘાડવાનો જે વિચાર થયો છે તે ઘણો
ઠહાપણુ, ભરેલો તથા સમયસૂચકતા બતાવનારો છે. એ પ્રદર્શન કમિટિનું પ્રમુખ-
પણું ટી. સી. ટેટ સાહેબને સોંપવામાં આવ્યું છે, અને ઉપ પ્રમુખ. દાખલ
રા. બા. વિનાયકરાવ જનાર્દન કિર્તને, રા. બા. જનાર્દન સંખારામ ગાડગિલ
અને રા. બા. મણીભાઈ જરાભાઈને નીમ્યા છે. સેક્રેટરીઓ રા. રધુનાથ
મહાદેવ કેસકર અને રા. હરગોવિંદરાય દ્વારકાદાસ છે.

એ પ્રદર્શનને માટેનો ઘણોખરો સામાન મોકલવાનું કામ એ રાજના
સુખાએને બજાવવામાં આવેલું હોય એમ જણાય છે. દરેક તાલુકામાં સ્થા-
નિક કમીટીઓ નીમવામાં આવી છે. જેઓ પોતાની સ્ત્રી બાસોનાર મોકલ-
વા માગતા હોય તેને પણ એક વાતનો ફાયદો કરી આપ્યો છે, એટલે, પ્રદ

શનને માટે મોકલેલા પદાર્થ ઉપરનું દાણ માફ કરવામાં આવ્યું છે. તા. ૧ લી ડીસેમ્બરથી પદાર્થો લેવામાં આવશે, પણ કયા કયા પદાર્થો પોતે મોકલી શકશે તે પદાર્થો કયા વર્ગના છે, તથા તે કેટલી જગા રોકશે, વગેરે બાબતોના મોકલનારે ૧ લી નવેમ્બર સુધીમાં આગળથી સેક્રેટરીઓને ખબરે આપવી જોઈશે. ૧૫ મી ડીસેમ્બરથી પદાર્થો લેવાતા બંધ થશે.

એ પ્રદર્શન સંબંધી વિગતવાર હકીકત તો તેના શુચિપત્ર ઉપરથી જ માલમ પડે, તો પણ માગેલા પદાર્થના કેવા વર્ગ પાડેલા છે તથા તે દરેકને માટે કેટલું ધનિમ રાખેલું છે તે જાણવાને માટે અમે નીચેનું પત્રક ઉપજાવી કાઢ્યું છે.

૧	ચંચો હથિવાર અને જોખર સઘળી જાતનાં	રૂ. ૩૦૦
૨	જુદી જુદી જાતના કપડાંને ચઢાવવાના કાચા પાકા રંગ તથા મકાનો ઘોળવામાં વપરાતા રંગ.	૧૫૦
૩	રૂ, ઉત, રેશમ તથા બીજા રેશમોનું કામ.	૫૦૦
૪	ઝવેરાત એટલે રત્ન જડિત દાગીના	૧૦૦
૫	સોના રૂપાનું કામ	૨૫૦
૬	લોહું અને બીજી ધાતુ ઉપધાતુનું કામ	૧૫૦
૭	છાકડાં વગેરેનો સર સામાન.	૨૫૦
૮	પત્થરનું કામ.	૧૫૦
૯	માટી કામ.	૧૫૦
૧૦	કાચનો સામાન.	૧૦૦
૧૧	રમકડાં તથા શોભાના પદાર્થ.	૧૫૦
૧૨	નેતર, વાંસ તથા ઘાસના પદાર્થ.	૧૦૦
૧૩	લખવાના સંબંધમાં વપરાતો સામાન	૨૦૦
૧૪	ફાઇન આર્ટ, ચિત્રવિદ્યા વગેરે	૩૦૦
૧૫	ચામડાનું કામ.	૨૦૦
૧૬	સુગંધી પદાર્થો.	૧૫૦
૧૭	વોજળીના સંચાથી રસવાનું અને ધાતુ વિદ્યા.	૧૦૦
૧૮	પરચુરણ, તેમાં ધુપિયા તથા વરસાદની છત્રી, સાબુ, દવાસાળી, બટન, બનાવટી પાઘડી, ખોખાં ઇત્યાદિ.	૧૫૦

૧૯ નીચેના પદાર્થો વડોદરાના રાજમાં બનેલ સૌથી સારા હશે અને બજારબાવે સસ્તા પડવાની પરીક્ષકોને ખાતરી થશે, તો તેમને માટે ખાસ ઇનામ રૂપિયા ૩૫૦) નાં આપવામાં આવશે.

૧ લોખંડની તોળેરીઓ.	૫૦
૨ સંકેત ઢોળ અટાવેલાં ચીનાઈ વાસણ,	૮૦
૩ સ્વચ્છ વિલાયતી જેવું એરંડીઉ (કોલ્ડ ડ્રૂન કેસ્ટર આઈલ,	૫૦
૪ સોંગડું એટલે કચકડાની કાંસડીઓ, ડાબડીઓ, કામળ કાપવાની છરીઓ (પેપર કટર) સરેસ વગેરે	૫૦
૫ વિલાયતી જેવાં સારાં તાળાં.	૧૦
૬ વિલાયતી જેવાં સારાં આક્રુ તથા કાતરો.	૬૦

જોખમ ભરેલી મસ્કરી.

અટકચાળી મસ્કરીથી વખતે જિવનું જોખમ થાય છે એ સૌના જાણ્યામાં છે, પણ ઘણીવાર તે ભૂલી જવામાં આવે છે. હાલ મુંબાઈમાં એ કારણથી એક બંધકર બનાવ બન્યો છે તેની હકીકત સઘળા નિયાળીઆઓની જાણને માટે અત્રિ લોકમિત્રમાંથી ધણું કરીને તેના જ શબ્દમાં ઉતારી બે બોલ કહીએ છીએ તે આશા છે કે મહેતાજીઓ વાંચી સંભળાવી નાદાન હોકરાં આના મનમાં ઠસે એવો બોધ આપશે.

એક જણ ખેડો હોય તેની પછવાડેથી આવી ખીજ જણે તેની આંખ પર હાથ દાખી પોતાનું નામ પરખાવવાની રમુજ કરવાની ચાત્ર, બચ્ચાંઓમાં તેમજ મોટી ઉમરના કેટલાકોમાં પણ હોય છે. પણ હમણાં એક યૂરોપન હોકરાના સંબંધમાં બનેલા તેમજ આગળ બનેલા જણવામાં આવેલા દાખલા ઉપરથી કહેવાની જરૂર થઈ પડે છે કે એ મસ્કરી બહુ જોખમ ભરેલી અને દુઃખદાયક છે. આવી મસ્કરીની વેળાએ ગફલતીમાં સપડાયલો હોકરો અથવા માણસ, ધણું કરીને પોતાની આંખપરના હાથ કાઢાડી નાખવાની કોશિશમાં જલદી રોકાઈ જાય છે, જે જોઈને ખીજો ઘણી રમુજની ધુનમાં આવી વધારે જોરથી હાથ દાખે છે. પણ આપણે ભૂલી જવું જોઈએ

નથી કે, આંખનો ભાગ બહુ નાજુક અને નરમ છે, તેની તેવી હાજતને લાંબે
જરા પણ અસાધારણ જોરે તેના ઉપર થતાં તે નુકશાનમાં આવી જવાને
ઘણો જલદી લાયક થઈ પડે છે. આંખના સંબંધની એવી અટકચાળી રમ-
તથી હાલ તેર વરસની વયનો સ્કૂલમાં બણતો એક યુરોપીયન છોકરો, થોડી
મિનિટમાં તદ્દન આંધળો થઈ પડવાનો બનાવ અહિંયાં બન્યો છે. તે ધર સર્વ
કોઈનું ધ્યાન ખેંચવાની અમો બહુ અગત્ય સમજીએ છીએ, એ દુઃખદાયક
બનાવમાં જણાવેલો છોકરો સ્કૂલમાં એક જગો ઉપર બેસીને લખતો હતો,
તેવામાં બીજા છોકરાએ પછવાડેથી આવી તેની આંખપર હાથ દાખી દીધા.
તે કાહાડી નાખવાને તે છોકરાએ મહેનત કરવાથી, હાથ મેલનાર છોકરાએ
તેની આંખ જરા વધારે જોરથી દાખી, જેથી તેના બંને આંખના ડોળા
ભચકાઈ જઈને બોલ બોલતરમાં તે બિચારો તદ્દન આંધળો બની ગયો છે,
અને તેનો ઉપાય તખીમોના હાથમાં પણ રહ્યો નથી. આંખ દાખવાની જ
નહિ પણ શરીરના બીજા ભાગો સાથે હાથ ચાલાકી કરવાની તેમજ તેના
ઉપર ધારતી ભરેલી અજમાશો લેવાની રમુજ ભરી મસ્તી અથવા મસ્તી
ભરી રમુજ નિયાળોમાં તેમજ ઘરોમાં અને ફરવા દરવાની જગાએ ઘણી
વાર થાય છે. અત્રેની એક મોટી દેશી સ્કૂલમાં રમુજ કરતાં બીજી ધારતી
ભરેલો બનાવ બનેલો હમારા સાંભળવામાં આવ્યો છે, તે આવી જગોએ
ચેતવણી લેવાને થોડો ઉપયોગી થઈ પડશે નહિ. થોડાક છોકરાઓ એક પા-
રસી છોકરાને ચોકસાઈથી જાણીને એક ટેબલ ઉપર બેસાડીને તેના ટાંટીયા
ઘસડી તેને હેઠળ ખેંચીને ઉભાને ઉભો રાખવાની રમુજ થોડાક દીવસ ઉ-
પર કરતા હતા. તે રમુજ બેચાર વાર આગળ ચાલતાં છેલ્લી વેળા, ટેબલ
પરથી ઘસડતાં છોકરાની નંગનું હાડકું બાગી બહાર નીકળી આવ્યું એ છો-
કરો હાલમાં ઘણી ધારતી ભરેલી બીમારી ભોગવતો જણાવ્યામાં આવે છે,
અને તે બિચારો પોતાનું બલિય કેમ ચઢાવી લેશે તે હમણાં વિચારી શ-
કાતું નથી.

એવી રીતે રમુજ અથવા મસ્તી કરનારાં પોતાના કામનું જોખમ સ-
જાતાં નથી, અને તેટલાજ માટે હાથ ચાલાકીના રમુજમાંથી દૂર રહેવાને
તમજીઓ નાની વયનાં બચ્ચાં તથા છોકરાંઓને વારે વાર સમજાવે છે, જે

ગરામ બિચારા ધૂરોપીયન છોકરાની આંખ જતી રહી છે તેના દુઃખનો અ-
ને તેથી થતાં તેનાં બિચારાં માન્યાપના દુઃખનો ખ્યાલ કોણ કરી શકવું હશે?
કદાચ દયાળુ અને સારા દિલના લોકો તેમની દયા આશે, પણ તેથી તેમને
જો સદાનું દુઃખ થયું છે તેનો કાંઈ છેલ્લો આવનાર છે? તેમજ પેલા પારસી
છોકરાના દુઃખનો અને તેનાં બિચારાં માન્યાપનો દુઃખનો ખ્યાલ જોવા
તેણે નથી. તેમના ઉપરના દુઃખનો બોલોતો તેઓજ બિચારાં સમજી શકે.

આ માત્ર રમુજ અને મસ્તીમાંથી નીપજેલાં ફળ છે. અરૂં છેકે
એ મસ્કરી કરનાર છોકરાઓની મતજબ ફુટ નહોતી, પણ ફળ કેવાં
ફુટ ને બધાનક નીપજ્યાં છે! આ જાણ્યા પછી હવે એવા ફુટ છોકરો
કોણ હશે કે આવી બેફિકરાઈની ભયંકર મસ્કરી કરવા પોતાના હિંમત ચ-
લાવશે? આ બનાવની હકીકત છોકરાઓ પોતાના હૃદયમાં અક્ષરે અક્ષર
કોતરી રાખવી જોઈએ. તેમણે વિચાર કરવો કે કોઈએ મસ્કરીમાં આપણા
આવા હાલ ક્યાં હોય તો આપણા જન્મારો કેવો ધુળધાણી યઈ જાય, અને
આપણા મનમાં કેવું લાગે! આવી રમતની ટેવ રાખવાથી કોઈ દહાડો
આપણા પણ એવાજ ભાગ આવી મળે, તો તેમાં શું આશ્ચર્ય? ત્યારે
શા માટે આપણે પોતે કે આપણા બાઈબંધો આવા જોખમમાં પડે એવી
રમતો રમવી જોઈએ? નિર્દોષ ને આનંદકારક રમતોની કાંઈ ખોટ નથી,
અને ડાહ્યાં છોકરાં પોતે તેવીજ રમત રમે છે અને બીજા જો અસાનથી
જોખમ ભરેલી રમતો રમતાં હોય છે તો તેમને નરમાશથી ચીખામણ આપી
વારે છે. આવા ભયંકર બનાવ બને છે તેના જો ઘટતી રીતે સમજ પાડી
હોય, તો કંઈ છાત્રીના નકીર છોકરાં પણ તેમ કરતાં આંચકો આવ, અને
વિચાર કરે કે આપણે આવી અટકચાળી રમત શા માટે રમવી જોઈએ?

પ્રસ્તાવિક દોહરા.

વડીઆ સાથે કીજીએ, વિવાહ અને વિવાહ;

બળીઆ સંગ ન બીડિયે, અધિરાઈથી ભાય.—૧

સામ્રામાં રેહી મગરથી, ઝાઝું કરતાં પેર;
 સુખસિદ્ધિ નવ સાંપડે, નિપજે કાળો કેર—૨
 નિર્ભે સમય વિચારીને, આચરિયે શુભ કામ;
 સુમતિ સમે ને ઉપજે, તો સુધરે પરિણામ—૩
 દેખો આ કુનિયાં વિષે, મનપરે સમજી વાત;
 મનને બાળ્યું તો મીઠું, લવણ કા'બું સાક્ષાત—૪
 મન ત્રુટે તલકાળ ને, મન મળતાં બહુ વાર;
 મૈત્રી મેઘું રત્નછે, મિત્રો કરો વિચાર—૫
 ઝોજખાણુ પણ ખાણુછે, જાણે સુત પ્રમાણ;
 શાણપણું ને મુજનતા, મુખ આપે નિર્વાણ—૬
 પ્રપંચી જનને પારખો, રહી તેથી બહુ દૂર;
 ચિતચેતી નિત વર્તિયે, જોખમ જાણી જર—૭
 એકલ કામ ન નીપજે, નિમ્મળ નિશ્ચય જાય;
 જુગલ મળેને હાયતો, તાજી ગુર્ત પડાય—૮
 અનુભવ વિના અશક્યછે, શુભ યાત્રું પરિણામ;
 અનુભવ શિક્ષક સર્વથા, સર્વ સુધારે કામ—૯
 કપટી કપટ તત્તે નહો, રચે પ્રપંચ પ્રકાર;
 કરો બહાર્થ બાઈપણ. આખર કુખ દેનાર—૧૦
 કુર્જનથી નહિ કુટકો, પાપી, પ્રાણી એ એક;
 કુર્જનને ડર કે દયા, ન મળે નેક વિવેક—૧૧
 ગુણિજન ગુપ્ત રહે નહિ, પણ મહેનત પંકાય;
 દિનકર વાદળ દળ વિષે, દાટયો પણ દેખાય—૧૨
 મણિ મોતી પાષાણુ ત્યમ, સંજ્ઞન કુર્જન પાત્ર;
 જાણે એક ઝપેરીને, ખીન્નિ ગુણિજન માત્ર—૧૩

કાદાનંદ વિ. ધર્મસિંહ ઠ.

અંબળીઆ.

કેલવળીલાતાની લવરો.

પ્રાંત હાલાર ડીગંબર.

મોટીમાલદ. રૂકૂલ કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ. તથા મેમ્બરો તથા ગામ લોકોએ
 ૩૨૧૧ મીઠાઈ—જનાતા. મે. વહિવટદાર હેમચંદ હંસરાજ તથા ગરાસીઆ.
 એએ ૩૩) મીઠાઈ રમાલ તથા ચોપડીયો—મલવા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખત.
 રૂકૂલ કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ તથા મેમ્બરોએ ૩૧)ની ખારેક—ગદગ. બાળવડના
 મુનસીફ સાહેબ ૩૦-૮-૦ મીઠાઈ—ગદગ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખત ગામ
 લોકો તરફથી ૩૦-૮-૦—ગોંદલ કમ્પાન્ડાટા. મે. ન્યાયાધીશ સાહેબ આ.
 અંગ્રેજ રૂકૂલના હેડમાસ્ટરે આ. તાલુકા માટેજે એગ્રીબીસનમાંથી
 ૩૪-૨-૮—સાંચરી. આજમ ગોંડલ સરન્યાયાધીશ સાહેબ ૩૨-૧-૦—
 દેવડો. માછ મહેતાછ મૂળછ અનુપરામ ૩૧) પેટા—મોલેવા. વાપેલા બા-
 પુનાઈ જસાબાઈ ૩૧) મીઠાઈ—ખોલ અસમાન સોમછ ૩૦૧૧ મીઠાઈ.
 એ હરિબાઈ સામછ ૩-૧૧૧ મીઠાઈ—તરતાર. મહાલ કરી સાહેબ. આ.
 સારાબાઈ માંડજીએ ૩૧) પતારાં—જોડીવા. ડા. ખીમછ મુનછ ૩૧૦)
 ની સાકર વહેંચો પોતાને ત્યાં જોડાનો જન્મ થયાથી ડા. આણંદછ પુત્ર-
 છીને ત્યાં જોડાનો જન્મ થયાથી ૩૨) દાણ. ડા. પીતાંબર તુળસીને ત્યાં
 પુત્રનો જન્મ થયાથી ૩૨) દાણ—લેટા. રાજોડના વકીલ નયુ પીતાંબરે
 ૩૨) માકર—જોડીવા કંપાન્ડાટા. મે. મુનમફ સાહેબ. બાલછ પીતાંબરે
 ૩૦-૮-૦ પતારાં. ડા. ખીમછ પ્રેમછ ૩૨) સાકર—જાટાવદ. આ. મ-
 હાલકરી સાહેબ તથા ન્યાયાધીશ સાહેબ રૂકૂલ કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ સાહેબ
 વગેરે પરીક્ષા લીધી તે વખત આ. ન્યાયાધીશ સાહેબ અજાતનામ જાપાની
 રાસે પદનાં ૩૧) પતારાં. આજમ ચાલુદાર સાહેબે ૩૫) ચોપડીયો, રમાલ,
 તથા મીઠાઈ. કુંવાયાગામાં વહેંચ્યાં—જગનજી કંપાન્ડાટા. વડવાળુ તાળાં
 બાઈ સો વાનુબાએ ૩૨૧૧ કેળાં. એલાળી પુતળીબાઈએ ૩૦-૧-૦ સમતા-
 ડજ—કંઠોરના. લુણાગરાના પટેલ બાળા અરજી ૩૦-૮-૦ મગડી—
 તાપડી. મીરાસીયા, ગામના ચેપારીએએ મળી ૩૨૧૧ મહેતાછને ૩૦-૧૦-૦
 ૩૫૩ ૩૦૧૧ મીઠાઈ ૩૦-૧-૦ પાટો નં. ૨ કૂલ ૩૧૧) જોપરુ. પોરબંદરના
 એ એધતછ લીલાધર ૩૨-૪-૧ પતારાં તથા જિનાયામાં પાણીનું ખરચ

કચ્છના કુર્બુએ. રવાના તા. ૧૨-૧-૮૧ મુ. નોંધપુર.

(સહી.) ગણપંતરામ ચ્યવુષરામ.

સ. કે. એ. ઇન્સ્પેક્ટર. પ્રાંત હાકાર.

ગોહીલવાડપ્રાંત.

જા. નં. ૧૧૩૨

માવનગર નં. ૧ નામદારે બાવનગરના મહારાજા તર્ફથી રૂ૨૦-૪-૦
મીઠાઈ—ઝોવનગર નં. ૨જો. નામદારે માહારાજા તર્ફથી. રૂ૭) મીઠાઈ—
માવનગર નં. ૩ નામદારે માહારાજા તર્ફથી રૂ૭-૪-૦ મીઠાઈ—માવનગર
નં. ૪ નામદારે માહારાજા તર્ફથી રૂ૬૥ મીઠાઈ—મૂંમલો. મહાજન. તર્ફથી
રૂ૧૧ મીઠાઈ—ચઢદા કંચાશાઢા. નામદારે બાવનગરના મહારાજા તર્ફથી.
રૂ૧૫) મીઠાઈ રૂ૨) મીઠાઈ. રંગપૂત. કાંતાજી રૂ૫૦ તર્ફથી રૂ૭) ચોપડી
પો રૂ૧) મીઠાઈ—સુદવદા. મે. ઇનચાર્જ યાણદાર રવજી વરતા રૂ૦-૧૦-૦
ની મીઠાઈ—મોટા, આસરાણ. ગાંમના કેટલાક ગ્રહસ્થોએ મળી રૂ૧) મીઠા-
ઈ—ધાંવજી. તખાઈ રથું ગીગા. તર્ફથી રૂ૦૧ મીઠાઈ—જાસનર. મે. વહીવટ-
દાર સાહેબ તથા કચેરી મંડળે રૂ૦૧ મીઠાઈ—સુલતાનપુર. મે. વહીવટદાર
સાહેબ તથા કચેરીમંડળ વગેરે પરીક્ષા બઈ રૂ૨) સાકર તથા મીઠાઈ—
ઉચ્છો. રાજેથી મગનલાલ તથા સચેલાલ અને બીજા ગ્રહસ્થોએ મળી રૂ૧)
ની મીઠાઈ—તલાજા કંચાશાઢા. મે. ડાક્ટર નારાયણદાસ મોતીરામ રૂ૧૥૥
ચોપડીયો તથા ચાંદલા તથા નામદારે બાવનગરના મહારાજા તર્ફથી રૂ૪)
ચોપડીયો રૂ૧) મીઠાઈ—મોટાદ કંચાશાઢા. મે. કારબારો મંડળ તથા મહા-
જન તર્ફથી રૂ૧૪૧ કપડ તથા સ્લેટો રૂ૧૥ મીઠાઈ—જહાલપુર. જ્ઞાનપુરના
સંઘતી લીલા મુળજીએ રૂ૦-૧૦-૦ ની સાકર રૂ૦૥. દૂધટો મહેતાજીને—
જાણલ. વાળુકડના મહેતાજી જીજ્ઞાસાલ જ્ઞાનંદ રૂ૦-૧૦-૦ મીઠાઈ, નોંધણુ
વરના મહેતાજી દુલમજી ગોવિંદજી રૂ૦૥ મીઠાઈ—ઝાંવા. શુકલ મયારામ
નયુરામ રૂ૦૧ સાકર—જાજોદા. પટેલ નરજી કાલા. ૦૥ મીઠાઈ તથા ૦૥
મહેતાજીને—મીંગરાજ. મહેતાજી પનજી મોરારજી ૦૧ મીઠાઈ. કાનપુર. પોલીસ
પટેલ. ગીરજાશંકર વહાજી ૦૥ મીઠાઈ—ચઢા કંચાશાઢા. નામદારે દરબારે

સાહેબ તર્ફથી ૩૪) મીઠાઈ—કોટલાપીઠા. ૩૩) બુઝા કુલ્લાણુ ૩૦) મીઠાઈ—ઢાઢો. નામદાર દરબાર સાહેબ તર્ફથી ૩૪) —ઢાઢી કંપાણા. મે. માણિકલાલ નાનાબાઈ ૩૧) મીઠાઈ—મંઢાસીયા. શેઠ અમરચંદ જસરાજ ૩૧) સાકર. ત્રાપજ ટપાદાર નરસીદાસ નાગરદાસ ૩૦) સાકર—ત્રાપજ. કમિટિના મેમ્બરોએ ૩૧) નો મીઠાઈ—રાજપરા. મહાજન તર્ફથી ૩૧) માવનકંપાણા. મે. પોટસન સાહેબ બહાદુર ૩૧) મીઠાઈ. ૨૧. ૨૫છોડ ઉદયરામ ૩૫) લૂગડાં મે. જગજીવનદાસ ખુશાલદાસ ૩૫) મીઠાઈ. બેઝાના મેદરખાન નવાબ સાહેબ બહાદુરે ૩ ૫૦) લૂગડાં તથા હેડમીંગેસને સાલખોડો ૧—કજસાર. ફોજદાર ફુલેરામ બગવાનજી ૩૧) સાકર—જીહોર. વહોરા બકતી બાબચંદ ૩૨) મીઠાઈ—કુંભળ. કેપ્પુટી વહિવટદાર પ્રદ્યોતમ શાજી ૩૦) પ્રેસીડેન્ટ મુખપતરાય ત્રીભોવનદાસ ૩૨) પટેલ. ૨૫છોડ જસા ૩૧) ઉપાધ્યાય નેચંકર જગજીવન ૩૦) શા. ધનજી બાણા ૩૦) પટેલ. વથરામ બક્ષમજી ૩૦) કુત ૩ પાઠ—તજાજા. મહાજન તર્ફથી ૩૨) મીઠાઈ—જાજમેર. મહાજન તર્ફથી ૩૩) સાકર—સુજતાનપર. શેઠ. ખુશાલ બોધા ૩૦) દાઢા. તાલુકદારો તર્ફથી ૩૮) ૩ માત તથા ૩૧) મીઠાઈ—દાઢા કંપાણા. તાલુકદારો તર્ફથી ૩૩) લૂગડાં ૩૦) મીઠાઈ—તજાજા કંપાણા. તાલુકદારો તર્ફથી ૩૨) —મથરા. તથાજ વહીવટદાર ૩૦) શેઠ. અખજી બીમજી ૩૧) મીઠાઈ—ધારુકા. પ્રેસીડેન્ટ તથા મેમ્બરોએ ૩૦) મીઠાઈ—ગઢઢા. ૨૧. મણીચંકર જગનનાથ ૩૧-૧-૦ સાકર—માઢવધાર. દેશાઈ ગૌરીચંકર નેચંકર ૩૧) મીઠાઈ, ગોરાળીઆ, ધારથી કરાળા ૩૦) મીઠાઈ, ગોરાળીયા પાનાચંદ કમા ૩૦) મીઠાઈ, મુખી માધ જીવા ૩૦) મીઠાઈ—વઢીતાળા. મે. ઠાકોર સાહેબ ૩૧૦) સાકર—ઠાઢવ. મે. વહીવટદાર આમલબાઈ ૩૦) મીઠાઈ—ઢાઢી. મે. ઠાકોર સાહેબ તર્ફથી ૩૪) મીઠાઈ. મહેતાજી પુલજી લાલજી ૩૦) મીઠાઈ—ઢાઢી કંપાણા. મે. કારબારી સાહેબ માણિકલાલબાઈ તર્ફથી ૩૧) મીઠાઈ.

અમદાવાદ વિભાગ.

વિ. આ. નં. ૫૯૧.

ધારમગામ તા. ૧૭-૧-૮૧ ને રોજ વાર્ષિક ઇનામો આપતી વખતે મે. સબોડીનેટ જડજ સહિય. નાગરદાસ નરોતમદાસ ૩૧૦) દેશાઈ કેશવભાઈ કુમેરભાઈ ૩૫) પરીખ. રૂગનાયદાસ પ્રફુલ્લોત્તમદાસ ૩૫) પરીખ. કેવળદાસ ત્રીકમદાસ ૩૫) શેઠ. ધનજીભાઈ જહાંગીરભાઈ ૩૫) બાઈ શ્રી મોતનમીબી ૩૫) શેઠ. મગનલાલ જ્યંત ૩૪) રના જીના કારખાના તર્કચી ૩૪) રા. સા. કેસવલાલ મામલતદાર ૩૨) રા. રણછોડલાલ મનસુખરામ ૩૨) પરીખ. મૂળચંદ કરસનદાસ. ૩૨) પરી. હરિવલ્લભ મલુકચંદ. ૩૨) પરી. નારણદાસ રાજરામ ૩૨) બાઈશ્રી માજીરાજ ૩૨) મલિક બાપાસહિય કુમીયાં ૩૨) શા. ભગવાન ડાહ્યા. ૩૨) શા. વાલજી વેમજી ૩૨) વકીલ. હરિલાલ મયારામ ૩૧) ખોખર નયેખાન સુલતાનખાન ૩૧) મીરજી વીથાહમીર ૩૧) માંડલના મુખી આકુબ હસબ ૩૧) વકીલ હરિલાલ મોહનલાલ ૩૧) મેટસન આસ્તર ડોસાભાઈ ૩૧) પોષ્ટમાસ્તર માણિકજી ૩૧) મી. વિ. બજુરામ શીવરામ ૩૧) મી. લલુભાઈ જમનાદાસ ૩૧) મી. આત્મારામ ગુડસ કલાર્ક ૩૧) પરી. ચુનીલાલ મુળચંદ ૩૧) પટેલ. ગીરધર જ્યંત ૩૧) દેશાઈ મયારામ મકનજી ૩૧) પરી. દામોદર પેલા. ૩૧) કુલ ૩૭૭) તે-માંથી ૩૨૬-૪-૬ ની મીઠાઈ ૩૫૦-૮-૬ ચોપડીયો, છોટ, ગરીબ છોકરાઓને, સ્ત્રીઓ, કાગળ, પ્રકાં, પેન, કીર્તી વગેરે ઇનામ વહેચ્યું—ધૂપકા કંચા-જાહા. માં મે. કલેક્ટર જે. બી. રીખો સહિય બહાદુરે છોડીયોની પરંક્ષા લઈ ૩૫૮-૬-૦ લૂગડાં તથા ૩૪) મીઠાઈ કુલ ૩૫૮-૬-૦ ઇનામ વહેચ્યું—થોલકા કંચાજાહા. મે. ઉ. પ્રાં. એ. ઈ. સા. બા. તથા તેમનાં મડમ સહિયે વધારી છોડરીઓની વરંક્ષા લઈ ૩ મે મળ્યાં તથા બરતુડું કામ આપવા તેની શરૂઆતમાં ઉપયોગી સામાન લાવવા ૩૨) પદરના.

રવાના તા. ૧૨-૩-૮૧.

(સહી.) મોતીરામ રાજરામ.

ઉપચુકી એ. ઈન્સ્પેક્ટર અમદાવાદ.

પ્રાંત કચ્છ.

પ્રાંત કચ્છની સ્કૂલોમાં મને ૧૮૭૬ના નવેમ્બરની તા. ૧લીથી સને ૧૮૮૦ના નવેમ્બરની તારીખ ૩૦મો સુધી વહેંચાએલ ઇનામનું લીટ.

મૂજહાડસ્કૂલ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજાધિરાજ મિરજી મહારાજો શ્રીજી ઐંગારજી બહાદુર તર્ફથી ૩૧૨) ચોપડીયો ૩૧૧) મીઠાઈ.—મૂ. જ. ઇ. વ. સ્કૂલ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજાધિરાજ મિરજી મહારાજો શ્રીજી ઐંગારજી બહાદુર તર્ફથી ૩૧૧) ચોપડીયો ૩૧)ની મીઠાઈ.—મૂજ. ગૂ. નિ. ન. ૧લો. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજાધિરાજએ ૩૩૩)ની ચોપડીયો. તથા ૩. જાની મીઠાઈ. એજ નિયાળના પે. આ. નરશીરામ બાણજીએ ૩૩) ચોપડીયો. તથા ૩૨) મીઠાઈ—સલ્કાનસ્કૂલ. ૨૧. લાલજી બાવાએ પોતાના ઇન્કરને સ્કૂલમાં ખેસાડી ૩૫) મીઠાઈ ૩૪) મહેતાજીને ૩૪) આસિસ્ટન્ટ પાંચને શેઠ. રણછોડદાસ આધવજીને ઘેર પુત્ર આવ્યાની ખુશાલીમાં મહારાજો શ્રીજી ઐંગારજી. કુમાર શ્રી કલુભા, ૨૧. ખાં. મણીબાઈ જયભાઈ રાણા જલમસિંધજી વગેરે ગૃહસ્થો પધાર્યા તે વખતે ૩૧૧) ઇનામ વહેંચ્યું. એજ નિયાળના ત્રીજા આસિસ્ટન્ટ લાલા બાણજીએ ૩૨) ઇનામ વહેંચ્યું. શેઠ રણછોડદાસ આધવજી તર્ફથી ૩૧૩) ઇનામ વહેંચ્યું.—મૂજનં. ૨ ની. નિ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજાધિરાજ મિરજી મહારાજો શ્રીજી ઐંગારજી બહાદુર તર્ફથી ૩ ૧૦-૧૦-૦ ચોપડીયો ૩૬) મીઠાઈ—જીવા. મહેતાજી નાગજી લાલજીએ ૩૦-૧૪-૦ મીઠાઈ વહેંચી. ચોખારી ના મહેતાજી મોહનજી આણંદજી ૩૦) મીઠાઈ અંબરના મહેતાજી દયાશંકર શ્યામજીએ ૩૨-૨-૬ ચોપડીયો. ૩૧)ની મીઠાઈ ચેતા વળેશંકર જયશંકર પોતાના પુત્રને નિયાળે ખેસાડી ૩૨) મીઠાઈ ૩૧) મહેતાજીને ૩૧) આસિસ્ટન્ટ તથા માનીટરને કુત્ર ૩૪) રાવજ. બગવાનજી જયશંકરે પોતાના વિવાહની ખુશાલીમાં ૩૨) મીઠાઈ નવી નિયાળના વાસ્તુને દિવસે શા. નાથા રાણજી તર્ફથી ૩૫) મહેતા ફુલેરામ દલપતરામ તર્ફથી ૩૪) શા. પુરુષોત્તમ શિવરાજ તર્ફથી ૩૨) શા. આણંદજી પીતાંબર ૩૨) શા. મોણશી આધવજી ૩૧) શા. આધવજી ઐંગારજી ૩૧)—મૂજમહમેદનસ્કૂલ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજાધિરાજ મિરજી મહારાજો શ્રીજી ઐંગારજી બહાદુર તર્ફથી ૩૨૧) ચોપડીયો. ૩૫-૧૨-૦ મીઠાઈ.—મૂજકંપાશાઝા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે

મહેતાજી અતૂખજી લાલને ઘેર પુત્ર જનમ્યાની ખુશાખીમાં ૩૧) મીઠાઈ. તેરાના શેઠ રેતનશી લુધાની વિધવા બાઈ વેળખાઈ કુંવાથાળામાં ૩૧) મીઠાઈ. સુ-
ચરીના શેઠ હજુ મૂળજી તથા કારભારી વૈંકુઠ નારણજી ૩૧) મીઠાઈ. તથા
મહેતાજીને ૩૦) મહેતાજીને પાધડીના વાર્ષિક પરીક્ષા વખત મહારાજધીરાજ
મિરજી મહારાજો ઓળખેગારજી બહાદુર તરફથી ૩૨) ઓપડીયો તથા રેયત
તરફથી ૩૨-૧-૦ મીઠાઈ. મે.કરજી પ્રાંતના એ. ઈ. સાહેબે પરીક્ષા લઈ ૩૨) તથા
રામદાસ દામજી ૩૨) મહેતાજી અતૂખજી લાલજી તરફથી ૩૧) મહેતાજી
દેવરામ વાલજી ૩૦) મહેતાજી આણંદજી જયશંકર ૩૧) મહેતાજી કદાંતજી
શંકરજી તરફથી ૩૦) મહેતાજીએ ૩૧) ઓપડીયો તથા ઠકર લાલજી મેધજીએ
૩૧) તથા મહેતાજીને ૩૧) પાધડીના આ પરીક્ષામાં ઠકર લાલજીએ ૩૧) નું
ખરચ જમણુ પાન સોપારીમાં કરેલું છે. સેઠોદ. મહેતાજીને ઘેર પુત્રનો જન્મ
થી ૩૧-૧૪- મીઠાઈ. ૮૧) ૨૫૪. મુ.

સહી.) દસપતરામ પ્રાણજીવત. ખખર.

એ. ઈ. પ્રાં. કરજી.

જાહેરખબરો.

ઈનામ ૩૨૦૦) નું.

સ્વસ્થાન ખારીઆના મહારાવળશ્રી માનસંગજી મહારાજ તરફથી.

ડગલા બદન વગેરે સાથે બટન (ખોરીયાં) નો વાપર આપણે
અહીં ધણી વધી પડ્યો છે. બટન વિવિધ પ્રકારનાં અને જૂદા જૂદા
પદાર્થનાં અને છે, દોરાની ચુંચણીનાં બટન પેઢેરણ બંડીઓમાં સૌથી વધારે
વપરાય છે એવાં બટન આપણે અહીં પણ ધણાં યવા લાગ્યાં છે. ધા-
તુનાં, લાકડાનાં, શીપનાં, શીંગડાનાં વગેરે અનેક પદાર્થનાં બટન અને
છે. શાબીતાં બટનની કીમત પણ ધણી મેસે છે.

બટન બનાવવાના પ્રકૃતિ પદાર્થ આપણે અહીં પુષ્કળ છે. એટલે
ધાતુ, લાકડું, શીપ, શીંગડાં વગેરે ન્યાંને સોં જથ્થાબંધ મળી શકે. કેટલીક
જાતનાં બટન કોઈ કોઈ ઠેકાણે લોક બનાવે છે પણ તે જથ્થાબંધ ન
હોવાથી તથા હાથે કે સંયેડ ઉતારવાથી મોંઘાં પડે છે,

એમારે ઉપર બતાવેલા પદાર્થનાં જથ્થાબંધ બટન બનાવવા સાથે
જે કોઈ સંયો તૈયાર કરશે તેને સદર ૩૧૦૦) નું ઈનામ આપવામાં

આપણે એના સરતો નીચે પ્રમાણે.

- ૧ સંચો એવી તરેહનો યવો જોઈએ કે તેમાં જ્યાંબંધ ધણું ને સફાઈબંધ કામ થઈ શકે.
- ૨ સંચામાં યતાં બટન વિલાયતી કરતાં અરધો કે પોણી કીમતે પડવાં જોઈએ.
- ૩ સભા માગણી કરે તેટલાં બટન એ સંચાની મારફતે કાઢી આપવાં જોઈએ.
- ૪ સભાની મરજી હશે તો તે સંચો સભા પડત કીમતે ખરીદશે.
- ૫ બનાવનારની મરજી હશે ને સંચો નવી તરેહનો હશે તો તેથી ધનંદ (પેટેટ) મેળવતાં મુધા જાહેરમાં મુકવામાં નહિ આવે.
- ૬ જેનો સંચો સૌથી સરસ હશે તેને જ ઈનામ મળશે. કામના પ્રમાણમાં ઈનામ વહેંચી આપવાની કે વસ્તુ યોગ્ય આપવાની સંજ્ઞા સભાને છે.

જાહેર ખબરના નોટીસથી જાણીને અંદર બનાવનારે પોતાનો સંચો તથા તેમાં કટિલા નમુના અમારે તરફ મોકલવા, કામ કરનાર જો અગાઉથી તે બાબતની અમને ખબર આપશે તો સારી વાત છે. તા. ૨૦-૬-૮૧ મુ. વડોદરા.

૩૫૦) શું ઈનામ.

વસોના અમીનરાજ, ૨૭ મોતીલાલ મધુરદાસ તરફથી.

શિંગડાંનો ઉપયોગ આપણે અહિં કવચિત્તજ યવાથી તે નકામાં જાય છે. લોકડાના હાથા "ચાકુના" હાથા" કચકડાની ડેખીએ બટન વગેરે ધણી ઓજા વિલાયતમાં શીંગડાની બને છે. આપણે અહીં દીવથી કચકડાની ડેખીએ આવે છે તે શીંગડાંની બનાવે છે. દોરનાં શીંગડાંનો આવા કામમાં ઉપયોગ કરવા સારૂ આ ઈનામ કાઢવામાં આવ્યું છે. ઈનામ મેળવવાની ધરજી રાખનારાએ જુદી જુદી જાતના પદાર્થ શીંગડાંના બનાવી મોકલવા. પોતે બનાવ્યા છતાં તેની તથા શીંગડાંના એવા ઘાટ શી રીતે કર્યા તેની અમને ખાતરી કરી આપવી જોઈએ બનાવનારની ધરજી નહિ હશે તો તેણે બનાવેલી કૃતિ જાહેરમાં મુકવામાં નહીં આવે. કામ વિલાયતી જેવું સફાઈબંધ સરળ રીતે કરેલું ને સસ્તું પડવું જોઈએ. જ્યાંબંધ કામ કરવા સારૂ તાના સંચા કે યોગ્યર જેના જાહેરખે તે તૈયાર કરવા બનાવેલી ઓળે પેકી દરેક જાતની યોગી ઓળે સભા તેની પાસેથી પેચાતી લેશે. તેણે બનાવેલા ઘાટ તેવાજ વિલાયતી ઘાટ કરતાં પોણી કીમત મુધા જ્યાંબંધ વેચી મુકાય એમ યવું જોઈએ. નોટીસની તારીખથી જાણીને અંદર બનાવનારે પોતાનો નમુના અમારે તરફ મોકલવાની દવા. તા. ૨૦-૬-૮૧ મુ. વડોદરા.

ગૂજરાત શાળાપત્રના લવાજ્ઞન વિગેરે નાણાની પહોંચે.

તા. ૧લી એપ્રિલ સને ૧૮૮૧થી તા. ૩૦ મી ડિસેમ્બર સને ૧૮૮૧ સુધે

કોના તર્ફથી. સને ૧૮૮૦ સને ૧૮૮૧

એ. પાલીતાણાના ગ્રામ્ય કારખાંસી સા.ની તર્ફથી. ૧૨-૦-

આ. પાલણપુરે તા. સ્કુ. ના. મા. ૦-૦-૧

એ. સિંધપ્રાતના એ. ઈ. સા. ની. તર્ફથી. ૧૬-૨-૦

એ. અમદાવાદ એ. સ્કુ. નં. ૧લાના હે. ની.તર્ફથી. ૧-૦-

એ. એડા. અને અમદાવાદ વિ. ડે. એ. ઈ. સા. ની તર્ફથી. ૧-૬-

એ. ગોદાવરીના પ્રા. સં. ડે. ઈ. સા. ની

તર્ફથી. સોનગઢના તથા જસલ. ૨૪-૧-૦-

એ. સોરઠ પ્રા. સં. ડે. એ. ઈ. સા. ની તર્ફથી. ૧-૧-

રા. જાલગામ પ્રેમજીની તર્ફથી. ૧-૧-

આ. ઈડર તા. સ્કુ. મા. ની તર્ફથી. ૨-૧૦-

રા. સા. રેવાકાઠા પચમહાલના. ડે. એ. ઈ. સા. ની. તર્ફથી. ૧૫-૬-

રા. સા. સુરત ઉપર વિ. ડે. ઈ. સા. ની.તર્ફથી. ૧-૧-

રા. સા. બેરમ વિ. ડે. એ. ઈ. સા. ની.તર્ફથી. ૨૨૪-૪-૦-

આ. રાજકોટ તાલુકા મામરેની તર્ફથી. ૩-૦-

આ. જોતપોર તા. સ્કુ. મા.ની તર્ફથી વડીવાની નિયાળના. ૧-૩-

આ. મહુવા. એ. વ. સ્કુ. મા. ની તર્ફથી. ૧-૧-

રા. નાગેધર કુલજીની તર્ફથી. ૧-૧-

સ્કાનર. મયાશંકર રામજીની તર્ફથી. ૧-૦-

"ડાહ્યાભાઈ પ્રમુશમ." ૧-૦-

"મણીશંકર રતનજી." ૧-૦-

રા. નારાયણરાવ બામર પંચની તર્ફથી. ૧૩-૧-

રા. રણજોડ ધર્મરાસની તર્ફથી. ૦-૧-૬ ૧-૧-

એ. ના. હરેકુંતર શેઠાણીના કન્યાશાળાની તર્ફથી. ૧-૦-

રા. આ. મગનભાઈની કન્યાશાળાની તર્ફથી. ૧-૦-૦

રા. રણજોડનાલ વીઠલદાસની તર્ફથી. ૧-૦-

એ. અમદાવાદ એ. સ્કુ. નં. રાજના હે. મા.તર્ફથી. ૧-૦-